

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

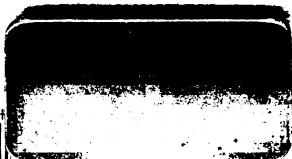

[Faint handwritten text]

KONINKLIJKE BIBLIOTH

1032 2004

XIV 6 5227

172 29

Handwritten text at the top of the page, possibly a library or collection number.

VERHANDELINGEN
IN
GELEERDE GENOOTSCHAPPEN.

VERHANDELINGEN

13

1929

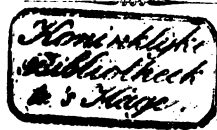
GELEERDE GENOOTSCHAPPEN,

VAN

Jonas Daniël Meyer.

Eerste Bundel.

Letter-, Oudheid- en *Taalkunde.*

'S GRAVENHAGE,

GEBROEDERS BELINFANTE.

1844.

1870

1871

1872

INHOUD

van dezen Eersten Bundel.

Verhandeling over het gebruik en mis-
bruik der Bastaardwoorden in de Ne-
derduitsche taal bladz. 2 tot 42.

Verhandeling over de voordeelen of na-
deelen van woorden, die de denk-
beelden, daardoor uit te drukken, in
derzelve vorming aanwijzen . . . --- 45 — 74.

Verhandeling over de benaming der maan-
den in het Nederduitsch --- 77 — 136.

Verhandeling over de namen der Duit-
schers, bij de Romeinen en Grieken
verkeerdelijk als eigennamen beschouwd --- 139 — 178.

Mémoires sur l'origine de la différence
relative à l'usage de la langue flamande
ou Wallonne dans les Pays-Bas . . --- 183 — 240.

Verhandeling over den oorsprong en de
naamsafleiding van het *alode* en het
Salische land --- 244 — 274.

- Verhandeling over de vraag: Wat is er,
ter algemeene invoering der Neder-
duitsche taal in het Rijk der Neder-
landen, door de Tweede Klasse van
het Instituut te doen? bladz. 287 tot 312.
- Lettre adressée à l'observateur de Brux-
elles, par un Néerlandais — 315 — 338.

V O O R R E D E .

Ter gelegenheid, dat ik in het jaar 1842, uit wijlen mijns broeders nagelatene schriften, twee werken in het licht deed verschijnen, heb ik de beschuldiging van mij afgewend van pligtverzuim, aan des schrijvers opvolgers en bloedverwanten verweten, omtrent dat, wat aan zijne nagedachtenis en aan de geletterde wereld verschuldigd is. In meer dan één tijdschrift was dat verwijt uitgesproken. Ook het WEEKBLAD VAN HET REGT had zich, op eene mij treffende wijze, daarover uitgelaten 1). De bedoelde uitgifte heeft

1) Ik heb intusschen den verdienstelijken bearbeider en uitgever van dat WEEKBLAD VAN HET REGT dank te zeggen voor de, evenzoo openbaar, mij betoonde regtvaardigheid. Hij zag in, dat de taak van 's vaders werken aan zijne landgenooten aan te bieden, het onschatbaar erfdeel was van den eenigen, toen nog minderjarigen, zoon, en dat eerst na het ontijdig verscheiden van dien jongeling op mij deze pligt was verstorven, dien ik dan ook, ofschoon in rouw en droefheid, dadelijk op mij nam.

mij op nieuws aansporingen doen ontvangen. Reeds vroeger was er bepaaldelijk begeerd J. D. MEYER'S voorlezingen in de Tweede Klasse van het Koninklijk Instituut, waarvan sommige, hoezeer in de Gedenkschriften der Klasse in druk verschenen, niet regtstreeks in den Boekhandel zijn, te zamengevat en algemeen verkrijgbaar gesteld te zien. Er wordt sedert die na des schrijvers dood bezorgde uitgave meer geëischt. Er wordt verlangd, dat niets, ofschoon onvoltooid, niets, ofschoon als schets, en door den steller niet der moeite waardig geschat, daar liggende, worde achtergehouden. Zoo schreef mij een der kundigste en tevens hoogstgezetene Vaderlanders: » Verzuim toch niet uit zijne nalatenschap aan » te bieden, dat der wetenschap nuttig zijn kan, » en zijne nagedachtenis vereeren. De onvolko- » menste schetsen, door REMBRANDT'S potlood ont- » worpen, hebben dikwerf de grootste waarde.» Zoo drukte zich uit een ander, niet minder achtbaar en hooggeplaatst geleerde: » Het zoude een » onregt zijn niet te zorgen voor het behoud van » de vruchten van zijn' geest. Dit is een erf- » goed, waarop tijdgenoot en nakomeling aan- » spraak heeft.»

Niet voor alles is het tijdstip van voegzame uitgifte nog geboren. Tweederlei verzamelingen neem ik mij inmiddels thans voor, en al aanstonds deze verzameling van zijne Verhandelingen, in geleerde Genootschappen geduan, en waarbij

een enkel ander stuk behoort, dat met een dezer Vertoogen in verband staat. Er worden alzoo te zamengevat achtergelatene Handschriften, en reeds vroeger in druk verschenen, maar in Gedenkschriften verspreide, stukken. De Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, waarvan J. D. MEYER de eer had medelid te zijn, heeft, ten aanzien der Verhandelingen, in hare Gedenkschriften opgenomen, hare toestemming gelieven te vergunnen. Zoowel deswege, als wegens onderscheidene inlichtingen mij verleend, druk ik bij dezen mijne dankzegging uit.

Voor één boekdeel zoude het aantal stukken te groot zijn; naar den aard en inhoud, heb ik ook vermoend dezelve in twee bundels te mogen indeelen. De eerste bundel voert ten opschrift: Letterkunde, Oudheid- en TAALKUNDE; de tweede bundel zal getiteld zijn: Letterkunde, Oudheid- en GESCHIEDKUNDE. Niet dat deze vakken van wetenschap als van elkander afgescheiden beschouwd worden; in tegendeel zijn vele, zoo niet alle, de Vertoogen, in dezen eersten bundel opgenomen, mede geschiedkundig; maar zij hebben meer bijzonder de taal ten onderwerp. Bedrieg ik mij niet, zoo is de strekking der drie eerste Verhandelingen, om over de volmaking der moedertaal juiste denkbeelden in het midden te brengen, en om voor hare misvorming, het gevolg eener verkeerde rigting, te waarschuwen, die hare natio-

naliteit *verzwakt en in gevaar brengt*; zoo *bevatten de drie* daaropvolgende *Vertoogen* oudheid- en geschiedkundige *aanwending van de taal*, en *bijzonder van het Nederduitsch*, en *zoo sluiten de twee laatste stukken in zich ware en juiste* staatkundige *uitzigten*, om onze *nationaliteit* door de *Hollandsche taal en letteren* te handhaven.

Deze drieledige beschouwing omtrent de taal zal toch wel niet vreemd zijn van de bestemming der Tweede Klasse van het Instituut, toegewijd aan de Nederduitsche Taal- en Letterkunde en aan de Vaderlandsche Geschiedenis. Nationale taal en letteren zijn, tot innerlijke zelfstandigheid en uiterlijk aanzien, eene behoefte. Even zoowel, zoo al niet meer, als rijkdom uit voortbrengselen van nijverheid, maakt taal- en letterkunde een land door eenen onvergankelijken schat rijk, magtig, onafhankelijk, en van invloed naar buiten. In dezen geest begreep hij zijne roeping tot het Koninklijk Instituut. » Gelukkig het land (zoo drukt hij zelf zich uit op de hiervolgende bladz. 1 en 2), » dat op » eene volmaakte taal zoude kunnen bogen. Een » juister oordeel, fijnere smaak, een meer teeder » gevoel, zoude aan de inwoneren met de moedermelk worden ingegeven, en deze voordeelen » zouden, door veredeling van het volkskarakter, » door trotschheid op zijn' verbeterden toestand, » door aanwakkering van vaderlandsliefde, door » invloed op vreemden, niet weinig worden ver-

» meerderd;” en, ofschoon hij deze zijne inleiding besloot met den nederigen wensch: » dat zijne » zwakke pogingen, in een vak hem minder eigen, » en alleen ter voldoening aangeboden van het- » geen zijne roeping als lid der Klasse van hem » vordert, voor niets meer worden opgevat,” zoo straalt daaruit evenwel voort die warme vaderlandsliefde, die zuiver nationale zin, welke bijkans op elke bladzijde worden aangetroffen, als zijn eigen besef van tot een groot doel mede te werken, en zijn voornemen, om daartoe, met de hem eigene onafhankelijkheid en vrijmoedigheid, zijne gaven te besteden.

Het betaamt mij trouwens niet, noch is het mijne bedoeling, over taal, oudheid en geschiedenis mede te spreken. De zeldzame broederliefde, en het vertrouwelijke verkeer, gedurende zijn geheele leven tusschen ons bestaan hebbende; zijne gewoonte om mijne beschouwingen te veroorloven, en mijn nijdver omtrent zijn' roem, dit alles maakt het mij evenwel tot pligt, en geeft mij, ten aanzien der uitgifte, van welke het uitstel mij aan onverdiende verwijten had blootgesteld, het regt, om op datgene aanduchtig te maken, wat in mijn oog de grootste waarde heeft, en wel de doelmatige, altijd nuttige, en steeds veel afdoende aanwending zijner voortreffelijke vermogens. Het is mij niet zoozeer te doen om zijn' roem, die gevestigd is, en waaraan zeker ik niets bijzetten kan; maar om de

opvatting van deze zijne nu bekend wordende schriften wil ik waarschuwen, dat men geene ijdelheid, geene nuttelooze geleerdheid, geene zucht om te schitteren, geene te grootte scherpzinnigheid, geene drogredenen, in de werken van JONAS DANIËL MEYER ligtvaardig moet willen zien. Waartoe, zal er welligt gevraagd worden, deze verwittiging? Dewijl er niet zelden miskennenning ten aanzien van zijne zeldzame verdienste heeft plaats gehad. Niet allen hebben zijne eenvoudigheid, zijne zoo gemakkelijke behandeling van vele wetenschappen, begrepen, waarvan de losheid van zijnen stijl evenwel een der kenmerken was. Alle kennis toch stond hem even als aangeboren ter dienste, en zijne vlugheid, zijne gulhartige dienstvaardigheid zelve, zijn weleens voor oppervlakkigheid aangezien. Ik veroorloof mij een voorbeeld aan te voeren van zoodanig eene overijlde schatting van zijnen arbeid, waarin miskennenning zichtbaar is, en kies opzettelijk dat voorbeeld, vermits door hetzelfde geene onaangename persoonlijkheden worden opgehaald, en omdat ik over die miskennenning geene klagt bedoel te uiten, neen, in tegendeel daarop mijne verwittiging grondvest.

Het betrof BILDERDYK's miskennenning van het werk van JONAS DANIËL MEYER, en wel ten opzichte van de hiervolgende 4de Verhandeling: » Over de » namen der, Duitschers, enz.» Dat stuk, en

hetwelk in onderscheidene gezigtspunten waarde heeft, was, te zamen met de later hiervolgende 6de Verhandeling: »Over het Salische Land,» de voorbode van het groote werk over den »Oorsprong, de voortschreden en den geest van de »regterlijke Instellingen in de voornaamste landen van Europa» 1). Ofschoon een onderwerp behandelende, uit zijn' aard droog, afgetrokken, en voor de meesten onbelangrijk, zal men daarin aangenaam onderhoud vinden. Geschiedkundig zal des stellers veelomvattende en juiste blik treffen, en wat de naamsafleiding, het taalkundige gedeelte, aangaat, behoort gelet te worden op dat, wat anderen, zijne voorgangers, omtrent het onderwerp geleverd hadden, en dat, wat hij daaromtrent gedacht, gezegd en afgedaan heeft. Die voorgangers zijn onder meerdere SAVIGNY, maar vooral JUSTUS MÖSER. Het gezigtspunt, door MONTESQUIEU omtrent de Wetten, van de oude ruwe volken, de

1) De Verhandeling over het *Alode* en de *terra Salica* besluit met deze woorden: »Mogt deze mijne uitlegging den toets van rijp onderzoek doorstaan, dan kan dezelve dienen als »eene teregtwijzing in de woordsafleiding, en als eene bijdrage tot het nut der *Nederduitsche taal* voor het wèl verstaan van die overblijfselen der oudheid, en tevens den weg aanwijzen tot vele ophelderingen over een duister gedeelte »der geschiedenis van geheel ons werelddeel; tot inlichting »omtrent den waren toestand der oude Duitschers, en de »eerste daarstelling van het leenstelsel, waarin bijna al onze »hedendaagsche Instellingen haren grondslag hebben, zoo als »ik eenmaal in het breede hoop aan te toonen.»

Germanen en andere, afkomstig, gekozen, moest, wegens de taal, voor de Duitsche geleerden gemakkelijk en belangrijk zijn. Dat J. D. MEYER, uit een nog ruimer oogpunt, en na met oordeel alle die zijne voorgangers te hebben geraadpleegd, den geest en de herkomst van al de Instellingen heeft doen kennen, is wereldkundig. Niet alleen is dat werk waarlijk groot; maar ook zijn de gezegde afzonderlijke en voorafgegane beschouwingen geene losse, gewaagde, en alzekeer geene oppervlakkige stellingen. Vooral was het echter des schrijvers gebruik niet zich zelve toe te schrijven, wat hij van anderen ontleende. Bij alle gelegenheid, en bijzonder in die eigene Verhandeling, toegewijd ten deele daaraan, om MÖSERS denkbeelden alhier bekend te maken, noemt hij en SAVIGNY en MÖSER, doch dezen laatsten met de grootste belangstelling 1).

Die Verhandeling was door den steller aan zijn' geachten vriend, den Hoogleeraar H. W. TYDEMAN, medegedeeld, en de Heer TYDEMAN had dat opstel aan den Heer BILDERDYK ter beoordeeling gegeven, daar oude taalkennis, woord- en naams-afleiding, wortelnaosporing, en daaromtrent Systematische analysis, eene der lievelingsstudiën van dien zoo geleerden man uitmaakten. BILDERDYK's oordeel was vervat, zoo als het zich in het hierbijgaande fac simile vertoont.

1) In het 1ste Deel van *L'Esprit, Origine et Progrès des Institutions Judiciaires, Introduction*, pag. 16, drukt hij zich

P. S. Rorford in syn Franciscade leedt Fræn
gen 20 dit inderdaad de betekenis van Fr
is raar, Dat men dit niet in Tacitus in
praat.

cus van $\varphi \xi \xi^2 \alpha \gamma \kappa \Theta$ af. — Het zou men zeg-
gen en echter geen Grieksch was? — Het
indt, waar het echter (zo te zeggen) noodijk.

Den
Herrn
Mr. H. N. J.
Herrn

gisteren
P.

De beoordeelaar was, gelijk zijn eigenhandig schrift dit uitdrukt, hoewel op eene zonderlinge, en zich zelve tegensprekende wijze, niet voldaan. Met dat al was het nogtans lief, zoodat de Heer BILDERDYK dan ook het stuk in eene der vacantiën, (dus op zijn gemak) nog weleens nader wilde resumeren. Ik durf vragen: wat deed het evenwel lief zijn? En waarin bestond dat al, wat er gebrekkigs was? 1)

Er werd opgemerkt zeker inzicht van eenheid, dat op een goed einde uitziat, en daar regelregt

aldus uit: MONTESQUIEU a osé porter un des premiers le flambeau de l'histoire dans les ténèbres qui obscurcissaient cette origine . . . Depuis d'autres savans ont reculé les limites—MÖSER, EICHHORN, SAVIGNY, SISMONDE DE SISMONDI, DE MONTLOSIER, BERNARDI ont ouvert de nouvelles sources . . . *L'idiôme des Pays-Bas, de tous ceux d'origine tudesque, paraît se rapprocher le plus du langage des anciens Germains.*

In de Verhandeling zelve, waarover de Heer BILDERDYK zijn gevoelen gaf, komen de volgende woorden voor: » Onder de » nieuwere Duitschers heeft JUSTUS MÖSER (vooral in zijne *Os- » nabrückische Geschichte*. Ook SAVIGNY, *Geschichte des Römi- » schen Rechts in Mittelalter*, heeft deze stof in *het voorbijgaan » behandeld*) dezen weg met het gelukkigste gevolg beproefd. » *Zijne gissingen bij ons bekend te maken*, en daarbij te voe- » gen, hetgeen mij daaromtrent, hetzij tot aanvulling, hetzij » ter wederlegging, is voorgekomen, mag ik mij verzekerd » houden, dat noch aan het dubbele doel der klasse, noch in » zich zelf onbelangrijk zal worden gerekend."

1) Het briefje bevond zich bij het Handschrift, en trok mijne aandacht. Onder beding van uitreiking na mijn daarvan te maken gebruik, is mij het gebruik van hetzelfde door den Heer TYDEMAN vergund.

**

naar toe strekt! *En dit zoude niets meer dan lief zijn! Dit is nog wel iets meer: dit is groot. Ik durf het noemen gezond verstand in geleerdheid. Dit is juist die eenvoudige, doelmatige, en juiste aanwending van scherpzinnigheid op afgetrokkene beschouwingen, dermate dat men zich niet te veel daarin verdiept, niet daarin verdooft, en zich altijd rekenschap weet te geven wat, hoe, met welk oogmerk men naspoort. Lief zal het zijn voorgekomen, niet blootelijk, omdat het regelregt, naar inzicht van eenheid, op een goed einde afgaat; doch omdat en geschiedkundige juistheid, en taal, en stijl, deze nasporing van dorre oudheid aangenaam doet worden.*

En welke waren de gebreken? Het methodieke eener zuivere wortelnasporing haperde! Om de zamen-smelting van namen en titels (door welke zamen-smelting intusschen niet bedoeld is des stellers verwarring, maar die, welke hij zocht op te helderen) te ontwikkelen werd eene systematische analyse vereischt! Zoude het geval niet eerder zijn, dat de schrijver, juist genoeg, maar even juist, niet te veel, in wortelnasporing, en in systematische analyse, zich verdiept had? Het kwam er toch niet zoozeer op aan, hoe die Deutsche benamingen ontstaan waren, en uit het Angel-Saksisch, of Mesogotisch herkomstig mogen geweest zijn, als het te doen was, om het misverstand der Romeinen te vatten; en op dwaling, op misverstand, is wortelnasporing en systematische analyse minder toepasselijk.

*Zóó had BILDEBDYK, blijkbaar, miskend. Dergelijk eene ten halve afkeurende oordeelvelling is echter de volledigste hulde. — Het beste, eindelijk, was de uitlegging van Lassen en Zweven, en daarbij kwam vrij wat van SAVIGNY, over Heer en Heer-
mannen, dat waarde had! Waarom toch van SAVIGNY? Vanwaar die verguizing van den verdienstelijken JUSTUS MÖSER, wiens schriften de Verhandelaar bij die gelegenheid aan zijne landgenooten bekend maakte?*

*Ik heb deze miskenning van BILDERDYK opgemerkt, die den schrijver hoogschatte, even als hij door J. D. MEYER geacht werd. De Hoogleeraar TYDEMAN heeft hunnen vriendschappelijken omgang in zijne voorrede voor BILDERDYK's *Geschiedenis des Vaderlands* herinnerd 1).*

De uitweiding, die ik mij veroorloofd heb, heeft mijn voorgenomen overzigt over de drierlei beschouwing, in welke de volgende stukken gerangschikt zijn, op de tweede geleid, namelijk de toepassing der taal voor geschiedkundige teregtwijzing. Dienaangaande wensch ik nog eene aan-

1) Het was, zegt de Heer TYDEMAN, een der aangenaamste avonden van mijn leven, toen twee belangrijke mannen, die een bezoek aan BILDERDYK bragten, en welke ik het genoeg had daar te leeren kennen, den dichter HELMEBS, en den schrander en geleerden Regtskundige MEYER, hoog belang stelden in het plan van BILDERDYK en MIJ.

merking te mogen maken, om mijne rangschikking te verantwoorden; terwijl ik ook het oog houde op den gelijken en eenstemmigen geest, die in al de stukken, over welk onderwerp ook handelende, heerscht.

De twee opstellen, die aan het werk: Esprit, origine et progrès des Institutions Judiciaires voorafgegaan waren, zijn de 4de en de 6de Verhandeling; in tegendeel is de 5de Verhandeling in de Brusselsche Académie voorgelezen, na dat, toen voltooid zijnde, werk opgesteld. Zij betreft de vraag, hoe het ontstaan zijn mag, dat in die gewesten van België, welke in vroegere tijden, of regtstreeks tot Frankrijk hadden behoord, of in allen gevalle, aan Frankrijk grenzende, altijd in naauwe betrekking tot dat land stonden, het Vlaamsch de landtaal is, terwijl daarentegen in andere gewesten, en die nooit, vóór onzen leeftijd, met Frankrijk vereenigd waren, het Fransch de landtaal is geworden? Tot de behandeling van dat vraagstuk (hoewel de slotsom het bezwaar niet oplost) zijn veelal dezelfde schrijvers, dezelfde plaatsen uit hunne schriften, en dezelfde stellingen van den Verhandelaar, gebezigd, die ook moesten gebruikt worden voor de 4de Verhandeling: » Over de misvattingen der Romeinen » en Grieken.» Behalve zoo veel verscheidenheid, dat de achtervolgende lezing geenszins eene vertaling kan doen ontmoeten, is er echter in de stemming en den toon van de eene toespraak, in het

Nederduitsch en voor Hollanders, en de andere, in het Fransch en voor Fransch-Belgische hoorders, ingerigt, een opmerkelijk verschil. Wat in de eene voorlezing zelf beredeneerd, gestaafd, bewezen wordt, is in de andere (hoezeer, bij het in druk geven, in noten aangevuld zijnde) als zoovele bekende zaken vermeld. Zoo als de schrijver, wanneer hij aanwijst, hoe, om voor Franschen te spreken, de voordragt schijnbaar luchtig moet zijn (eene stelling, die in de 7de Verhandeling voorkomt, en alwaar dit voor regelmaat opgesteld is), volgt hij, tot de Brusselsche Académie het woord voerende, zelf dien stelregel op. Om deze verscheidenheid van stijl en geest der twee stukken te beter te doen uitkomen, zijn dezelve nevens elkander geplaatst.

Ik betreur zeer geen stuk in het Engelsch van hem te bezitten, dat in dezen bundel zoude te pas komen, zoo als in de Consultatiën, in den jare 1842 uitgegeven, er opstellen in die taal voorhanden zijn, die hem even zoo gemakkelijk afging, en even zoo zuiver uit de pen vloeide, als het Fransch, of zijne moedertaal; dan het verdient opmerking, hoe de stijl naar den geest en den smaak van elke Natie is gestemd, even zoo goed als de woorden aan haar woordenboek, en de uitdrukkingen aan hare spraakkunst voldoen. Wat ik hiermede bedoel aan te wijzen, is evenwel in geen deele, dat hij, onder zoo vele levende talen, ook het Engelsch magtig was; in-

dien ik zelf aleens door het euvel van snoeverij gekweld ware, zoude ik mij, bij deze gelegenheid, van des schrijvers nederigheid doordringen. Men wist in het Vaderland niet eens, ofschoon Engelschen zulks waardeerden, dat hij die taal met zoodanig gemak gebruikte. De meerdere of mindere volmaaktheid is ook niet dat, wat ik bedoel. Dit is ten deele eene gave, en kan niet zoo ligt aan anderen worden medegedeeld. Ik bedoel den eenvoudigen en verstandigen aanleg, die steeds regelrecht naar een goed einde, met inzicht van eenheid, strekt. Hij begeert dan ook van anderen geene volmaaktheid. Ter plaatse in de 7de Verhandeling, waar hij regelen voorschrijft, om bij vreemden onzen nationalen letterroem te handhaven, eischt hij slechts doelmatige strekking, en dit kan voor allen en een' iegelijk als rigtsnoer dienen. Hoe waar en juist zijn niet de woorden van den Heer DE GREVE 1), destijds te Franeker Hoogleeraar der

1) *In de ORATIO FRANCISCI DE GREVE, de JONA DANIELLE MEYERO. Icto, de Patria, deque Jurisprudentia, et Nomenclologica, praeclare merito, zegt op blad. 13 de Redenaar: Ex aliis enim disciplinis primum quidem huc pertinet singularis illa, exquisita, et vera ea philosopha Variarum linguarum cognitio. Neminem enim fugit quemadmodum nobilissimum Europae populorum instituta, judiciaria inprimis, ex interiore etymologiae studio illustraverit summus vir. Hic autem, Francico licet, ut ab exteris intelligeretur, praecipue utens sermone, ad Vernaculum tamen inprimis recurrit: — hunc ipsum ex omnibus Teutonicae originis linguis, ad Germanorum, unde quaevis fere repetit recentiora juris instituta, linguam proxime accedere ratus. —*

Regtsgeleerdheid, thans de hoogste regterlijke waardigheid te 's Gravenhage bekleedende, aan welk ambt niet enkel de juiste toepassing, maar ook, en vooral, de gelijkvormige toepassing der wetten, behoort! Hoe kleingeestig was niet in tegendeel de uitspraak (veelal het napraten) van sommigen, dat de schrijver tot zijne grootere werken zijne moedertaal zoude hebben versmaad; dat hij, door daartoe de Fransche taal te gebruiken, zich van zijne landgenooten zoude hebben willen afzonderen, of zich aan vreemden willen aansluiten! Wanneer zelfs een BILDERDYK hem tot zekere hoogte miskende, mag het echter aan de middelmatigheid worden vergeven, dat zij en des schrijvers gaven, en daarvan de doelmatige en patriotsche besteding, niet hebbe begrepen.

In die zijne stelling omtrent de aanwending van het Nederduitsch, ontmoette J. D. MEYER in tegendeel bij Duitschers tegenspraak. Onze Deutsche naburen, in meer andere opzichten niet altijd billijk, veroorloven zich het Hollandsch een verbasterd Hogoduitsch (Platt-Deutsch) te noemen. Ook SAVIGNY kon des schrijvers nationalen trots niet ongemerkt laten voorbijgaan. Het is evenwel niet onaangenaam te zien, hoe in beschaafden stijl, en met sijne scherts, dat geschil tusschen uitmuntende en elkander hoogachtende geleerden behandeld is. In eenen zijner brieven, op de 12de bladzijde, schrijft de Heer SAVIGNY aan J. D. MEYER: »Darüber daqs ich »Ihnen Deutsch schreibe entschuldige ich mich nicht, theils »weil Sie der Nation angehören in welcher sich das Deutsch »am reinsten erhalten hat; noch mehr aber weil Ihr Werk »eine so ausgebreitete Kenntniss der Deutschen Litteratur be- »weist.»

Ook de taal heeft hare oude en hare nieuwere geschiedenis. De steller onderzoekt in de drie eerste Verhandelingen, of de hervormingen, door het Nederduitsch ondergaan, hetzij die door omstandigheden, voorbeelden en gebruiken, of wel opzettelijk, en, even als stelselmatig, aan de taal zijn bijgebracht, met haren aard, haar karakter, haren geest, overeenkomen. Ook tot die nasporing volgt hij zijn' gewonen gang, en beschouwt hij l'origine, les progrès en l'esprit der moedertaal.

Twee heerschende, twee hoofddenkbeelden zijn er op te merken in het drietal vooraan geschikte Verhandelingen. — Bastaardwoorden (en door woorden zijn ook spreekwijzen, ook wendingen en verbuigingen te verstaan) zijn geenszins, wat daaronder, gemeenlijk wordt begrepen. — Vreemde overgenomene woorden zijn geadopteerde magen, geene bastaarden. Daarentegen is hoogduitsche verwringing van oorspronkelijk Hollandsch bastaardij. Dit is het eerste heerschende begrip van dat drietal beschouwingen. — De taal, het woord (deze is de tweede hoofdstelling), staat gelijk met het letterschrift, niet met het beeldenschrift. — Het woord strekt om door uitspraak te doen hooren, of naar schrift en door oplezen te doen hooren, den klank, aan welken het begrip der zaak gehecht is. — Het is onjuist, de zaak (of wel het denkbeeld), waarvan spraak is, door het woord, door dien klank, te willen afbeelden; het doel is de zaak, of het denkbeeld, blootelijk te noemen, of wel die benaming, door

het gehoor, tot het verstand te geleiden, opdat de hoorder de toepassing in zijn verstand make, van den klank, dien hij verneemt, op het denkbeeld daarmede gemeend. Ik bedoel niet te treden in eenige beoordeeling of uiteenzetting, hetgeen de lezer ook niet van mij zoude willen aannemen; enkel mijne rangschikking houd ik op het oog; wat mij zoo eenvoudig en waar blijkt te zijn, en juist die twee heerschende begrippen, hoezeer ik dezelve door anderen enkel als vernuftig, scherpzinnig, en belangwekkend heb zien aanmerken, kan ik nogtans mij niet weêrhouden, als juist, als goed gegronde paradoxen, en geenszins als drogredenen aan te wijzen.

Het heeft mij leed gedaan, dat de steller niet de Engelsche taal als een voorbeeld heeft gebruikt, wanneer hij het oneigenaardige betoogt, om alle vreemde woorden te willen verduitschen, ten einde de alzoö vertaalde woorden tot oorspronkelijk Nederduitsche woorden te willen maken. Het zoude naar zijn oordeel, verkieslijker zijn vele vreemde woorden, hetzij Grieksche of Latijnsche, als klanken over te nemen, en te gereeder, omdat dezelve voor den Nederlander slechts benamingen, en niet afbeeldingen of wel beschrijvingen zijn. De achterlating van het sprekende bewijs in de Engelsche taal 1) voorhanden, en terwijl het hem noch aan

1) Het zal, even als mij, ieder, die Engeland bezocht heeft, hebben getroffen, tot welken graad van beschaafdheid de taal aldaar gevorderd is. Zoo al niet door, dan voorzekeer

kennis, noch aan hoogschatting der Engelsche taal en letteren ontbrak, zal wel daaraan zijn toe te schrijven, dat men veilig bekendheid, behalve met de oude talen, met het Fransch (als tot zekeren graad eene algemeene levende taal) vooronderstellen mag; doch door andere letter- of taalkundige voorbeelden bij te brengen, een doctorale, of wel pedagogische toon ontstaat, die jegens de Klasse van het Instituut kwalijk geplaatst zoude geweest zijn, en hem geheel vreemd was.

Van deze drie Verhandelingen is de laatste, alleen en op zich zelve beschouwd, het eenige zoo uitgewerkte stuk, als de steller zijn werk voor voltooid geven wilde, en welke voltooiing, na de plaats gehad hebbende voorlezing, met aantekeningen verrijkt en volbragt is geworden; in verband tot de twee voorgaande, is het van dezelve een bewijs. De taalkhervorming, die hij in de voorafgaande stukken niet goedkeurt, had ook de afkeuring van HOOFT, op wiens gezag dat derde stuk bij den aanhef zich beroept, en van VONDEL, wiens gezag bij het slot wordt ingeroepen. Deze te zamen behorende en uit elkander voortvloeiende beschouwingen te scheiden, zoude het nut der toepassing van

ondanks de menigvuldige vreemde woorden, is er geene tweede Natie, bij welke, van den Staatsredenaar, den Kanselredenaar, den Pleitredenaar af, tot de geringste standen in het gemeene leven toe, ieder zich met zoo veel juistheid, netheid en kieschheid uitdrukt, en waar zoo vele begrippen en denkbeelden in het bereik van de geringste standen door de taal zijn gesteld.

het laatste stuk kunnen doen missen, en de juistheid der vroegere stukken van een' steun berooven. Iedere van al de stellingen omtrent de verbanning van vreemde woorden, en omtrent woordvorming, komt ter toetse in de geschied- en oordeelkundige voorstelling van de benaming der Maanden.

Omtrent de twee laatste stukken zoude, op den titel afgaande, en voorhands, kunnen gedacht worden, dat dezelve reeds verouderd zijn, en, als betreffende de toen plaats hebbende hereeniging van al de Nederlandsche gewesten, nu veertien jaren geleden (voor de tweede reize), van elkander afgescheurd, geene waarde meer kunnen hebben. Ik meen daarin, echter niet in een enkel opzigt, blijvende waardij te zien, en wel taal- en letterkundig, mitsgaders ook staatkundig, namelijk tot handhaving van nationale zelfstandigheid, en roem, en aanzien, en invloed.

Van verre minder dringend en minder gewichtig staatkundig belang, dan tijdens de bearbeiding van die twee schriften, het eene van het jaar 1815 (en hetgeen ik evenwel na het andere geschikt heb), en het andere van het jaar 1817, moeten intusschen des Schrijvers loffelijk patriotsch doel, en zijne voorgestelde, tevens ook door hem alleen beproefde, middelen om de taal tot een band van verbroedering te doen strekken, niet worden miskend. Wat hij bedoelde, en hoe hij zulks bedoelde,

toen de hereeniging een fait accompli, en daartoe mede te werken pligt, was, alzeker voor allen, die den Koning van het hereenigde Rijk trouw hadden gezworen, is ééne zaak; wat er omtrent de Nederduitsche taal en letteren, in alle verhoudingen, is overgebleven, eene andere zaak.

In de 7de Verhandeling wordt dan gevraagd, wat de Tweede Klasse van het Instituut zoude kunnen doen, om het Nederduitsch tot de algemeene, en eenige, landtaal te maken, ook daar, waar alleen Fransch gesproken, en het Nederduitsch niet verstaan wordt; hoezeer dit laatste slechts langzamerhand, en met beleid. Dat, hem bereikbaar toegeschenken, oogmerk (en hetwelk tot doel voor te nemen, in allen gevalle niet dan voordeelig kon zijn) was hem voor den geest gekomen, ter gelegenheid dat zich het allergrootste taalkundige vraagstuk vertoonde, te weten de benaming van het Rijk zelf, van geheel de Natie; dit vraagstuk rees van zelf op bij hem, als Secretaris der Commissie, belast met de herziening van de Grondwet, of wel belast, om de Grondwet op het destijds hereenigde Rijk toepasselijk te maken. Hij wenschte voor en in de plaats van Belgique, of Pays-Bas, en van Belge, ingevoerd te hebben de benamingen van Néerlande, en Néerlandais. Die wensch is geuit, en op eene wijze voorgedragen, verantwoord, liefelijk en smakelijk gemaakt, in de Lettre à l'Observateur de Bruxelles par un Néerlandais, dat het te bejammeren en te verwonderen is, dat die he-

naming niet door de Hooge Magt gretiglijk is ondersteund, en tot verwezenlijking gebragt geworden. Ik zeg, behalve te bejammeren, ook te verwonderen, om hierdoor er op aandachtig te maken, dat dit denkbeeld niet zoo geheel onaannemelijk was. Hoewel niet wettelijk aangenomen, hoezeer niet in algemeen gebruik zich gevestigd hebbende, is die benaming toch bij sommige en achtbare vaderlanders in eere en gebruik gebleven. Die toespraak tot de Belgen, naamloos, of wel pseudoniem, en als van eenen Néerlandais, met inzicht van eenheid, en tot een goed einde, gedaan, was eene proef, ofschoon dan eene mislukte proef, tot dat zelfde, wat hij twee jaren later, door invloed der Klasse, meende te kunnen bewerkt worden.

Zooverre de aantekeningen van den Schrijver, en al de herinneringen van achtbare Leden der Klasse, mij welwillend medegedeeld, zulks aanwijzen, is dit zevende stuk aan de Leden niet onbekend gebleven; doch heeft de voorlezing, en gevolglijk aantekening daarvan in de notulen, geen' voortgang gehad. Dit schijnt uit behoedzaamheid te zijn geschied, ten einde de Klasse niet in de gelegenheid te stellen om hare toetreding, hetzij te doen uitspreken, of te doen weigeren. Laat er dan eeniglijk worden gelet op de letterkundige strekking en waarde, en op dat staatkundige uitzigt, dat den nationalen letterroem aangaat.

Wachten wij ons, zegt de Schrijver (reeds in de drie eerste Verhandelingen), van de inmenging van de Hoogduitsche taal en schrijftrant. Verbastering, verlies van onze nationaliteit, is daarvan, letterkundig, te duchten. Geheele overmeestering (en welligt niet enkel letterkundig) schuilt daarachter. Miskennen wij (dit raadt hij aan) onze taalverwantschap met de Vlamingen niet. Van die zijde zijn wij de invloed uitoefenende partij. Geene familiescheuring en verwijdering, hoe langdurig ook, kan den onverbreekbaren band van maagschap geheel slaken. De Hollandsche letteren in die gewesten, waar de Vlaamsche tongval van het Nederduitsch in gebruik is, te doen waarden, behoort niet te worden verzuimd. Ook bij andere naburen, vooral in geheel België, onze lettervruchten bekend te maken, kan door de doelmatige beoefening der Fransche taal, en tevens door tegemoetkoming om het Nederduitsch te kunnen aanleeren, worden bewerkt, en van de daartoe strekkende bearbeiding van onze taal zelve, kan volmaking én van taal, én van stijl, én van smaak, niet missen te volgen. Dit al durf ik zeggen van voortdurende waarde te zijn.

Ook anderen hebben immers zoo gedacht! Er zijn proeven van Synonyma verschenen. De Heer Staatsraad VAN 'S GRAVENVEERT heeft een' Essai sur l'histoire de la littérature NÉERLANDAISE uitgegeven, welk stuk vóór het jaar 1830 (tijdens het her-

eenigde *Rijk*) voorgenomen en bearbeid was. In hoeverre al die proeven met J. D. MEYER's inzichten overeenstemmen, voegt mij niet te beoordeelen. Dat dezelve ten gevolge van zijne uitnoodiging zouden ontstaan zijn, bedoel ik niet te kennen te geven; overeenstemming van doel heeft er nogtans onmiskenbaar plaats gehad. Zelfs vreemde Schrijvers, en deze hebben juist den weg ingeslagen, dien ook hij begeert bewandeld te zien, hebben zich er toe verleend onze Dichters door vertaling bekend te maken. De Heer BOWRING (wiens brieven in J. D. MEYER's briefwisseling met vreemde lettervrienden voorhanden zijn) heeft daartoe medegewerkt, en bovenal heeft de Heer CLAVAREAU, door zijne uitstekende gave tot vertaling, groote dienst bewezen. Zoo losweg als dat opstel (eene schets voor eene voorlezing, of wel voor eene uitboezeming, in de Klasse, aan welke de zorg voor nationale taal en letteren opgedragen is) alle uitzigten behandelt, die aldaar worden aangeroerd, verdienen al die gezigtspunten voortdurende aandacht. En zoo als de Néerlandais de Belgen, met hoogschatting van de moedertaal, vaderlandslievend, had toegesproken, getuigt ook deze uitboezeming jegens Hollanders van die zelfde gehechtheid aan de moedertaal.

Wanneer dan ter dienste van tijdgenoot en nakomeling de nalatenschap moet worden uitgereikt, moet het niet aan den erfflater worden geweten, dat van de vruchten van zijn' vroom en ijverig

besteden en grootschen aanleg weinige tot rijpheid hebben mogen gedijen, en dat er veelal slechts zaden zijn overgebleven. Mogen die zaden voortgekweekt, en zijne verdienste daarbij herdacht worden!

A. D. MEYER.

Ten aanzien der spelling, heb ik gemeend des schrijvers Opstellen niet angstvallig te moeten opvolgen. Dit heb ik aan eenen boven mij bekwamen taalkundige overgelaten. — Omtrent drukfeilen, vrees ik dat er reden tot klagt zijn zal. De mij voorgekomene fouten zijn intusschen op de lijst van herstellingen hierachter aangeteekend.

VERHANDELING
OVER
HET GEBRUIK EN MISBRUIK
DER
BASTAARDWOORDEN
IN DE
Nederduitsche Taal.

VOORGELEZEN IN DE ZITTING DER TWEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, ENZ.,
OP 25 JANUARIJ, 1816.

Hoewel in de Klasse voorgelezen, is deze verhandeling niet voor hare gedenkschriften bestemd geworden. Zij wordt alhier van het handschrift in druk gebragt, even zoo als ook het naastvolgende stuk, over de vorming der woorden, thans voor het eerst in het openbaar verschijnt. Deze beide verhandelingen, te zamen met de derde hier volgende, over de benamingen der maanden, maken uit een geheel; een drietal zamenhangende vertoogen. Alleen de laatste is evenwel door den schrijver herzien en met aantekeningen verrijkt geworden, zoo als hij zijn werk aan de drukpers wilde leveren. De twee eerste komen alhier te voorschijn, zoodanig als zij uit de pen waren gevloeid; bestemd tot eene voorlezing in de bijeenkomst van Studie-genooten.

Wat is de volmaking eener taal? Deze vraag doet zich van zelve op, wanneer men over de strekking der Tweede Klasse van het Instituut zijne gedachten laat gaan. Zeer zeker niets anders dan hare meerdere toenadering tot dat beeld, hetwelk men zich van eene geheel *volmaakte* taal zoude willen voorstellen, dat is eene zoodanige taal, die alle denkbeelden met netheid, juistheid en klaarheid kan uitdrukken, alle fijne onderscheidingen en wijzigingen doet gevoelen, zich tot alle noodige wendingen, tot kracht, tot zachtheid, tot boert, laat buigen. De eerste dezer eigenschappen leidt tot duidelijkheid van begrippen, de tweede tot smaak, de derde tot beoefening der dichtkunst en welsprekendheid. Gelukkig het land, dat op eene volmaakte taal zoude kunnen bogen: een juist oordeel, een fijnere smaak, een meer teeder gevoel zoude al den inwoneren met de moedermelk worden ingegeven, en deze voordeelen zouden, door eene

veredeling van het volkskarakter, door eene trotschheid op zijn' verbeterden toestand, door aanwakking van vaderlandsliefde, door invloed op vreemden, niet weinig worden vermeerderd. Eene volmaakte taal is noodzakelijk zuiver en vrij van inmenging van vreemde woorden en spreekwijzen, daar niemand van zijn dagelijksch gebruik zoude afgaan, om min geschikte uitdrukkingen over te nemen; zij is om deze zelfde reden onveranderlijk, en blijft, zoo als zij van den beginne van dien staat van volmaaktheid geweest is.

Evenmin als in eenige menschelijke instelling, kan men deze volstrekte volkomenheid in eene taal verlangen, en het is ook daarom dat alleen de zorg voor de toenadering tot die volmaaktheid kan worden aanbevolen. Deze is voor alle talen van belang, en is het voornamelijk voor ons Nederduitsch. Kan het wel worden in twijfel getrokken, dat onze taal verbetering, beschaving, zuivering, met één woord volmaking, behoeft? Zij is zoo jong, wat hare grondige kennis en studie betreft; *onlangs* heeft men over hare spelling de *eerste* schriften gezien, en het is er nog verre van af, dat alle taalkundigen daarover eenstemmig denken; hare spraakkunst ligt nog in de wieg; hare onderscheidene tongvallen zijn bijna nog niet ter toetse gebragt en onderling vergeleken.

Mogt het aan bewijzen voor deze stelling ontbreken, men vestige slechts een oogenblik zijne aandacht op den staat van onzekerheid en gedurige verandering, waarin zich onze taal bevonden heeft, en zelfs nog heden ten dage bevindt. De menigvuldige vertalingen hebben zeker ook daartoe het hare bijge-

dragen, en naar mate die meer uit de eene, of uit de andere taal algemeen in gebruik waren, zijn ook de woorden en wendingen, aan die talen eigen, bij onze landgenooten gevolgd. Het moeilijke eener goede vertaling niet genoeg gevoeld, en derzelve waarde miskend wordende, was het natuurlijk, dat, eenigen tijd geleden, het Fransch onze taal ontreinigde, terwijl zij thans maar al te zeer naar het Hoogduitsch verbogen of bedorven wordt.

En mag men niet aan die ongestadigheid in den tegenwoordigen stand onzer taal en hare gedurige verwisseling, veel meer dan aan gebrek van vaderlands-liefde, toeschrijven, dat bij zoo vele onzer landgenooten, hetzij dan, die eenige jaren geleden hunne opvoeding hebben genoten, hetzij die in sommige gedeelten van het rijk zich nader aan de oude taal gehouden hebben, en daardoor van de latere letterkunde vervreemd geraakt zijn, onze eigene taal en de vele goede werken, in dezelve geschreven, óf onbekend gebleven, óf in minachting geraakt zijn?

Tot het bereiken van een zoo nuttig oogmerk als de volmaking der taal, zijn er tweederlei middelen in het werk te stellen: de beschouwing, en de beoefening. Ofschoon in den gang der wetenschappen de eerste behoort vooraf te gaan, zoo weet zich het *genie* die regelen eigen te maken, welke de koele overweging eerst naderhand opspoort. De dichter, de redenaar, door het vuur zijner verbeelding gedreven, raadpleegt niet de voorschriften van smaak; hij levert voorbeelden, waarin dezelve geëerbiedigd zijn, en naar welke men zich veilig rigten kan. Hij daar-

entegen, die met bedaardheid overweegt, wat het belang der taal vordert, wat haar aard duldt, brengt ook het zijne toe tot hare verbetering.

Op deze beginselen voortgaande, en bij mij zelven geene geschiktheid vindende, om, hetzij als dichter of als redenaar op te treden, en door de daad die feilen te verbeteren, welke ik meen in onze taal te bespeuren, bleef mij niets over, dan om, wilde ik in een vak van zoo veel belang van eenig nut zijn, mij tot de beschouwing van hetgeen onze taal noodzakelijk vereischt, te bepalen, en mijne aandacht op het gebruik der zoogenaamde *bastaardwoorden* hebbende gevestigd, ontstond daaruit de eerste der navolgende verhandelingen. Eene bedenking omtrent de *woordvorming*, in dat onderzoek voorkomende, ontmoette bij de overlezing eenige tegenspraak 1); ik zocht mijne denkbeelden nader te ontwikkelen, en dit gaf aanleiding tot de tweede; terwijl de *voordeelen van de Romeinsche benamingen der maanden boven die, welke als Nederduitsch worden*

1) Tot dusverre is het handschrift kennelijk eene voorrede tot de drie achtervolgende verhandelingen, en welke voorrede op een later tijdstip door den schrijver is opgesteld, niet onwaarschijnlijk met het, onvervolgd gebleven, doel om het geheel aan een bepaald einde toe te wijden. Bij de voorlezing van het *vertoog omtrent de Bastaardwoorden*, ontmoette zijne *bedenking omtrent de woordvorming* tegenspraak, en tot opheldering gaf hij de tweede verhandeling, over de *woordvorming*. In deze beschouwingen trof de *Nederduitsche benaming der maanden* zijne aandacht, en werd dit de stof tot de derde verhandeling, welke afzonderlijk als eene bijdrage voor de Gedenkschriften werd begeerd.

De Uitgever.

opgegeven, mij noopten om deze benamingen, als een duidelijk voorbeeld, ten einde mijne stellingen op te helderen, en geschiedkundig, en uit een taal-kundig oogpunt, te beschouwen.

Ik wil al de stellingen, in het voorbijgaan ter nedergeschreven, en die niet onmiddellijk met het hoofddoel mijner betoogen in verband staan, geenszins als onbetwistbare waarheden opgeven: sommige derzelve mogen twijfelachtig, ja eenige geheel valsch, zijn; ik heb mij beijverd het onderwerp zoo kort en tevens zoo duidelijk mij mogelijk voor te stellen. Ik misken de kunde en begaafdheden onzer dichters en schrijvers niet, en verlang niet te worden aangezien, alsof ik mij opwierp tot den beoordeelaar van lieden; wier kunde ik verre boven de mijne stel; ik houde mij echter overtuigd, dat ook zij meer vruchten van hunnen arbeid zouden plukken, en meer genoegen zouden smaken, zoo de taal, waarvan zij zich bedienen, nog zuiverder, nog beschaafder, nog krachtiger, nog vaderlandscher, ware. Ik heb mij bevljigtigd, zoo veel doenlijk alleen Nederduitsche woorden te gebruiken, en wensche, dat deze zwakke pogingen, die ik in een vak, mij minder eigen, alleen ter voldoening aan hetgeen mijne roeping als Lid der Klasse van mij vordert, heb aangeboden, voor niets meer worden opgenomen.

Veel is er in de laatste tijden ter verbetering onzer taal gedaan, en ofschoon het wel niet is tegen te spreken, dat sommigen den regten weg niet hebben

ingeslagen, ja dat er vele pogingen tot beter verstand van derzelver gronden mislukt zijn, zoo blijft over het geheel het gevolg dezer meer algemeen geworden neiging buiten twijfel voor de taal zeer gunstig. Van nog grooter belang is de meerdere zucht tot de zuiverheid dier taal bij onze landgenooten, wanneer het tegenwoordige oogenblik en de laatstverloopene dertig jaren worden vergeleken met een vroeger tijdperk van bijna eene eeuw, toen men scheen zich te schamen zijne moedertaal te gebruiken, en daar, waar zulks onontbeerlijk was, ten minste zich als ware het schadeloos hield met het daarin mengen van zoo vele vreemde, meest Fransche, woorden en uitdrukkingen, dat de eigenaardige kracht en rijkdom der Hollandsche taal geheel onkennelijk werd gemaakt. Met regt mag men echter den laatsten tijden, bij het uit den weg ruimen van dit misbruik, een ander, voor onze taal en hare echte kennis wellicht nog nadeeliger, te laste leggen, het overnemen namelijk van vele woorden in den zin, bij de Duitschers daaraan gehecht, en vooral van den duisteren en gewrongen' stijl, der Hoogduitsche taal in het algemeen, en haren lateren schrijvers bijzonder eigen, waarover in het vervolg wel het een of ander zoude kunnen te zeggen zijn.

Het weren van bastaardwoorden, dat is van de zoodanige, die niet in de taal zelve hunnen oorsprong hebben, uit het dagelijksch gebruik, zoo bij gesprekken, als geschriften, is geen nieuw denkbeeld, alleen aan Nederland of onzen tijd eigen: zoowel bij de Duitschers, als bij onderscheidene onzer oude

schrijvers, is dit beproefd. En voorwaar, zoo er eenige taal is, die door rijkdom van grondwoorden, eigenaardigheid van afleiding en zamenvoegingen, vrijheid van wendingen, tot dergelijk eene afzondering van allen vreemden invloed de mogelijkheid aanbiedt, is het zeker de onze, waarbij weinige vreemde talen zich in al deze opzigten kunnen gelijkstellen, en die, zelfs boven het Hoogduitsch, de eenige, die bij haar zoude kunnen in vergelijking komen, hare voordeelen heeft.

Wanneer men daarentegen in oogenschouw neemt, dat al de nieuwere talen, deze enkele proeven in het Hoogduitsch en Hollandsch uitgezonderd, van naburige landen en volken zoowel woorden als spreekwijzen hebben overgenomen; dat ook de oudere talen, voor zooverre die ons bekend zijn, ja zelfs de Grieksche, die boven alle andere door rijkdom en buigbaarheid zich zoo voordeelig onderscheidt, van geene vreemde vermenging vrij zijn, dan ontstaat als van zelve de vraag: Is het wel mogelijk eene taal zuiver te houden, en daaruit met naauwgezetheid al de woorden, die eenen vreemden oorsprong verraden, te verbannen? En die mogelijkheid aleens toegegeven zijnde, is het voor de taal zelve nuttig? Is het voordeel dier zuiverheid genoegzaam, om tegen de nadeelen, daarmede verbonden, op te wegen? Deze vraag is voor de beoefening van alle talen van zoo veel belang, dat zij wel eenige ontwikkeling verdient.

Welke de beginselen van die verschillende talen, die als oorspronkelijk kunnen worden beschouwd, geweest zijn, is uit geene geschiedenis af te leiden;

deze eerste zoo belangrijke vorderingen van het menschelijk verstand behooren tot geen tijdperk der geschiedenis; en de staat dier volken, welker taal nog niet gevormd is, blijft zoo onbekend, dat wij te dien opzichte geene waarneming immer verwachten kunnen. De reisbeschrijvingen hebben ons volken doen kennen, welker beschaving in den staat der eerste kindschheid is; maar de wording der taal hebben ons geene reizigers kunnen begrijpelijk maken. Overal was dezelve meer of min gevormd, en de veranderingen, die men daarin heeft kunnen opmerken, bestaan alleen in het overnemen van woorden, hun door de meer beschaafde Europeanen aangebragt: — daar, waar volstrekt geene taal bestaat, ware alle mededeeling onmogelijk, en zoo wordt het natuurlijk, dat de vorderingen, die sommige wilde volken in dit vak hebben gemaakt, over een zoo veel belang wekkend deel van de geschiedenis der menschelijke kundigheden geen licht verspreiden.

Zoolang ieder volk in deszelfs eersten staat van ruwheid blijft, en er geene aanraking tusschen hetzelfde en zijne naburen bestaat, zoo lang kan ook aan geen' wederzijdschen invloed hunner talen op elkander worden gedacht; dan, naar mate van de vorderingen, die de kundigheden en maatschappelijke betrekkingen bij zoodanig volk maken, zal ook de taal rijker worden aan woorden en uitdrukkingen, die alle óf uit andere oorspronkelijke woorden moeten worden afgeleid, óf uit zich zelve gevormd, hetzij naar aanleiding van de aandoening der zintuigen, hetzij naar toeval of grilligheid. In dien

stand is geen vreemd of bastaardwoord mogelijk. Maar van het oogenblik af, dat er tusschen volken, die niet dezelfde taal spreken, betrekkingen ontstaan, hetzij door verkeer van bijzondere personen, hetzij door vijandelijkheden, hetzij door handel en vertier van de benooidigheden des levens, doet zich dadelijk de noodzakelijkheid gevoelen van een middel, om zich onderling te verstaan, en dat de denkbeelden, in de onderscheidene talen op verschillende wijzen uitgedrukt, kunnen worden vergeleken. Elk land toch levert verschillende voortbrengsels op van natuur en vlijt, en het verschil dier voortbrengsels is te grooter, naar mate het onderlinge verkeer geringer is; ja, vele derzelve kunnen of moeten bij een ander volk geheel vreemd zijn; het wordt noodig voor deze geheel of gedeeltelijk onbekende verschijnsels namen uit te denken, en wat is dan natuurlijker dan die zelfde namen over te nemen, welke reeds bij een ander volk aangenomen zijn?

Hoe meer de beschaving der onderscheidene volken heeft toegenomen; hoe nauwer de staatkundige betrekkingen dezelve onderling hebben verbonden; hoe meer de handel en het verkeer van bijzondere personen derzelve behoeften, en daardoor derzelve bijeenkomst, hebben vermenigvuldigd, met één woord, hoe meer Europa zich als tot een eenig volk, in onderscheidene gewesten verdeeld, en aan verschillende Vorsten onderworpen, doch in vele der grootste en dierbaarste belangen vereenigd, heeft gevormd, des te bezwaarlijker werd het ook de verschillende talen zóó van elkander af te zonderen, dat niet de eene

dagelijks in de gelegenheid komen zoude tot de andere toe te naderen, en daaruit woorden, uitdrukkingen, zelfs geheele wendingen, over te nemen. Geen wonder dan ook, dat de hedendaagsche talen niet die bestendigheid hebben, welke wij in de oude aantreffen, en geene derzelve zich zoo lang onveranderd heeft gehouden, als het Grieksch, het Latijn, of eenige der Oostersche talen.

In zoodanig eene wederkeerige werking der hedendaagsche talen op elkander, die een noodzakelijk gevolg is van de maatschappelijke en staatkundige gesteldheid van dit werelddeel, wordt het reeds zeer moeilijk met zekerheid te bepalen, welke woorden oorspronkelijk tot de eene of de andere taal hebben behoord. Getuigen hiervan zoo vele woorden, die van oude tijden her, zoowel in de talen van Latijnschen, als van Duitschen oorsprong, met zeer geringe verandering, naar tijd en plaats meestal gewijzigd, worden aangetroffen, en waaromtrent geleerden van oordeel zijn, dat dezelve eerst uit het Duitsch in het Fransch overgenomen, en van daar wederom in sommige Duitsche taaltakken, met eenige verzachting, teruggebracht zijn.

Is het nu niet wel mogelijk, dat bij het veelvuldige verkeer, dat de inwoners der verschillende deelen van Europa onderling hebben, eenige taal zich van allen vreemden invloed zuiver beware, en wordt deze invloed zoo merkbaar, dat het twijfelachtig worden kan, uit welke taal een woord zijnen eersten oorsprong afleidt, hoe zal men dan het gebruik van bastaardwoorden te keer gaan? Hoe zal men die

woorden beschouwen, welke aan verschillende talen gemeen zijn, en welker oorsprong thans als onzeker en onbekend mag worden aangezien? En welk een schat van kundigheden is er niet noodig, om met eenige zekerheid den waren oorsprong en de juiste betekenis der meest gewone en eenvoudige woorden op te sporen?

Maar al bestond ook deze geheele zwaarigheid niet, zoo is er een andere grond, die het volstrekt onmogelijk maakt zich slaafs aan zijne eigene taal te binden, hoe rijk dezelve moge zijn. Elke dag doet ons in de natuur nieuwe verschijnselen, in wetenschappen nieuwe ontdekkingen, in kunsten nieuwe uitvindingen kennen; en waar zal men in eene reeds bestaande taal de woorden vinden, om al deze voor ons onbekende denkbeelden uit te drukken? Een geheel nieuw woord is niet gemakkelijk in te voeren, en de uitvinder alleen kan het regt hebben zoodanig woord in gebruik te brengen; maar vreemde voortbrengselen of uitvindingen eenen nieuwen naam te geven, is reeds daardoor alleen onmogelijk, dat er niemand kan gevonden worden, die daartoe een uitsluitend regt heeft, en er dus even zoo vele nieuwe namen voor elke vreemde ontdekking of kunstgewrocht zullen ontstaan, als er lieden zijn, die door vreemden daarvan worden onderrigt. Wanneer mij, om een voorbeeld te geven, voor de eerste maal de beschrijving van een vreemd dier, als de *Kangaroo* uit Nieuw-Holland, voorkomt, en ik dien naam niet overneem, zal ik aan dit dier eene benaming geven, die op zich zelve onverschillig mag zijn; maar hoe zal ik mij

doen verstaan door een' ander', die, dezelfde beschrijving gelezen hebbende, dat zelfde dier met een' anderen naam bestempelt?

Ieder voorkomend nieuw voorwerp, naar aanleiding van deszelfs eigenschappen, eenen naam uit reeds bestaande woorden, die deze eigenschappen uitdrukken, gevormd, toe te voegen, is niet meer dan een schoon-schijnend hulpmiddel, omdat men zich maar al te zeer door uiterlijke gelijkenis laat misleiden, en aan voorwerpen namen zoude geven, die in het vervolg zouden bevonden worden daarop niet toepasselijk te zijn. En al ware hier ook geene zoodanige misvatting mogelijk, dan nog zoude zich wederom dezelfde zwaarigheid opdoen, daar niet ieder dezelfde gelijkenis zoude aantreffen, of aan dezelfde eigenschappen zoude hechten, en alzoo hetzelfde voorwerp onderscheidene benamingen bekomen zoude. Duidelijk vertoont zich dit in de kruidkunde, of liever in de wijze, waarop die wetenschap behandeld wordt. Ieder kruidkundige toch heeft zijn eigen stelsel, en rangschikt de planten naar die deelen, welke hij als de belangrijkste beschouwt; of naar de zaden; of naar de bladen der bloemen; of naar andere eigenschappen; en het noodzakelijke gevolg dezer verschillende wijze van zien is eene zoodanige verwarring in de benamingen, dat er geheele werken zijn geschreven, eeniglijk met oogmerk om dezelve onderling te vergelijken.

Het mag dan als onmogelijk worden beschouwd, aan alle nieuwe ontdekkingen namen te geven, die angstvallig niet van vreemden oorsprong zouden zijn; en ook hieromtrent heeft de ondervinding bevestigd,

hetgeen tot nu toe alleen uit den aard der zaak en bij redenering is opgemaakt. De latere tijden hebben deze onmogelijkheid met een schitterend voorbeeld opgehelderd. De eerste reizen, in de zeventiende eeuw door Hollanders en Spanjaarden in de Zuidzee gedaan, hebben een aantal ontdekkingen van landen en plaatsen ten gevolge gehad, welke door de ontdekkers willekeurig zijn benoemd geworden, naar die personen of plaatsen, welke hun zelve het meest ter harte gingen; dan, daar de Hollander even weinig genegen was den Spanjaard te gehoorzamen, als hij het recht had genen de wet voor te schrijven, bekwam iedere plaats, die door beide ontdekt was, twee onderscheidene namen, met dat onvermijdelijke gevolg, dat omtrent die ontdekkingen de grootste verwarring ontstond, en de meeste derzelve, sedert nimmer met eenige zekerheid herkend, voor de wetenschappen als niet bestaande gerekend kunnen worden. In latere en beschaafdere tijden, toen men de onbestaanbaarheid van deze handelwijze leerde inzien, hebben de Engelsche, Fransche en andere reizigers zich de meeste moeite gegeven, om telkens bij de ontdekking van nieuwe landen de namen op te sporen, die dezelve bij de inboorlingen dragen, ten einde, die namen overnemende, in geene duisterheid of verwarring te geraken, alleen aan die plaatsen, welke, onbewoond zijnde, geen naam hadden, of welker naam zij niet konden vernemen, nieuwe benamingen gevende, terwijl zij ook hieromtrent, met terzijdestelling van een' ingebeelden room, als stokregel hebben aangenomen, omtrent

plaatsen, reeds kennelijk vroeger door andere reizigers ontdekt en benoemd, dien vroegeren, hoezeer vreemden, naam bij te behouden.

Zoo onmogelijk het is, bij den gedurigen voortgang en uitbreiding der menschelijke kennis, eene levende taal van allen vreemden invloed en vreemde woorden zuiver te houden, zoo weinig zoude ook deze zuiverheid tot waar voordeel strekken. Welke zijn toch de voornaamste eigenschappen, die eene taal boven de andere verheffen? Buiten twijfel rijkdom van woorden, kracht van uitdrukkingen, duidelijkheid in het overbrengen van denkbeelden; en al deze hoedanigheden moeten, bij eenen te vergezochten geest van afkeer voor alle uitheemsche woorden, aanmerkelijk lijden.

Dat het overnemen van vreemde woorden, wanneer dit eenmaal bij een volk plaats heeft, het getal der uitdrukkingen niet vermindert, spreekt van zelf; en het zoude den rijkdom eener taal dan alleen na-deelig kunnen zijn, ingevalle men, ter invoering van een vreemd woord, de vorige en eigene uitdrukking verbande; doch welke ook de neiging, om zich van bastaardwoorden te bedienen, geweest zij, nimmer is dezelve tot zoodanig een uiterste gedreven geworden, dat daarvoor de moedertaal geheel is ter zijde gesteld. Min zuiver, min krachtig, min duidelijk, zoude eene taal, door het inmengen van vreemde woorden, kunnen worden; maar ongerijmd zoude het zijn te beweren, dat haar rijkdom daardoor vermindert.

Zoude het gebruik van bastaardwoorden de kracht der uitdrukkingen verzwakken? Ook deze vraag kan

ontkennend worden beantwoord, wanneer men namelijk dit gebruik binnen behoorlijke palen houdende, hetzelfde in geen misbruik laat ontaarden. Iedere taal heeft hare bijzondere uitdrukkingen, die te vergeefs in andere worden gezocht, en die zich niet wel door omschrijvingen laten vervangen; en deze bijzonderheden eener taal hangen niet alleen van haren aard of oorsprong af, maar staan dikwerf in verband met de gesteldheid van het land, waar dezelve gesproken wordt, met de luchtstreek, met de meerdere of mindere vrijheid der ingezetenen, met zedelijke of staatkundige betrekkingen, en meer andere omstandigheden. De godsdienst, de zeden, de gewoonten, de wetten, van ieder land hebben eenen ontegenzeggelijken, en tevens zeer aanmerkelijken, invloed op de taal en derzelver uitdrukkingen: wat wonder dan, dat niet overal woorden te vinden zijn, die juist zoodanige meer of min merkbare wijzigingen uitdrukken, die aan dezen of genen landaard eigen zijn?

De zachtere luchtstreek, de bijzondere omstandigheden, de algemeene zeden en gewoonten van het volk, hebben sinds langen tijd Italië als den bodem, der toonkunst bijzonder gewijd, doen kennen. Het is ook daarom, dat de Italiaansche taal verre meer woorden, voor de kunst geschikt, aanbiedt, dan eene der overige talen van Europa; woorden, die overal aangenomen zijn geworden, en die het moeilijk zoude vallen met die zelfde kracht over te brengen, al wierden er ook Hollandsche woorden gevonden, met de denkbeelden, oorspronkelijk door deze kunstwoorden uitgedrukt, overeenkomende. In geene an-

dere taal zoude men den onderscheiden' gang van het *largo*, het *larghetto*, *andante*, *andantino*, *allegro*, *allegretto*, *presto*, *stretto*, en wat dies meer is, kunnen aanwijzen, zonder in omschrijvingen te vervallen, die de geheele kracht dier uitdrukking wegnemen.

Volkomen onafhankelijk van allen uiterlijken invloed, en alleen als een gevolg van den huishoudelijken toestand en de bijzondere gebruiken van Frankrijk, mag de meerdere verfijning beschouwd worden, die de Franschen, bijzonder vóór jaren, onderscheidde. Ook deze beschaving heeft op de Fransche taal eenen zoo kennelijken invloed gehad, dat de meeste woorden, die op loutere beleefdheidsbetuigingen, of pligtplegingen, betrekking hebben, niet dan in die taal eigenaardig worden aangetroffen. Reeds overlang is aangemerkt, dat het woord *kompliment*, in deszelfs verschillende opvattingen, in geene andere taal is overgebracht, en dit woord is bij al de volken van Europa aangenomen.

Hebben onze voorouders al de andere inwoners van dit werelddeel, in hetgeen de scheepvaart aangaat, verre overtroffen, zoo moet ook onze taal bijzonder krachtige en geschikte woorden in dit vak aanbieden, en dit wordt in zooverre door de ondervinding bevestigd, dat de meeste vreemde woorden in andere talen, omtrent den scheepsbouw, de zeevaart en derzelve benoedigdheden, uit het Nederduitsch zijn ontleend, zoo als de meest oppervlakkige inzage van zeemanswoordenboeken dadelijk doet in het oog loopen en hetgeen ook door alle volken, hoe uiveric

anders om onze voorregten te betwisten, volmondig wordt toegegeven.

Er zijn dan, en dit kan uit den aard der zake niet anders, in iedere taal woorden, die bijzonderlijk geschikt zijn, om enkele denkbeelden met kracht uit te drukken, en zulks in die mate, als derzelve kracht in die landen, waar die taal gesproken wordt, beter wordt gekend of gevoeld; maar het getal dezer woorden is niet groot, en de juistheid der keuze vordert eene aanmerkelijke ervarenheid in beide de talen, zoolwel die waaruit, als die waarin, de woorden worden overgenomen. Zoo veel er toch in de kracht der uitdrukkingen verloren wordt, door het niet aannemen van woorden, die voor geene vertaling vatbaar zijn, zoo nadeelig mag het in tegendeel worden gerekend, wanneer men vreemde woorden boven eigene, die dezelfde kracht hebben, den voorrang geeft; en he is hierin bijzonder, dat kennis der moedertaal, zoolwel als der vreemde talen, dat smaak en juistheid van oordeel, in ieder geval de bepaling moeten maken, voor welke in het afgetrokkene geene vaste regels te geven zijn. Alleen het veelvuldig *bestuderen* der beste schrijvers kan den middenweg aanwijzen, dien men veilig bewandelen kan.

Treffende voorbeelden van het juist en beredeneerd gebruik van vreemde woorden en uitdrukkingen, die niet even krachtig in hunne eigene taal konden worden uitgebragt, leveren ons reeds de beste der Romeinsche schrijvers, en bijzonder CICERO, zoolwel in zijne gemeenzame brieven, als in zijne werken over de welsprekendheid, de wijsbegeerte, de regtsgeleerd-

heid en andere wetenschappen, waarin telkens Grieksche woorden en uitdrukkingen voorkomen, die hij, zonder derzelve nadruk te kort te doen, geene mogelijkheid zag te vertalen. En welk gezag zoude men tegenover dat van den Romeinschen redenaar kunnen stellen? Geenszins toch zouden zijne redevoeringen, waarin geene, of althans veel minder, Grieksche woorden gevonden worden, ten bewijze strekken, dat hij in de Latijnsche taal genoegzame middelen vond, om zich met al die juistheid en bevalligheid te uiten, welke de gelegenheid vorderde, daar hij, genoodzaakt zich naar de kundigheden zijner toehoorders, op wier gemoed hij werken wilde, te schikken, niet al die vrijheid had, welke hij zich bij meer kundige en uitgezochtere lezers konde veroorloven; en hoe groot ook zijne welsprekendheid geweest zij, hoe zeer hij zijner eigene taal meester mag worden gerekend, bewijzen zijne geleerde werken en de gemeenzame stijl zijner brieven, dat hij de ongenoegzaamheid dier taal gevoelde, en daarom niet schroomde zich van Grieksche woorden te bedienen.

Gaarne noemt men hij de Latijnsche ook de betere Fransche Schrijvers, wier taal in de eeuw van **LODREWIJK DEN VEERTIENDEN** door de uitmuntendste mannen zoodanig is gevestigd geworden, dat dezelve in bijna anderhalve eeuw niet, immers niet merkbaar, veranderd is. En ook bij deze is het niet zonder voorbeeld, in den geleerden, of ook in den gemeenzamen, schrijftrant vreemde, hetzij Latijnsche, hetzij Italiaansche, of Spaansche, woorden en uitdrukkingen gebezigd te vinden, wanneer zij zich niet met dezelfde kracht

van hunne eigene taal konden bedienen. Bijzonder treft men daarvan voorbeelden in de briefwisseling eener vrouw, die tot nog toe, wat het aangename en liefstellige der schrijfwijze aangaat, geene mededingers heeft gevonden, van Madame DE SÉVIGNÉ. Veelvuldig zijn in hare brieven Italiaansche woorden, welke zij zelve, die hare taal zoo in den grond kende, en zoo los wist te gebruiken, geene kans zag even goed uit te drukken.

Wanneer nu zoodanige woorden of uitdrukkingen, in den beginne uit eene andere taal ontleend, en in hunnen vreemden vorm gebezigd, door een meer algemeen gebruik worden gewettigd, dan verliezen dezelve hunne oorspronkelijke gedaante; zij houden op als geheel vreemd te worden beschouwd; zij nemen den uiterlijken vorm aan van woorden, die der landtaal eigen zijn. Bijzonder is dit het geval, wanneer men dezelve in gelegenheden aanwendt, waarin de zin eenen anderen naamval, of eene verbuiging, vordert, welke dan in den beginne, en bij geleerde geschriften, in de grondtaal gezocht worden, doch naderhand, bij min kundigen, en in den gemeenzaamen stijl, meestal met meer vrijheid, en naar den aard der taal, die men spreekt, worden gevormd. Hier van daan, dat in het Latijn, om bij dit allerdoodslaandste voorbeeld te blijven, een aantal Grieksche woorden zijn overgenomen, waarvan sommige een geheel Grieksch voorkomen hebben behouden, en met Grieksche letters geschreven, zoowel als naar de regels der Grieksche taal verbogen, worden; andere, meer in het Latijn overgegaan, met eene nieuwe

schrijfwijze, hunne vorige buiging geheel of gedeeltelijk bijbehouden hebben; andere wederom, geheel tot Latijnsche woorden, in al derzelve verbuigingen, zijn gevormd of misvormd; eene al te bekende zaak, om dezelve met voorbeelden te slaven.

Geenszins mag men zich verbeelden, dat alleen daarom in de Latijnsche en Fransche talen het overnemen van vreemde woorden algemeen zij, omdat die talen aan zich zelve arm en gebrekkig zijn zouden. Zonder in een onderzoek te treden, wat men eigenlijk door den waren rijkdom eener taal te verstaan hebbe, en of niet de verscheidenheid, de juistheid, de duidelijkheid, de kracht der *uitdrukkingen*, meer dan het getal der verschillende nagenoeg *gelijkbeteekenende woorden*, daartoe bijdragen, in welk opzigt beide die oude talen zich met alle andere mogen meten, is het voor het oogenblik genoeg te doen zien, dat het ook in het Nederduitsch niet aan vreemde woorden ontbreekt, die niet wel met dezelfde kracht kunnen worden vervangen, en dat sommige dier woorden als vreemd worden gebruikt, terwijl andere zoo zeer in het wezen der taal zelve zijn opgenomen, dat zij niet kunnen worden gemist.

Tot de eerste dier soorten behoort, om nog van geene kunstwoorden te spreken, waartoe in het vervolg zich de gelegenheid zal aanbieden, het reeds boven aangevoerde woord *kompliment*, waarvoor geen echt Nederduitsch woord kan worden aangewezen. Even weinig laat zich het woord *nuance* in eenige andere taal uitdrukken, en de *schakering*, die men in het Hollandsch daarvoor wel eens heeft willen

bezigen, is alleen het vergelijk of de zamenvoeging der verschillende kleuren, die derzelve *nuance* kennelijk maakt; terwijl, in den figuurlijken zin, het woord schakering niet wel gebruikt kan worden 1). Hoeveel krachtiger is niet het woord *affectatie*, dan het Nederduitsche *gemaaktheid*, hetwelk daarvoor wordt gebruikt, en dat zonder nadere bijvoeging niet wel te verstaan is? Hetzelfde geldt omtrent de woorden *karakter*, *harmonie*, *melodie*, en een aantal andere.

Onvergelijkelijk grooter nog is het getal dier woorden, welke zoo geheel in onze taal zijn overgenomen, dat zij eene Nederduitsche verbuiging bekomen hebben, en zelve niet alleen een wezenlijk deel dier taal uitmaken, maar ook door afleiding en zamenstelling wederom andere woorden hebben gevormd, zoodat zij, volgens de thans bijna algemeen aangenomene spelling, niet meer naar hunnen oorsprong, maar alleen naar de uitspraak, geschreven worden. Van dien aard zijn de woorden *tafel*, *spiegel*, *persoon*, *kantoor*, en onnoemelijke andere, welke dagelijks, zonder op de vreemde afkomst te letten, gebruikt worden, en die volkomen het Nederlandsche burgerregt hebben verkregen. Wat zoude toch anders van de woorden *schrijftafel*, *brandspiegel*, *persoonlijk*, *kantoorboek* en dergelijke, worden, die uit deze woorden

1) Onze schilders gebruiken mede het woord *tint*, en dit is door sommigen als eene juiste vertaling voorgeslagen; genoeg zij het aan te merken, dat dit woord evenzeer een Fransch woord is, en derhalve tot die tegenwerping niet dienen kan; terwijl ook het Fransche woord *teinte* (het voorgewende Nederduitsche *tint*) van de *nuance* verschilt.

afgeleid, of uit dezelve, en uit een zuiver Hollandsch woord, ontstaan zijn?

Eene derde eigenschap, naar welke eene taal behoort te worden gewaardeerd, is hare duidelijkheid, dat is de bekende en juiste overeenkomst tusschen de woorden, die men gebruikt, en de denkbeelden, welke men daarmede uitdrukt. Deze eigenschap zoude het meest onder het verbannen van alle vreemde woorden lijden. Al konde het zijn, dat men zich van die woorden onthield; al zoude men daardoor, óf in de kracht der taal niets verliezen, óf hare kracht willen opofferen, dan nog ware dusdanig eene gelouterde taal volstrekt onverstaanbaar. Hoe zal men toch die voorwerpen, welker namen even als eigenamen mogen worden aangezien, daar zij aan een bijzonder land of volk eigen zijn, met eenige duidelijkheid overbrengen? Hoe zal men eigennamen van plaatsen of waardigheden in eene andere taal uitdrukken, die in hun land eenen eigenaardigen en bepaalden zin hebben? Welk Nederduitsch woord zal men in plaats van het *Parlement* van Engeland gebruiken? Zal men *Civita-vecchia*, *Portsmouth*, *Havre de Grâce*, in het Nederduitsch *Oude Stad*, *Havenmond*, of *Genadehaven* noemen? Zal men den voornaamsten Franschen Veldoversten van ouden tijd den titel van *Konstapel* toevoegen, ook in die tijden toen geen geschut bekend was?

Bijzonder geldt dit omtrent de kunstwoorden, die in verre de meeste, zoo niet in alle, wetenschappen, kunsten, bedrijven en handwerken gebruikt worden, en waarvan een deel uit vreemde talen is ontleend,

zonder dat er Nederduitsche woorden bestaan, die dezelve zouden kunnen vervangen; terwijl, voor zoverre al eens dergelijke woorden gevonden worden, deze onbekend zijn bij diegenen, bij welke zij moeten worden gebezigd, en mitsdien niet geschikt dan om eene volkomene verwarring te veroorzaken. Beide deze stellingen zijn voor geen onmiddellijk bewijs vatbaar; maar voorbeelden zullen het best kunnen dienen, om dezelve op te helderen.

Uit den aard der zaak heeft ieder volk zijne eigene zeden en gewoonten, zijn eigen karakter, en dit verschil komt in de eenvoudigste gebruiken, bijzonder in vreugdebedrijven, aan den dag. De dans van alle volken, zoo wilde, als beschaafde, heeft iets onderscheidends, van tijd, plaats, gewoonte en omstandigheden afhankelijk. Eene gemeenzame betrekking tusschen alle volken van Europa heeft de meeste dansen, die aan één land eigen waren, ook in andere overgebracht, hoezeer ieder derzelve het eigenaardige van zijnen oorsprong behoudt; en deze dansen zijn dan ook naar hunnen landaard, of den naam, dien zij aldaar dragen, overal bekend. Daar echter de Fransche natie sinds langen tijd het voorrecht heeft gehad geheel Europa van meesters in deze kunst te voorzien, kan het ook geen opzien baren, zoo er niet dan Fransche, of, om mij van die uitdrukking te bedienen, verfranschte kunstwoorden worden gebezigd. Hoe zal men nu met eenige duidelijkheid of verstaanbaarheid in echt Nederduitsche woorden opgeven de namen der *passen*, die in den *menuet*, de *allemande*, de *contredansen*, *anglaise*,

française, *écossaise*, in de *gavotte* of *walse*, te pas komen? Welk ander woord zal een *jeté battu*, een *chassé*, een *entrechat*, aan den kundigsten danser in Europa uitdrukken?

Nog meer loopt dit in het oog bij eene wetenschap, die evenwel uitsluitend beoefend wordt door lieden, wier stand in de maatschappij, wier voorafgaande opvoeding, noodzakelijke kennissen, dagelijksche ondervinding, de taalkunde meer zouden schijnen te bevorderen, ik bedoel de regtsgeleerdheid. Te vergeefs heeft de onsterfelijke DE GROOT, in zijne inleiding tot de Hollandsche regtsgeleerdheid, getracht al de kunstwoorden dier wetenschap door zuiver Nederduitsche te vervangen. Eene poging, door eenen man van zoo diepe taalkennis, en zoo groot gezag, tot dit loffelijk einde gedaan, het ontoereikende dier proeve, en vooral het voortdurend algemeen gebruik, hetgeen zijne nieuwe of vernieuwde uitdrukkingen zoo eenstemmig verworpen heeft, bewijzen meer dan genoegzaam, dat hier eene volstrekte onmogelijkheid bestaat. Wie toch, die niet onmiddellijk het werk van DE GROOT op het oog heeft, zal het verdrag tusschen twee twistende partijen door het woord *dading* uitdrukken 1)? En

1) Toen de schrijver dit, in het jaar 1816, ten papiere stelde, vermoedde hij niet, dat het Nederlandsche Wetboek, in het jaar 1838 ingevoerd, eenige *weinige* dier woorden van HUIJ DE GROOT, en juist het woord *dading*, zoude aannemen voor het fransche of liever latijnsche woord *transactie*. Bewijst dit de onjuistheid der stelling? In tegendeel, de klem van zijne redenering wordt daaruit te meer blijkbaar. Alle regters,

wie, die zich van dit woord bedient, zoude worden verstaan? Men bedenke dan nog, dat DE GROOT op verre na niet de geheele regtsgeleerdheid in zijn werk begrepen heeft; dat hij de geheele regtsvordering, die van bastaardwoorden als ware het te zamenhangt, en zoo als dit niet wel anders kon, daar dezelve uit vreemde wetten en gebruiken ontleend is, niet eens heeft aangeroerd, en men zal voor bewezen mogen aannemen, dat het regt alle vreemde woorden niet kan uitsluiten.

Al ware het ook doenlijk in de plaats van alle kunstwoorden echt Nederduitsche te stellen, dan zoude men ten minste zoodanige woorden moeten opsporen, die, hetzij uit hoofde hunner oude betekenis of hun voormalig gebruik, geschikt zijn, om die zelfde denkbeelden over te brengen, hetzij op eenig hooger gezag, geheel nieuw wierden genoemd; maar het is noch voor de duidelijkheid, noch voor de schoonheid der taal dienstig; het wordt in tegendeel

alle advokaten, griffiers en notarissen, mogen *alreeds nu* verstaan, wat *dading* wil zeggen, zelfs in den kring der minder geletterden, die ook tot regtszaken behooren, zijn er nog op den huidigen dag vele, voor wie, om door hen (Nederlanders) begrepen te worden, de uitlegging noodig is, dat men *transactie* bedoelt. Binnen de twee eerstkomende eeuwen zal, dit gevoelt ieder, *dading* het woord *transactie* wel niet, in de taal van het algemeen, geheel vervangen hebben. Daartoe zoude al aanstonds nog een nieuw werkwoord, voor en in plaats van *transigeren*, moeten geschapen worden. En voor het allermeeest zouden beide de zelfstandige woorden en beide de werkwoorden in gebruik blijven.

De Uitgever.

bespottelijk de kunstwoorden, uit eene vreemde taal ontleend, evenzoo te vertalen, als men die woorden in hunne gewone beteekenis overbrengen zoude.

Niet weinig heeft dat ongelukkige denkbeeld, om vreemde woorden letterlijk en in hunne oorspronkelijke beteekenis te vertalen, waardoor niet alleen de geheele zin der kunstuitdrukking verloren gaat, en de taal zelve voor deskundigen onverstaanbaar wordt, maar ook overvloedig gelegenheid wordt gegeven, om deze zoo welgemeende proeven belachelijk te maken, en daardoor de reeds aanvankelijk daarin gelegene zwaarigheden te vermeerderen, bijgedragen tot het mislukken van pogingen, om alle vreemde woorden te verbannen, en zich in het spreken of schrijven tot echt Nederduitsch te bepalen. Wie kent de spotternijen van den kundigen SCHÖBER niet, over de vertaling van uitdrukkingen, in de regts-oefening gebruikelijk? Wie heeft niet gehoord van letterlijke vertalingen van kriegsberigten, door LE FRANÇO VAN BERKHEY gegeven 1)? Maar al te zeer heeft deze verkeerde geest van vertaling der bastaardwoorden tot dezen jok aanleiding gegeven; doch ook niet

1) Onlangs is in een onzer maandschriften een kluchtspe-
ler of potsenmaker met den naam van *stroozak* bestempeld.
Wie zou dit verstaan, zoo hij zich niet te binnen brengt, dat
de hansworst bij koordendansers of dergelijken gewoonlijk
paillasse wordt genoemd, welk woord in het Fransch ook
eenen stroozak beduidt? Een dagblad vertaalt den *mont de*
piété te Milaan door den *berg van barmhartigheid*, in plaats
van eene beleenbank. En dan meent men voor de zuiver-
heid der taal te hebben gezorgd!

weinig zijn alle, met meer verstand aan te vangene, proeven daardoor teruggesteld.

Hoevele woorden worden ook alleen daarom als kunstwoorden bijbehouden, om dezelve, als van vreemden oorsprong zijnde, tot onderscheiding te doen dienen van het echt Nederduitsche woord, waarmede dezelve overeenkomen! Dikwijls wordt nevens het Nederduitsche woord een vreemd woord van dezelfde oorspronkelijke beteekenis gebruikt, aan hetwelk een andere zin wordt gehecht; en ofschoon het welligt niet zoude ontbreken aan andere woorden, die hetzelfde zouden kunnen vervangen, zoo ware, door de vertaling van dit woord in zijnen eigenlijken zin, het geheele oogmerk verloren. Buiten bedenking is het Fransche woord *courier*, afkomstig van *courir*, van dezelfde beteekenis als het Nederduitsche *looper* van *loopen*; evenwel zijn beide deze woorden in het gebruik, en de naam van *looper* wordt gegeven aan hem, die te voet een paard of rijtuig verzelt (ook *hardlooper*, in het Fransch *coureur* genaamd); terwijl men door *courier* iemand verstaat, die, tot overbrenging eener spoed vorderende boodschap, sneller dan, of buiten den gewonen loop van den post, wordt afgezonden. Eene letterlijke vertaling zoude hier verwarring veroorzaken.

Het ontbreekt zelfs niet aan voorbeelden van woorden, die, uit verschillende talen overgenomen, nevens het Nederduitsche, doch telkens in eenen anderen zin, gebruikt worden. Zoo is het Nederduitsche woord *zamenstelling* een zeer goed woord, hetwelk eene uitgebreide en algemeene beteekenis heeft; maar wan-

neer men het Grieksche woord, dat daarmede overeenstemt, *synthesis*, gebruikt, wordt daardoor alleen die soort van zamenstelling bedoeld, waardoor men, in de redeneerkunde, van eenvoudige begrippen tot meer ingewikkelde opklimt; terwijl dit zelfde woord, uit het Latijn, Fransch of Italiaansch overgenomen, *compositie*, bijna eeniglijk tot de schilder- en toonkunst behoort.

Tot nu toe is alleen het gebruik van vreemde woorden beschouwd in betrekking tot de voornaamste eigenschappen der taal, derzelve rijkdom, kracht en duidelijkheid; behalve deze eigenschappen, zijn er nog andere, die, hoewel van minder aanbelang, echter niet mogen worden voorbijgegaan. De schoonheid eener taal, dat is niet alleen hare welluidendheid, maar ook hare geschiktheid, om in dichtmaat en ondicht te worden gebruikt; hare buigzaamheid voor dichtkunde en welsprekendheid, zijn van groot aanbelang, en voor deze kan in onze taal de geheele en onvoorwaardelijke uitsluiting van alle vreemde of bastaardwoorden niet dan nadeelig zijn.

Wat de welluidendheid aangaat, zal niemand, die eenigzins met onze, zoowel als met andere talen bekend is, een oogenblik kunnen in twijfel trekken, of deze hoedanigheid is niet die, waarop de Nederduitsche taal zich van de gunstigste zijde doet kennen. Eene menigte doffe klinkers, en het veelvuldig gebruik der keelletters, maken dezelve voor den vreemdeling buiten bedenking onaangenaam en hard, en hoezeer de inlander, met dezelve bekend, dezen indruk niet gevoele, en het dagelijksche gebruik het

vloeiende onzer taal doe inzien, zoo moet men zich echter geweld aandoen, om niet aan een groot aantal der vreemde woorden, in den omgang voorkomende, te dien opzichte boven onze eigene daarmede overeenstemmende woorden den voorrang toe te kennen. Waarschijnlijk is ook aan deze algemeen erkende of gevoelde meerdere welluidendheid, en welligt nog meer aan het zachtere van den Franschen uitgang, toe te schrijven, dat in den gewonen spreektrant zoo vele Fransche woorden zijn overgenomen.

Dan wat hiervan zijn moge, of liever wat iedereen bij zich zelve daarover moge denken, want in zaken, die louter van smaak afhangen, laat zich niets algemeen bepalen, van meer belang is het voor de schoonheid der taal, dat dezelve tot voordragten in ongedicht, zoowel als voor de Dichtkunst, geschikt zij, en deze geschiktheid laat zich beter door het verstand beoordeelen.

Zoolang men zich in het Nederduitsch tot de enkele gróndwoorden blijft bepalen, is er geene de minste reden, waarom dezelve niet met alle andere talen zoude kunnen worden gelijkgesteld, en het moge den vreemdeling vooringenomenheid voor ons zelve, en partijdigheid schijnen, wij rekenen onze taal te regt boven die van alle andere Europesche volken verkieslijk, hoezeer wij het aan de eigenliefde van anderen vergeven mogen, ja, willen wij billijk zijn, vergeven moeten, zoo ieder aan de zijne den voorrang geeft. Het Nederduitsch heeft bijzondere bevalligheid en kracht; de rijkdom van uitdrukkingen biedt den Dichter, zoowel als den Redenaar,

eene ruime keuze van woorden aan, waarvan sommige onzer nieuwere, maar bijzonder onze goede oude Dichters en Schrijvers, een uitstekend gebruik hebben weten te maken; en het is meestal aan onkunde, aan vooroordeel, en, met leedwezen moet men het bekennen, aan lage vleijerij jegens vreemden te wijten, dat er zoo vele Nederlanders worden gevonden, die hunne eigene taal verachten, en dezelve, door verkeerd gebruik, en gebrek aan oefening, waarlijk verachtelijk maken.

Dan, deze voordeelen onzer taal, ons belang dezelve te verheffen, ons gevoel van eigenliefde, moeten ons niet voor derzelve feilen en gebreken verblinden, en daaronder reken ik de lange en slepende wijze van afleiding van het eene woord uit het andere, en het gemis van de uitlating, of *ellipse*, in de taal.

Wanneer toch een bijvoegelijk naamwoord uit een zelfstandig zal worden afgeleid, of omgekeerd, dan geschiedt dit, naar onze spraakkunde, zelden door verbuiging, maar bijna altijd door bijvoeging van eene of meerdere lettergrepen, en deze bijvoeging maakt niet alleen de woorden lang, maar ook dikwerf een-toonig. Zoo schoon het woord *logen* of *leugen* zijn moge, wordt het daaruit afgeleide *logenachtig* een hard en stootend woord; terwijl eene tweede afleiding het zelfstandig naamwoord *logenachtigheid* vormt, hetwelk, ten minste in een dichtstuk, kwalijk zoude kunnen worden gebruikt. En hoevele woorden eindigen niet op *'achtig*, *zuchtig*, *zaamheid* en meerdere dergelijke bijvoegselen, die alleen uit afleiding

voorkomen! Voeg hierbij, dat bijna altijd het meervoud door het bijzetten eener nieuwe lettergreep wordt gemaakt, en dan kan het niet verwonderen, dat zelfs in den ongebonden' stijl vele woorden, alleen om derzelve lengte, door vreemde woorden zijn vervangen.

Veel erger evenwel is in de zamenvoeging van woorden het ongelukkig gemis van die vrijheid, welke in de meeste talen gegeven wordt, om namelijk het zelfstandig naamwoord geheel of gedeeltelijk weg te laten. Wat maakt toch de optelling der wetenschappen in het Nederduitsch zoo hinderlijk en aanstootend, als de herhaling telkens van het woord *kunde*? De *Wiskunde*, *Stelkunde*, *Sterrekunde*, *Landmeetkunde*, *Aardrijkskunde*, *Natuurkunde*, *Kruid- of Plantenkunde*, *Geneeskunde*, *Heelkunde*, *Ontleedkunde*, *Bovennaatuurkunde*, en welke wetenschappen niet meer, die alleen door het enkele woord *kunde*, met bijvoeging óf van een zelfstandig naamwoord in den tweeden naamval, óf van een bijvoegelijk naamwoord, zijn gevormd. Hetzelfde heeft bij de kunsten plaats: zoo als in het Reglement van ons Instituut de zoo even genoemde wetenschappen tot de Eerste Klasse behooren, zoo zijn de voorwerpen van de werkzaamheden der Vierde Klasse *Schilderkunst*, *Graveerkunst*, *Beeldhouwkunst*, *Bouwkunst*, *Toonkunst* 1). Hoeveel ver-

1) Ik wil thans niet ophalen, dat deze woorden de onduitsche benamingen niet eens in derzelve geheel vervangen; maar slechts uit een enkel oogpunt, voor zooverre namelijk deze kunsten van derzelve wetenschappelijke of kunstmatige zijde beschouwd worden. *Est et pictura poesis*, kan niet vertaald worden, dat de schilderkunst ook dichtkunst is,

liest de taal niet aan schoonheid en wezenlijke waarde bij andere, die iedere der wetenschappen of kunsten met een' eigenaam kunnen uitdrukken, hetzij door het vormen van een bijzonder woord, hetzij door weglating van het eigenlijke naamwoord, zoo als dit bij de meeste Grieksche benamingen, van geometrie, astronomie, en dergelijke, plaats heeft 1).

Bij de kunstwoorden in iedere wetenschap heeft niet alleen hetzelfde, en steeds deze misklank plaats; maar er ontstaat eene andere moeilijkheid bij het geven van bepalingen der denkbeelden, door zoodanige woorden uitgedrukt. In de meetkunde, bij voorbeeld, wordt de diameter van eenen cirkel *middellijn*, de tangent *raaklijn*, de diagonaal van eenen vierhoek *hoeklijn*, en meer dergelijke, vertaald, alle met het woord *lijn* verbonden; en wanneer men de bepalingen inziet, die daarvan gegeven worden, moeten dezelve noodzakelijk wederom met dit zelfde woord aanvangen. De *middellijn* is eene *lijn*, die, door het middelpunt des cirkels gaande, aan beide zijden den omtrek raakt; dan wie bemerkt niet, dat hier geene uitlegging van een oorspronkelijk denkbeeld, geene nadere omschrijving gegeven wordt, en dat de woor-

maar dat een waar schilder een dichterlijk vuur of *genie* (een insgelijks onvertaalbaar woord) hebben moet.

1) Daar sommigen aan de waarheid van deze stelling hebben getwijfeld, behoef ik hen slechts naar het gebruik onzer eigene dichters te verwijzen. Wij kennen in ondsicht den eikenboom, den lindeboom, enz.; doch in dichtmaat veroorlooft men zich den eik, de linde, den olm, omdat men zeer wel gevoelt, hoe zeer het lange woord en de herhaling van den naam van boom aanstootelijk zijn.

den, zonder eenige nadere ontwikkeling, alleenlijk worden omgezet 1)?

Gesteld echter, dat al deze bedenkingen, omtrent het geheel verwerpen van alle vreemde woorden, van minder gewigt waren, zoude niet nog de vraag overblijven, welke dan de zoo groote voordeelen zijn, die men daaruit te wachten hebbe? De eer der taal is een bloot woord, zonder bepaalden zin. Willen wij daaraan eenig denkbeeld hechten, dan kan dit alleen het ware nut betreffen van het gebruik der taal, dat is haar rijkdom, hare welluidendheid, duidelijkheid en verdere eigenschappen, in welke, en in welke alleen, de ware prijs bestaat, dien men op spraak stellen kan. En al ware het bezit eener geheel zelfstandige taal, van allen vreemden invloed zuiver, als eene bijzondere eer te rekenen, welk volk heeft dit immer gehad, of zal dit immer kunnen hebben? Van het oogenblik af aan, dat hetzelfde in eenige betrekking met naburige volken leeft, en als ware het met dezelve in een grooter maatschappelijk verbond getreden is, wordt

1) Dit noodzakelijke gevolg, wanneer in het woord het geheele denkbeeld niet *uitgedrukt*, maar *omschreven* wordt, en de bepaling alsoo reeds daarin gelegen is, bewijst niet de gepastheid van dit woord, maar veeleer blijkt daaruit het gebrek van eene eigenlijke *benaming*. In een der blijspelen van MOLIÈRE zegt de geleerde vrouw: *ma rente, de ma rente, à ma rente (amaranthe), voilà qui se décline*: dan de letterkundige LA HARPE, in zijn' *cours de littérature*, over de Fransche taal sprekende, wederlegt dit gezegde: *c'est au contraire ce qu'on fait, quand on ne décline pas*, en geeft daarbij te kennen, dat in het Fransch geene buiging of declinatie bestaat. Hetzelfde mag op onze gedwongene Nederduitsche kunstwoorden, en derzelve bepalingen, worden toegepast.

eene wederzijdsche inwerking noodzakelijk; en het is even zoo onmogelijk eene taal geheel zuiver te houden, als het ongerijmd zoude zijn iemand in eene burgermaatschappij allen omgang met anderen te ontzeggen. Te minder nog is dit te verwachten in een land, hetwelk in den handel en het verkeer met anderen deszelfs voornaam, zoo niet eenig, bestaan heeft gevonden, en waarin men, ter bevordering van bloei en welvaart, door burgerlijke vrijheid, door gelijkheid van regten, door verdraagzaamheid in het stuk van Godsdienst, de inwoning van vreemden heeft aange-moedigd, zoodat er weinigen zijn, in wier aderen een ongemengd Nederlandsch bloed vloeit.

Een geheel op zich zelf staand volk, hetwelk met anderen geene gemeenschap behoeft en begeert, zoude ook alleen in dat geval op de onvermengdheid en zuiverheid zijner taal eenigen gegronnen roem kunnen dragen, wanneer die taal oorspronkelijk aan dat land eigen geweest ware, en niet in derzelver geheel, al-lengs en ongevoeligerwijze, uit onderscheidene andere ware ontleend geworden. Hoe zoude dan de Neder-lander op de zuiverheid zijner taal zoo bijzonder ijve-rig zijn, daar ook hare woorden oorspronkelijk uit andere talen zijn afgeleid? En welke meerdere reden is er, om woorden, uit het Gothisch en Saksisch afkom-stig, den voorrang toe te kennen boven dezulke, die van Griekschen of Latijnschen oorsprong zijn?

Al de volken, niet alleen van Europa, maar ook van andere werelddelen, hebben zich niet ontzien uit vreemde talen woorden te ontleenen; en zoo hierin eenige oneer voor de landtaal gelegen zij, mag

het Nederduitsch ook te dien opzichte geen voorregt boven andere talen beweren. Ik spreek thans niet van het Engelsch; deze taal kan als de overgang der talen van Duitschen oorsprong tot die van Latijnsche afkomst worden beschouwd, en de geschiedenis van dat rijk, deszelfs overheersching, eerst door de Angel-Saksers en Vriezen, naderhand door de Normandiërs, afstammelingen der oude Noormannen, die zich in Frankrijk hadden gevestigd, kunnen genoegzame reden geven van de gemengdheid dier taal; maar ook geene andere taal is er, hetzij van Duitschen, hetzij van Slavonischen oorsprong, die alle vreemde talen uitgesloten hebbe, en bijaldien dezer dagen in Deutschland sommigen beproefd hebben hunne taal geheel te zuiveren, zoo hebben deze onvolledige proeven zich eeniglijk tot weinige Fransche woorden, bijzonder in den gemeenzamen omgang, bepaald, en hebben zelfs die proeven de algemeene goedkeuring tot nog toe niet kunnen verwerven.

Is het nu bewezen, dat men niet alle vreemde woorden missen kan, eene andere bedenking is er nog, van welke de ware en opregte zuiverheid der taal afhangt, en die dan ook eene meer nauwkeurige overweging verdient. Hoezeer toch het overtollig en veelvuldig gebruik van vreemde woorden de Nederduitsche taal ontsiert, en onkunde in dezelve veraad, zoo is echter het verkeerde gebruik der eigene woorden, en de vreemde wending onzer moedertaal, een veel grooter bewijs van onkunde in dezelve, en verderfelijker voor hare schoonheid, veel erger, zijn de gevolgen, daaruit te duchten. Wanneer iemand,

hetzij in gewoon gesprek, of in geschrift, zich bij voorkeur van vreemde woorden bedient, zullen deze niet gemakkelijk de zuiver Nederduitsche verdringen, ten ware in dezelve een wezenlijk voordeel boven de echte woorden gelegen zij; maar worden uitdrukkingen buiten hare gewone beteekenis gebezigd, of op eene, met ons taaleigen strijdige, wijze zamengevoegd, dan wordt de min kundige veeleer tot navolging misleid, de verkeerde spreekwijze wordt ligtelijk algemeen, en niet alleen de taal ondergaat eene verandering, maar oudere geschriften worden onverstaanbaar. Door deze verbastering worden de oude, schoone voorbeelden onnavolgbaar; de kennis dier schrijvers, die de ware kracht en rijkdom onzer taal hebben beseft en weten te gebruiken, raakt verloren, en deze dwaling heeft zoo veel als eenige andere oorzaak er toe bijgedragen, dat de Nederlanders, zelfs van beschaafden stand en opvoeding, in de waardering hunner eigene letterkunde zoo ver achteruitstaan bij de andere volken van Europa, die, geen uitgezonderd, derzelve dichters en schrijvers kennen en beoefend hebben.

Het is niet te verwonderen, dat twee talen, die uit denzelfden oorsprong hare meeste woorden hebben ontleend, dezelve ook meestal in een' en denzelfden zin gebruiken; evenwel zal altijd bij sommige woorden eene of andere meer verwijderde beteekenis boven de oorspronkelijke opvatting veld winnen, en de woorden, die oorspronkelijk van gelijke beduiding waren, zullen in derzelve opvatting verschillend worden. Dan kan het, bij vertaling van de eene dier talen in de

andere, en bij navolgingen, niet missen, of deze woorden worden verkeerd overgebracht door lieden, wien het aan taalkennis ontbreekt. De gelijkkluidendheid, de gelijke oorsprong, ja dikwerf de oorspronkelijk gelijke beteekenis, misleidt hen, en zij brengen de woorden over, tegen den geest der taal, die sedert daaraan een' anderen zin heeft gehecht, en dit gevaar wordt te grooter, naar mate bij woorden van verschillende meening de uiterlijke overeenkomst sprekender is.

Zoolang onze Nederduitsche taal met veelvuldig gebruik van Latijnsche en Fransche woorden besmet was, bleef het gevaar voor de Nederduitsche woorden gering. Schriften van dien tijd, of werken van wetenschappelijken inhoud, kunnen zeer ligt in zuiver Nederduitsche taal worden overgebracht, wanneer men slechts de woorden, die voegelijk en nuttig door Nederduitsche kunnen worden vervangen, daaruit wegneemt. De uiterlijke houding dier talen, de klank en afleiding der woorden, de woordvoeging zelve, zijn te veel van de onze verschillende, om voor eenige verwarring te vreezen.

Maar sedert onze schrijvers, dichters en sprekers zich meer op de Hoogduitsche taal hebben toegelegd, en de Duitschers in de meeste vakken trachten na te volgen, vooral sedert ons tooneel zich zoo zeer naar het Hoogduitsche geschikt heeft, doet zich de invloed der Hoogduitsche taal op de onze merkbaar gevoelen; en het Nederduitsch, hetwelk thans wordt gesproken en geschreven, is niet meer hetzelfde, dat vroeger in gebruik was. Hoeveel overeenkomst die

taal met de onze; in den oorsprong der meeste woorden, naar derzelve eerste of grondbeteekenis en afleiding, hebbe, zoo hemelsbreed verschilt dikwijls de zin, in beide de talen aan hetzelfde woord gegeven; zoo verschilt de aard der woordvoeging. Een oogenblik slechts behoeft men zijne aandacht te vestigen op de gewone vertaling van Hoogduitsche stukken, om overtuigd te zijn, dat, ofschoon de woorden der vertaling uit onze beste schrijvers genomen zijn, de zin, die aan dezelve gehecht wordt, geheel en al van het Hoogduitsch afgeleid is; des dat, zonder die taal te verstaan, de meening der vertaling niet te vatten is: Ja, in oorspronkelijk Nederduitsche stukken van iemand, wiens bekwaamheden als dichter niemand zal in twijfel trekken, zijn mij uitdrukkingen voorgekomen, welke een Hollander, der Hoogduitsche tale onkundig, niet zoude verstaan 1).

Wil men de eigenlijke beteekenis van bastaardwoord raadplegen, zoo verdienen deze, verkeerdelijk gebruikte, Nederduitsche woorden veeleer den naam van *bastaardwoorden*, dan die, welke uit vreemde talen zijn overgenomen. *Bastaard* toch is hij, die, buiten wettigen echt geteeld, zijne maagschapsbetrekking niet kan aanwijzen. Maar dezulke, die, eigene ouders kennende, in een ander geslacht overgaat, is een aangenomen kind, welks afkomst wettig is en blijft. Wil men overdragtelijk deze onderscheiding op de taal toepassen, zoo zijn vreemde woorden, die,

1) *b. v.* *Maak geene OMSTANDIGHEDEN*, voor het Hoogduitsche woord *Umstände*. *Onverschillig* (adverbialiter), in den zin van *gleichviel*, enz.

hoezeer in eene andere taal overgegaan, hunnen oorsprong niet verloochenen, *aangenomene* woorden, welke het regt van bloedverwantschap in een ander gezin hebben bekomen; maar die, uit eigene moeder afkomstig, hunne betrekking, door hen aangematigd, niet vermogen te regtvaardigen; die slechts half hunne beteekenis kunnen goed maken; die niet op de wettige en eenig erkende wijze huu aanzijn hebben bekomen, zijn de ware *bastaardwoorden*, voor welker gebruik men zich niet genoeg kan wachten.

Diepe wortels heeft reeds dit misbruik geschoten, en bij den toestand, of liever het verval, van het Nederduitsche Tooneel, en het hand over hand toenemen van den slechten smaak in hetzelfde, staat het geschapen, dat zich het gebruik der bastaardwoorden (in dezen zin van bastaard) verder zal uitbreiden, indien niet daaraan paal en perk wordt gesteld. Dan gelukkig voor de taal, biedt zich op dit oogenblik hiertoe eene gunstige gelegenheid aan, die welligt van de heilzaamste gevolgen kan zijn, zoo dezelve met ijver wordt aangegrepen. De vereeniging van de Hollandsche en Vlaamsche gewesten; de nadere verbindtenis met een volk, hetgeen met ons dezelfde taal spreekt, ofschoon de tongval eenigzins verschillend zij, maar ook geheel vrij van den Hoogduitschen invloed, en van zoogenaamde germanismen, en juist daarom ook nader aan de taal dier, onze, oude schrijvers, die wij eerbiedigen, en ons niet genoeg ten voorbeelde voor oogen kunnen stellen; deze verbroederung geeft ons des te meer vooruitzigt op eene verbetering onzer tegenwoordige taal, daar de Vlamin-

gen aan een tegenovergesteld gebrek zijn overgegeven, het veelvuldig gebruik namelijk van Fransche woorden, en er dus van beide zijden iets te verbeteren en iets toe te geven valt.

Meer is er nog te zeggen over den Hoogduitschen stijl, die niet alleen op den Nederduitschen schrijfrant, maar ook op den Franschen, zoo zeer invloed oefent, dat eene der vrouwen 1), welker werken in die taal het meest worden gelezen, meer geacht kan worden Hoogduitsch in Fransche woorden, dan hare eigene moedertaal te schrijven; doch dit gaat buiten mijn bestek. Ik had mij alleen voorgesteld over het gebruik van vreemde woorden in onze taal te handelen, en meene te hebben aangetoond, dat het noch mogelijk, noch dienstig zoude zijn dezelve volstrekt te verbannen; dat die alle behooren bijbehouden te worden, welke hetzij onvertaalbaar zijn, hetzij niet kunnen worden overgebracht, zonder de kracht, de duidelijkheid, de juistheid, of de buigbaarheid der uitdrukking te benadeelen, waaromtrent alleen de gewoonte van goede en geachte schrijvers ten rigtsnoer kan verstreken; dat men zich naauwelijks genoeg kan hoeden voor het onjuiste gebruik van echt Nederlandsche woorden, die in eenen anderen zin, of op eene andere wijze gebezigd worden, dan ons taaleigen medebrenge; dat eindelijk de Hoogduitsche taal als eene gevaarlijke nabuur is te beschouwen, waartegen onze vereeniging met Vlaanderen ons een hulpmiddel aan de hand geeft.

1) Madame DE STAËL.

VERHANDELING

OVER HET VOORDEEL OF NADEEL VAN WOORDEN, DIE DE DENKBEELDEN, DAARDOOR UIT TE DRUKKEN, IN DERZELVER VORMING AANWIJZEN.

VOORGELEZEN IN DE ZITTING VAN DE TWEEDE KLASSE VAN HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, ENZ., VAN 3 OCTOBER, 1816.

Van het nagelaten Handschrift alhier in druk gebragt.

Bij eene vorige gelegenheid eenige begrippen omtrent de vorming der woorden, en de zuiverheid en oorspronkelijkheid der taal, hebbende uiteengezet, zijn mij ook andere daarmede in verband staande denkbeelden voor den geest gekomen, die ik mij voorstel heden aan ulieder oordeel te onderwerpen.

Wanneer men in eene reeds gevormde taal nieuwe denkbeelden uit te drukken heeft, hetzij die, van vreemde volken ontleend, slechts in het land, waar dezelve worden overgebracht, als nieuw kunnen worden beschouwd; hetzij dat het eigene uitvindingen of voortbrengselen van 's menschen geest betreft, is het hoogst-moeijelijk nieuwe benamingen te vinden, die op deze begrippen passen, en door hare juistheid ingang maken. Onderscheiden zijn dan ook de wegen, langs welke men gezocht heeft zoodanige benamingen te treffen, en zeer verschillend de gevolgen, die daaruit zijn voortgekomen. Zoo de, bevorens onbekende, zaak van andere volken afkomstig is, brengt de ge-

wone loop der dingen en de logheid, den mensch eigen, mede, dat men, onaangezien de juistheid of onjuistheid der benaming, die overneemt, welke in dat land gebruikelijk is; terwijl, zoo die benaming om de eene of andere reden wordt verworpen, veelal het uiterlijk voorkomen, de begeerte om zich zelve of de zijnen te onderscheiden, en luister te doen verkrijgen, of wel eenige andere en toevallige omstandigheid, den naam bepalen, dien het nieuwe voorwerp dragen zal. Op deze wijze zijn de namen der nieuw ontdekte landen ontstaan. De Romeinen waren wijs genoeg om aan de gewesten, voor het eerst door het bezocht, derzelve eigene namen te laten, ofschoon die namen dan weleens, den zachteren tongval eener meer beschaafde maatschappij kwetsende, eenige wijziging mogten ondergaan; doch er zijn eeuwen verlopen, voordat de zoo zeer verlichte Europeanen dat voorbeeld wederom zijn begonnen na te volgen. In dat tijdsverloop zijn de namen naar grilligheid uitgedeeld geworden, zoo als die van Amerika aan het nieuw ontdekte werelddeel, naar den naam van hem, die als de eerste zeeman wordt beschouwd, welke aldaar voet aan land gezet heeft; die van Nieuw-Holland, Nieuw-Zeeland, Hispaniola, en dergelijke, naar de geboortelanden der ontdekkers; Trinidad, St. Domingo, St. Lucia, St. Eustatius, naar godsdienstige begrippen, of naar den toevalligen dag der ontdekking; het eiland Granada, naar eene uiterlijke gelijkenis met de stad van dien naam in Spanje, en meerdere van dien aard.

Grootere moeijelijkheid is er bij het overnemen van zoodanige denkbeelden, die niet slaan op voorwerpen, uit de natuur zelve voortgebragt, maar die, óf alleen eene uitbreiding onzer kennis, óf eene nieuw uitgevondene zamenvoeging van reeds bestaande begrippen, betreffen. Wanneer een nieuw werktuig, eene nieuwe bewerking, eene nieuwe kennis of wetenschap, van anderen, of uit een ander land, wordt ontleend, doet zich de zwaarigheid gevoelen over de noodzakelijk geworden nieuwe benaming. Er was een tijd, dat alle wetenschappelijke betrekkingen tusschen geleerden, hoezeer dan van verschillende talen en volken, slechts eene algemeene taal vooronderstelden, en alle wetenschappen in het Latijn en Grieksch werden onderhouden. Toen bestond die zwaarigheid niet, en zij, die eenmaal deze gewijde talen wisten te gebruiken, behoeften de denkbeelden van anderen niet in hunne onderscheidene talen over te brengen. De uitvinder bepaalde zich tot eenen Latijnschen of Griekschen naam, dien alle geleerden, hetzij dat dezelve naam juist gekozen was, dan niet, konden verstaan, en óf zonder eenige verandering bijbehouden, óf daarin, naar hun oordeel, wijzigingen maken; terwijl vorden drom der minkundigen, die dezer geleerde talen niet meester waren, geene zorg behoeftde te worden gedragen, en deze aan hunne onwetendheid werden overgelaten. Of het voor het menschedom in het algemeen, of voor den bloei der wetenschap, gunstig dan wel nadeelig zij, dat deze toestand heeft opgehouden, is eene vraag, waarover zich van wederzijde

veel laat zeggen, doch die geenszins tot het bestek dezer voorlezing behoort.

Ook in dien tijd werden dagelijks ontdekkingen gedaan, en ofschoon de gemeenschap tusschen de volken minder was dan tegenwoordig; ofschoon eene mindere verbreiding van geschriften, en bijzonder van tijdschriften, de uitvindingen niet zoo spoedig algemeen maakte, werden dezelve nogtans van het eene volk aan het andere medegedeeld. Hoezeer geen wetenschappelijk onderwerp betreffende, en alzoo beneden de waardigheid dier schrijvers, die zich uitsluitend van de Latijnsche taal bedienden, werden er ook in kunsten, die op het dagelijksche leven invloed hebben, gewigtige verbeteringen, althans veranderingen, gemaakt. Gedurende die opperheerschappij, ja, men mag zeggen die overheersching, der geleerde en nieuwere Latijnsche schrijvers, waren de fabrieken, de handwerken, veel vooruitgegaan. De uitvinding van het buskruid had nieuwe wapenen, de verandering in de staatsgesteldheid eene nieuwe krijgskunde noodzakelijk gemaakt; veelvuldig waren de kunstwoorden, die, geheel nieuw gevormd, van het eene land in het andere moesten overgaan, en ook werkelijk overgingen, zonder dat iemand het invoeren dier vreemde woorden had opgemerkt, of zich daarover opgehouden.

Toen de wetenschappen uit den nevel, waarin dezelve als ware het door die noodige voorbereidende taalkennis omhuld waren, allengs aan het daglicht kwamen, met minder nut welligt voor dengenen, die eenmaal in den tempel der oudheid was ingedrongen,

evenwel niet dan tot merkelyk voordeel van hen, die in de moedertaal ook wel iets van dat hoogere licht wilden aanschouwen; toen men al die wetenschappen, te voren voor het grootste deel verborgen, in de levende talen begon te behandelen, was niets natuurlijker, dan dat de wetenschappelijke woorden en de uitdrukkingen, daartoe behoorende, in die taal moesten gezocht, en voor zooverre die niet bestonden, geheel nieuw gevormd worden. Iedere nieuwe ontdekking, iedere nieuwe ontwikkeling, zelfs van oude denkbeelden, moest nieuwe woorden ten gevolge hebben, die in alle talen even noodzakelyk werden, en zwarigheden veroorzaakten, waarvan men te voren niet geweten had.

Eene andere moeilijkheid voegde zich bij deze. Zoolang de geleerden een ligchaam op zich zelf hadden uitgemaakt, van het grootere deel des volks, niet alleen door het onderwerp hunner navorschingen, maar ook door taal, afgezonderd, bestond er zekere partijgeest, en de geleerden rekenden het zich bijna tot schande iets te behandelen, hetgeen alleen den droessem van het menschedom betrof, of zich bezig te houden met onderzoekingen, die slechts voor den gemeenen man dienstig konden zijn. Deze daarentegen stoorde zich niet aan het gezag der geleerden, die voor hem onverstaanbaar waren, en met wie hij in geene betrekking stond; hij volgde zijne gewoonte en den weg, dien hem het gezond verstand en oude gebruiken aanwezen. Weinig was er den gemeenen man aan gelegen, en onder gemeenen man moeten

wij alhier verstaan, wat zich niet op geleerdheid had toegelegd, waar van daan de benaming eener voor hem nieuwe zaak was ontleend, en of die juist, dan onjuist, op het voorwerp was toegepast. Hem was het genoeg, zoo hij zijnen buurman, en deze hem, verstond; zoo, bij het geven van een bepaald geluid, bij hen beide hetzelfde denkbeeld werd voortgebracht, al ware het woord dan ook zoo slecht mogelijk gekozen.

Geheel anders de geleerde. Hem was het niet voldoende zijne denkbeelden aan een' ander' te kunnen mededeelen; hij moest dit ook met zekere juistheid doen, die te moeilijker was te treffen, daar deze denkbeelden dikwijls geen afzonderlijk en op zich zelf bestaand onderwerp hadden; hij wilde zijne uitdrukkingen zoo weinig mogelijk aan het toeval overlaten, en zocht, zoo veel hij kon, in het eigen woord iets te brengen, hetgeen, naar den aard der taal, reeds zijn oogmerk kon doen kennen; terwijl de juiste bepaling van hetgeen hij bedoelde, in al deszelfs onderdeelen, merkteekenen en gevolgen, als eene nadere ontwikkeling van het woord zoude kunnen strekken, en het eerste deel bevatten van de leer, die hij wilde voortplanten.

Zoodra derhalve de geleerden wederom tot de gewone burgermaatschappij waren teruggekomen, moest hetzelfde plaats hebben, wat vóór hunne afscheiding aangetroffen werd, en de geleerde kunstwoorden, voor zooverre hunne kunstbenamingen, meestal uit het Latijn en Grieksch ontleend, zich niet in enkele gevallen door een vast gebruik hebben gehandhaafd, werden door nieuwe woorden vervangen, waarin men zich bevljigtde het

daarmede bedoelde denkbeeld eenigermate aan te wijzen. Even gelijk de Grieken alle kunsten en wetenschappen, al de daarin voorkomende onderwerpen, met Grieksche namen bestempelden, zoo werden ook in het Nederduitsch al die te voren gebruikte kunstuitdrukkingen door Nederduitsche beschrijvingen vervangen; in de plaats van *anatomie*, met al de daarin gebruikelijke benamingen der beenderen, spieren, zenuwen, trad op de *ontleedkunde*; een geheel nieuwe woordenschat, in het Nederduitsch op dezelfde wijze als vroeger in het Grieksch, of hier en daar in het Latijn, gevormd, verving de vorige benamingen.

In alle talen had evenwel deze zelfde omwenteling geene plaats. Dáár, waar de geleerdheid minder algemeen was verspreid; waar diegenen, die daarop aanspraak konden maken, eenige punten van vereeniging hadden, was deze omwenteling veel geringer dan in de landen, alwaar ieder geleerde meer op zich zelve stond, en de kundigheden van het algemeen grooter waren; waar de geleerdheid als ware het meer *republikeinsch* 1) behandeld werd. In de

1) Onder de onvertaalbare bastaardwoorden behoort dit voorzeker. Zeer ten onregte gebruikt men tegenwoordig het woord *Gemeenebest*, dat, zoo het iets te zeggen is, den Staat beduidt, in betrekking tot het algemeene welzijn der ingezetenen; de *respublica* der ouden, maar geenszins een volksbestuur, in tegenoverstelling van de eenhoofdige regering. Wanneer echter Gemeenebest aleens moge zijn aangenomen, ontbreekt nog geheel het bijvoegelijk naamwoord, daar het woord *Gemeenebestgezind*, *sene* der ongelukkigste zamenvoegingen van den nieuweren tijd, alleen de

zuidelijke landen, als Italië, Spanje, Frankrijk, waar sinds langen tijd de taal was gevormd; in welke de eigenlijke geleerden in genootschappen, zelfs van hooger hand ingesteld, waren vereenigd; waar de gemeene man zich minder met wetenschappelijke onderwerpen bezig hield, kon geene verandering in de kunstbenamingen voorvallen. Ook in Engeland bestond reeds overlang een zoodanig punt van vereeniging, en er werd aldaar weinig voor zoodanig eene zuiverheid der taal gedaan. In Duitschland daarentegen, alwaar in de latere tijden een ieder zich met wetenschappen wilde bezig houden; waar de geleerden, zoo zij al in sommige dier Staten, waaruit dit land is zamengesteld, in genootschappen vereenigd zijn, door de veelvuldigheid dier Rijken, in eenen staat van onbeheerdheid en onafhankelijkheid zijn geraakt, kon het niet anders, of de landtaal moest de oudere talen uit de meeste kunstwoorden verdringen, hetgeen ook door de ondervinding bevestigd is.

Geenszins mag hier het voorbeeld der Romeinen als met deze ontwikkeling strijdig worden beschouwd. Immers in het zeer korte tijdvak, waarin zij zich met wetenschappen hebben bezig gehouden, was er wel geen openlijk erkend verband tusschen de geleerden; maar zij behoorden bijna alle en uitsluitend tot eenen hooger stand, die eene beschaafde opvoeding genoten had. Bijna alle hadden zich in

benaming eener partij in burgerlijke twisten of verschillen kan zijn.

Griekenland, of onder toezigt van Grieksche leermeesters, gevormd; het min kundige deel des volks was ruw en onbeschaafd, ja voor deszelfs verachting van kunsten en wetenschappen bekend; terwijl de regering der Keizers, niet dan na langen tijd de Romeinen tot zachteren aard hebbende gebragt, de meer levendige betrekkingen tot het Oosten, de verplaatsing van den zetel des Rijks, en andere oorzaken, de Grieksche woorden hebben doen bijbehouden, totdat het trotsche Rome onder het juk der Noordsche volken buigen moest.

Ontbrak er langen tijd in Nederland eenige vereeniging tusschen de geleerden; was de staat der wetenschappen, en het gevoel van hen, die dezelve beoefenden, niet met zoodanige uitsluiting overeen te brengen, zoo als zulks zelfs op dit tijdstip, terwijl er onderscheidene dergelijke ligchamen, en bijzonder dit Instituut, bestaan, kan worden opgemerkt; waren de kundigheden zoo algemeen verbreid, dat niemand het zich liet invallen, zijne denkkeelden buiten beoordeeling van het algemeen te doen blijven, zoo moest ook hier te lande de aandrang grooter zijn, om alle vreemde kunstwoorden door Nederduitsche te vervangen. En ook dit is wederom door de ondervinding bevestigd, daar er reeds overlang, en bijzonder thans, geene enkele taal eenen zoo rijken schat van nieuw gevormde kunstwoorden aanwijzen kan. Niettegenstaande alle herschepping, heeft de *philosophie* zich in alle talen van Europa, zooverre mij bewust is, gehandhaafd; in Nederland alleen heeft zij voor

de *wijsbegeerte* moeten wijken. Het *gemeenebest* heeft de *republiek* verdrongen, die zich in geheel Europa staande houdt.

Is dit voor de taal en voor de wetenschap voordeelig? En, zoo ja, wat behoort bij het vormen van nieuwe woorden in het oog gehouden te worden? Zietdaar twee vragen, die het der moeite waardig mag gerekend worden, met eenige naauwkeurigheid toe te lichten. Het geldt hier het grootste belang, dat eene taalkundige vraag kan betreffen; en al zoude derzelve oplossing op de toekomst geenen invloed hebben, kan het evenwel niet onverschillig zijn zijne gedachten op een zoo belangrijk punt te vestigen.

Het moet al aanstonds in het oog loopen, dat de wetenschappelijke kunstwoorden, die men uit vreemde, hetzij doode of levende, talen in eene andere taal heeft overgebracht, veel meer aanstoot hebben gegeven, veel moeilijker geweest zijn in te voeren, veel korter' tijd in gebruik zijn gebleven, en meer verwarring hebben veroorzaakt, dan de woorden, in de beoefenende kunsten of handwerken gebruikelijk, ofschoon deze ook letterlijk overgenomen, somtijds verbasterd of verbogen, weleens geheel veranderd geworden zijn. Geleerden hebben onderling gestreden, hoe een woord in het Nederduitsch of eenige andere taal moest worden uitgedrukt; nimmer heeft men van dergelijk een' twist over de benaming van werktuigen gehoord; er zijn klagten gerezen, dat men de vertaalde wetenschappelijke woorden niet verstond; nimmer is dit bij kunstbeoefenaren het geval geweest; sommige

vertalingen in de wetenschappen zijn binnen weinige jaren in onbruik geraakt; wat tot kunsten en handwerken behoort, is onveranderlijk op dezelfde wijze genoemd. Zoude hier ook eene algemeene reden voor deze zoo dikwerf opgemerkte verscheidenheid kunnen voorhanden zijn? Zoude welligt de toevallige benaming, aan sommige onderwerpen gegeven, met de ware bedoeling der taal beter overeenstemmen, dan de gezochte kunstmatige zamenvoeging der denkbeelden?

Eene andere waarneming kan niemand, wiens aandacht op de taal en hare veranderingen gevestigd is, ontgaan, dat namen, die alleen op uitwendigen vorm en toevallige omstandigheden slaan, van veel uitgebreider nut en bekendheid zijn dan die, welke naar de regels van de kunst zijn gegeven, en dat hierin een juist tegenovergesteld verschijnsel plaats heeft, dan hetgeen men zoude hebben kunnen verwachten. Wat toch is natuurlijker, dan aan ieder voorwerp eenen naam te geven naar deszelfs eigenschappen, vooral wanneer dezelve in het oog loopend zijn? Wat zoude men als gemakkelijker aanzien, dan den naam af te leiden van die bestanddeelen, welke, onder het bereik der zintuigen vallende, ook dan de benaming zouden herinneren, wanneer dezelve mogt vergeten zijn? En zoude men niet verwachten, dat zoodanige kunstuitdrukkingen zich beter aan den beschouwer te binnen brengen, dan andere, welker betrekking tot het voorwerp door eene bloote toevalligheid daargesteld is? Raadpleegt men echter de ondervinding, dan ziet men welke onbeschrijfelijke moeite het inheeft, de voorwerpen naar

derzelver uiterlijke teekenen te rangschikken, die beschrijving op het zich vertoonende voorwerp toe te passen, en vooral daardoor de gewone benaming (zelfs bij de meestgeocfenden) te vervangen. De kruid- of plantenkunde is bijna eeniglijk eene wetenschap, doordien het kennen van de onderscheidene stelsels der geleerden de rangschikking der planten en gewassen zoo moeilijk heeft gemaakt; en wie is er zóó ervaren in deze kennis, zóó met derzelver benamingen eigen, dat hij eene roos of eenen anjelier onder haren gewonen naam niet even duidelijk zich verbeelden kan, of zoo ondubbelzinnig weten zal, welk voorwerp bedoeld wordt, als wanneer de kunstmatige beschrijving volgens LINNEUS, JUSSIEU, of TOURNEFORT, gegeven wordt?

Vreemd moge het schijnen, maar het is niettemin eene proefondervindelijke waarheid, dat geene benamingen beter worden onthouden, en duidelijker worden verstaan, dan die, welke geene betrekking op het voorwerp in zich bevatten, of welker betrekking tot het voorwerp niet bekend is; terwijl van de namen, die uit den aard van het voorwerp zijn ontleend, de zoodanige den diepsten indruk maken, die slechts aan de uiterlijke gelijkenis, of andere en toevallige omstandigheid, hunnen oorsprong verschuldigd zijn. En het was op deze ondervinding gegrond, dat het Fransch Bestuur, een geheel nieuw stelsel van tijdrekening, van maten en gewigten, en vele andere onderwerpen willende invoeren, zeer menschkundig, tot de nieuwe kunstwoorden bij uitsluiting zoodanige vreemde benamingen heeft uitgezocht, die bij de groote meerder-

heid geheel onverstaanbaar waren, en welker betrekking tot haar voorwerp alzoo voor de menigte niet bestond.

Hetgeen algemeen, in alle tijden en plaatsen, aangeetroffen wordt, kan aan geene bloote toevalligheid worden toegeschreven. In de redelijke natuur, evenmin als in de zintuigelijke, bestaat niets zonder genoegzamen grond, en dezen op te sporen, is de taak van hem, die zijn onderwerp naar behooren kennen wil. Eene bedaarde overweging van het verschijnsel zal ons weldra deszelfs reden doen kennen, en dan zal van zelf het vreemdschijnende, het *paradoxaal*, dezer stelling verdwijnen. Vergelijken wij te dien einde de onderscheidene middelen, waardoor de eene mensch zijne denkbeelden aan een' ander' mededeelt, en wij zullen ook bij andere gelegenheden dezelfde gevolgen ontdekken, die ons tot het opsporen der algemeene oorzaak kunnen behulpzaam zijn.

Even als de taal het middel is, om door het geluid en het zintuig des gehoors zijne gedachten aan een' ander' te doen kennen, zoo is het schrift het middel, dit zelfde doel door het gezigt te bereiken. Hiertoe nu zijn twee middelen mogelijk: óf men brengt het denkbeeld zelf onder het oog, en men spreekt door beelden onmiddellijk tot het verstand; óf men brengt alleen het geluid over, en men spreekt door beelden tot het oor; zoodat er eene tweede werking overblijft, om het afgebeelde geluid tot het verstand te geleiden. De eerste soort is het hiëroglifisch of beeldenschrift, waartoe de teekenkunst

behoort; het tweede, het gewone of letterschrift. Welke dezer beide wijzen van uitdrukking is de gemakkelijkste, de beste, de duidelijkste?

Wanneer men hier de ondervinding niet konde raadplegen, en blootelijk zich naar eene afgetrokkene bespiegeling zoude gedragen, dan zoude voorzeker het beeldenschrift den voorrang verdienen. Immers, hoe zoude men aan het gemak en de duidelijkheid eener afbeelding kunnen twijfelen, die het bedoelde voorwerp onmiddellijk voor oogen stelt; die geene andere of verdere kundigheid vooronderstelt, en niemand, die het voorwerp gezien heeft, eenige bedenking overlaat; die zich door het bloote geheugen doet kennen; die evenzeer voor den geletterde, als ongeletterde, voor inboorling en vreemde, voor jong en oud, verstaanbaar is? Waartoe zoude men zich van het letterschrift bedienen, hetwelk alleen bruikbaar is voor iemand, die zich de kundigheid van lezen heeft eigen gemaakt, en die de taal verstaat, waarin het bedoelde voorwerp is beschreven? De Mandarijn uit het noorden van China, die eene geheel andere taal spreekt, dan die in het zuiden woont, leest het beeldenschrift, waarvan zij zich bedienen, met evenveel gemak, en ofschoon hij geheel andere woorden gebruikt, zijn hem de denkbeelden even helder.

En desniettemin heeft overal het letterschrift de beelden verdrongen, en de schoonste teekening behoeft dikwerf eene schriftelijke verklaring. De beste aller leermeesters, de ondervinding, heeft doen zien, dat niet alles zich door beelden laat uitdrukken; dat

zij zelden, zoo ooit, eene handeling voorstellen; dat er altijd in het beeldenschrift zoo groote onduidelijkheden overblijven, die den eenen bij hetzelfde beeld geheel verschillende gedachten doen opvatten, dan den anderen; dat het beeldenschrift dus minder gemakkelijk, minder duidelijk, is dan het letterschrift, niet tegenstaande al de kundigheden, die daartoe noodzakelijk zijn. Voornamelijk heeft men ondervonden, dat het beeld altijd iets algemeen voorstelde, en de bijkomende teekenen, die tot onderkenning van het bijzondere worden vereischt, niet door een' ieder' verstaan worden, en veelal het eigenlijk bedoelde denkbeeld verduisteren.

Wanneer men deze zelfde bedenkingen op de taal toepast, dan ziet men dezelfde tweederhande wijze van woordvorming. Of de woorden drukken reeds zelve de denkbeelden uit, door dezelve bedoeld; óf zij zijn naar toeval of bijzondere redenen gekozen, en derzelve bedoeling wordt door eene afzonderlijke bepaling bekend gemaakt. De eerste wijze schijnt de gemakkelijkste en duidelijkste. Zoodanige woorden spreken onmiddellijk tot het begrip, ook van hem, die dezelve voor de eerste maal hoort bezigen; zij behoeven geene nadere uitlegging of verklaring; maar overdenkt men daarentegen, dat het niet wel mogelijk is, in een enkel woord een geheel denkbeeld juist uit te drukken; dat iedere verkeerde, iedere overtollige, iedere ontbrekende, bepaling of wijziging eene misvatting kan ten gevolge hebben; dat niet ieder de eigenschap, in de benaming opgenomen, even goed

kent, of op gelijke wijze bevat; dat dikwijls het voorwerp, waaraan deze benaming gegeven wordt, verandert, of ook weleens ontdekt wordt niet de eigenschap te hebben, waaruit de benaming is ontleend, dan begint men in te zien, dat ook hier hetzelfde gevolg plaats hebben moet, en dat de woorden, die het denkbeeld, daaronder begrepen, niet beschrijven, doch alleen noemen, even zoo zeer boven de woorden, welke het denkbeeld uitdrukken, den voorrang verdienen, als het letterschrift boven de oude hieroglyphen.

Voorbeelden zullen deze stellingen het onwederprekelijkst kunnen bewijzen. Bijaldien een enkel woord het geheele denkbeeld zoude kunnen uitdrukken, zoo zoude er geene verdere bepaling van dat woord noodig zijn. Dan, zelfs in de wetenschap, welke de eenvoudigste is, en geheel afgetrokkene denkbeelden tot onderwerp heeft, in de meetkunde, is er slechts eene geringe kennis noodig, om te weten hoe zeer iedere uitdrukking nog moet omschreven worden. Wat door twee evenwijdige lijnen wordt verstaan, behoeft geene nadere opheldering; ja, alle daarover gegevene bepalingen brengen geen duidelijker begrip bij; zij noemen slechts de eigenschappen der lijnen, welke eerst uit derzelve aard en natuur ontwikkeld en bewezen moeten worden. Maar gering is zelfs in die wetenschap het getal van zoodanige benamingen; en hoezeer eene raaklijn b. v. een woord zij, uit twee andere genoeg bekende woorden zamengesteld, zal niemand uit deze bena-

ming alleen kunnen opmaken, dat slechts die lijn, welke een enkel punt van den cirkel raakt, daardoor wordt bedoeld.

Wanneer een Nederlander, die zijner taal magtig en het juist gebruik der woorden gewoon is, van eene *kunst* hoort spreken, zoo moet zich bij hem het denkbeeld vertoonen van vaardigheid in beoefening, en geenszins dat van helderheid in begrippen, en van de grondige kennis, die de *wetenschap* of *kunde* uitmaken. Indien nu zoodanig iemand, aan de geleerde benamingen geheel vreemd, de uitdrukking van *spraakkunst* voorkwam, zoude hij niet daaruit moeten verstaan de vaardigheid in het gebruik der spraakdeelen, en dezelve voor onderwijs van kleinere kinderen en papegaaijen geschikt oordeelen; terwijl de grootste taalkundige, die door gewoonte, lichamelijk gebrek, of andere toevallige oorzaak, stamelt, bij hem zoude gerekend worden in de *spraakkunst* geene vorderingen te hebben gemaakt? Zoude deze zijne dwaling niet enkel zijn toe te schrijven aan het opnemen van een verkeerd denkbeeld, hetwelk hem juist daarom dit woord anders doet opvatten, omdat het een' gansch anderen zin heeft, dan dien, welchen men daaraan hecht? Kan zich iemand, die den loop der hemelsche lichamen niet heeft leeren kennen, en wien de onderscheidene waarnemingen onbekend zijn, die den mensch tot de beschouwing dier lichamen, als aan vaste wetten onderworpen, hebben opgeleid, onder den naam van *sterrekunde* datgene denken, wat wij gemeenlijk

daaronder verstaan? Moet hij zich niet verbeelden, dat, even als de Plantenkunde omtrent de planten, de Dierkunde, over de dieren, ook hier hem eene beschrijving van de sterren en andere hemelsche lichamen, in derzelve betrekking tot, en invloed op den mensch, zal worden gegeven? Verwacht hij niet al die, reeds lang verworpene, vooroordeelen, welke ook werkelijk aan den Griekschen naam *Astrologie*, met onze sterrekunde overeenkomende, gehecht waren? In plaats hiervan, bedoelt men de wetten, naar welke de beweging dier hemelsche lichamen geregeld is, zeer juist met de Grieksche benaming *Astronomie*, dat is kunde der wetten van den loop der sterren, bestempeld 1)

Dat de natuur zich wezenlijk in drie verschillende

1) Zij het geoorloofd omtrent de Grieksche, maar in het Fransch, even als in zoo vele andere talen, overgenomene woorden, *Astrologie* en *Astronomie*, uit de Fransche *Encyclopédie* alhier het volgende af te schrijven.

ASTROLOGIE. Ce mot est composé de ἀστὴρ, étoile, et λόγος, discours. — *l'Astrologie* est l'art de prédire les événemens futurs par les aspects, les positions & les influences des astres. — *l'Astrologie judiciaire* est l'art ΠΑΙΤΕΡΟΥ d'annoncer les événemens moraux.

ASTRONOMIE. Science des MOUVEMENS célestes, des phénomènes qu'on observe dans le ciel, et de tout ce qui a rapport aux astres. Le mot *d'Astronomie* vient des mots grecs ἀστὴρ, astre, et νόμος, loi. Les Grecs appelaient cette science *Astrologie*, mais ce dernier terme est réservé aujourd'hui à la science conjecturale dont nous avons parlé au mot *Astrologie*.

De Uitgever.

rijken afdeelt, waarvan het eerste zich door deszelfs volmaakte bewerktuiging, en eene vrijwillige beweging, kenmerkt; het tweede eene min volmaakte bewerktuiging, en minder eigenlijk leven, toont; terwijl het derde als van alle zin- en werktuigen, van alle beginselen des levens ontbloot, mag worden beschouwd, loopt een' ieder' in het oog. Het eerste wordt het *dierenrijk*, het tweede dat der *planten*, het derde dat der *delfstoffen* genoemd. Zoo ten minste is de benaming, die men in het Nederduitsch, en ook in deze taal alleen, ongelukkig genoeg, aan de onbewerkte natuur gegeven heeft. Wij allen, die gewoon zijn de natuur in deze drie rijken verdeeld te zien, vinden geene zwaarigheid in het denkbeeld, om al wat niet tot de beide eerste rijken behoort, onder het derde te rangschikken, hoezeer ook bij het uitspreken van den naam, aan dit uitgestrekte rijk gegeven, het moeilijk is zich van eene onaangename gewaarwording te onthouden. *Delfstof*, naar de beteekenis der grondwoorden, waaruit dit woord is zamengesteld, behoorde iets te zijn, dat opgedolven wordt, en deze benaming kan passen op steenen, metalen en dergelijke, hoewel zij dan nog vrij onjuist is, daar ook de wortels van alle planten, die in de aarde groeijen, onder de delfstoffen zouden behooren; maar hoe zal men de aarde zelve, de lucht, het vuur, het water en alle dampen, die daaruit opstijgen, de zon en al de hemelsche lichamen, immer onder de benaming van delfstoffen kunnen verwachten? En zal hij, die voor het eerst dit woord in deszelfs

uitgebreiden zin hoort gebruiken, zich niet moeten verbeelden, dat men den spot met hem drijft? Kan een kind, hetwelk deze woorden leert, daaraan eenigen zin hechten?

Tot dusverre hebben wij onze voorbeelden gezocht in benamingen, die niet juist, of niet volledig, de denkbeelden uitdrukken, welke men daarmede wil te kennen geven: het ontbreekt even weinig aan woorden, die juist gekozen waren, doch niettemin eene geheele verwarring van het bedoelde denkbeeld ten gevolge hebben, en zulks, óf omdat de eigenschap, waaruit de benaming genomen is, niet duidelijk genoeg in het oog valt; óf dat de zaak die eigenschap niet meer heeft; óf wel, dat later verkregene kundigheden hebben doen zien, dat die eigenschappen nooit bestaan hebben. Ook hiervan zullen voorbeelden in menigte zijn aan te treffen.

Wie met de hoogere meetkunde, en wel bijzonder met de leer der kegelsnede, bekend is, weet, dat er in de natuur lijnen bestaan, die in hetzelfde vlak elkander steeds naderen, zonder immer in één punt te zamen te komen; deze lijnen worden met een Grieksch kunstwoord *Asymptoten* genoemd. Het is thans de bedoeling niet, te toonen, hoe onvolledig deze benaming, welke alleen zegt, dat deze lijnen elkander niet raken, op zich zelve is; dat daarin het denkbeeld van gedurige toenadering, die evenwel het meest treft, en den minkundigen onmogelijk voorkomt, geheel is uitgesloten, en dat deze naam evenzeer op evenwijdige lijnen, ja op alle, die niet in hetzelfde

vlak liggen, kan worden toegepast; evenmin zal te pas komen te onderzoeken, of niet de benaming van *mislooper*, die men daaraan in het Nederduitsch wel eens gegeven heeft, behalve de onvolledigheid, ook iets bespottelijks medebrengt; maar met regt vraagt men, Is deze eigenschap van gedurige toenadering, zonder mogelijke aanraking, geschikt om daaruit de benaming der lijnen over te nemen? Men kan deze eigenschap wiskundig 1) en ontegenzeggelijk bewijzen, maar daartoe behoort de lijn reeds vooraf bekend en beschreven te zijn; en onder welke benaming zal men dit doen, daar men toch in die wetenschap, welke bij uitsluiting voor zekerheid vatbaar is, een dergelijk bedrog, een zoogenaamd *petitio principii*, niet kan toelaten?

Van alle wetenschappen is er voorzeker geene, die in de laatste tijden grooteren voortgang heeft gemaakt dan die, welke de oorspronkelijke bestanddeelen der lichamen in derzelver onderlinge betrekkingen tot onderwerp heeft. Deze wetenschap bepaalde zich, in haren vroegeren stand, tot het ontleden dier lichamen, en de scheiding van de eerste bestanddeelen uit derzelver gemengde of zamengestelde voortbrengselen; hieraan is de naam van *scheikunde* zijnen oorsprong verschuldigd. De eerste proeven, die men over deze kennis genomen had, bepaalden zich nog naauwer tot vloeistoffen, hetzij men alleen onderzocht die lig-

1) En niet *wiskunstig*; dit zoude alleen te zeggen zijn: even als iemand, die zijner kunst gewis of zeker is.

chamen, welke steeds in eenen vloeibaren staat zich vertoonen, hetzij die, welke niet dan door eenen hooger en meerderen graad van warmte in dien staat worden gebragt; en hier van daan de Grieksche naam van *Chemie*, die alleen op het storten van vloeibare lichamen toepasselijk is. Geheel iets anders is deze wetenschap in hare tegenwoordige uitgebreidheid; wel verre van zich tot vloeistoffen te bepalen, of ook maar enkel door scheiding de eerste grondstoffen op te sporen, paart de beoefenaar derzelve de kunst van vermenging en zamenvoeging; zelfs is het eene bekende zaak, dat deze vermenging veel meer tot het wezen der wetenschap toebrengt, dan de scheiding; en de naam van *scheikunde*, die in den aanvang aan eene zoo belangrijke en uitgebreide wetenschap niet zonder grond gegeven was, is door den veranderden staat van het benoemde onderwerp geheel ontoereikend geworden.

De gedurige vordering der menschelijke kennis heeft ten gevolge, dat men dikwijls de vroegere denkbeelden moet laten varen, wanneer men ontdekt, dat dezelve óf geheel ongegrond zijn; óf wel dat, hetgeen men uitsluitend aan een eenig voorwerp had toegekend, ook aan andere gemeen is; óf eindelijk, wanneer diepere inzage de verschijnselen uit eene geheel verschillende oorzaak verklaart. De eerste ontdekkers dier zoo vreemde natuurkracht, onder den naam van *electriciteit* bekend, bespeurden de verschijnselen die hunne aandacht trokken in den barnsteen, en gaven aan deze, hun onbekende, eigenschap den

naam van electriciteit, naar den Griekschen naam van den barnsteen, *electron*. Dan verdere voordeelingen in de kennis der natuur hebben weldra aangetoond, niet alleen dat deze eigenschap aan den barnsteen niet uitsluitend toebehoort, maar dat een aantal andere stoffen dezelve in eene veel hoogere mate bezitten, en dat derhalve de gegevene benaming, ofschoon in haar voorwerp, op zich zelf beschouwd, geene de minste verandering was voorgevallen, geheel onjuist was geworden. Hetzelfde heeft, om ook een voorbeeld uit de Nederduitsche taal te kiezen, met den *zeilsteen*, of magneet, plaats; sedert men den steen niet meer tot zeilen gebruikt, maar zich alleen van eene magneetnaald bedient; sedert de ondervinding geleerd heeft, dat de hoofdeigenschappen, zoo van het ijzer aan te trekken, als van eene zekere streek aan te wijzen, niet uitsluitend aan den steen toekomen, maar ook geheel afgezonderd van denzelfden kunnen worden aangetroffen, komt de benaming van *zeilsteen* in geenerlei opzigt meer te pas.

Al deze voorbeelden, waarbij het, indien het ons oogmerk ware deze stof uit te putten, tallooze andere zouden kunnen worden gevoegd, bevestigen dan, hetgeen de vergelijking van het letter- en beelden-schrift reeds had doen zien, dat de benamingen, die men aan voorwerpen uit derzelver eigenschappen geven wil, geenszins den voorrang verdienen boven die namen, wier zamenhang met de zaak volstrekt niet wordt ingezien; die geene, en dus ook noch onjuiste, noch onvolledige, noch verkeerde, begrippen

bevatten; die niet van veranderingen in het voorwerp, of van vorderingen in de menschelijke kennis, afhankelijk zijn; die alleen tot het oor, en tot niets meerder spreken.

Men werpe mij niet het voorbeeld der Ouden, en bijzonder der Grieken, *tegen, want welke ook de achting zij, aan die volken verschuldigd, en hoeveel men ook in het bestuderen hunner werken steeds te leeren hebbe, zoo kan met geene mogelijkheid hun gezag als alles beslissend gelden, ook daar, waar èn de rede, èn de ondervinding, het tegendeel bewijzen. Uit toevallige omstandigheden, uit minder verkeer met andere volken, uit mindere uitbreiding der menschelijke kennis, bij gebrek van middelen, om de denkbeelden algemeen te maken en onderling te wisselen, die de drukkunst zoo zeer heeft vermenigvuldigd, kunnen de Grieken zich uitsluitend tot hunne taal hebben bepaald; zij kunnen de zwaarigheden hunner woordvorming hebben over het hoofd gezien, of zich daarin geschikt, zonder dat wij, die èn meerdere hulpbronnen voor ons hebben, èn onder de moeilijkheden, daaraan verknocht, meer lijden, ons naar hun voorbeeld behoeven te gedragen. Daarenboven is reeds bij eene andere gelegenheid opgemerkt, hoe weinig de Nederduitsche taal, die niet dan zeer schaars eene uitlating gedooft, voor de zamenvoeging van woorden geschikt is.

Maar zal men zich van geene kunstwoorden bedienen? Geenszins is dit de bedoeling; en het is er zoo verre van daan, dat het in tegendeel van het

uiterste belang is, dat kunstuitdrukkingen, als eene eerste behoefte der zamenleving beschouwd, niet aan de grilligheid van zoogenaamde taalkundigen en letterziften worden onderworpen. Het kunstwoord behoort eigenlijk aan hem, die hetzelfde dagelijks noodig heeft en gebruikt; hij, en hij alleen, is de bevoegde regter over deszelfs juistheid, duidelijkheid en verstaanbaarheid; en dit woord moge op vaderlandschen bodem geteeld, of van uitheemschen grond afkomstig zijn, geen beoefenaar der taal mag hetzelfde weren, of daarvoor andere min geschikte of onverstaanbare woorden in de plaats stellen. Het gebruik alleen vormt de taal; het gebruik alleen wijzigt en haren vorm, en hare bewoordingen; het gebruik alleen wettigt of verwerpt regelen, die de taalkenner aan de hand geeft, en waar niet het gezag van goede schrijvers dit gebruik bevestigt, daar wordt zoodanig gezag te vergeefs ingeroepen 1).

Gaarne derhalve laat men het gebruik toe van alle kunstwoorden, die als zoodanig bestaan; en wat men van woordvorming zeggen kan, bepaalt zich alleen tot de toekomst, dat is zoowel op woorden, die nog niet bestaan, als die, welke, hoe lang ook reeds ge-

1) Dit is eigenlijk het groote voorregt der Franschen, Spanjaarden en Italianen boven de andere volken van Europa. Nergens ontbreekt het aan Schrijvers, wier werken, aan Dichters, wier verzen, met de beste mogen worden gelijkgesteld; maar niet overal hebben zij dat gezag, hetwelk de goede Schrijvers van die volken, even als de Ouden, hebben; niet overal is eene eigenlijke *Classieke* letterkunde.

vormd, nog door geen langdurig gebruik zijn aangenomen. En hieromtrent, na al hetgeen vooraf gezegd is, is het wenschelijk, dat men zich uitsluitend van zoodanige woorden bediene, die geene denkbeelden *uitdrukken*, en men niet wane in het woord zelf het voorwerp, daardoor bedoeld, te *omschrijven*.

Dan, het is moeilijk nieuwe woorden in te voeren, ofschoon ook nieuwe voorwerpen dezelve vereischen; nog moeilijker geheel willekeurig eenigen klank te bepalen, waaraan men dezen of genen zin zoude hechten; en er behoort eenige overeenkomst tusschen het voorwerp en de uitdrukking te bestaan. Wil men zich dan zoo veel mogelijk buiten al de opgetelde zwarigheden houden, zoo is het eenige middel, om de benamingen, hetzij naar uiterlijken vorm, hetzij naar andere toevallige omstandigheden, vooral die het meest in het oog loopen, en weinig voor verschillende opvatting vatbaar zijn, in te rigten. Ook dit leert de ondervinding, dat na de woorden, welker betrekking tot het voorwerp, waarop zij slaan, in het geheel niet wordt ingezien, geene benamingen zich gemakkelijker en duurzamer in het geheugen prenten, dan die, welke uit zoodanige toevalligheden zijn ontleend.

Hierbij kan men echter niet berusten, en er zijn meer kunstwoorden dan voorwerpen, die men naar den uiterlijken vorm kan noemen; men vervalt van zelve tot die zamenvoegingen, waardoor getracht is de denkbeelden uit te drukken, maar dan is het van belang, dat men zich van vreemde woorden bediene.

Wanneer men toch een zamengesteld woord van Grieksch en Latijnschen oorsprong aantreft, is één van beide waar: óf dat hij, die zich daarvan bedienen wil, deze geleerde talen kent, óf niet. In het laatste geval ziet hij de betrekking van het woord tot het daarmede bedoelde voorwerp niet in, en het is voor hem om het even, alsof die betrekking volstrekt niet bestond; in het eerste gevoelt hij dadelijk, dat men zich van de vreemde uitdrukking bedient, omdat dezelve niet in hare eigenlijke beteekenis genomen wordt, en dus niet kan, noch behoort te worden vertaald. Wanneer men ziet, dat de wiskundige het woord *tangent* of *secant* gebruikt, dan zal hij, die der Latijnsche taal onkundig is, zich van dat woord bedienen, volgens de bepaling, die hem daarvan is gegeven, zonder op de oorspronkelijke beteekenis te letten; terwijl hij, die weet, dat deze uitdrukkingen niets anders dan eene raak- of snijlijn beduiden, zich telkens tot de bepaling van de raak- of snijlijn eens cirkels, of eener kromme lijn, vindt teruggevoerd, daardoor dat men bij voorkeur de Latijnsche bewoording boven de Nederduitsche gebruikt.

Eindelijk in die gevallen, waarin vreemde zamengestelde kunstwoorden in het Nederduitsch worden overgebracht, blijft het nog van belang zoo veel mogelijk te zorgen, dat die vertaling alleenlijk zich bepale tot woorden; die de eigenlijke bedoeling van het voorwerp uitdrukken, en niet die daarvan eene beschrijving inhouden; dat die vertaling niet letterlijk en slaafs geschiede, maar dat men vooral op den zin,

waarin de woorden in hunne samenstelling genomen zijn, lette; en eindelijk, dat daarbij zoo veel doentlijk gezorgd worde, dat de nieuwe woorden niet, door eene overmatige lengte, en onduidelijk, en in het gewone leven onbruikbaar worden.

Vestigen wij, alvorens van ons onderwerp af te stappen, nog eenige oogenblikken onze aandacht op den toestand der meeste talen van Europa, zoo valt het al dadelijk in het oog, dat de Spaansche, Italiaansche en Fransche talen die zijn, welke het minst aan verandering zijn blootgesteld. De Italiaansche gedichten van eenen TASSO, of ARIOSTO; de Spaansche werken van CALDERON, LOPE DE VEGA, CERVANTES en anderen; de Fransche van RACINE, BOILEAU, BOSSUET, hoezeer sommige meer, andere minder in tijdruimte van ons verwijderd, zijn in dezelfde taal geschreven, die nog dagelijks wordt gebruikt, en geene, immers niet dan zeer weinige, hunner woorden en uitdrukkingen zijn verouderd, of in onbruik geraakt; terwijl Nederduitsche, Engelsche en Hoogduitsche schriften van dien tijd bijna niets met de tegenwoordige taal gemeens hebben. En juist in deze zuidelijke talen treft men de minste vertalingen van kunstwoorden, die zij nimmer geschroomd hebben in hunnen oorspronkelijken vorm, op zijn hoogst met eenen veranderden uitgang, uit het Grieksch en Latijn over te nemen. Zoude deze reden ook tot de vastheid en onveranderlijkheid dier talen hebben medegewerkt? Zoude het gezag der oude schrijvers, die dit gebruik stiltwijgend hadden aangenomen, ook niet door de

navolging hunner gevoelens op een zoo gewichtig punt onderschraagd geworden zijn?

Het is eene bekende spreuk onder onze naburen, die op hunne taal en derzelve algemeen gebruik zoo trotsch zijn, dat hetgeen niet duidelijk is, ook geen Fransch zijn kan 1). Zonder dezen weidschen lof aan die taal te kunnen toezwaaijen, is het evenwel niet ligt tegen te spreken, dat geene taal in hare uitdrukkingen zoo naauwkeurig, en geen volk op het juiste gebruik der eigenlijke uitdrukkingen zoo ijverig is, als de Franschen; iets, hetgeen bijzonder bij het vergelijken, zoo der oudere, als der nieuwere, Fransche wetten, met die van andere volken, den regtsgeleerde evenmin als den taalkenner kan ontgaan. En deze juistheid, deze bepaaldheid, moet niet weinig worden aangekweekt door het aangenomen grondbeginsel, om alle nieuwe denkbeelden liefst niet met reeds bestaande woorden uit te drukken; maar óf geheel nieuwe te zoeken, óf vreemde uitdrukkingen onveranderd over te nemen.

En ware het niet dit gebruik, om vreemde woorden over te nemen, ja liever ter overneming vreemde woorden zamen te voegen, dan de eigene taal door die zamenvoeging te misvormen, hoe zoude de Fransche taal, na eene omwenteling, die zoo vele jaren geduurd heeft, en zoo zeer met alle takken van menschelijke kennis, en alle onderwerpen van 's menschen denkvermogen, in aanraking is geweest, zich

1) Ce qui n'est pas clair n'est pas Français.

in denzelfden, bijna onveranderden, toestand hebben blijven bevinden! Waar alle staatkundige begrippen, alle wijsgeerige stelsels, alle vakken van geleerdheid, alle standen, zonder onderscheid van kunne, vermogen, of ouderdom, alle bestaande instellingen, alle betrekkingen, die de mensch maar immer hebben kan, zulke gewigtige veranderingen hebben ondergaan, is evenwel de taal dezelfde gebleven, en niet dan zeer weinige *neologismen* leveren de stof tot dagelijksche klagten op.

Dat wij Nederlanders dan ook dit voetspoor betreden, en niet, door eene verkeerd geplaatste verwaandheid, ons van alle vreemde uitdrukkingen onthoudende, den waren roem en luister onzer taal, hare eigenlijke schoonheid en vastheid, in den wind slaan! En zoo deze mijne proeve daartoe iets moge bijdragen, zal ik mij te dien opzichte gelukkig rekenen.

VERHANDELING

OVER DE

BENAMINGEN DER MAANDEN

IN HET

NEDERDUITSCH,

VOORGELEZEN IN DE ZITTING DER TWEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK INSTITUUT VAN WETENSCHAPPEN, ENZ.

OP 31 OCTOBER 1816.

*Reeds vroeger in druk verschenen in het eerste Deel der
Gedenkschriften van de Tweede Klasse des Instituuts.*

Het naatrachten eener zuivere Duitsheid komt
vielleicht al te gemaakt.

HOOFD *brief* 423 *aan* CONSTANTYN HUTCHENS.

Wanneer men met eenige aandacht de verschillende talen, die in het beschaafde gedeelte des aardbols gesproken worden, nagaat, en dezelve onderling vergelijkt, ziet men al zeer spoedig de naauwe verwantschap, die het veelvuldig verkeer der Europeesche volken met elkander tusschen al die talen heeft veroorzaakt; doch men bemerkt tevens eene verscheidenheid, die in den aard van ieder derzelve haren grond heeft. Maar wat maakt deze eigenaardigheid der taal uit? Hieromtrent zijn het niet alle volken eens, of liever niet al degenen, die zich voor taalkundigen uitgeven, en aan het dagelijksche gebruik de wet altijd willen stellen, hetgeen hun somtijds ook wel gelukt.

De bewoners der zuidelijke deelen van Europa, wier talen het eerst beschaafd waren, de Italianen, Spanjaarden, Portugezen en Franschen; maakten geene bedenking, uit alle talen, die bij hen bekend waren,

woorden in de hunne over te nemen, en aan dezelve, met geringe verandering, evenzeer het burgerregt te vergunnen als aan de Latijnsche woorden, die den eigenlijken grond der taal uitmaakten; zij behielden zich, ter onderlinge onderscheiding, eene bijzondere verbuiging der woorden, uitspraak en woordvoeging voor. Die meer in het Noorden woonden, als Duitschers, Nederlanders, Denen, Zweden en Noorwegers, hielden, behalve eigene wendingen, ook nog eene, als ware het, bevoorregte afleiding der woorden uit oud Duitschen oorsprong tot de eigenheid der taal voor noodig. De bijzondere omstandigheden, waarin Engeland zich bevond, eerst door de Britten bewoond, toen door de Denen, Vriezen, Saksen en Noormannen afgeloopen en overmeesterd, naderhand door Franschen ten ondergebracht, vervolgens door de oorlogen in Frankrijk, en in de laatste tijden door eenen uitgebreiden handel, met andere volken, in gedurige aanraking gebracht, maken het zeer duidelijk, dat de Engelsche taal, waarin alle Europesche talen onder elkander vermengd worden aangetroffen, hierbij niet wel in aanmerking komen kan.

Welk dezer beide stelsels den voorrang verdiene, is hier mijn oogmerk niet te onderzoeken; niet dat het voor den taalkenner van weinig belang zoude kunnen worden geacht, op oordeelkundige gronden vast te stellen, wat er eigenlijk tot het onderscheidend kenteeken van eene taal wordt vereischt; of het doenlijk, of het nuttig, of het sierlijk zoude zijn, uit eene taal ieder woord van vreemde afkomst te verbannen; of daarentegen zoodanig eene voorgeno-

mene zuivering geene verwarring zoude veroorzaken, niet tot stijfheid en gemaaktheid aanleiding zoude geven, niet die eigene alzo gelouterde taal zoude verbasteren, eindelijk niet de algemeene beschaving zoude terugzetten; of niet een middenweg, zoowel in deze als in meest andere zaken, de beste, de meest juiste, de voordeeligste zoude zijn. Maar zoodanig onderzoek zoude mij van mijne voorgenomene taak geheel afleiden: slechts eene proef te leveren van het nadeelige eener verkeerd gezochte oorspronkelijkheid der taal is mijn doel, en deze zal ik uit de zoogenoemde Nederduitsche namen der maanden en derzelver gebruik ontleenen.

Zoolang de oude volken buiten drukke en wederkeerige gemeenschap en onderlinge betrekking leefden, had ieder zijne eigene afzonderlijke taal, zijne eigene zeer verschillende godsdienst, zeden en gebruiken. Gelijke behoeften hadden wel overal eenigzins overeenstemmende hulpmiddelen aan de hand gedaan; maar ieder volk aan zich zelf zijnde overgelaten, en uit zijne begrippen van het eenvoudigste tot het meer zamengestelde naar zijne bijzondere wijze opklimmende, moesten zich ook even zoovele onderscheidene gevolgen vertoonen, als er veranderingen in de opvatting der denkbeelden mogelijk waren. Bij een meerder en dagelijksch verkeer daarentegen, ontstaat eene doorgaande gelijkvormigheid, en die wijzen van zien, die stelsels, die zich door waarheid, door duidelijkheid, door eenvoudigheid, aanprijzen, verdringen allengs de overige; zij worden ongemerkt, zonder eenige uitdrukkelijke bepaling, algemeen heerschend.

Is dit overal en uit den aard der zaak waar, zoo moet ook de tijdsverdeeling hetzelfde hebben ondergaan. Ieder volk van de oudste tijden af, door het wisselen van dag en nacht, door de onderscheidene standen der maan, en door de getijden des jaars, van den regelmatigen loop des tijds onderrigt, gevoelde de behoefte, om eene geregelde verdeeling daarvan te bepalen. De schijnbare loop der zon, die de opvolging van licht en duisternis kenteekent; de standsverwisselingen van de maan, die nu eens de afwezigheid der zon door eenen zachteren glans vervangt, dan weder zich geheel aan ons gezigt onttrekt; de meerdere of mindere graad van warmte, die de zon doet gevoelen, en waarvan de voortbrengselen der aarde zoo geheel afhankelijk zijn, deden overal den dag, de maand en het jaar als de grootste en merkbaarste deelen des tijds kennen; maar het gebrek eener natuurlijke aanwijzing in den aanvang der berekening; de verschillende wijzen, waarop men dien loop konde beschouwen; het gebrek aan genoegzame kennis van de ware of schijnbare standen van zon en maan, hadden bij de oude volken een bijna oneindig verschil in de tijdrekeningen te weeg gebragt; eeuwen zijn er noodig geweest, om meerdere toenadering, en dien ten gevolge, ook meerdere eenheid, in die tijdrekening te bewerken. Thans is er tusschen al de volken van Europa en derzelver volkplantingen in andere werelddeelen geen verschil meer van zon- of maanjaren; er is geen verschil omtrent den duur, zoo van het geheele jaar als van iedere maand, en het geringe onderscheid omtrent het begin van het jaar

tusschen den ouden stijl, die nog in Rusland wordt gevolgd, met den nieuwen, die in alle andere landen aangenomen is, zal buiten twijfel binnen weinig tijds verdwijnen.

Het bijzonder voordeel eener algemeene en gelijke tijdrekening bij alle beschaafde volken erkend; de verwarringen, moeilijkheden en onaangenaamheden, die in de oude geschiedenissen alleen daaruit voortspruiten, dat ieder volk eene afzonderlijke *periode* heeft, zoo als zulks in de tijdrekenkunde genoemd wordt; dat ieder zijn jaar op eenen anderen dag aanvangt; dat niet alle jaren, en in ieder jaar niet alle maanden, bij ieder volk, ja zelfs bij iederen schrijver, op eene gelijke wijze zijn ingedeeld; dat men dus steeds, bij iedere vergelijking van dagteekening, op de ingewikkelde, onregelmatige, en dikwijls niet dan geheel willekeurige tijdsverdeelingen te letten heeft; dit alles is zoo zeer ingezien, dat toen gedurende de Fransche omwenteling eene nieuwe verdeling van het jaar, een geheel andere aanvang en andere benamingen van maanden zijn ingevoerd geworden, een ieder zich daartegen heeft verzet; en ofschoon dat begin, die indeelingen, zelfs die benamingen, met den aard der zaak meerdere overeenkomst hadden; ofschoon dezelve geheel onpartijdig gekozen en uit het Latijn of Grieksch waren afgeleid; ofschoon men op verstandige gronden aan dezelve den voorrang boven de tegenwoordige zoude hebben gegeven, bijaldien men eene nieuwe verdeling had moeten kiezen, evenwel geen ander volk dezelve tijdrekening heeft aangenomen, ja dat de Franschen zelve zich

hebben gehaast alles te dien opzichte weder op den ouden voet te brengen 1).

Buiten bedenking is het, in het afgetrokkene beschouwd, veel verstandiger het jaar te doen aanvangen met een tijdstip, door de natuur zelve als eene der groote verdeelingen van den omloop onzer aarde om de zon gekenteekend, hetzij haar verste of naaste standpunt, hetzij eene der nachteveningen; en desniettemin heeft men verkozen den dag van dat begin zoo willekeurig te bepalen, dat nog niet lang geleden het Parlement van Engeland en het Hof van Holland het jaar op eenen geheel verschillenden tijd deden aanvangen 2), terwijl zelfs op dit oogenblik dit zelfde begin bij de kanselarij van den Heiligen Stoel acht dagen vroeger, en in het geheele Russische Rijk dertien dagen later wordt gesteld. Het is natuurlijker het jaar in twaalf gelijke maanden, iedere van dertig dagen, te verdeelen, en de vijf overschietende dagen

1) Het is zoo, dat de almanak ook met de Godsdienst te allen tijde in onmiddellijk verband gestaan heeft; doch geen der namen van maanden, thans in gebruik, heeft daarmede iets gemeen, en het zoude zeer gemakkelijk geweest zijn, door middel van eenen rooster, de heilige dagen op de nieuwe jaarsverdeeling over te brengen.

2) Het is toch bekend, dat bij het Parlement van Engeland, zoowel als bij het Hof en andere Grafelijkheids-Kollegiën van Holland, het jaar eerst met Paschen, of in de maand Maart gerekend werd te beginnen, en de maanden van Januarij en Februarij tot het vorige jaar werden gebragt; eene gewoonte, die nog in de zeventiende eeuw plaats had, en waarop in de geschiedenissen van dien tijd moet acht geslagen worden.

afzonderlijk te laten staan, en evenwel heeft men goedgevonden de oude berekening van zeven maanden van een en dertig dagen, vier van dertig en eene van acht en twintig, die zonder eenige regelmaat elkander opvolgen, bij te behouden. Vestigt men zijne aandacht op het oogenblik, waarin dit plaats had, dan overtuigt men zich te meer van den ernstigen tegenstand, dien de beproefde verbetering ondervonden heeft. Reeds oefende Frankrijk eenen zeer merkbaaren invloed op alle andere volken, bij wie dezelfde geest van verandering of algemeen heerschte, of ten minste zich deed gevoelen; reeds hadden andere volken medegewerkt tot de invoering van een algemeen stelsel van maten en gewigten. Hoeveel meer zich ook het eigenbelang tegen dit laatste verheffen moest, hoeveel moeilijker het was hetzelfde in werking te brengen, is het evenwel in Frankrijk niet alleen aangenomen, maar zelfs ook thans nog behouden, en na het einde van den invloed van Frankrijk heeft eene onlangs gemaakte wet hetzelfde in dit Rijk ingevoerd, terwijl men zich in Engeland ernstig daarmede bezig houdt; doch de nieuwe tijdrekening is nergens gevolgd, en in Frankrijk zelfs reeds meer dan tien jaren geleden afgeschaft. Zoo veel heeft men gehecht aan het belang, om in geheel Europa eene gelijke jaarsverdeeling te hebben.

Niet dan met die geringe afwijkingen, welke eene meerdere kennis van den waren loop der hemelsche lichamen vorderden, en die vereischt werden, om de jaartelling niet van den wezenlijken tijd te doen verschillen, is de verdeeling van het jaar van de

Romeinen, bijzonder zoo als dezelve door JULIUS CAESAR was geregeld, op al de Europesche volken overgegaan. De indeeling der maanden, het bijvoegen van den 366sten dag van het schrikkeljaar bij de tweede maand, de aanvang der maanden en van het jaar zelf, hoe geheel die ook zonder aanleidende oorzaak genomen was, is algemeen gevolgd. Het is toch een verkeerd denkbeeld, dat de aanvang van het jaar op den eersten dag van Januarij met de invoering van de Christelijke Godsdienst zoude in verband staan, hetgeen evenwel bij den Pauselijken Stoel aangenomen is, en ook te weeg gebragt heeft, dat die aanvang daar op Kersdag is teruggebragt; de geschiedenis leert, dat vóór het einde der Punische oorlogen de Romeinen het jaar evenzoo hebben aangevangen, als thans gebruikelijk is 1).

Ook de namen, die de Romeinen aan de maanden gegeven hadden, met die veranderingen, welke door hen zelve omtrent de zevende en achtste maand van het jaar, ter eere van JULIUS CAESAR en deszelfs onmiddellijken opvolger, zijn gemaakt, worden nog bij alle volken van Europa met geringe verbuiging gebruikt. Bij de Duitschers, Denen en Zweden hebben de maanden evenwel, of ten minste sommige derzelve 2), ook andere benamingen, die echter niet

1) Vergelijk ook CICERO, *Or.-post reditum ad Quirites*, cap. 5, et *ad Senatum*, cap. 3.

2) De gewone namen der maanden in het Hoogduitsch, die echter ook in Duitschland in geen gebruik zijn, worden opgegeven Jenner, Hornung, Merz, April, May, Brachmonath, Heumonath, Augstmonath, Herbstmonath, Wein-

in het dagelijksche gebruik voorkomen. Enkel de Nederlanders bezitten niet alleen een volledig stel andere benamingen; maar deze zijn, bijzonder in de laatste tijden, zoo zeer in gunst aangenomen, dat onze voornaamste geschiedschrijver WAGENAAR en anderen zich daarvan uitsluitend hebben bediend, en men zelfs den toenmaligen Franschen Koning van Holland een besluit had doen nemen, om dezelve in alle stukken, die van eenigen ambtenaar of openbaren persoon afkomstig waren, te moeten gebruiken. Het zijn deze bij ons alleen gebruikt wordende benamingen, die wel een bijzonder onderzoek verdienen, en welker juistheid, nuttigheid en bruikbaarheid onzer aandacht niet geheel en al onwaardig zijn.

De namen der maanden, die men bij onderscheidene, zoo oudere als nieuwere, schrijvers aantreft, zijn zeer verschillende, en de oorzaak van al dezelve op te geven welligt ondoenlijk; de voornaamste, en vooral de meest gebruikelijke derzelve, op te tellen, de

monath, *Wintermonath*, *Christmonath*; van deze namen zijn vijf uit het Latijn genomen. *Jenner*, of liever *Jänner*, is eene verbastering van *Januarij*, zoo als *Augstmonath* van *Augustus*, terwijl *Merz*, *April* en *May* de Romeinsche namen zijn. Het is toch eene stelling, die geene wederlegging verdient, en eenen GOROPHIUS BECAVUS of DE GRAVE alleen kan in het hoofd komen, dat de maand *Maart* naar het Duitsche werkwoord *Merzen*, en de maand *Mey* naar het werkwoord *Mähen*, naar het bijvoegelijk naamwoord *Mooy*, of naar een woord *Mei*, hetgeen, volgens GOROPHIUS, een' tak, volgens DE GRAVE, eene *Maagd* beduidt, zoude genoemd zijn, en dus zelfs in het Latijn en bij de eerste Romeinen eenen Duitschen oorsprong zoude hebben.

gissingen omtrent hunne afleiding aan de hand te doen, is zeker het eerste, wat ons te dien opzigte voorkomt, en reeds deze verscheidenheid zal een' ieder, die nimmer zijne gedachten op dit onderwerp heeft gevestigd, bevreemden 1). Men vindt dan de namen van *Louwmaand*, ook *Lomaand*, *Louwemaand*, *Laumaand* of *Loemaand*, *Herdmaand*, ook *Hardmaand* of *Haardemaand*, *Klughmaand*, *Wintermaand*; *Sprokkelmaand* of *Sporkelmaand*, *Schrikkelmaand*, *Blijdemaand*, *Selmaand* of *Sulmaand*; *Lentemaand*, ook *Lentsmaand* of *Lenstmaand*, *Dorremaand*; *Grasmaand*, *Paaschmaand*; *Bloeimaand* of *Bloemmaand*, *Wonnemaand*; *Zomermaand*, *Wiedemaand*, ook *Weydemaand*, *Weidemaand*, *Weddermaand*, of *Wedermaand*, *Roozenmaand*, *Braekmaand*; *Hooimaand*; *Oogstmaand*, *Arnmaand*, *Bouwmaand*; *Herfstmaand*, *Pietmaand*, *Speltmaand*, *Gerstmaand* of *Garstmaand*, *Evenmaand*, *Speelmaand*; *Wijnmaand*, *Hersel-* of *Aarzelmaand*, *Rozelmaand*, *Zaadmaand* of *Zaaimaand*; *Slagtmaand* of *Slachmaand*, *Sineermaand*, *Horemaand* of *Hoeremaand*, *Loefmaand*; *Windelmaand*, *Wolfsmaand*, *Kersmaand*, ook *Kerstmaand* of *Kristmaand*, *Heiligmaand* 2),

1) Ik ben deze benamingen, zoowel als derzelve herleiding, grootstendeels verschuldigd aan den Heer ROEFFT, Lid van de derde klasse van het Instituut, die mij met de hem eigene heuschheid zijnen rijken schat van aantekeningen op dezelve heeft medegedeeld.

2) Deze benamingen zijn te vinden bij KILIAAN, bij MEIJER, in zijn' Woordenschat, bij TEN KATE, bij PLANTYN en anderen.

en derhalve veertig geheel verschillende namen, de afwisselingen, die baarblijkelyk tot dezelfde benaming behooren, niet medegerekend.

Behalve dat dit getal dat der maanden verre te boven gaat, mag men ook niet uit het oog verliezen, dat onderscheidene dier benamingen voor meer dan ééne maand dienen; zoo vindt men *Hardmaand* voor de eerste, tweede, elfde en twaalfde maand van het jaar 1), *Wintermaand* voor de eerste, elfde en twaalfde maand 2), *Grasmaand* voor de derde en vierde maand 3), *Bloeimaand* voor de vierde en vijfde maand 4), *Wiedemaand* voor de derde, vierde, vijfde, zesde en zevende maand 5), *Braakmaand* voor de zesde en tiende maand 6), *Garstmaand* voor de zesde en negende maand 7), *Herfstmaand* voor de negende en elfde maand 8), *Slagtmaand* voor de elfde en twaalfde maand 9), enz.

1) Wanneer toch *Hardmaand* van *har* of *her* slijk genaamd, en in dien zin met *Horemaand*, dat volgens MEIJER *November*, doch volgens KILIAAN *December* beduidt, overeenkomt.

2) Voor *Januarij* en *November* bij KILIAAN, voor *November* bij PLANTYN en VAN WYN, voor *December* in de gewone almanakken.

3) In het Vriesch heet Maart *Gersmoanne*, i. e. *Grasmaand*.

4) ADELUNG, in voce *April*.

5) Voor *Junij* bij KILIAAN; voor *Julij* bij MEIJER, *Woor-denschat*; voor *Augustus* in het Angel-Saksisch bij BEDA.

6) Voor *Junij* bij VAN HASSELT op KILIAAN; voor *October* ib.

7) Voor *Junij* in eenen almanak der 14de eeuw, waarvan straks nader; voor *September* bij KILIAAN.

8) Voor *September* in den gewonen almanak; voor *November* bij de Franken en Alamannen, volgens GOLDASTUS.

9) VAN WYN, *Hist. Avondstonden, Iste D., bl. 183.*

En deze verschillende benaming is niet aan onderscheidene tijden of schrijvers eigen; maar op hetzelfde oogenblik, toen dezelve op hoog gezag was vastgesteld, werd de zesde maand van het jaar in alle wetten en besluiten, zoowel als in de nieuwstijdingen, met den naam van *Zomermaand*, doch in den Koninklijken Almanak met dien van *Wiedemaand* bestempeld.

Hoe groot moet niet de verwarring worden, wanneer men deze twaalf verdeelingen van het jaar met veertig van elkander onderscheidene namen hoort aanwijzen? En hoeveel moet dezelve niet aangroeijen, wanneer, door de verscheidene opvattingen derzelfde namen, dit getal tot verre over de vijftig wordt gebracht? wanneer men in verwante talen wederom andere benamingen aantreft, die óf met de opgegevene benamingen in uiterlijken schijn overeenkomen, doch in zin verschillen 1), óf niets met dezelve gemeen hebben 2)? Want voorwaar, wat is er anders te verwachten van namen, die blootelijk naar willekeur in ieder land of plaats gegeven, door geen algemeen gebruik zijn gewettigd geworden; van na-

1) Zoo is *Selmaand*, dat volgens KILIAAN *Februarij* be-
duidt, in het Ditmarsche *September*.

2) B. v. *Rebmonath* of *Redmonat*, volgens H. JUNIUS *Februarij*, volgens anderen *Maart*; *Lidemonath* voor *Maart*; *Faarmonet* in het Deensch voor *April*; *Scar* of *Sormonath* in het Angel-Saksisch voor *Junij* of *November*; *Medemonath* in het oud Saksisch voor *Junij* of *Julij*; *Ormemonet* in het Deensch voor *Junij*; *Ripsmoanne* in het Vriesch voor *Augustus*; *Teothamonath* in het Angel-Saksisch voor *October*, enz.

men, wier oorsprong of aanleiding men niet eens kan nagaan?

De meest gewone naam der eerste maand is *Louwmaand*, en reeds van deze benaming is geene genoegzame uitlegging te geven. Sommigen hebben dezelve van het werkwoord *louwen* afgeleid, hetwelk eene eerste bebouwing zoude aanduiden, die het land ondergaat; dan, behalve dat dit woord zelf niet boven alle bedeukening verheven is, zoo is er ook geene zoodanige bebouwing hier te lande bekend, waaraan men dezen naam zoude kunnen toeschrijven. Anderen hebben gemeend, dat het bijvoegelijk naamwoord *laauw*, hetwelk in de uitspraak niet veel van *louw* verschilt, zoude ten gronde liggen, waarvoor de spelling van *Laumaand* 1) zoude pleiten; dan deze maand gewoonlijk de koudste van het jaar zijnde, immers in het strengste jaargetijde invallende, zoude deze benaming ten uiterste onpassend zijn. Eenigen beweren, dat het woord *lou* 2) eene wet beteekent, en daarvan de eerste maand van het jaar, waarin *de Wet*, dat is de Regering, veranderd werd, haren naam zoude hebben ontleend; ook hier evenwel is zoo het woord zelf als de toepassing niet gewettigd, daar het gebruik van het woord *lou* in dien zin kan worden in twijfel getrokken, en het daarenboven

1) In het handschrift van eenen almanak der 14de eeuw, onder de klasse berustende.

2) Hier van daan zegt men *lauwer*, een regtsgeleerde, volgens KILIAAN, een woord, hetgeen echter zeer wel eenen anderen oorsprong zoude kunnen hebben, en met de *laurea doctoralis* in verband staan.

zeer onzeker is, of de verandering van de stedelijke Regeringen wel overal in de eerste maand van het jaar plaats had, te meer daar dezelve sedert onheugelijke tijden in Amsterdam op Vrouwendag, en dus in de tweede maand van het jaar, voorviel. Eene Godin, *Leva* genaamd, welker beeld met dat van *Venus* overeenkomt, en welker naam met het woord *liefde* in verband staat, zoude aan deze maand, waarin de *Koppel-Muandag* (gewoonlijk *Koppertjes-Maandag*) invalt, volgens anderen deze benaming hebben doen geven; doch ook zoowel het bestaan dier Godin, als de afleiding van *Koppel-Maandag*, wordt met grond in twijfel getrokken, terwijl ook dan nog geene reden bestaat, om de eerste maand van het jaar bijzonder aan de liefde te wijden. Dat deze maand naar de zeelt, die in vele gedeelten van ons Rijk nog *low* geheeten wordt, zoude genoemd zijn, is niet zeer waarschijnlijk, daar de zeelt niet uitsluitend tot dezelve behoort, en de vangst van dezen visch van te weinig belang is, in vergelijking der overige visscherijen, die echter aan geene maand eenen naam gegeven hebben. Eindelijk wordt de naam dezer maand tot een Keltisch woord *Low*, dat eenen wolf beduiden moet, teruggebracht 1), omdat de wolven in die maand het gevaarlijkst zouden zijn; dan dit woord is nergens gevonden, en alleen uit vergelijking van andere woorden vermoed; ook is de wolf in de Nederlanden geen zoo dagelijksch verschijnsel, en eindelijk zoude deze naam met evenveel grond op

1) HOEFFT, *Oud Friesche Spreekwoorden Register*, pag. 147.

al de wintermaanden kunnen worden toegepast 1).

Deze maand komt mede voor onder den min algemeen bekenden naam van *Herdmaand*, *Hardemaand* of *Hardemaand*, en zulks hetzij van de aarde, die bij de oude Germanen als eene Godin *Hertha*, bij TAGITUS vermeld, werd geëerd, en aan welke deze maand zoude zijn toegewijd geweest, of van het woord *har* of *hor*, hetwelk in oud Duitsch slijk moet beteekenen 2); dan van de geschiedkundige waarheid der eerste afleiding blijkt niets, terwijl er geene meerdere reden is, om aan deze maand den naam van Slijkmaand, dan aan de overige van wintermaanden te geven. Volgens KILIAAN, heet de eerste maand alverder *Wintermaand*, waarvan de afleiding ligt is te bevatten, of *Klughmaand*, hetgeen hij van de huwelijken afleidt 3), zonder dat deze oorsprong óf taal-, óf geschiedkundig wordt gewettigd, terwijl anderen deze benaming tot het werkwoord *lugen*, in het oud Duitsch *zien*, terugbrengen.

De tweede maand heet gewoonlijk *Sprokkelmaand* of *Sporkelmaand*, eene benaming, die niet minder moeilijk schijnt te verklaren. Sommigen leiden dezelve af van het Latijnsche *spurcius*, morsig, en brengen dezelve overeen met de Duitsche benaming van *Hartmonath*; anderen van het *sprokkelen*, dat

1) Hier van daan, dat zoo *Wulfemonath* in het Angel-Saksisch *Januarij* is, men *Wolfsmaand* voor *December* vindt bij KILIAAN EN MEIJER.

2) ADELUNG, in voce *Hornung*, geeft dezen oorsprong aan, doch verstaat onder *Hartmonath* de maand *Februarij*.

3) *A connubiissic dictus.*

is bijeenverzamenen der takken of rijzen, of van het opsporen in de koude of kille 1); dan geene dezer afleidingen heeft iets bijzonders, aan deze maand eigen. Dat er nog sporen van koude of kille overblijven, zoude eerder aan de volgende maand dezen naam hebben doen geven, terwijl de Keltische afleiding van *Sprout kele* 2) even weinig op deze maand past; ook van de Sporkelbloem of gele Narcis 3) schijnt deze maand haren naam niet te hebben ontleend, daar die bloem zoo vroeg niet bloeit; maar de waarschijnlijkste oorsprong dezer benaming is mij voorgekomen die van de oude benaming van den els of sporkel 4), eenen boom, die in de lage of Nederlanden het best voortwil. Deze boom toch, een der eerste en vroegst groen wordende, begint reeds in de tweede maand van het jaar te werken en te bloeijen; hij is niet alleen voor den landman een eerste voorbode der lente, maar dient hem ook tot aanwijzing der voortgangen van het jaargetijde, waar van daan het spreekwoord, dat de nachtegaal begint te zingen, als het blaadje van den els zoo groot als zijne tong is 5).

1) TEN KATE.

2) HOEUFFT, *Friesche Spreekw. Register*, pag. 147.

3) VAN DER SCHELLING, *Beschrijving van den Briel*, tom. II, pag. 123.

4) Ik ben deze afleiding verschuldigd aan de HH. VAN LEXNER EN DE VRIES, Leden van het Instituut, die dezelve in hun rapport over deze verhandeling mij hebben aangewezen.

5) Hetgeen deze afleiding te meer bevestigt, is de eigenschap van het elsen hakhout, waarvan, naar mate hetzelfde opschiet; de onderste takken droog worden, en bij wind of de minste

Alverder komt deze maand voor onder den naam van *Schrikkelmaand*, omdat de schrikkel dag, die bij elk vierde jaar bijgevoegd wordt, tot deze maand behoort, of onder die van *Blijdemaand*, naar de vrolijkheid, die, volgens de instellingen van de Roomsche Godsdienst, het Vastenavondsfeest onderscheidt. Ook wordt deze maand *Selmaand*, *Solmaand* of *Sulmaand* geheeten, over welker oorsprong de schrijvers het niet eens zijn, daar sommige dien naam van *sol*, *sul*, onrein, afleiden, andere van het Latijnsche woord *sol*, omdat de zon begint kracht te krijgen. Die dezen naam van godsdienstige instellingen afkomstig rekenen, verschillen zoo zeer, dat de eene deze maand naar de offeranden van koeken (*sollen*) aan de Germaansche afgoden genoemd wil hebben 1), ofschoon hieromtrent niets bekend is, de andere daarentegen dien naam naar het feest van *St. Petrus*, in *Cathedrá* of in *Sellá* gegeven, oordeelt.

De gewone naam van de derde maand is *Lentemaand*, maar deze wordt ook *Dorremaand* 2) geheeten, hetzij omdat alles in die maand nog dor is, hetzij naar eene oude Godheid, *Thor*, aan welke die maand zoude toegewijd geweest zijn 3); dan de Godden- en fabelleer der oude Duitschers is ons weinig bekend, veelmin nog hunne uiterlijke eeredienst,

aanraking op den grond vallen. Deze drooge takken heeten *sprokkels* of *sporkels*, en het opzamelen derzelve *sprokkelen* of *sporkelen*.

- 1) Verg. ook *BEDA*, in het aanh. tot deze verh.
- 2) *SPIEGHEL*, *Bijspiraax Almanak*.
- 3) Zie *MARESCALLUS ad Evang. Anglosax.*, pag. 514.

en het is niet wel te denken, dat na de invoering van het Christendom, bijzonder in aanmerking nemende den ijver der eerste geestelijken, die zich daarmede ophielden, en der Vorsten wijze van handelen, zoo door bijgeloof en geestdrift als staatkunde angevuurd, vele sporen van het oude zijn overgelaten.

De vierde maand wordt meestal *Grasmaand* genoemd; evenwel komt ook de naam voor van *Paaschmaand*, naar het Paaschfeest, hetwelk gewoonlijk, ofschoon niet altijd, in deze maand invalt, daar het genoeg bekend is, hoe deze feestdag naar de voorjaarsnachtevening en volle maan berekend wordende, ook weleens in de derde maand wordt gevierd.

Niet oneigenlijk heet de vijfde maand *Bloeimaand* of *Bloemaand*, ook *Wonnemaand* 1), naar het woord *Wonne*, thans nog in het Hoogduitsch voor vreugde of genoegen in gebruik.

De zesde maand heet *Zomermaand*, omdat het begin des Zomers in dezelve invalt. Zij heet ook *Rozenmaand*. Men vindt mede den naam van *Braekmaand* 2), en zulks van het werkwoord *braeken*, hetgeen, volgens sommigen, ploegen beduidt, ofschoon in die maand niet meer dan in andere maanden van dit jaargetijde wordt geploegd, terwijl an-

1) KILIAAN, *mensis gaudii et amoenitatis*. Die namen zijn echter niet uitsluitend aan de maand Mei gegeven, en ADELUNG, in voce *April*, teekent aan, dat die maand in sommige streken van Duitschland *Blumenmonath* genoemd wordt.

2) VAN HASSELT OP KILIAAN, *quia agri repastinantur arvaque et vincti aratris et ligonibus partim franguntur*.

deren dit werkwoord door rusten verklaren, ofschoon noch de landerijen, noch de landlieden zelve, alsdan rusten 1).

Bij gelegenheid dezer maand komt alverder in aanmerking de naam van *Wiedemaand*, *Weydmaand*, *Weidemaand*, *Weidmaand*, *Weddermaand* of *Wedermaand*, die meestal aan deze, doch ook zoowel aan de beide vroegere, als de beide latere, gegeven wordt; ook van dezen naam zijn onderscheidene afleidingen, die welligt tot derzelver zoo verschillende toepassing den grond inhouden. Wanneer deze maand naar eene weede of weide genoemd is 2), dan past die naam nog eerder op de beide vorige; zoo, naar het weder of onweder 3), op de volgende. Het weide- of weedekruid, waarvan de weedasch wordt gebrand, groeit even welig, en staat even hoog in al de zomermaanden, en in alle moet evenzeer het onkruid worden *gewied* 4). Op de zesde en twaalfde maand alleen past deze benaming, zoo zij van het wederkeeren der zon uit haar naaste of verste standpunt is ontleend, en met het woord *solstitium*, zoowel als met den naam der twaalfde maand *Windedelmaand*, in verband staat.

1) Deze zelfde onzekerheid heerscht in het Hoogduitsch. *ADLUNG*, in voce *Brachen*. Daar echter *braeken*, *braak* liggen, veel meer in den laatsten zin wordt gebruikt, is het niet te verwonderen, dat de naam van *Braekmaand* ook aan October is gegeven. Zie ook *SCHILTER*, in *glossario* voce *brach*, en *JOHNSON Engl. Dict.*, in voce *brake*.

2) *KILIAAN*, *quia pecora in pascua ducuntur*.

3) *KILIAAN*, *a tempestalibus*.

4) *WEED*, Anglo-Saks. onkruid.

Wat *Hooimaand* en *Oogstmaand*, waaronder men de zevende en achtste maand verstaat, beduidt, ziet ieder. Deze laatste wordt naar het Hoogduitsch *Arnmaand* genoemd. Minder juist is de benaming van *Bouwmaand* 1), aan de achtste maand gegeven, omdat, zoo al het wintergraan eene bebouwing van den grond vereischt, die in deze maand wordt verrigt, dezelve echter zoo verre beneden die van het zomergraan voor het algemeene belang is, dat geen deel des jaars naar die bebouwing behoorde genoemd te zijn.

De naam der negende maand is, naar de invalende herfstnachtevining, *Herfstmaand*, terwijl dezelve weleens om die zelfde reden *Evenmaand* genoemd is, een naam, die met evenveel grond aan de derde maand wordt gegeven. Ook komt die maand voor onder de namen *Pietmaand*, *Speltmaand* en *Gerstmaand* of *Garstmaand* 2); daar echter deze granen, en bijzonder de garst, vroeger worden ingeooft, hebben sommigen, hoezeer niet gelukkig, dit woord door eene letterverzetting overgebracht tot *grist*, en alzoo op het malen of breken van het graan betrekkelijk willen maken.

De tiende maand heet gewoonlijk *Wijnmaand*, over welke benaming in het vervolg nader; zij heet ook *Herselmaand* of *Aarzelmaand*, hetgeen men

1) TEN KATE, tom. II, pag. 605.

2) KILIAAN, MEIJER, *Woordenschat*, SPIEGEL, *Bijpraax Almanak*. Deze maand heet in het HS. van eenen almanak van de 14de eeuw *Speelmaent*, terwijl daarin de naam van *Ghersmaent* aan *Junij* is gegeven.

van het aarzelen van het weder wil afleiden, omdat men geene reden voor die benaming wist te vinden; of *Zaadmaand*, hetgeen met de benaming van *Bouwmaand* voor de achtste maand in verband staat. Men vindt mede den naam van *Rozelmaand* 1) naar het vot (*reuzel*) der beesten, omdat reeds in die maand het slagten eenen aanvang neemt.

Om deze zelfde reden wordt aan de elfde maand de naam van *Slagtmaand* of *Slachmaand* gegeven, die ook wel tot de twaalfde maand wordt uitgestrekt 2). Niet alsof, gelijk KILIAAN dit aanneemt, in deze maand plegtige offeranden van vee aan de Heidensche Godheden zouden zijn gebragt, voor welke stelling geen de minste grond is bij te brengen; maar alleen omdat dit tijdstip gunstig is, en het vee het meest doorvoed, terwijl de reeds beginnende winter de noodzakelijkheid doet gevoelen, zich van voorraad te voorzien. Met dezen naam staat in verband de naam van *Smeermaand* 3). Ook heet deze maand *Loefmaand*, eene benaming, waarvan de oorsprong onbekend is, daar de afleiding van het woord *loeven*, keeren, dezen naam alleen op de volgende maand toepasselijk zoude maken. Eindelijk is mij voor deze,

1) Z. KILIAAN EN MEIJER.

2) VAN WYN, *Hist. Avondstonden*, tom. II, pag. 83. HS. van eenen almanak der 14de eeuw.

3) Zeer ten onregte wordt deze benaming van feestvieringen afgeleid, waarbij men *smeerde* en *teerde*, volgens KILIAAN. Behalve toch, dat hiervoor geene reden bestaat, zoo geeft de benaming van *Rozelmaand* voor *October* een duidelijk bewijs, dat hier alleen het smeer of vet der slagtheesten bedoeld is.

even als voor de volgende, de naam van *Hore* of *Hoeremaand* 1) voorgekomen, die met zeer weinig grond wordt afgeleid van het woord *Hoer*, omdat in deze maanden vele feestvieringen en de oude Saturnalia invielen, waarvan echter niet te denken is, dat dezelve, ook na de invoering van de Christelijke Godsdienst in deze landen, aan een gedeelte van het jaar den naam zouden hebben gegeven; anderen brengen dezen naam tot *hor*, slijk, en anderen wederom tot het woord *hoorn*; doch ook beide deze afleidingen zijn niet dan bloote gissingen.

De gewone naam der twaalfde maand van het jaar is *Wintermaand*, eene benaming, waarvan de reden duidelijk is in te zien, doch die ook aan de elfde 2) en eerste maand 3) gegeven wordt; voorts heet dezelve *Wolfsmaand* 4), naar de wolven, die dan het gevaarlijkst zijn; *Windelmaand*, van het wenden der zon 5), of *Heiligmaand* 6), *Kersmaand*, *Kerstmaand* en *Kristmaand*, naar het hooge Kersmisfeest, in deze maand invallende 7).

1) KILIAAN.

2) KILIAAN. PLANTYN.

3) KILIAAN.

4) KILIAAN. MEIJER.

5) Zie hierboven. KILIAAN vergist zich kennelijk, wanneer hij *Windelmaand* voor *Windmaand* aanneemt.

6) MEIJER.

7) Een almanak van de 14de eeuw, geplaatst voor de natuurkunde van Broeder *Gheraert*, waarvan de klasse niet alleen een handschrift, maar ook een ander afschrift, door de zorg van haar medelid, den Heer BILDERDYK, met aantekening der verschillende lezingen vervaardigd, bezit, bewijst,

Zijn nu deze benamingen waarlijk van Nederlandschen oorsprong? Zonderling mag deze vraag klinken, nadat wij reeds hebben aangemerkt, dat in het Nederduitsch alleen voor iedere der twaalf maanden van het jaar een andere naam dan de Romeinsche bestaat; en evenwel zoude men bezwaarlijk deze vraag stellig kunnen beantwoorden. De tiende maand van het jaar toch draagt den naam van *Wijnmaand*, en wijst ons van zelve op een land, waar de wijnoogst als eene gewigtige gebeurtenis wordt beschouwd, genoegzaam om een deel des jaars daaraan te kennen; intusschen, zooverre de Nederduitsche taal in Europa gesproken wordt, is niets, dat naar eenen wijnoogst gelijk. In die deelen van het tegenwoordige Rijk der Nederlanden, waar eenige wijn, hoezeer van slechte hoedanigheid en in geringe hoeveelheid, gebouwd wordt, aan de oevers van de Maas, in de provinciën van Luik en Namen, wordt niet dan Fransch, of een uit het Fransch verbasterde tongval gesproken, en het Nederduitsch is aldaar zoo vreemd als in de zuidelijkste deelen van Frankrijk, zonder dat het bewijsbaar, of op eenigen grond aannemelijk zij, dat er immer Nederduitsch is gesproken 1).

dat het oudtijds niet ongewoon was, naar eenen hoogtijd de maanden te noemen; de maand *October* heet daar de *maent van Bamisse*, en *November* de *maent van Alreheiligen misse*.

1) Men voere hertegen niet aan, dat deze provinciën eerst een gedeelte van Gallië hebbende uitgemaakt, en naderhand door de Noordsche volken bezet, dus ook voordat de Fransche taal bestond, de Keltische en Germanische tong-

Wat het Groot-Hertogdom Luxemburg betreft, waar ook eenige wijn groeit, zoo is aldaar, even als langs den Moezel, Mein, Neckar en Opper-Rijn, het Hoogduitsch de landtaal, welke hier en daar met Fransch, doch nergens met Nederduitsch, zelfs niet met het eenigzins nader bij onze taal komende Plat-Duitsch, vermengd is.

De benaming van Wijnmaand, die zoo geheel vreemd is van de gelegenheid van ons land, doet dan duidelijk zien, dat deze ten minste uit eene andere taal, waarover wij nader zullen handelen, is overgenomen. En te vergeefs zoude men zich hier op oude betrekkingen, ook zelfs bij gissing, willen beroepen; overal toch, waar de wijn een van 's lands voortbrengselen is, wordt de wijnoogst te regt, als eene der grootste gebeurtenissen, met vreugdebedrijven en feesten gevierd; terwijl in al onze oude instellingen of geschiedenissen, noch in die van eenige der Nederlandsche gewesten, van die namelijk, waar de Hollandsche of Vlaamsche tongval gesproken wordt, iets voorkomt, hetgeen schijn of schaduw van dergelijke feestviering zoude aanwijzen 1).

vallen moeten gebruikt hebben; dit immers geldt evenzeer van Parijs en het noordelijke gedeelte van Frankrijk, waar de zoogenoemde *langue d'oil* gesproken werd; terwijl alleen in de zuidelijke deelen de *langue d'oc* tot het Latijn toenaderde. Wij spreken alleen van latere tijden, en dan bewijzen onze geschiedenissen en charters, dat toen Holland onder Graven uit het Huis van Henegouwen geraakte, men in de Waalsche gedeelten van België niets dan Fransch sprak.

1) Zoodanige zijn de bepalingen der oude wetten, zoo in Frankrijk als Duitschland, dat gedurende den wijnoogst geene

Even weinig past de benaming van *Braekmaand*, hetzij men daardoor den tijd van het ploegen, of dien van het braak liggen der gronden verstaat, in deze landen voor de zesde maand; die van *Bouwmaand* voor de achtste, van *Garstmaand* voor de negende, of van *Zaadmaand* voor de tiende maand, terwijl de wolven in al de Nederlanden, althans waar Nederduitsch gesproken wordt, zoo zeldzaam zijn, dat het niet te denken is, dat daar van daan door Nederlanders, hetzij aan de eerste, hetzij aan de twaalfde maand, de naam van *Wolvenmaand* zoude zijn gegeven.

Dan al ware het eens zoo, dat deze benamingen hier te lande juist en toepasselijk waren, hoe zoude het daarmede gaan in andere landen? Hierin is eene der groote zwarigheden van woorden, die aan zich zelve eenen zin en eene beteekenis hebben, dat zij, bij veranderde omstandigheden, datgene ophouden uit te drukken, wat men daaronder wil verstaan hebben. Wat zal er worden van de benaming van *Hooimaand* in onze overzeesche volkplantingen, waar geen hooi gebouwd wordt? Waarom zal men eenige maanden van het jaar *Gras-* of *Bloeimaand* heeten, in luchtstreken, waar het geheele jaar gras, groene bladen en bloesems aanbiedt? Waarom den naam van *Oogstmaand* aan eene maand, waarin geene meerdere veldgewassen worden ingezameld, dan in al de ove-

teregzittingen plaats hebben; dat in dien tijd niemand om schuld mag worden bemoeijelikt, en dergelijke, die men in de oude Nederlandsche keuren en privilegiën te vergeefs zoekt, terwijl dezelve omtrent kermissen en markten zeer dikwijls worden aangetroffen.

rige? Waarom *Rozenmaand*, *Speltmaand*, *Garstmaand*, waar noch roos, noch spelt, noch garst groeit? Waarom *Slagtmaand*, waar niet geslagt wordt? Ik zwijge thans van de ongerijmdheid, om aan gene zijde der keerkringen de maand, waarin de herfstnachtevening invalt, *Lentemaand*; die, waarin de voorjaarsnachtevening plaats heeft, *Herfstmaand* te noemen. Wat zoude, indien wij bij de Straat van Magellaan volkplantingen hadden, een vreemdeling van ons oordeelen moeten, wanneer hij in *Wintermaand* eene schroeiende hitte ondervond, en ons daarentegen *Zomermaand* hoorde noemen het tijdvak, waarin de kortste dagen en langste nachten zijn, waarin de grond met sneeuw en ijs bedekt is? Of zoude men in die volkplantingen de namen omkeeren, *December Zomermaand*, en *Junij Wintermaand* noemende, daardoor al de betrekkingen met het moederland in eene eeuwigdurende verwarring brengen, zoodat, bij iedere dagteekening, op de ligging der plaats, waaruit geschreven is, acht zoude moeten worden gegeven?

Wil men dan de namen der maanden uit derzelver bijzondere eigenschappen afleiden, zoo zoude men dezelve in ieder land, in iedere luchtstreek, moeten veranderen, of niet dan zoodanige namen aannemen, die overal gelijk gelden, iets, waarvan men de mogelijkheid zelfs niet kan vooronderstellen. Iedere taal nu diende op zoodanige wijze te worden ingerigt, dat zij algemeen zoude kunnen worden aangenomen; dit behoorde ten minste het doel te zijn van allen, die haren luister willen vermeerderen, hare innerlijke

waarde vergrooten ; maar dan vraagt men niet zonder grond: welke reden kan er bestaan, om aan alle volken te willen opdringen, hetgeen slechts aan een klein plekje eigen is, en uit den aard der zaak zelve niet dan aan een klein deel des aardbols, hoe men ook de inrigting treffe, gemeen zijn kan? Waarom zoude de zuidelijke wereldbewoner zijne benaming naar de ligging en het luchtgestel van het noorden rigten? Waarom zoude het noorden zich naar het zuiden moeten inschikken?

Het is dan wederom met de namen der maanden als met alle andere woorden gelegen, dat men zeer verkeerd doet in die benaming eene beschrijving te willen invoegen, en ook daarom alleen zouden reeds de namen van *Januarij*, *Februarij*, enz. verkieslijker zijn, omdat dezelve geenen zin hebben, die, op de eigenheden eener bijzondere plaats betrekking hebbende, voor alle andere oorden eenen tegenzin bevat; dat zij blootelijk namen en niet anders 1) zijnde, overal gelijk kunnen worden aangenomen, zonder eigenliefde te kwetsen, en niemand daardoor als ware het genooddrongen wordt, zich naar uitheemsche of vreemde omstandigheden te schikken.

Raadpleegt men nu de welluidendheid, die toch in het vormen, aannemen of regelen eener taal lang

1) Het is wel waar, dat de namen der vier laatste maanden van het jaar eene beduiding hebben, strijdig met den rang, waarin dezelve geplaatst zijn; maar vooreerst verstaat de groote hoop, die het gebruik daarstelt, dezen zin niet, en ten andere zijn deze namen zoo zeer door de gewoontegewettigd, dat niemand daarop let.

niet onverschillig mag worden beschouwd, dan is er voorzeker geene reden, om de zoogenoemde Nederduitsche benamingen boven die van Latijnschen oorsprong te verkiezen, daar dezelve niet alleen geene bijzondere liefelijkheid of klank hebben, maar nog daarenboven de gedurige herhaling van het eindwoord *maand* aan dezelve bij de optelling eene hinderlijke eentoonigheid, bij het gebruik eene onaangename stijfheid geeft 1).

Bijzonder wordt deze aanstootelijkheid kenbaar, wanneer wij eene dergelijke optelling der maanden in eene andere min dagelijks gebruikt wordende taal hooren, waarin de gewoonte ons dit gebrek niet doet over het hoofd zien; ook zijn deze benamingen veel langer, en rekken de woordvoeging des te meer, daar, bij het gebruik derzelve, in het aangeven van eenen dag telkens het woordje *van* moet worden gebruikt; dezelfde gewoonte toch, die in het spreken of schrijven veroorlooft, den eersten Mei of den tienden Augustus te stellen, vordert bij het gebruiken der andere namen den tweeden naamval; men zegt den eersten van Bloemaand, den tienden van Oogst-

1) Bijaldien men deze namen wilde en konde behouden, zoude het van belang zijn, dezelve in eenen nieuwen vorm te gieten. De oude almanak der 14de eeuw noemt de maand Februarij *Sporkelle*; in eenen brief van den geleerden Heere DIERICK van Gent, lid der klasse, is mij de benaming van *Ougste* voor *Augustus* voorgekomen. Deze afwijkingen zijn voor het oor liefelijk; zij zijn voor de taal en haar dagelijksch gebruik van het uiterste belang. Jammer is het, dat in Vlaanderen, van waar beide afkomstig zijn, niet ook de overige maanden dergelijke namen dragen.

maand, en het is niet noodig te doen opmerken, dat de Nederduitsche taal eerder bekorting dan verlenging der zinsneden behoeft.

Min gelukkig is nog de keus dezer namen in dichtmaat of in den sierlijken ongebonden' stijl; en zoo al in een geschiedkundig werk, waar het meer de zaak zelve geldt dan haren uitwendigen vorm, het gebruiken van deze of gene benaming, in de opgaven der tijdperken of dagteekeningen, onverschillig mag worden gerekend, zoo is dit geenszins het geval met andere schriften, waarin de herhaling dezer namen, of ook wel derzelve onberaden gebruik, alle uitwerking kan doen missen. Hoevele schoone en liefstellige dichtstukjes, zoo in het Nederduitsch als in andere talen, hebben niet de Lente, en bijzonder de maand Mei, ten onderwerp? In alle wordt die maand bezongen, waarin de natuur zich in haren schoonsten dos vertoont; waarin de velden, met bloemen bedekt, tot lust en vrolijkheid uitnoodigen; waarin de mensch zich als met een nieuw leven bezielde vindt; en nu beroep ik mij op het gevoel van alle Dichters, en van hen, die eenigen dichterlijken zin hebben, of zij in zulk een stuk den naam van Bloeiimaand, als eigennaam, zouden durven gebruiken, dan of zij in tegendeel, geheel hun denkbeeld in dezen naam reeds onthouden aantreffende, zich daarvan niet zorgvuldig zullen wachten? Met warmte schetst de Dichter het gevoel van den landman, bij het inoogsten zijner vruchten in de hitte van Augustus; maar zoodra hij van Oogstmaand durft gewagen, is alles gezegd, en er blijft hem niets over dan in

eene reeks van dichtregels uit te breiden (*paraphraseren*), hetgeen in dezen naam alleen ligt opgesloten. Men beproeve slechts in eene vertaling van de jaargetijden van THOMSON, of van ST. LAMBERT, de namen der maanden te verwisselen, en er is niets meer noodig, om het geheele gedicht in het bespottelijke over te brengen, en in den naauwsten zin van het woord te *parodiëren* 1).

Bij zoo gewigtige nadeelen van het gebruik dezer namen voor de Dichters, is het bijna der moeite niet waardig melding te maken van het verband, waarin de benamingen van sommige der maanden, zoo als die van de Romeinen tot op alle tegenwoordige volken zijn overgegaan, met de fabelleer der oude Goden staan. Janus met zijne beide aangezichten, die, het jaar openende, op het afgeloopene zoowel als op de toekomst ziet, en andere dergelijke beelden, zijn in de dichtkunst zoo algemeen aangenomen, zij zijn zoo moeilijk door andere min bekende 2) of geheel

1) Men versta mij niet verkeerd; ik wil geenszins den dichter het vermogen betwisten, om aan eene maand, even als aan ieder ander voorwerp, eenen naam deszelfs eigenschappen toe te voegen; hij kan dus de maand Mei Bloei-maand noemen, doch alleen als eene dichterlijke omschrijving, zoo als bij de Latijnsche dichters, *pomifer*, *frugifer*, *autumnus*, enz.; dan die namen naar den almanak en als eigennamen gebruiken, is al het dichterlijk vuur uitdooven, en gelukkig, zooverre mij bekend is, ook niemand in den zin gekomen.

2) Men weet, dat KLOPSTOCK, en na hem vele Duitsche dichters, wien het ook niet aan navolgers onder de Nederlanders ontbreekt, de oud-Duitsche godenleer in plaats der Grieksche

nieuw te vormen zinspelingen te vervangen, dat het wegnemen der oude namen van de maanden reeds daardoor een voor den dichter onherstelbaar gemis zoude veroorzaken; maar bijzonder wordt dit van belang, wanneer, in plaats van benamingen, die groote herinneringen medebrengen, of aan eene denkbeeldige, algemeen bekende, en door dichterlijke vlugt zich onderscheidende Godenleer verknocht zijn, andere worden gesteld, die niets aan de verbeelding zeggen, maar eene koude eigenschap van het benoemde opgeven.

Zoude het belang, dat ieder volk natuurlijk stelt en stellen moet, om zich te schikken naar andere, waarmede hetzelfde in dagelijkschen omgang en verkeer is, deze Nederduitsche namen vorderen, men zoude om deze reden alleen over al de zoo groote na-deelen dier benamingen kunnen heenzien; maar reeds vroeger is aangemerkt, dat de Nederlanders het eenige volk in Europa zijn, dat van de Romeinsche benamingen is afgeweken 1), terwijl, voor zooverre een

of Romeinsche gebruikt hebben; andere hebben gemeend eene soort van Christelijke engelenleer in de plaats te moeten stellen; sommige hebben de Godheden van OSSIAN en de Noordsche Edda's willen invoeren. Meerdere nog hebben die alle onder elkander gemengd. Hoe ongelukkig al die proeven zijn uitgevallen, is reeds daaraan te zien, dat die gedichten alle met ophelderende aanmerkingen hebben moeten worden bezwaard, zonder welke zij onverstaanbaar zouden zijn.

1) De Heer STORCH, geassocieerde der klasse te St. Petersburg, heeft mij, ten opzichte van hetgeen in Rusland en Polen omtrent de benamingen der maanden plaats vindt, wel

Nederlander zich zoude laten invallen, om bij buitenlandsche betrekkingen zijne dagteekening in Louwmaand of Oogstmaand te stellen, hetgeen echter tot onze eer niet wordt beproefd, het buiten bedenking mag gerekend worden, dat in geheel Europa niemand den tijd dier teekening, ook maar bij gissing, zoude kunnen uitmaken. Zoo algemeen, zonder eenige uitzondering, de Romeinsche namen bij alle beschaafde volken aangenomen zijn, zoo geheel onbekend zijn buiten ons land de benamingen der maanden, waarvan **WAGENAAR** zich bediend heeft; ja zelfs in dit land zoude men in de zuidelijke gedeelten, waar het Nederduitsch en Vlaamsch gesproken wordt, niet verre met die benamingen komen. Ook in die gedeelten en plaatsen, waar het Nederduitsch

de navolgende bijzonderheden willen verschaffen. In het Poolsch bestaan, hoezeer buiten dagelijksch gebruik, eigenamen voor sommige maanden; de eerste maand heet *Styczen*, naar de koude; de tweede *Luty*, insgelijks naar de koude; de derde *Marzec*, dat is Maart; de vierde *Kwiecien*, naar de bloemen; de vijfde *May*; de zesde *Czerwiec*, naar de wormen, zoo als in het Deensch *Ormemonet*; de zevende *Lipiec*, naar de lindenbloesems; de achtste *Sierpien*, naar den sikkel; de negende *Wrzesien*, waarvan de oorsprong onbekend is; de tiende *Pazdziernik*, naar de stoppels; de elfde *Listopad*, naar het vallen der bladen; en de twaalfde *Grudzien*, naar de heuvels, waarop men in de lage landen de wijk neemt. In de oud-Slavoonsche taal der twaalfde eeuw, en in die, welke thans in het zoogenoemde Klein-Rusland gesproken wordt, zijn mede dergelijke benamingen, die zoowel onderling als van de Nederduitsche zeer verschillen; maar in het Russisch zijn overlang geene andere dan de Romeinsche namen bekend.

met de meeste zuiverheid en kennis gebruikt wordt, hier ter stede, waar een ieder van zijne vroegste jeugd af bij die taal grootgebracht is, zijn deze namen bij zeer weinige menschen, zelfs van den beschaafden stand, ik wil niet zeggen in gebruik (want hieromtrent kan men gerust stellen, dat op zijn hoogst enkele in het geheele Rijk gevonden worden, die zich gewoonlijk daarvan bedienen), maar ook zoo verre bekend, dat zij, bij het lezen der geschiedenis van WAGENAAR, zich niet telkens den naam der maand, die hij aanhaalt, als ware het moeten vertolken. Ik beroep mij op de ondervinding en de openbare registers, of de stukken, door ambtenaren en regeringsleden uitgegeven, toen Koning LODEWIJK het gebruik dier namen geboden had, en ik vrees niet door iemand, die toen den gang der zaken van nabij gezien heeft, te worden gelogenstraft.

Onze staatsstukken kennen het gebruik dier zoodaanaemde Nederduitsche namen van maanden niet, en noch in het geheele charterboek van VAN MIERIS, noch in het groot plakkaatboek, noch in de keuren en handvesten van Amsterdam 1) of eenige andere, die mij immer zijn voorgekomen, heb ik een spoor van dat gebruik aangetroffen. De oudste stukken zijn

1) Ik zonder uit eene overeenkomst, tusschen de Vrouw van Grimbergen en andere met de stad Amsterdam gesloten, en geteekend te Antwerpen, den 1sten dag van Wiedemaand, 1396. Het komt evenwel ook hier eener vroeger gemaakte aanmerking over de onzekerheid dier benaming te stade, dat de verzamelaar dier handvesten, de geleerde MOONDKERK, den dag dier overeenkomst op den kant niet heeft durven bepalen.

alle in het Latijn, en het is niet mogelijk daarin zoodanige benamingen te vinden. In eenigzins latere tijden was het geen gebruik, de dagteekening, met vermelding van maand, op te geven; maar dezelve werd, met verwijzing tot eenen grooten en bekenden feestdag, aangeduid, zoo als Zondag na Kersmisse, Vrijdag voor St. Nicolaas, Woensdag na Paschen, en dergelijke; terwijl, wanneer in eenen brief of ander stuk een vervalldag van renten, chijnsen of andere betalingen wordt aangewezen, daartoe, gelijk nog heden in Gelderland en Duitschland gebruikelijk is, meestal een feestdag werd bestemd, zoo als Petri, Michaelis, Kerstijd, enz. Toen vervolgens 's lands bestuur in handen kwam van vorsten, die meest de Fransche taal gebruikten, zoo als de Graven van Henegouwen en Hertogen van Bourgondië, was nog veel minder te denken aan die namen, welke zoo verre van hunne gebruiken afweken; terwijl eindelijk het een' ieder genoeg bekend is, dat onder het bestuur der staten de Latijnsche benamingen zoo zeer tot den zoogenoemden kanselarijstijl gerekend werden te behooren, dat bij de zittingen der Staten-Generaal, Gecommitteerde Raden, Admiraliteiten en andere Hooge Landsbesturen, zelfs de naam van den dag in het Latijn werd gesteld, en, in plaats van Maandag, *Lunae*, van Vrijdag, *Veneris*, enz. geschreven werd. Al waren dan ook deze benamingen eens echt Nederduitsch, zoo in haren oorsprong als haar gebruik, is het geenszins te verwonderen, dat dezelve in staatsstukken nimmer zijn gebezigd 1).

1) Veelvuldiger schijnt dit gebruik in Vlaanderen bij de

Het gezag van schrijvers komt mede dezer benamingen niet zeer te stade. Weinig kan hier gelet worden op de eerste dichters, of liever op de kronijkschrijvers, die hunne platte vertellingen in rijm en dichtmaat opgedischt hebben, bij welke alleen uit het veelvuldig gebruik over den naam der maanden iets kan worden verwacht. Al ware het eens zoo, hetgeen er echter verre af is, dat deze zich van de namen van Louwmaand, enz. eeniglijk bediend hadden, zoude dit meer aan den aard hunner werken toe te schrijven zijn, dan dat men daaruit tot het algemeene gebruik zoude kunnen besluiten. Noch door hunnen aanleg tot dichters gevormd, noch door hun onderwerp in een dichterlijk vuur ontstoken, was het algemeene gebruik de eenige reden, waarom zij hunner geschiedenissen den uiterlijken vorm van gedichten gaven, en door dezen vorm rekenden zij zich dikwijls gebonden, om de eenvoudige daadzaken, die zij naar hunnen zin niet op eenen genoeg verheven' toon konden bezingen, ten minste door bijkomende figuren op te smukken, of liever te ontluisteren, en aan deze bloemen mag welligt de eene of andere naam eener maand, door hen opgegeven, meer worden toegeschreven dan aan het taalgebruik 1).

staatsstukken van de 13de, 14de, 15de en 16de eeuw te zijn geweest; althans de Heer DIERICX, lid der klasse, heeft mij te kennen gegeven, hem die daarin meermalen te zijn voorgekomen.

1) Men behoeft slechts weinig kennis van den staat der dichtkunde in de middeleeuwen te hebben, om te weten hoe, om het rijm of de rijmsgelijkenis, dikwerf een vreemd of ongebruikelijk woord, ja somtijds eene geheel verkeerde uitdrukking, door den dichter gesteld werd.

In latere tijdvakken zijn er schrijvers geweest, die zich bij uitsluiting van de namen van Louwmaand hebben bediend; andere hebben dezelve bij afwisseling gebruikt; maar de groote meerderheid, welken tijd men ook moge uitkiezen, heeft zich steeds gehouden aan de gewone en van de Romeinen ontleende namen. Het is wel niet mogelijk van deze daadzaak het bewijs aan te voeren; maar ik beroep mij op de getuigenis van ieder, die met de Nederduitsche letterkunde maar oppervlakkig bekend is, of er wel immer een tijdstip heeft bestaan, waarin, hetzij eenstemmig bij alle schrijvers, of ten minste bij eene aanzienlijke meerderheid onder dezelve, de Nederduitsche namen der maanden aangenomen waren.

Veel minder nog kan men zich in het gebruik dier namen op eene algemeene spreekwijze beroepen. Wat ook bij sommige schrijvers te dien opzichte heeft plaats gehad, nimmer heeft een algemeen volksgebruik dezelve gewettigd, en er is geen grond, om met eenige zekerheid aan te nemen, dat deze namen bevorens meer in gebruik zouden zijn geweest. Omtrent het tegenwoordig gebruik hebben wij reeds genoeg gezegd. Wij voegen er alleen bij, dat in alle tijden, met uitzondering alleen van de drie jaren der regering van den Koning van Holland, alle staatsstukken, al hetgeen van hoogere en lagere ambtenaren of andere openbare personen afkomstig was, alle berigten en nieuwstijdingen, de Romeinsche namen der maanden inhouden of ingehouden hebben. Dat ook nimmer de Romeinsche namen hier te lande geheel onbekend zijn geweest, ja dat dezelve meer al-

gemeen aangenomen waren, bewijzen niet alleen oude geschriften 1), maar ook het gebruik van de woorden Meidag of Meiavond, voor de eerste dagen van Bloei maand, in de oudste keuren en handvesten van Amsterdam, terwijl ook in Vriesland, waar men altijd aan de oude gebruiken de grootste gehechtheid heeft getoond, reeds in de vijftiende eeuw de Latijnsche benamingen gebruikt werden 2).

En al zoude te eeniger tijd, hetzij in het gemeenzame leven, hetzij in geschrifte, de naam van Louw maand in algemeen gebruik geweest zijn, hetgeen echter niet bewijsbaar, en zelfs niet waarschijnlijk is, dan nog zoude het tegenovergestelde gebruik, sedert eenen zeer geruimen tijd, tegen hetzelfde meer dan opwegen. Het is toch geenszins genoegzaam, dat eenmaal iets in onze taal aangenomen zij geweest, om dadelijk aan de wederinvoering te denken, zoo niet gewigtige redenen bestaan, om het tegenwoordige gebruik óf met den aard der taal strijdig, óf om andere gronden verwerpelijk te beschouwen. Niet alle verandering is eene verbetering; maar het is er ook even verre van daan, dat al wat nieuw is, om die reden alleen mindere waarde zoude hebben. Hij, die voor de zuiverheid, de schoonheid, den luister eener taal zorgen wil, moet slechts datgene tegengaan, wat

1) Het HS. eens almanaks der 14de eeuw, onder de klasse berustende, geeft voor de derde, vierde en vijfde maand geene andere namen op dan Maerte, April en Meije.

2) Zie een akkoord, waarin in 1435 de buurt van Oudenhoven met Leeuwarden is vereenigd, bij YPER, *Geschied. der Nederd. taal*, pag. 370 en volg.

met haren aard niet is overeen te brengen; in het overige moet hij zich naar het dagelijksche gebruik schikken, en steeds in het oog houden, dat bijaldien de geleerde mag zoeken dit gebruik tot ware grondbeginselen terug te leiden, of naar dezelve te wijzigen, het gebruik zelf tevens het grootte oogmerk der taal is; dat, zoo de regels nuttig zijn, de dagelijksche beoefening de toepassing dier regels mogelijk maakt, en dat de kundigste taalkenner zich geheel zonder voorwerp zijner wetenschap zoude bevinden, wanneer niet de dagelijksche omgang de taal met der daad daarstelde.

Na zoo vele gronden tegen het gebruik dezer benamingen, zal het niet onvoegelijk zijn, alvorens tot een besluit te komen, kortelijk na te gaan, welke dan toch de oorsprong zijn moge van deze afwijking van een algemeen gebruik, sedert meer dan achttien eeuwen bij alle beschaafde volken aangenomen; en deze uitstap, die tot verschillende ophelderingen aanleiding kan geven, zal tovens als eene verlustiging mogen worden beschouwd.

Onder de verdienstelijkste mannen, die immer volken hebben geregeerd, komt zeker aan Keizer KAREL, die het Westersche Rijk hersteld heeft, en onder don naam van KAREL DEN GROOTEN bekend is, eene uitstekende vermelding toe. Verre boven den geest van zijne eeuw verheven, liep zijn doordringend verstand den loop der tijden vooruit, en de meeste beschikkingen, die volgende regeringen ter eere hebben verstrekt, of die zelfs nog op dit oogenblik als vromen wenschen worden te gemoet gezien, zijn door hem

gedeeltelijk aangewezen, gedeeltelijk zelfs ten uitvoer gebragt. Dan in de wijze, waarop hij zijne groote en grootsche ontwerpen wilde invoeren, moest hij den gewonen tol betalen aan de ruwheid van zijnen tijd, en aan het gemis van kennis omtrent voorwerpen van het meeste belang.

Met het ontwerp eener algemeene en gelijke wetgeving voor zijn uitgestrekt Rijk zwanger, zijn ons een aantal door hem gegevene wetten overgebleven, die van de heilzaamste bedoelingen en het diepste doozigt getuigen, maar die evenwel, met de vooroordeelen van dien tijd vermengd, en de gebreken van al die oude wetten bezoedeld, zijn groot oogmerk nimmer hadden kunnen bereiken, al waren ook zijne opvolgers even magtig en even groot geweest als hij. Min gelukkig te dien opzichte dan zijn eeuwgenoot ALFRED, mogt het hem niet gebeuren zijn Rijk onverdeeld op zijne afstammelingen over te brengen, en het is dan niet te verwonderen, dat de meeste zijner instellingen, hoe nuttig ook, óf onmiddellijk na zijnen dood, óf bij vervolg van tijd zijn in verval geraakt, terwijl Engeland, nog op den huidigen dag, op onderscheidene inrigtingen van haren waarlijk grooten ALFRED roem draagt 1).

Een gelijk stelsel van maten en gewigten was onder de zorgen van den magtigen Keizer; verschillende wetten zijn er alsnog voorhanden, die op deszelfs invoering betrekking hebben 2). Het ontbrak den

1) BLACKSTONE, *Comm. on the Laws of Engl., Intr.* § 4, N°. 2.

2) *Capitulare Car. Magni anni 803, art. 8.*

Vorst niet aan goeden wil, niet aan gezag, om zijne bevelen over het grootste gedeelte van Europa te doen eorbidigen en opvolgen; maar de tijd was niet gekomen, dat men eenigen op 'de natuur zelve gevestigden grond voor zoodanig stelsel konde bepalen, of de onderscheidene maten en gewigten in eenige wetenschappelijke overeenstemming brengen, die tot de algemeenschap en de duurzaamheid derzelve onontbeerlijk is; zijne eigene lengte tot den grondslag der nieuwe maten hebbende genomen, konde dit stelsel, al had hij den tijd en de gelegenheid gehad hetzelfde geheel in werking te brengen, niet van eenigen duur zijn; en reeds onder zijne onmiddellijke opvolgers vindt men het bewijs daarvan, terwijl het meer aan toeval, dan aan eenige andere reden moet worden toegeschreven, bijaldien op sommige plaatsen deze maat of eene andere nabij komende is behouden gebleven.

Een gelijke muntvoet door het geheele Rijk was mede eene der verbeteringen, die zich Keizer KAREL DE GROOTE had voorgesteld, en eene wet, daartoe betrekkelijk, is tot ons overgekomen 1); ook hier evenwel ontbrak het aan genoegzame kennis, en vooral aan goede gelegenheid. Door gedurige oorlogen naar buiten'slands, zoo tegen de Saracenen als Saksers, verontrust, welke, ofschoon meestal met eenen gelukkigen uitslag gevoerd, echter 's Keizers aandacht trokken, en voornamelijk zijne schatkist uitputten; door veelvuldige binnenlandsche onlusten geschokt, was de regering van dien Vorst niet met die van

1) *Capitulare Car. Magni anni 794, art. 3.*

andere Koningen in latere tijden te vergelijken. Het gebrek aan goud en zilver, en, wat nog meer afdoet, het gemis van koophandel en omloop van geld, maakten het muntwezen voor minder verbeteringen vatbaar, en dezelve ook minder noodig; de noodlottige omstandigheden, waarin het Rijk onder de Carolingische Keizers en hunne opvolgers verviel, moesten al het goede dier verordeningen uit het oog doen verliezen.

Het is geenszins mijn oogmerk in eene lofrede op dien met regt groot genoemden Vorst uit te weiden; ik zoude dan, niettegenstaande zijn gedrag tegen de Saksers, zoo dikwerf opgehaald en gehokeld, ook zijne godsdienstige verdraagzaamheid vermelden, daar wij onder zijne wetten het denkbeeld, dat men zich jegens het Opperwezen en, bij het oefenen van de eeredienst, slechts van eene bijzondere taal zoude mogen bedienen, uitdrukkelijk tegengesproken vinden 1); ik zoude gewagen van hetgeen hij tot bevordering van letteren, wetenschappen en kunsten in zijn Rijk heeft gedaan, hetgeen niet genoeg is bekend, doch waarbij weinige Vorsten, zoo al één, kunnen worden vergeleken 2); ik haaste mij liever

1) *Capitulare Car. Magni anni 794, art. 50.*

2) Zie het werk van den Heer DE BAST, lid der klasse, *Recherches Historiques et Littéraires sur la langue Celtique, Gauloise et Tudesque, tom. 2, pag. 187 sqq.* Hiertoe behoort alverder het stichten eener school ten behoeve der Saksers te Rome, ANASTASIUS *in vita Leonis III*; het opzigten eener school voor Latijnsche en Grieksche letterkunde te Osnabrug, *Dipl. Caroli Magni 18 Dec., 803*, te vinden in het aanhangsel van het 1ste deel der *Osnabrückische Geschichte van MÖSER*,

nader te komen tot een ander zijner voornemens, het geen met mijn onderwerp in betrekking staat.

Onder de banden, die de onderscheidene deelen eener burgermaatschappij aan elkander hechten, is er voorzeker geen sterker dan die eener gemeene taal, en ook deze op ondervinding gegronde waarheid had Keizer KAREL ingezien. In het bezit zijnde van een der grootste rijken, waartoe geheel Italië, Frankrijk, Zwitserland, de Nederlanden, en het grootste deel van Duitschland behoorden, was niets natuurlijker, dan dat in de landen, aan zijne heerschappij onderworpen, verschillende talen werden gesproken. Ofschoon de Latijnsche taal niet meer in hare oorspronkelijke zuiverheid bestond, zelfs niet meer in dien staat van verbastering, waarin de laatste schrijvers, die men als Romeinen beschouwt, dezelve gelaten hadden, was zij echter nog de taal gebleven der geestelijkheid, waartoe allen behoorden, die eenige wetenschappelijke kennis bezaten; zij had op de landtaal in Italië en het zuiden van Frankrijk eenen grooten invloed behouden, en die streken begonnen reeds de Romeinsche taal te spreken, die evenwel eerst veel later beschaafd is, en waaruit zich sedert

N°. 2; het bepalen wat op de scholen zoude worden onderwezen, *Cap. 1 ann. 805, art. 5*. Zelfs liet zich KAREL DE GROOTE door de zorgen der regering niet afhouden onmiddellijk zich de proeven der vorderingen van de jongelingen te doen voorleggen, en daarop zijne aandacht te vestigen, zoodat de Monnik van St. Gallen in zijne kronijk eene aanspraak van dien Keizer heeft bewaard, waarbij hij diegenen bestrafte, welke de hun gegevene lessen veronachtaamden. HENR. CANTISIUS, *lectiones antiquæ, tom. II, pag. 58*.

het Italiaansch, Spaansch, Portugeesch, Provençal en Fransch hebben gevormd. In het noorden van Frankrijk, en waarschijnlijk in een deel der Nederlanden, was wel de oorspronkelijke taal der Galliërs, het Keltisch, ten gevolge der invallen van de Noordsche volken, door taaltakken van Germanischen oorsprong, of welligt nog noordelijker afkomst, verdrongen, maar dit Keltisch had op de nieuwe taal, die daar gesproken werd, merkbaren invloed gehad, terwijl in het zuidelijke Duitschland onderscheidene noordsche talen onder elkander waren vermengd. De taal der Saksers, die toen geheel het noordoostelijke, en die der Vriezen, die het noordwestelijke gedeelte van Duitschland bewoonden, en eerst onlangs aan het gebied van Keizer KAREL waren onderworpen, aan hetwelk zij zich menigmaal, doch vruchteloos, poogden te onttrekken, was wederom geheel verschillend. Het denkbeeld, al deze zoo ongelijkslachtige deelen van het rijk tot een geheel te verbinden, door het invoeren eener algemeene taal, kon den schranderen Vorst, die dit rijk had gesticht en in zijn geslacht hoopte te vereeuwigen, niet ontgaan.

Moeijlijk was de taak, om zoodanig een ontwerp ten uitvoer te brengen, en verschillende de wijze, waarop men dien konde aanvangen. Eene der bestaande talen tot de algemeene rijkstaal te verklaren, was het gemakkelijkste, en, zoo ik mij niet bedriege, zoude dit de eenige weg geweest zijn, waarop men zich een goed gevolg had kunnen voorstellen, zoo al niet om dezelve taal uitsluitend te doen gebruiken, althans om haar meerdere algemeenschap te ver-

schaffen. Het zamenstellen toch eener taal is alleen de zaak van den tijd en de algemeene gewoonte; geene wetenschappelijke kennis, geen vooraf bepaald stelsel, kan daartoe dienen, en alle pogingen, om eene taal enkel op verstandige gronden te bouwen, zijn vergeefsch; de redenen hiervan zijn zeer gemakkelijk op te geven, doch zij behooren te dezer plaatse niet.

Eene zwaarigheid te meer was het gevolg der bijzondere omstandigheden, waarin Keizer KAREL zich bevond. Eén Frank van geboorte, was het Duitsch 1) zijne moedertaal, die, waarvan hij zich gewoonlijk bediende; zijne eigenliefde, die hem reeds de lengte van zijn eigen ligchaam tot grondslag der algemeene lengtemaat had doen leggen, zoude hem dan ook aan die taal de voorkeur hebben doen geven; maar hij was tevens een man van fijnen smaak en teeder gevoel. In zijne oorlogen, zoowel als gedurende zijn vreedzaam verblijf in Italië, had hij de zachtere en meer aangename taal, die daar in gebruik was, leeren kennen; een trotsch gevoel van eigenwaarde verhief zich in zijne ziel, wanneer zijne denkbeelden tot die groote en prachtige stad, waarin hij zich de keizerlijke kroon had doen opzetten, werden teruggebracht; zijne borst zwol van hoogmoed, wanneer hij zich de plaats herinnerde, waar hij eenen titel had aangenomen, die tot nog toe voor de Romeinen alleen bewaard was gebleven, en dien de volken, bij hen met den naam van Barbaren bestempeld, hadden

1) Niet zoozeer het tegenwoordige, hetzij Hoog- of Nederduitsch, dan wel eene taal van Teutonischen oorsprong. DE BAST, pag. 17 en 18.

geëerbiedigd; en al deze redenen deden hem in het geheim aan de Romansche taal, die zich toen reeds begon te ontwikkelen, eene voorkeur geven boven zijne eigene 1).

In dien wedstrijd tusschen zijn gevoel en zijne eigenliefde koos hij eenen ongelukkigen middelweg, en besloot eene geheel nieuwe taal aan het rijk te geven, die hij voornemens was naar zijne willekeur te vormen, even of zijne regering zoo lang duren konde, dat hij daarvan eenig gevolg zoude zien; en deze middelweg maakte reeds het gelukken zijner poging onmogelijk 2). Dat Keizer KAREL DE GROOTE geene nieuwe taal heeft ingevoerd, is genoeg bekend; maar hetzij de dagelijksche en belangrijke zorgen, die het beheer des rijks medebragt, die nog door de betrekkingen zijner zonen, en hunne reeds toen te voorziene moeilijkheden werden vermeerderd, hem geen tijd hebben gelaten, zich meer met zijn ontwerp bezig te houden, of wel door hem zelven al spoedig de onmogelijkheid der uitvoering zij ingezien

1) De Heer YPEY stelt, dat Keizer KAREL de nieuwe benamingen van Duitschen oorsprong heeft willen invoeren, in plaats der Latijnsche, even alsof de Duitschers vóór zijnen tijd Latijn zouden hebben gesproken. Vergelijk de passagie van BEDA, hierna aan te halen.

2) De Heer DE BAST, ter aangehaalde plaatse, zegt, dat de Keizer zijne Deutsche taal overal wilde invoeren; maar wanneer men nagaat, dat, volgens EGINHARD, *in vita Caroli Magni*, aldaar bijgebracht, hij eene nieuwe spraakkunst, nieuwe woorden en benamingen wilde in gebruik brengen, volgt daaruit van zelf, dat de algemeene taal, die hij bedoelde, hoezeer op het Duitsch gebouwd, eene nieuwe zoude zijn.

geworden, hetzij de geschiedenis eindelijk ons niet meer daarvan hebbe bewaard, van zijne taal is niets overig dan de benamingen, die hij aan de maanden van het jaar en de hoofdwinden geven wilde 1).

Deze benamingen nu, voor zooverre de maanden aangaat, zijn, naar de getuigenis van eenen zeer geachten schrijver, de volgende: *Wintermanoht*, *Hor-munc* of *Ormingh*, *Lenzinmanoht*, *Ostermanoht*, *Winnemanoht*, *Prah-* of *Brachmanoht*, *Hewi-* of *Vainmanoht*, *Aranmanoht*, *Wintumanoht*, *Windummemanoht*, *Herbistmanoht* en *Hel- of Heiligmanoht* 2); benamingen echter, die, ofschoon dezelve met zeer weinig verschil door andere, zoo oude als nieuwe, schrijvers zijn opgegeven, welligt door verloop van tijd en het vervaardigen van afschriften, door lieden, die dezelve niet verstonden, verbas-terd mogen zijn.

De opgave der namen alleen is reeds genoegzaam, om te doen zien, dat welke ook de denkwijze van

1) Dat deze benamingen nieuw waren, bewijzen de eigene woorden van EGINHARD, ofschoon hij dezelve als Duitsch beschouwt. *Mensibus juxta patriam linguam nomina imposuit, cum ante id tempus apud Francos partim latinis partim barbaris nominibus appellarentur. Item ventos duodecim propriis appellationibus insignivit, cum prius non amplius quam vix quatuor ventorum vocabula possent inveniri.* De woorden *juxta patriam linguam* kunnen dus niet anders worden uitgelegd, dan dat, hoezeer de namen nieuw waren, dezelve uit het Duitsch, of naar den aard dier taal waren zamengesteld. Dit wordt te meer bevestigd door de namen der maanden, bij BEDA opgegeven.

2) DE BAST, *ter aangeh. pl.*, pag. 25.

Keizer KAREL over het harde der Duitsche taal moge geweest zijn, de dagelijksche gewoonte hem evenwel tot die zelfde taal heeft teruggebracht, zoo als het ook niet moeilijk zal vallen de meeste dier namen uit dezelve taal te herleiden, waartoe dadelijk het woord *manoht*, het eindwoord van elf dier benamingen, aanleiding geeft. Eene maand toch heet nog in het Hoogduitsch *monath*, en hetzij dit woord ook bij de namen, door Keizer KAREL gegeven, moet worden gelezen, en alleen door onkunde der afschrijvens veranderd zij, of dat hij zich werkelijk van eene letterverzetting bediend hebbe, om de nieuwe benamingen meer aan eigene uitvinding te doen toeschrijven, zoo als men bijna zoude moeten denken, daar zoowel EGINHARD als RABANUS MAURUS in alle tot ons gekomene en bekonde afschriften dit woord gelijkelijk opgeven, het mag buiten bedenking worden gehouden, dat *manoht* en *monath* beide hetzelfde woord zijn, en met het onze *maand* overeenkomen.

Gaan wij nu eens met een vlugtig oog na, welke namen aan de maanden zijn gegeven, zoo zal dit nog duidelijker worden. De eerste maand van het jaar, die in al de landen, tot het toen opgerigte Westersche Rijk behoorende, gewoonlijk de strengste koude medebrengt, heette *Wintermanoht* of Wintermaand, en ofschoon deze benaming, naar den schijnbaren loop der zon, eigenaardiger op de laatste maand, waarin het verste standpunt der aarde, en dien ten gevolge de kortste dag invalt, wordt gegeven, zoo is er reden genoeg, om ook op de eerste maand dezen naam toe

te passen, vooral wanneer de drie andere vaste punten, die in de natuur het jaar afdeelen, bij de overige namen niet zijn in aanmerking genomen, weshalve dan ook deze naam in het Nederduitsch is gebleven.

De tweede maand was *Hormunc, Ormingh*, of wel, zoo als nog heden ten dage in vele streken van Duitschland gezegd wordt, *Hornung*, een naam, over welks oorsprong veel te zeggen valt. Het schijnt vrij algemeen aangenomen, dat deze naam van het oud Duitsch en Angel-Saksisch woord *hor* moet worden afgeleid, van welk woord ook nog de Engelsche woorden *hoar* en *hoary* afstammen; maar welke beteekenis dit woord gehad hebbe, is niet duidelijk. **ADELUNG**, in zijn woordenboek der Hoogduitsche taal, verstaat daaronder slijk of modder, zoodat de tweede maand van het jaar de Slijkmaand genoemd zoude geweest zijn, en ook *hoary* in het Engelsch door morsig zoude te vertalen zijn; en hij bevestigt dit zijn gevoelen met de namen dezer maand in andere talen. **JOHNSON** daarentegen, in zijn Engelsch woordenboek, brengt wel op het woord *hoary*, benevens de vertaling van grijs, wit, bevrozen, ook die van morsig; maar op het woord *hoar*, hetgeen hij onmiddellijk van het Angel-Saksisch *hor* afleidt, brengt hij geene andere vertaling dan die van witheid of vorst, zoodat in dien zin *Hornung* de vriesmaand of rijpmaand zoude zijn; ofschoon het gezag van **JOHNSON** verre boven dat van **ADELUNG** te stellen zij, is hier echter met geene volkomene zekerheid te beslissen.

De naam der derde maand is *Lenzinmanoht*, van

het thans nog gebruikelijke Duitsche woord *Lenz*, lente, en komt dus volkomen overeen met het Nederduitsche Lentemaand.

De vierde maand zoude *Ostermanoht* genoemd zijn geworden, naar het Paaschfeest, hetgeen nog heden ten dage *Ostern* heet, en gewoonlijk in deze maand invalt. Het onjuiste dezer benaming, even als van de Nederduitsche Paaschmaand, doet zich al aanstonds gevoelen, daar het Paaschfeest noch naar de thans aangenomene bepaling der Roomsche Kerk, noch naar die, welke destijds werd gevolgd, altijd in de vierde maand, maar van tijd tot tijd in de derde maand wordt gevierd. Onder de vreemdste stellingen, die mij ooit zijn voorgekomen, behoort voorzeker die, dat het Paaschfeest *Ostern*, en de maand *Ostermanoht* zoude zijn genoemd geweest naar eene oude Heidensche Godin *Ostra* of *Eostra* 1). Vooreerst toch is het bestaan van zoodanig eene Godin niet bewezen; ten andere is het niet waarschijnlijk, dat in de eerste tijden der invoering van het Christendom, toen men al, wat tot de afgodendienst konde terugbrengen, zorgvuldig uitroeide, de naam dier Godin op eenen der plegtigste hoogtijden zoude zijn toegepast; eindelijk was de staatkunde van Keizer KAROL omtrent de Saksers veel te angstvallig, dan dat hij, bij het geven der nieuwe namen aan de maanden, hun telkens hunnen ouden toestand, hunne afgoderij en onafhankelijkheid zoude hebben herinnerd 2).

1) BEDA, *de Natura Re. m*, cap. 13. Zie het aanhangsel op deze verh.

2) ADELUNG, in voce *Ostern*, heeft dezelfde aanmerking ge-

De naam der vijfde maand is *Winnemanoht*, hetwelk men niet wel van het oud-Duitsche werkwoord *winnen*, met het gelijkkluidend Nederduitsche werkwoord overeenkomende, kan afleiden, daar in die maand niets gewonnen wordt. Bij eene andere opgave heet deze maand *Wonnemanoht*, en laat zich uit het thans nog gebruikelijke Hoogduitsche woord *wonne* verklaren, zoodat deze maand wonnemaand, of maand van genoeggen zoude zijn, eene benaming, aan de maand Mei niet oneigen, en ook in het Nederduitsch niet geheel vreemd.

De daaropvolgende zesde maand heette *Prah-* of *Brachmanoht*, een naam in Duitschland ook thans niet onbekend, en die, zoo als reeds gezien is, ook in het Nederduitsch voorkomt, en van het werkwoord *brachen*, in het Nederduitsch *braeken*, en dit weder van het woord *brach*, *braak*, afkomstig is. De gepastheid dezer benaming, waarover reeds hierboven iets is gezegd, is niet wel in te zien, en het gezag van ADELUNG is bij mij niet genoegzaam, om te gelooven, dat, ten tijde van Keizer KAREL DEN GROOTEN, in de maand Junij de velden óf beploegd werden, óf braak lagen.

De zevende maand werd *Hewimanoth* genoemd, eene benaming, klaarblijkelijk van het Duitsche woord *heu* afgeleid, in de uitspraak weinig van *hewi* verschillende, en met het Nederduitsche *hooi* overeenstemmende, zoodat deze naam met dien van Hooimaand overeenkomt. Min duidelijk is de benaming

maakt, en leidt daarom den Hoogduitschen naam van het Paascheest uit het woord *osten* af.

van *Vainmanoht*, aan deze maand insgelijks gegeven, daar mij omtrent de beteekenis van het woord *vain* niets voorkomt, en deze geheele benaming zelfs bij ADELUNG is weggelaten; welligt staat dezelve in betrekking met het Latijnsche woord *foenum*, en het daarvan afkomstige Fransche *foin*; eene gissing, die daardoor eenige kracht krijgt, dat men in het Latijn der middeleeuwen Julij weleens *Mensis fœnalis*, en in het oud-Fransch *Mois fénal* genoemd vindt. Keizer KAREL zoude dan in den naam dezer maand aan de beide groote deelen van zijn rijk genoegen hebben willen geven.

De naam der achtste maand was *Aranmanoht*, van het Duitsch, waarin *aehre* eene korenaar, en *aerndte* den oogst beduidt, waarvan dan ook de Nederduitsehe benaming van Arnmaand, met die van Oogstmaand overeenstemmende, haren oorsprong heeft.

De negende maand zoude naar de winden, die zich dan reeds doen gevoelen, *Wintumanoht* of Windmaand genoemd zijn geworden, en daar reeds ten tijde der Romeinen de herfstnachtevèning als een voor de zeevaart gevaarlijk tijdstip bekend was, is deze naam niet kwalijk gekozen.

De volgende tiende maand draagt den naam van *Windummemanoht*, waarvan de oorsprong, zooverre mij bewust is, nergens juist wordt opgegeven. Zeer ten onregte zoekt ADELUNG dezelve benaming, die hij *Windrummemanoht* opgeeft, van de windige en buijige luchtsgesteldheid, in October gewoonlijk plaats vindende, af te leiden; het is toch niet te denken, dat twee elkander opvolgende maanden naar dezelfde

eigenschap zouden benoemd zijn geworden, waardoor hare namen dus, in plaats van tot onderscheiding te dienen, in tegendeel de grootste verwarring zouden hebben veroorzaakt. Naar mijn oordeel, is deze naam ontleend van *Vindemia*, in het Latijn de wijnoogst, en alzoo gelijkstaande met de in het Nederduitsch aan dezelfde maand gegevene benaming van Wijnmaand; en ook hier zoude dus Keizer KAREL aan zijne onderdanen in de zuidelijke landstreken hebben toegegeven.

Deze afleiding komt mij te waarschijnlijker voor, daar niet alleen de wijnoogst in de zuidelijke landen van meer belang is, maar dat de wijnstok, aan Duitschland niet eigen, slechts in een klein gedeelte van hetzelfde wordt gebouwd, en dat deze bouw toen nog zeer jong was. Immers zoowel CAESAR als TACITUS getuigen, dat te hunner tijd in Duitschland en de Nederlanden geen wijn groeide, en die volken, welke aan de rivieren woonden, zich denzelven door koop aanschafte 1), terwijl de invoer van wijn, zoowel bij de Nerviërs, die in Henegouwen, als de Sueven, die in Zwaben woonden, en dus het naast aan die landen, waar de Romeinen gevestigd waren, was verboden 2). Waar zoude nu in Duitschland de wijn groeijen, wanneer het volk, dat èn aan den Rijn èn aan den Donau gevestigd was, den wijnstok niet kende 3)?

1) *Potus humor ex ordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus. Proximi ripae vinum mercantur.* TACITUS, *de Mor. Germ.*, cap. 23.

2) CAESAR, *de bello Gallico*, lib. 2, cap. 15, lib. 4, cap. 2.

3) Bij de Angel-Saksen, die in het noorden van Duitsch-

De naam der elfde maand was *Herbistmanoht*, of, volgens anderen, *Herivistmanoht*, aldus naar den herfst genoemd, niet zoozeer naar het denkbeeld, hetgeen bij latere verdeelingen van het jaar, op verstandige gronden, naar de standpunten van den omloop der aarde om de zon heeft te gronde gelegen; maar vooral omdat, hoezeer de winter nog niet begonnen is, de herfst zich het onaangenaamst doet gevoelen. Het woord *herfst*, in het Hoogduitsch *Herbst*, moet toch, mijns oordeels, van het woord *herb*, scherp, snijdend, worden afgeleid, en alzoo het onvriendelijkste en guurste deel van het jaar aanduiden, en niet met het Engelsche woord *harvest*, oogst, in betrekking werden beschouwd, daar toch de oogst overal vóór het invallen van den herfst wordt ingezameld, en de benaming dan zeer verkeerd zoude zijn.

Eindelijk heeft de heiligheid van het Kersmissest aan de laatste maand van het jaar den naam van *Hel* of *Heilagmanoht* doen geven, een' naam, die ook bij Nederduitsche Schrijvers wordt aangetroffen, terwijl om dezelfde reden die maand nog in sommige deelen van Duitschland, zoowel als in Nederland, Christmaand genoemd is.

Dit overzicht, hoe oppervlakkig ook, beneemt alle bedenking omtrent den oorsprong der zoogenoemde Nederduitsche namen der maanden, te meer, daar al hetgeen ons omtrent de taal en de namen vóór den

land hadden gewoond, en zich nader in Engeland nederzeten, in beide welke landen zelfs heden geen wijn groeit, konde geene maand oorspronkelijk den naam van Wijnmaand dragen, en geen gezag kan mij dit doen gelooven.

tijd van Keizer KAREL DEN GROOTEN bij sommige taalkenners wordt opgegeven, van genoegzame bewijzen ontbloot, op loutere gissingen of onverstandige opgaven berust 1), en door het reeds aangehaalde gezegde van EGINHARD wordt tegengesproken. Eene grootsche gedachte van den Hersteller van het Westersche Rijk, uit haren aard onuitvoerlijk, en door de wijze, waarop dezelve was aangevangen, nog onuitvoerlijker geworden, was de eerste grond der nieuwe benamingen voor de maanden; dit ontwerp is nimmer door Keizer KAREL DEN GROOTEN tot rijpheid gebragt, of door zijne opvolgers ingevoerd geworden, en nog na eeuwen vindt men daarvan sporen in Duitschland en eenige andere noordelijke deelen des Rijks 2).

Ook omtrent het oogmerk, dat zich de Keizer voorgesteld had, blijft weinig twijfel over, en de begeerte, om in de Duitsche taal verandering en verbetering te brengen, zoo al niet om dezelve geheel te verdringen, was de eerste aanleiding; en het is dus niet alleen vreemd, dat dezelve zich zoo lang hebben staande gehouden, maar bijzonder, dat zij in een land, waarin die benamingen niet passen, uit eene te ver gedrevene zucht tot oorspronkelijkheid, na een zoo langdurig onbruik, weder zijn opgedolven.

Nemen wij nu te zamen al hetgeen wij over het ongeschikte, het onnoodige, het onnutte, ja het scha-

1) Zie het stuk van BEDA achter deze verhandeling.

2) Dat het slechts sporen zijn, bewijzen de aanteekeningen van ABELUNG op al de Duitsche namen, dat dezelve door de Latijnsche namen verdrongen zijn. Ook in Denemarken en Zweden heeft hetzelfde plaats.

delijke van het gebruik dier namen van de maanden hebben aangetoond; voegen wij er bij den oorsprong en de strekking derzelve, die ons geheel vreemd is; de reden van sommige benamingen, die op geen deel van dit land toepasselijk kunnen zijn; de verwarring, uit de veelvuldigheid en onbepaaldheid dier namen zelve ontstaande; de onmogelijkheid, om in onze overzeesche volkplantingen dezelve te behouden; het algemeene gebruik der volken van Europa, van welke wij geene reden hebben ons af te zonderen; de gewoonte, in ons land zelf van eeuwen herwaarts, en nog heden ten dage, die deze namen verwerpt; het belang eindelijk der taal- en dichtkunst, dan zal voorwaar weinig bedenking overblijven omtrent hetgeen wegens die benamingen te oordeelen zij. Zonder den dichter of redenaar het gebruik te willen betwisten, dat hij bij enkele gelegenheden van deze namen zoude kunnen maken, behooren, én in het dagelijksch gebruik, én in ernstige geschriften, én in staatsstukken of dergelijke, én in gedichten, de Romeinsche namen eeniglijk en alleen te worden gebruikt.

En waarom zouden wij ook afgaan van hetgeen wij van de Romeinen hebben overgenomen, om naar eenen schijn te trachten? Waarom ons een voorbeeld nemen aan hetgeen bij een ruw en onbeschaafd volk, in een tijdstip van diepe onkunde, in gebruik is geweest? Is dergelijk een voornemen uitvoerlijk? En zijn dan al de vorderingen, die menschelijke kennis in tien eeuwen gemaakt heeft, slechts bedriegelijke hersenschimmen? Neen, laat ons uit al hetgeen ons van andere volken bekend is, het goede behouden; laat

ons geene woorden verwerpen, omdat zij van vreemden oorsprong zijn; laat ons vooral in het vormen van nieuwe benamingen de grootste omzigtigheid in het oog houden, en zijn wij overtuigd, dat eigene wending van taal- en woordvoeging ons meer dan iets anders eene zelfstandige taal zal waarborgen. Besluiten wij dan met de woorden van VONNEL 1): *Wij moeten niet al te Latijnsch noch te naauwgezet en nieuwlijck Duitsch spreken, maar zulks, dat de tonge haar eigenschap niet en verlieze, waarvan de hervormers onzer spraeke niet geheel vrij zijn.*

1) *Aanleiding ter Nederduitsche Dichtkunst.*

AANHANGSEL.

Ik heb in de vorenstaande verhandeling hier en daar melding gemaakt van hetgeen over de namen der maanden te boek gesteld is door eenen Engelschen Monnik BEDA, in zijn werk: *de Natura Rerum, Cap. 13 de Mensibus Anglorum: Operum, Tomo 2*; daar dit werk zeldzaam te vinden is, en het stuk mij aanleiding geven kan tot eenige ophelderende aanmerkingen, die voornamelijk kunnen strekken ten bewijze, hoe weinig geloof deze en andere dergelijke Schrijvers verdienen, heb ik gerekend den lezer geene ondiensst te doen, hetzelve in zijn geheel te laten volgen.

» Antiqui enim Anglorum populi (neque enim mihi
» congruum videtur aliarum gentium annalem obser-
» vantiam dicere et meae reticere) juxta cursum lunae
» suos menses computavére, unde et a lunâ Hebraeo-
» rum et Graecorum more nomen accipiunt. Siquidem

» apud eos luna *mona*, mensis *monat* appellatur,
 » primusque eorum mensis quem Latini *Januarium*
 » vocant dicitur *Guili*; deinde *Februarius Solmo-*
 » *nath*, *Martius Redmonath*, *Aprilis Eastermonath*,
 » *Majus Trimilchi*, *Junius Lida*, *Julius* similiter
 » *Lida*, *Augustus Weidmonath*, *September Haleg-*
 » *monath*, *October Winterfyllith*, *November Blot-*
 » *monath*, *December Guili* eodem quo *Januarius*
 » nomine vocatur. Incipiebant autem annum ab 8°.
 » Kal. Jan. die, ubi nunc natale domini celebramus 1)
 » et ipsam noctem nunc nobis sacrosanctam tunc gen-
 » tili vocabulo *moedrenech* i. e. matrum noctem 2)
 » appellabant, ob causam, ut suspicamur, ceremoni-
 » arum quas in eâ pervigilio celebrabant. Et quoties-
 » cumque communis esset annus ternos menses lunares
 » singulis anni temporibus dabant; cum vero embo-
 » lismus h. e. tredecim mensium lunarum annus oc-
 » curreret, superfluum mensem aestati apponebant,
 » ita ut tunc tres menses *lida* vocarentur et ob id
 » annus ille *trilidi* cognominabatur, habens quatuor
 » menses aestatis, ternos ut semper ceterorum tempo-
 » rum. Item principaliter annum totum in duo tem-

1) Deze opgave komt mij zeer bedenkelijk voor, en schijnt mij, even als het vieren van Kersnacht en Paschen, toe te schrijven aan de begeerte, om de oude sporen van afgoderij met het Christendom te vereenigen. Is het toch te denken, dat, daar bij het zomer- zoowel als het winter-*solstitium*, twee maanden van gelijken naam worden gevonden, de beide *Guilis* in verscheidene jaren zouden geplaatst zijn?

2) *Mutternacht* of *Moedernacht*. Is er van dit feest immer ergens anders melding gemaakt? En ter eere van wien was hetzelfde ingesteld?

» pora hiemis videlicet et aestatis dispartiebant, sex
 » illos menses, quibus longiores noctibus dies sunt
 » aestati tribuendum, sex reliquos hiemi 1); unde
 » et mensem quo hiemalia tempora incipiebant, *Win-*
 » *terfyllith* appellabant, composito novo nomine ab
 » hieme et plenilunio, quia videlicet a plenilunio
 » ejusdem mensis hiems sortiretur initium. Nec ab
 » re est et cetera mensium eorum nomina quid signi-
 » ficent interpretari curemus. Menses *Guili* 2) a
 » conversione solis in auctum dici, quia unus eorum
 » precedit alius subsequitur nomen acceperunt. *Sol-*
 » *monath* dici potest mensis placentarum quas in eo
 » Diis suis offerebant. *Redmonath* a Deâ illorum
 » Redâ, cui in illo sacrificabant, nominatur. *Eoster-*
 » *monath*, qui nunc paschalis mensis interpretatur,
 » quondam a Deâ illorum, quae Eostra vocabatur et
 » cui in illo festa celebrabant, nomen habuit, a cujus
 » nomine nunc paschale tempus cognominant, consulto
 » antiquae observationis vocabulo gaudia novae solem-
 » nitatis vocantes 3). *Trimilchi* dicebatur quod tribus
 » vicibus in eo per diem pecora mulcebantur 4). Ta-
 » lis enim quondam erat ubertas Britanniae vel Ger-
 » maniae e quâ in Britanniam natio intravit Anglo-
 » rum. *Lida* dicitur blandus sive navigabilis, quod
 » in utroque mense et blanda sit serenitas aurarum,

1) Dit maakt de vooronderstelling, dat het jaar niet met den 25sten December begonnen is, te waarschijnlijker.

2) De Heer *NOXUFFT* geloofte deze benaming met het Nederduitsche woord *wiel* verwant.

3) Zie hetgeen in de verhandeling zelve daarover is gezegd.

4) Van *Milch*, melk. Maar zoude dit verschijnsel waar zijn?

» et navigari soleant aequora. *Weadmonath* mensis
 » zizaniorum, quod ea tempestate maxime abundant.
 » *Halgemonath* mensis sacrorum. *Blodmonath* men-
 » sis immolationum, quod in eo pecora quae occisuri
 » erant, Diis suis voverent 1). Gratias Bone Jesu,
 » qui nos abhis vanis avertens tibi sacrificia laudis
 » offerre donasti!”

1) Volgens deze opgave, zouden zes der maanden naar de eeredienst der Saksers zijn genoemd geweest. En dan zoude Keizer KAREL de benaming van Ostermanocht uit die afgodendienst hebben bijbehouden! Omtrent dit alles verdient ook vergeleken te worden eene Verhandeling over de Afgodendienst en bijgeloovigheden der oude Duitschers, door CANGIANI in zijne *Leges Barbarorum Antiquae*, vol. III, pag. 77—112, waaruit duidelijk blijkt, hoe weinig men daarover iets met zekerheid of waarschijnlijkheid weet.

VERHANDELING

OVER DE NAMEN DER DUITSCHERS, BIJ DE
ROMEINEN EN GRIEKEN VERKEERDELIJK
ALS EIGENNAMEN BESCHOUWD.

VOORGELEZEN IN DE ZITTING DER TWEEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN WETEN-
SCHAPPEN, ENZ., VAN 17 OCTOBER, 1817.

Uit een nagelaten Handschrift.

Onze voorouders, de eerste bewoners der Nederlanden, waren alle van Duitschen oorsprong; dit kan omtrent de Catten of Bataven, en de Caninefaten, niet in twijfel worden getrokken, en ofschoon de Belgiërs door CAESAR onder de Galliërs worden gesteld, leeren andere oude schrijvers, dat dezelve evenzeer van Duitschen oorsprong waren. Al zouden ons geene getuigschriften van ouden tijd deswege overblijven, ware de taal alleen genoegzaam, om den oorsprong te bewijzen. Al wat derhalve tot de kennis van de Oud-Duitsche geschiedenis behoort, kan den Nederlander niet onverschillig zijn.

Hetzij de oude Duitschers, uit gebrek aan genoegzame kennis, geene aantekeningen van het bij hen voorgevallene hebben gehouden, hetzij die niet tot onzen tijd zijn overgekomen, al hetgeen ons omtrent derzelver zeden, gebruiken, wetten, geschiedenis en regeringsvorm bekend is, of zijn kan, moet uit de

Romeinsche en Grieksche schrijvers worden afgeleid, die, door betrekkingen van nabuurschap, van handel, van oorlog, eenige kennis met dezelve gemaakt hadden; en het zijn eeniglijk deze schrijvers, die men moet raadplegen, om met eenige zekerheid of waarschijnlijkheid over die oude volken te kunnen oordeelen.

Eene groote zwarigheid stond den Romeinen, zoolwel als Grieken, in den weg, om met juistheid te kunnen opgeven, wat er was van de Duitschers, het gebrek namelijk aan kennis der Duitse taal. Deze toch, die van het Grieksch en Latijn veel verschilde, was veel harder in hare uitspraak, zoo als dit nog in alle taaltakken van Duitschen oorsprong niet is te miskennen; zij was, bij de mindere beschaving des volks, natuurlijk niet tot eenen trap van volmaaktheid gebragt, die met de Grieksche of Latijnsche talen kon worden vergeleken; de Romeinen waren gewoon, dat zich alle volken naar hunnen aard schikten, en zich moeite deden hunne beschaafde taal aan te leeren, zoo als dit ook de Duitschers zelve, die eenige betrekking tot het Rijk hadden, weldra beaamden 1). Zij konden een volk, dat in allen deele zoo ver bij hen achterstond, geene genoegzame achting toedragen, om zich met hetzelfde gelijk te stellen; en ofschoon deze barbaren naderhand het Rijk overmeesterden en onder zich verdeelden, stuitte het de Romeinsche eerzucht zich op hunne taal toe te leggen; het is dan ook niet te verwonderen, dat, bij ge-

1) Zoo als Arminius. TACITUS, *Ann. lib. 2, cap. 10.*

brek dier kennis, welke tot de beschrijving van een land of volk zoo hoogstonontbeerlijk is, zij daarin de vreemdste stellingen als waarheid hebben opgegeven.

Het is zeker moeilijk, na een tijdsverloop van zoo vele eeuwen, en bij geheel gemis van eenige andere berigten, de misvattingen der Romeinsche en Grieksche schrijvers omtrent het oude Duitschland te willen opsporen of verbeteren; maar er is welligt een middel, om hierin met eenige zekerheid, of ten minste met waarschijnlijkheid, te slagen, wanneer namelijk uit de oud-Duitsche taal, die ons, vooral door de daarvan afgeleide talen, waaronder ook ons Nederduitsch behoort, bekend kan zijn, zoude kunnen worden aangetoond, dat de Romeinen en Grieken zich in de beteekenis van het een of ander woord hebben vergist, en dat, volgens den aard der taal, daaraan een andere zin moet worden gehecht; kan men dien zin uit andere omstandigheden of verhalen met geschiedkundige bewijzen staven, dan verkrijgt die uitlegging eene zeer groote mate van waarschijnlijkheid. Onder de nieuwere Duitschers heeft bijzonder JUSTUS MÖSER 1) dezen weg met het gelukkigste gevolg beproefd; zijne gissingen ook bij ons bekend te maken, en daarbij te voegen, hetgeen mij daaromtrent, hetzij ter aanvulling, of ter wederlegging zijner stellingen, is voorgekomen, mag ik mij gerust ten onderwerp kiezen, en mij verzekerd houden, dat hetzelfde noch van het dubbele doel dezer klasse vriend, noch in zich zelf

1) Vooral in zijne *Osnabrückische Geschichte*. Ook SAVIGNY, *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*, heeft die stof in het voorbijgaan behandeld.

onbelangrijk zal worden gerekend. Daar echter deze stof te uitgebreid is, om dezelve in ééne maal te behandelen, zal ik mij thans alleen bepalen tot het voordragen van gissingen omtrent de kwalijk gebruikte eigennamen bij de Romeinen en Grieken.

Hij, die zich immer bevonden heeft, waar eene hem geheel vreemde taal gesproken wordt, zal gaarne erkennen, dat er welligt niets moeilijker valt dan te onderscheiden, welke namen als eigennamen, dat is als de zoodanige, die slechts aan eenen enkelen persoon of zaak toekomen, moeten worden erkend. Nog heden ten dage strijden de geleerden omtrent woorden, die in de oude Oostersche talen óf als namen van bijzondere personen, die hooge waardigheden bekleedden, óf als titels hunner waardigheden, kunnen worden aangenomen 1). Wanneer toch de herhaling van denzelfden naam een vermoeden oplevert, dat dezelve geen eigennaam is, dan zoude men met regt den naam van *LODEWIJK*, dien de koningen van Frankrijk gedurende twee eeuwen gevoerd hebben, als hunnen titel aanzien; doch zoo men de onderteekening als het bewijs van eenen eigennaam rekent, zouden al de koningen van Spanje *YO EL REY* geheeten hebben. Die in de vroegere Fransche geschiedenis leest, dat de koningen van dat land steeds in hunne legers vreemde krijgsbenden gehad hebben, en als zoodanig Zwitsers *Landsquenets et Reitres* genoemd vindt, zal zich, wanneer hem de ware oorsprong dier woor-

1) Of bij voorbeeld Pharaó de eigennaam, dan wel de titel der vorsten van Egypte geweest zij.

den onbekend is, verbeelden, dat er, even als een Zwitsersch volk, ook een Landsquenetten- of Reitresvolk geweest zij, terwijl dit alleen Duitsche huur-benden waren, die, met lansen gewapend, *Lanzknechte*, of, te paard dienende, *Reiters* genoemd werden, welke namen, met eenige verbastering, door de Franschen zijn opgenomen.

Het gezamenlijke Duitsche volk was bij de Romeinen bekend onder den naam van *Germanen*, ofschoon TACITUS uitdrukkelijk vermeldt, dat die naam nieuw was, en die Duitschers, welke het eerst den Rijn zijn overgetrokken, eigenlijk den naam van Tungri droegen, die zich zelven dien van Germanen gegeven hadden 1). Reeds bijna twee eeuwen vroeger had CAESAR dien zelfden naam gekend, en het verhaal van TACITUS, dat deze naam nieuw was, kan dus alleen worden opgenomen, in vergelijking met den hoogen ouderdom, hetzij des Duitschen volks, hetzij van de andere eigennamen van naburige volken. Wat er echter van den tijd der aanneming van dezen nieuwen naam zijn moge, is reeds deze omstandigheid bijzonder opmerkenswaardig, en geeft zij het vermoeden aan de hand, dat welligt die nieuwe naam eenige beteekenis gehad hebbe, en dus ook meer eene aanwijzing, dan een eigenaam, geweest zij.

De eerste verbinding, die de Duitschers tot maatschappij vormde, schijnt hoofdzakelijk de verdediging naar buiten ten doel te hebben gehad; hier van daan de krijgszuchtige aard van dit volk, dat ons bijna

1) Tac., *de mor. Germ.*, cap 2.

nimmer in eenen staat van vrede voorkomt, maar óf door oorlogen met zijne naburen, óf ten minste in onderlinge verdeeldheid en twist, zijnen woelzieken aard voldeed. Het eerste denkbeeld hunner staatsinrigting was de krijg, en hiertoe was het noodig, dat ieder burger, die als dadelijk lid der maatschappij zoude kunnen worden beschouwd, die de volheid zijner regten genieten wilde, zich tot de dienst verbond; de begrippen van krijgsdienst en burgerregt waren én in de daad én in naam verwant, en slechts hij, die tot het *heir* behoorde, genoot de *eer*, om alle burgerlijke regten te kunnen oefenen; hij alleen kon zoodanige vaste goederen bezitten, die een deel des lands, hetwelk hij hielp verdedigen, uitmaakten 1).

Waar de krijg het hoogste doel is van het maatschappelijk verbond; waar dezelve de eenige wijze is roem te verwerven, daar is het niet meer dan natuurlijk, dat geheel het volk zich op den naam van krijgslieden verhoovaardigt, en, met terzijdestelling van alle bijzondere namen der verschillende volkstammen, dien van *Heermannen* aanneemt; zoodat de Romeinen dat volk nu eens *Hermannen* noemden, dan wederom, daar ook latere blijken ons aantoonen, hoe de oude Duitschers de letter *H*, die in de zachtere talen slechts eene meerdere aanblazing

1) De ontwikkeling van dit oud-Duitsch burgerregt, deszelfs vergelijking met dat der *Quirites*, en de gevolgen daaruit ter opheldering van het oudste Duitsche regt, zijn door MÖSER en SAVIGNY aangewezen, en verdienen wel eene nadere toelichting.

aanduidt, als eene keelletter uitspraken 1), *Germanen*.

Met regt konde dan CAESAR dien naam als den algemeenen volksnaam aanzien, terwijl TACITUS, die later leefde, en welligt, ten gevolge van de veldtogten, die na CAESAR'S tijd in Duitschland hadden plaats gevonden, omtrent de taal meer inlichting had, met meer regt dien naam beschouwde als eene benaming, die zij zich zelven gegeven hadden, en die op alle evenzeer paste. Bijzonder wordt door deze uitlegging het gezegde van TACITUS opgehelderd, dat de Duitschers den naam van Germanen zouden hebben verkregen, van de vrees, die zij alomme verspreidden. En wie zoude ook niet beducht zijn voor een naburig volk, hetwelk aan al zijne burgers, als eersten pligt, het voeren van wapenen oplegt?

Hoezeer nu de Romeinen vrij algemeen den naam van Germanen hadden aangenomen, om daarmede de Duitschers uit te drukken, zoo is de naam van Heermannen bij hen niet vreemd. Ik zal niet spreken van oude kronijken, waarin een geheel volk van Hermanni wordt genoemd 2); maar de bekende

1) Men vergelijkte slechts de verschillende spellingen van den naam van den eersten Frankischen vorst, die het Christelijk geloof heeft aangenomen, en bij de Franschen onder den naam van *Clovis* bekend, evenwel als de eerste hunner *Lodewijken* telt. Men vindt *Chlodovicus*, *Clodovicus*, *Hlodovicus*, *Hludovicus* en *Ludovicus*. Zoo ook *Chengisto* voor *Hengst*, LEG. SAL., Tit. 41, art. 2. *Haroveno* en *Charoveno* verwisseld in LEG. SAL., Tit. 64; *Chervioburgum* en *Herburgium*, LEG. SAL., Tit. 67, en onnoemelijke andere.

2) *Habes secure gentes fortissimas quae barbaro sermone Hermanni nuncupantur*. JOHANNES ABBAS in *Chronico Biclariensi* ap. CANISIUM, ant. lect., tom. I, pag. 338.

Duitsche veldoverste , die in het noordelijke gedeelte van Duitschland , en wel bijzonder in het tegenwoordige Westphalen , den Romeinschen veldheer VARUS de zoo beroemde nederlaag gegeven heeft , heette *Herman* , waarvan de Romeinen , den zachteren tongval gewoon , *Arminius* hebben gemaakt ; en onder den naam van Herman is hij altijd in Duitschland bekend geweest , in de oudste overgeblevene Duitsche *Sagen* en volksliederen beroemd .

Deze Heermannen rekenden zich dezen titel zeer hoog aan , daar dezelve hun tot alle burgerlijke regten aanspraak gaf , welke , nadat de bijzondere landen , die tot het Romeinsche rijk hadden behoord , door hen overheerscht waren , zeer zeker in waarde niet waren verminderd ; onder die regten behoorde ook de bevoegdheid , om teregt te zitten , en als getuige over bijzondere handelingen te staan ; het is dan ook geen wonder , dat zij zich lang na dien tijd , en ook daar , waar het geene gemeene verdediging gold , dien naam toeschreven , en het ontbreekt niet aan oude brieven , bijzonder uit Italië , van de tiende en elfde , ja zelfs van latere eeuwen , waarbij regters of plegtig geroepene getuigen den naam van *Hermann* , of *Germani* , bij hunne onderteekening voegen , om het even , of zij daardoor wilden aanwijzen tot den *Heerban* te behooren , of de daarmede verbondene regten en *eer* genoten , of dat het woord tot het stamwoord *eer* , of *heer* moet worden gebracht .

Maar ook in vele dezer brieven vindt men van dezelfde benaming van Germanen of Hermanen eene ver-

bastering, en de onderteekeningen maken melding van *Arimanni*, die evenwel niets anders kunnen zijn, dan die zelfde, óf *eer-*, óf *heermannen*. Niet alleen toch, dat dit reeds vroeger bij andere schrijvers 1), en laatstelijk bij den geleerden SAVIGNY 2), overtuigend is bewezen, maar het gebruik van het woord *Arimannia* voor eene belasting, die in lateren tijd de persoonlijke dienst vervangen had, en alzoo in denzelfden zin werd genomen als *Heribannum* of *heerban* 3), laat daaromtrent geen' den minsten twijfel over 4).

Bij een aantal woorden vindt men de lettergreep *her* of *er* verbasterd in *al*, zoo als het Deutsche woord *herberg*, het, in de zuidelijke landen van Europa bekende, woord *alberga*, en daaruit het Fransche *auberge*, zich heeft gevormd. Bijzonder is dit het geval geweest met het woord *heer*, voor leger

1) DU CANGE, in voce *Arimanni*.

2) *Geschichte des Röm. Rechts im Mittelalter*, cap. 481.

3) Dat *mannire* en *bannire* bijna hetzelfde denkbeeld uitdrukken, bewijst MÖSER, *Osn. Gesch.*, 1ster Th., Abschn. 1, § 20 en 21, en SAVIGNY, *Gesch. des Röm. Rechts im Mittelalter*, Lib., cap. 4, p. 190. Hetzelfde geldt in het Nederduitsch omtrent de woorden *manen* en *bannen*.

4) Als een titel wordt het woord *Ariman* gebruikt in de *Lex Longobardica Ratchis*, cap. 2, waar geen slaaf met eene *Arimanna* mag trouwen; als met de verplichting tot den krijg verbonden, in de *Lex Longobardica Imp. Guidonis*, cap. 4. *Si comes loci ad defensionem patriae suos ARIMANNOS, hostiliter praeeparare monuerit*, zijnde het voor onze aanmerking bijzonder belangrijk, dat GEORGISCH, in corp. jur. *Germ. ant.*, p. 1254, als eene verschillende lezing van *Arimannos*, ook *Erimannos* opgeeft.

genomen. De *heerban*, of oproeping van alle strijd-bare mannen, die tot de burgermaatschappij behoorden, ontaardde met der tijd tot eene belasting, die onder den naam van *Halbannum* bekend is 1). De bijl, in het Hoogduitsch nog op sommige plaatsen *barte* geheeten, die, ten strijde gebruikt, in het leger werd medegenomen, heette de *heerbarte*, en uit dit woord vormde zich de benaming van *hallbart* in het Zweedsch, *alabarda* in het Italiaansch, en *hallebarde* in het Fransch, zijnde het wapentuig zelf bij ons onder den naam van hellebaard 2) bekend. Evenzoo kon de naam van *Heerman* tot dien van *Alaman* verbasteren, en de naam van *Alamannen*, in latere tijden der geschiedenis voorkomende, is wezenlijk dezelfde als die der Germanen 3).

• Wanneer men deze afleiding aanneemt, dan verklaart zich van zelf, waarom de naam van *Alamannen*

1) DU CANGE, in voce *Halbannum*. Deze belasting heet ook *Heribanum*, *cap. 2, anni 812, art. 2.*

2) Over den oorsprong van dit woord is veel getwist. VOSSIUS leidt hetzelfde af van *hel*, in het Hoogduitsch *helder*; een ander van een Arabisch woord *albarda*, hetgeen veeleer hiervan afkomstig schijnt; MENAGE en DU CANGE van *halle*, een voorhof, als het wapen, dat in de paleizen der vorsten gedragen werd. Zonderling is het, dat ADELUNG in zijn woordenboek die zelfde afleiding geeft, hoezeer hij *hellebarte* vertaalt door *Streitaxt*. Den opgegeven' oorsprong heb ik bij SAVIGNY gevonden.

3) Als een bewijs, dat men de verwisseling van *Araman* of *Alaman* met *Herman* niet als te ver gezocht beschouwen moet, herinnere men zich, dat het opperhoofd der kozakken, in zijne taal *Ataman* geheeten, in geheel Europa *Hetman* wordt genoemd.

eerst bij latere schrijvers, als AGATHIAS, AURELIUS, SPARTIANUS en VOPISCUS, voorkomt, en vooral hoe deze laatste, ter eere van Keizer PROCULUS, verhalen kan, dat deze de Alamannen, die toen nog Germanen genoemd werden, verslagen heeft 1). Indien toch eerst in lateren tijd de benaming, of liever de verbasterde uitspraak, van Alamannen den voorrang behouden heeft, dan konde men toen eerst dien naam gebruiken, en met grond zeggen, dat in vroegere tijden de toenmalige Alamannen Germanen genoemd werden, en deze plaats, die bij verschillende geleerden zoo onverklaarbaar bevonden was, dat zij dezelve aan eenen onkundigen uitlegger hebben willen wijten 2), heeft niets onduidelijks in.

Al deze Duitsche volken onderscheidden zich van de Romeinen door eene burgerlijke vrijheid, die niet dan in de vroegere tijden van het gemeenebest, bij de eigenlijk gezegde Romeinsche burgers bekend, in de wingewesten, onder de Keizers, een geheel vreemd verschijnsel was, want het kostte den Romeinen eene onbeschrijfelijke moeite, eenige Duitsche volken ten onder te brengen, en ook deze onderwerping duurde zelden langer dan de overmagt der Romeinsche legers zich in staat bevond dezelve met geweld te ondersteunen. Naauwelijks hadden de veldheer en een gedeelte der krijgsmagt zich verwijderd, of de Duitschers hernamen hunne vorige onafhankelijkheid, en

1) *Nam Alemannos qui tunc adhuc Germani dicebantur contrivit.* VOPISCUS, in *Proculo*, cap. 13.

2) *Ex.* SPANHEIM, *de usu et utilitate numismatum*, tom. II, *Diss.* 12, pag. 508. MASCOV., *Geschichte der Deutschen*, Lib. V, § 56, not. 3.

wierpen het Romeinsche juk af, en zelfs sommige hunner opperhoofden, een ARMINIUS, een CLAUDIUS CIVILIS, een MAROBODIUS, waagden het het geheele Romeinsche leger aan te vallen, en niet zelden werden deze hunne ondernemingen met zoo gelukkig gevolg bekroond, dat de Romeinen genoodzaakt werden, een verdrag te sluiten, of geheele landstreken te verlaten.

Een volk, hetgeen zelf óf geene koningen kende, óf hunne magt zeer beperkte 1); hetwelk zich, uit liefde tot onafhankelijkheid, niet in beslotene steden wilde wagen of vestigen 2); hetwelk al hetgeen de Romeinen te hunner beschaving wilden doen, verachtte, omdat het kunsten en wetenschappen als voor hunne vrijheid gevaarlijk aanzag; hetwelk er openlijk roem in stelde, zijn regt alleen met de wapenen te verdedigen, en het als beschimping den Romeinen nahield, dat zij in vrede de uitspraak der wet inriepen 3), kon niet dan met wrevel den inval der Romeinen in zijne landstreken zien, en met gretigheid iedere gelegenheid bij de hand nemen, zijne vorige staatsgesteldheid weder in te voeren.

Gelukte hun eene dergelijke poging, of liet zich dezelve ook maar gunstig aanzien, dan was hunne herwonnen vrijheid het eerste denkbeeld, dat zich voor hunnen geest vertoonde, de eerste beweegreden, die zij aan anderen voorstelden, om derzelfer medehulp

1) TACITUS, *hist.*, lib. IV, cap. 76. *De mor. Germ.*, cap. 7.

2) TACITUS, *de mor. Germ.*, cap. 16.

3) *Vos armis jura defendite, Romanos sinite legum pae litigare.* CASSIODORUS, *var.*, lib. IX, Ep. 14.

te verwerven. » Wij wenschen u geluk, » zeiden de Overrijnsche Duitschers tot de Keulenaars, toen zij dezelve wilden overhalen, met hen gemeenschappelijk tegen de Romeinen den krijg te voeren, » dat gij » eindelijk vrij onder de vrije mannen zijn zult; wij » danken den hemel, dat gij tot onze gemeene Goden, » tot den naam en het verbond of ligchaam van Ger- » manen zijt teruggekeerd. Opdat onze vriendschap » eeuwigdurend zij, breekt de muren uwer stad, de » bolwerken uwer slavernij af; brengt al de Romei- » nen, die zich in uw midden bevinden, om; niet wel » vermengen zich de Heeren met de vrijheid.” 1) Deze benaming van *vrije lieden* was hun eeretitel; zij noemden zich, in tegenoverstelling der Romeinen en der ingezetenen van andere wingewesten, ja zelfs van die Duitschers, welke zich onder de Romeinsche heerschappij bevonden, *Franken* 2).

Het is wel waar, dat dit woord als eigennaam

1) *Redisce vos in corpus nomenque Germaniae, communibus Deis, sed praecipuo Deorum Marti grates agimus, vobisque gratulamur quod tandem liberi inter liberos eritis Sed ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sint, postulamus a vobis muros Coloniae, munimenta servitii detrahatis Romanos omnes in finibus vestris trucidetis: haud facile libertas et domini miscentur.* TACITUS, *Hist.*, lib. IV, cap. 6A.

2) Hoe vreemd ook, kan ik niet afzijn, den volgenden geheel verschillenden oorsprong dier benaming aan te halen. *Celta-rum gens est supra Rhenum fluvium ad Oceanum pertingens, tam praeclare à natura ad bellorum usus munita ut appellationem ab ipsis actis nacti, Franci nominentur, quasi a Graecanica dictione Φραγκοὶ i. e. septi, munitive ab imperito vulgo corruptò.* LIBANIUS, in *panegyrico Const.*, Or. 3.

eens volks niet vóór de helft der derde eeuw bij eenen veel lateren geschiedschrijver 1) voorkomt; maar de zaak zelve wordt reeds met eene vertaling van het woord door het Latijnsche *liberi* vroeger aangetroffen, en naar de zoo vernuftige aanmerkingen van MÖSER 2) kan het zijn, dat de Romeinen dien naam van Franken niet vroeger hebben willen toegeven, dan toen zij hunne aanspraak op Duitschland hebben laten varen. Al waren ook vroeger de Duitschers frank of vrij geweest, de Romeinen konden hun deze vrijheid hebben betwist, even als de Spanjaarden weigerden de Nederlanders als een vrij en onafhankelijk volk te erkennen, vóór den vrede van Munster, of ten minste vóór het twaalfjarig bestand; even als de Engelschen de onafhankelijkheid van de Staten van Noord-Amerika niet toegaven, ofschoon dezelve reeds lang bestond, en bij andere volken erkend was 3).

Het is in de Oud-Duitsche geschiedenis overbekend, en in allen gevalle thans de plaats niet aan te toonen, dat Duitschland in twee deelen was gesplitst, die ieder op zich zelf stonden, en door het Hercynische woud waren afgescheiden. Niet alleen bij de invallen der Romeinen, maar zelfs nog ten tijde van Keizer KAREL DEN GROOTEN, ja ook nadat de Carolingische stam opgehouden had vorsten aan Duitsch-

1) VORISCUS, in *Aureliano*, cap. 7.

2) *Osnabruckische Geschichte*, 1ster Theil, Abschnitt 3, § 19.

3) Dat zelfs in latere tijden de Franken niet altijd als een afzonderlijk volk beschouwd zijn, bewijst, dat onder dien naam Bructeri, Chamavi, Chatti en Ansibarii worden begrepen bij GREGOR TURON., *lib. 2*, cap. 9.

and en Frankrijk te geven, vindt men daarvan de kennelijkste sporen. Iedere dezer afdeelingen maakte uit een afzonderlijk verbond van volken, eene verschillende federatie, als men het zoo noemen mag, die hare bijzondere gebruiken en zeden had. Deze geschiedkundige waarheid op den voorgrond zijnde gesteld, laten zich welligt daaruit eenige schijnbare tegenstrijdigheden der ouden, en eenige der namen van de Duitsche volken verklaren.

Het moet een' ieder', die de werken van TACITUS en CAESAR over de zeden der oude Duitschers raadpleegt, dadelijk in het oog vallen, dat er tusschen hen een groot verschil is, en dat zelfs TACITUS, wiens werk van zoo veel kennis en aandacht getuigt, met zich zelve in tegenspraak is. CAESAR 1) geeft op, dat de Duitschers zich bijna eeniglijk op de jagt en den krijg toeleggen; dat zij geenen landbouw kennen, en meestal van melk, kaas en vleesch leven; dat niemand eenen akker of eenen besloten' grond heeft, maar dat de overheden aan ieder huisgezin jaarlijks naar hun welgevallen land aanwijzen, en het volgende jaar weder doen verlaten. En dit is geene opgave van hooren zeggen, want hij voegt er de redenen bij, waarom de Duitschers den landbouw niet oefenden, omdat zij vreesden, dat de landbouw hen van den krijg afkeerig zoude maken; dat zij over grenzen van landerijen onderling twist zouden hebben; dat daardoor burgerlijke gelijkheid zoude verminderen; dat men zich op zijne landgoederen huizen bouwen,

1) *De Bello Gallico, Lib. VI, cap. 21 et 22.*

en daardoor aan de plaats hechten zoude. Ook dit zelfde bevestigt TACITUS 1), wanneer hij zegt, dat de Duitschers hunne landen jaarlijks verlaten, en de grond dan overblijft, en dat niemand huis of hof heeft.

Daarentegen geeft dezelfde TACITUS als eene bijzondere gewoonte der Duitschers op, dat zij geene steden, dorpen of gehuchten hebben, maar dat ieder huis afzonderlijk staat, en het land rondom hetzelfde door den bewoner bebouwd wordt, hetzij, dit zijn zijne eigene woorden, uit vrees voor de gevolgen van brand, hetzij omdat zij geene kennis der bouwkunde hebben. Bij deze huizen hadden zij kelders, die, met mest gedekt, gedurende den winter een warm verblijf aanboden, en bij inval des vijands tot berging van kostbaarheden dienden 2). Hunne slaven verrigten niet, zoo als bij de Romeinen, huisselijke diensten, maar hadden ieder hunnen hof, en bragten jaarlijks aan hunnen heer eene schatting van graan, vee of kleedingstukken op 3). Zij waren derhalve een gevestigd volk, hetwelk den landbouw kende, en zich daarop toelegde.

Slechts op eene enkele wijze laat zich deze tegenstrijdigheid oplossen, wanneer men namelijk aanneemt, dat de beide deelen van Duitschland, bij TACITUS bekend zijnde, hij in het eene kapittel het zuidelijke, in het andere het noordelijke bedoelde, terwijl CAESAR, die het eerst met de Duitschers in

1) *De mor. Germ.*, cap. 26. Arva per annos mutant et superest ager. *ib.*, cap. 31, nulli domus aut ager aut aliqua cura.

2) *De mor. Germ.*, cap. 16.

3) *De mor. Germ.*, cap. 25.

kennis raakte, omtrent den waren staat des geheelen lands geene zoo naauwkeurige wetenschap konde hebben. En voorwaar, CAESAR had alleen de zuidelijke streken kunnen zien, terwijl TACITUS ook het noorden, waarin GERMANICUS en zijne voorgangers, wier togten dezelfde schrijver zoo omstandig verhaalt, den krijg gevoerd hadden, bijzonder kende. Alleen op het zuidelijke deel van Duitschland sloeg de beschrijving van CAESAR; dit volgt uit de geschiedenis van de door hem gevoerde oorlogen; de Noord-Duitschers waren niet zoo rondwalend, maar hunne huizingen aan des vijands woede blootgesteld. Niet aan den Opper-Rijn, waar CAESAR bekend was, maar in Westphalen, kon TIBERIUS de woningen der Duitschers in asch leggen en verwoesten, zoo als VELLEJUS PATERCULUS in de beschrijving van dien veldtocht opgeeft.

Zij, die het noorden van Duitschland bewoonden; die zich meer op den akkerbouw toelieden; die hunne vaste woonsteden en gebouwde huizen hadden, waarvan sommige, volgens het zeggen van TACITUS, met gekleurde aarde of leem aangestroken waren, moesten eenen bijzonderen naam hebben, die dezelve van de zuidelijken onderscheidde; en welke naam was er, in den aard der taal, beter en korter te vinden dan die van *Sassen*, met onze uitdrukking van gezetene burgers of inwoners volkomen overeenstemmende 1)? Zij alleen zaten op het land, terwijl die, welke geene vaste woonplaatsen hadden, rondzwierven, en zij konden, naar de aanmerking van MÖSER, Sassen heeten, zoo als men andere volken *Nomaden* noemt.

1) *Einsassen* zijn nog in het Hoogduitsch ingezetenen.

Met evenveel regt konden deze meer gevestigde Duitschers bij uitstek den naam dragen van *inwoners*, waarvan de Romeinen, die dit woord niet verstonden, den eigennaam van *Ingaevones* hebben gemaakt. Deze Ingaevones, die slechts bij de oudere schrijvers voorkomen, bij welke de naam der Sassen of Saksen niet bekend schijnt, woonden, volgens TACITUS, het dichtst aan den Oceaan 1); volgens PLINIUS 2), behoorden tot dezelve de Cimbren, de Teutonen en de volken der Chauçi, over welke in het vervolg nader; zij hadden derhalve dat gedeelte van Duitschland in, hetwelk vervolgens onder den naam van Neder-Saksen en Westphalen bekend geworden is.

In tegenoverstelling van deze Sassen en inwoners, moest de naam der Zuid-Duitschers hunne zwervende leefwijze aanduiden; en hoe kon men daartoe eenen geschikteren naam aantreffen dan dien van *Sueven*, die, zonder aan eenige bijzondere plek gehecht te zijn, over het geheele land als ware het zwerfden? Deze benaming is ook, volgens CAESAR, de algemeene, waaronder een aantal volkstammen worden begrepen, welker zeden hij zoo treffend beschreven heeft. Deze afleiding is zoo natuurlijk, dat het te verwonderen is, hoe MÖSSER, die reeds de Sassen, als vaste woningen hebbende, tegen *Nomaden* overstelt, niet reeds op het denkbeeld gekomen is, in den naam der Sueven deze zelfde gedachte op te sporen. Evenzeer is dezelve den geleerden SAVIGNY ontgaan, en welligt is het ge-

1) *De mor. Germ.*, cap. 2.

2) *Hist. Nat.*, *Lib. IV*, cap. 28.

brek aan kennis des Nederduitschen taaltaks de grond, waarom zij deze zoo in het oog vallende vertaling van dien naam hebben over het hoofd gezien.

Maar zoo de *Sassen* en de *Sueven* Deutschland in twee deelen verdeelden, die omstreeks het middenste van hetzelfde land in de nabuurschap van het Hercynische woud zich van elkander scheidden, had deze verdeeling nog meerderen invloed op de benaming der Duitsche volken, en hiertoe is eene duidelijker opheldering noodig.

Onder de gewoonten, aan de Duitschers eigen, reket CAESAR 1), dat ieder volk het als eene eer beschouwt, door woeste en onbewoonde grenzen te zijn omringd. » Dit, » zegt hij, » zien zij aan als » een bewijs van dapperheid, dat hunne naburen, van » de grenzen verdreven, wijken, en niemand zich » daarop durft vestigen. Zij oordeelen tevens, dat zij » daardoor veiliger zijn, en van eenen onverhoedschen » aanval niets te vreezen hebben. » Met dit laatste oogmerk, ofschoon met cenige verbetering 2), hadden de Romeinen in lateren tijd hetzelfde gebruik overgenomen; alleen gaven zij de grenzen, die zij op den vijand veroverd hadden, aan krijgslieden uit, onder de verpligting, dat deze en hunne erfgenamen steeds tot verdediging des lands bereid zouden zijn; door deze inrigting hadden deze grensbewoners een bijzonder belang het Rijk te beveiligen. Zij werden tot het bebouwen dier landen met slaven en vee on-

1) *De Bello Gallico, Lib. VI, cap. 23.*

2) Ja, ook zonder cenige verbetering. *Herodianus, Lib. 2, cap. 2, 9 en 11.*

dersteund, opdat niet, bij gebrek aan menschen, of bij het in jaren vorderen der bezitters, de landen, die het naast aan de barbaren grensden, zouden worden verlaten, hetgeen de Duitschers als schandelijk achtten 1). Somtjids werden ook deze grenzen aan oude krijgslieden geschonken, met beding, dat hunne zonen met het achttiende jaar tot de landweer verplicht zouden zijn 2). Veelvuldig zijn de sporen van deze gewoonte in de Romeinsche wetten, die tot ons gekomen zijn, voorhanden, en waarin deze landen onder verschillende benamingen voorkomen 3).

Deze landerijen, met hare onderscheidene namen, gaven ook die zelfde namen, of andere daaruit afgeleide, aan de soldaten, die dezelve, onder voorwaarde van verdediging, bewoonden. De oudste naam dezer grenzen en grensbewoners schijnt die van *Decumani*, welke reeds bij CICERO 4) voorkomt. Naderhand vindt men bij TACITUS dien van *Decuma-*

1) Sola quae de hostibus capta sunt limitaneis ducibus et militibus donavit, ita ut eorum essent si heredes eorum militarent nec unquam ad privatos pertinerent: dicens attentius eos militaturos si etiam sua rura defenderent. Addidit sane et his animalia et servos ut possent colere quod acceperant, ne per inopiam hominum vel per senectutem possidentium desererentur rura vicina barbariae, quod turpissimum illi ducebant. LANFRIDIUS, in *Alexandro*, cap. 58.

2) Veteranis omnia illa quae angusta adeunt Isauriae loca privatis donavit, addens ut eorum filij ab anno 18 mares duntaxat ad militiam mitterentur. VOPISCUS, in *Probo*, cap. 16.

3) L. 1 et 2, c. TH., de terris limitaneis (VII. 15.). NOV. THEOD. jun. 31. L. II. D. de evict. L. ult. c. de fundis limitrophis. JAC. GOTHOFREDUS ad *Cod. Theod. de terris limitaneis*.

4) Omnis ager Siciliae decumanus est.

tes 1), en in de laatste tijden onverschillig *limitanei*, *limitrophii*, *riparii*, *ripenses*, *riparienses*, enz. 2).

Ook op eene andere wijze konden de grenzen, die men oorspronkelijk geheel woest gelegd had, bewoond worden, wanneer namelijk zwervende lieden, uit hunne woonplaatsen verdreven, en genoodzaakt, zich ergens neder te zetten, van deze onbewoonde streken, hetzij met vergunning van het magtiger volk, hetzij uit wanhoop, en omdat zij niets te verliezen hadden, partij trokken. Reeds in de oudste tijden hadden de Cimbreren en Teutonen, door geweld of eene natuurlijke oorzaak uit hunne woningen verdreven, den Romeinen eene streek lands gevraagd, om zich neder te zetten, en de weigering daarvan was een krijg, die Rome aan den oever des verderfs bragt 3). Naderhand zetteden zich Galliërs op Duitschen bodem, in verlatene grenzen, neder, daarop vertrouwende, dat men hen niet ongelukkiger zoude maken, dan zij reeds waren 4). De Vriezen namen een oogenblik waar, toen de Romeinsche legers zich stil hielden, om deze grenzen door hunne jongelingschap te laten bezetten en bebouwen 5),

1) *De mor. Germ.*, cap. 29.

2) L. 7. C. TH. *de tironibus*, L. 4. C. TH. *de veteranis*, L. 8. C. TH. *de filiis militum apparitoribus*. L. 14. C. TH. *de erogatione militari annonae*. JAC. GOTHOFREDUS, *ad L. ult. C. TH. de re militari* (VII. 1).

3) LIVIUS, *hist.*, lib. 65. FLORUS, *rer. Rom.*, Lib. III, cap. 3, en de uitmuntende verhandeling van JOH. VON MÜLLER, *de bello Cimbrico*.

4) TACITUS, *de mor. Germ.*, cap. 29.

5) TACITUS, *Ann.*, lib. 13, cap. 54. Ook daar vindt men de Ansibarii uit medelijden op de grenzen geduld.

en zij rekenden zoo zeer op dit hun bezit, dat toen de Romeinsche Veldheer hun gebod, die landen te verlaten, zij een gezantschap aan den Keizer afzonden, om zich daarover te beklagen. In latere tijden was niets gewoner, en ofschoon het verzwakte Romeinsche rijk meestal genoodzaakt werd zijne grenzen aan de woeste Noordsche volken in te ruimen, totdat het geheel ophield te bestaan, zoo waren dergelijke aanvragen ook tusschen de Duitschers niet vreemd 1).

Deze grenzen nu werden bij de oude Duitschers *mark* genoemd, een woord, dat nog op den huidigen dag bekend is, en waarvan de titels van *Markgraaf* en de benaming van onderscheidene Duitse grenslanden afkomstig is. In het Latijn der middeleeuwen beduidt het daaruit afgeleide Latijnsche woord *marca* dit zelfde, zoo als het werk van zekeren PETRUS DE MARC, die eene Spaansche geschiedenis geschreven heeft, betiteld *de Marca sive limite Hispanico*, genoegzaam bewijst 2). Zij derhalve, die op de grenzen woonden, hetzij om eene woonplaats te vinden, hetzij om dezelve te beveiligen, konden, even als van het Latijnsche woord *limes*, de Romeinsche *limitanei*, zoo ook van het Duitse woord *mark*, niet beter genoemd worden dan *markmannen*, waarvan de Romeinen, de beteekenis van het woord onkundig, een eigen volk hebben gemaakt, bij hen onder den naam van *Marcomannen* bekend.

1) Omtrent de Gepiden en Gothen verhaalt dit JORNANDES, *de reb. Goth.*, cap. 17.

2) Ook in het Fransch is het woord *marche* in denzelfden zin gebruikt.

Het was echter niet alleen onder den naam van Mark, dat deze grenzen konden worden aangeduid, derzelve voornaamste bedoeling gaf nog tot eene andere en geheel verschillende benaming aanleiding. Wij hebben reeds opgemerkt, hoe zeer de krijgsvucht in de Duitsche zeden was ingevlochten, en het geheele volk steeds als een staand heer werd aangemerkt, waaraan hun algemeene naam van Germanen moet worden toegeschreven; maar al de gebruiken van dien tijd liepen te zamen, om volk en heer als een eenig en onafscheidelijk denkbeeld te doen aanzien. Wat tot beveiliging van het eene diende, was ook een bolwerk voor het andere, en zoo het volk, op staatkundige gronden, voorzigtiger geoordeeld had, zich als van eene woestenij te omgeven, was dit ook tevens ter bescherming van het heer tegen onverwachte aanvallen dienstig, en zoodanige grens kan als eene soort van verschansing van het leger worden aangezien. Wanneer men nu nagaat, dat het woord *mund* in het Oud-Duitsch *bescherming* beteekent, waarvan onze Nederduitsche woorden *mondig*, *mondborg*, en het Latijnsche *mundeburdium*, in de middeleeuwen gebruikt, afstammen, dan zal het geene verwondering baren, dat eene instelling, tot dekking van den staat, of, hetgeen overeen uitkomt, tot bescherming van het heer ingevoerd, den naam droeg van *Heermund*, en dat de grensbewoners *Hermunduren* werden genoemd.

Dat werkelijk *Hermunduren* en *Marcomannen* hetzelfde kan hebben beduid, bewijst de beschrijving van TACITUS, die dezelve naast elkander, benoorden

den Donau, en dus op de gronscheiding tusschen de Sueven en Saksers, plaatst. Naar zijne opgave toch, woonden langs den Donau, het digst aan den Rijn, de Hermunduren, omtrent in het noordelijke gedeelte van het tegenwoordige koningrijk Beijeren; hoogerop de Narisci, en bij den oorsprong van de Elbe, en dus in Bohemen en Silezië, de Marcomannen 1), die, volgens zijn verder verhaal 2), de Bojers uit die streken zouden hebben verdreven; een verhaal, dat daardoor onwaarschijnlijk wordt, omdat de Boji lang na dien tijd op dezelfde plaats gevonden worden, en dat uit hunnen naam zoowel die van Bojoarii of Bojuvarii, Beijeren, als die der landstreek, Bojohemum of Bohemen 3), gevormd schijnen. Maar wanneer deze Boji tevens Marcomannen waren, dat is, wanneer zij de grenzen tegen de noordelijke Saksers en oostelijke Slavonische volken verdedigden, dan laat zich de opgave van de woonplaats dier Marcomannen, volgens TACITUS, met die der Bojeri overeenbrengen, en deze geschiedschrijver, de beteekenis des naams niet kennde, heeft zich alleen daarin bedrogen, dat hij de Marcomannen en Bojeri als een verschillend volk aanziet.

Zoo de Romeinen die krijgslieden, aan welke zij op

1) VELLEJUS PATERCULUS, die uitdrukkelijk de Marcomannen in Bojohemum plaatst, zegt, dat de Hermunduren aan de Elbe woonden, hetgeen alleen daardoor mogelijk wordt, dat deze beide namen aan hetzelfde volk gegeven zijn.

2) De mor. Germ., cap. 42.

3) Bojohemum, id regioni quam incolebat Maroboduus nomen est. VELLEJUS PATERCULUS, *Hist., Lib. II.*

de grenzen woningen hadden aangewezen, *militēs ripenses* noemden, wordt het niet onwaarschijnlijk, dat ook om dezelfde reden die Franken of vrije Duitschers, welke op gelijken voet de grenzen bewaakten, *Ripuarii* zouden zijn genoemd; eene gissing, die, op zich zelve aannemelijk, ook daardoor bevestigd wordt, dat van deze benaming geene voldoende uitlegging kan worden gegeven, doch die, zooverre mij bewust is, door geen ander bewijs kan worden gestaafd.

Waar een volk door bergen, bosschen, rivieren of natuurlijke landscheidingen gedekt was, en alzoo het genoegzaam konde worden gerekend, eene streek lands óf geheel woest te laten, waarop zich naderhand anderen kwamen nederzetten, óf aan zwervende volken en krijgslieden, onder verplichting tot landweer, uit te geven, daar was het eigenlijke volk achter zijne Hermunduren, Marcomannen en Ripuariërs veilig; maar waar zoodanige natuurlijke bolwerken ontbraken, en welligt ook toen de Duitsche volken, zich meer in de eigenlijke krijgskunde hebbende geoefend, op het voorbeeld der Romeinen en andere beschaafdere volken, geleerd hadden beletselen te overkomen, was het noodig op eene andere wijze van verdediging te denken: het middel, waarop men natuurlijk, en wel het eerst van de Romeinsche zijde, de aandacht vestigde, was het aanleggen van vestingen.

Reeds in de oudste tijden hadden de Romeinen hunne legerplaatsen op eene vaste en genoeg bekende wijze verschanst; deze waren altijd van eenen aarden wal en gracht omringd, en daardoor voor aanvallen beveiligd; niets was dus natuurlijker, dan dat zij de

zwakke plaatsen der grenzen op dezelfde wijze moesten zoeken te bevestigen. De eerste maatregel was dan het graven eener gracht, waarvan de uitgediepte aarde tevens tot eenen wal aan de binnenzijde der gracht werd gebruikt; dit is in de latere tijden van het Romeinsche rijk door *fossatum* en *limes* uitgedrukt geworden 1); somtijds werden ook de wallen met scherpe palen voorzien, of, gelijk men in de nieuwere krijgs- en vestingbouwkunde zeggen zoude, *gepalissadeerd* 2). Bij deze wallen waren kleine verschanste legerplaatsen, waarin de bezetting veilig konde zijn, over de geheele uitgestrektheid des wals het oog konde houden, en hulp toebrengen, waar die op het eene of andere oogenblik zoude worden vereischt. Van het woord *Castrum*, hetwelk eene legerplaats beteekent, maakten de Romeinen het verkleinde *Castellum*, waardoor die kleinere verschansingen werden bedoeld, en waaruit het Nederduitsche woord *kasteel*, bijna in denzelfden zin, afkomstig is 3). Indien deze verschansingen grooter waren, of, bij de grenzen gelegene steden, tot de dek-

1) L. 1. c. TH. *de terris limitaneis*. l. 3, § 4 en 5. D. *de re militari*; HERODIANUS, *Lib. 2, cap. 11*. Verg. TACITUS, *ann. Lib. 1, cap. 50, Lib. 2, cap. 7* et passim.

2) Per ea tempora et alias frequenter in pluribus locis, in quibus Barbari non fluminibus sed limitibus dividuntur, stipitibus magnis in modum muralis sepi funditus jactis atque connexis, barbaros separavit. SPARTIANUS, in *Hadriano, cap. 12*.

3) TACITUS, *Ann., Lib. 2, cap. 7*. AMMIANUS MARCELLINUS, *Lib. 28, cap. 2*. PROCOPIUS, *de edif. JUSTINIANI, Lib. 2, cap. 5*. L. 2. c. TH. *de terris limitaneis*. L. 1. c. *de fundis limitrophis* XI. 59.;

king der grenzen werden versterkt, droegen dezelve den naam van Castra 1).

De vestingbouwkunde der ouden, die overal, waar geen geschut bekend is, en vóór de uitvinding der verrekijkers, van het grootste nut konde en moest zijn, bragt mede, dat de kasteelen dikwerf van torens werden voorzien, die, bij eene grootere sterkte, ter verdediging ook dat voordeel aanbragten, dat men den vijand bespieden, en, bij aantogt, van verre konde zien 2). Zoodanige kasteelen waren onder den naam van *burgen* bekend. Hetzij dit woord van Duitschen oorsprong zij, hetzij het Grieksche woord *πύργος*, gelijk ik voor waarschijnlijker houde, ten grondslag liggen moge 3), dit is zeker, dat de naam van *burg* reeds vroeg bij de Romeinen voor die kasteelen is aangenomen geworden, en op het einde der vierde eeuw wordt dit woord, als algemeen bekend, in de wetten gevonden 4).

1) AMM. MARCELLINUS, Lib. 14, cap. 7. l. 15 en 30. c. TH. *de erogatione mil. annae* (VII. 4).

2) Valentinianus Rhenum omnem a Rhetiarum exordio usque ad fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat, castra extollens altius et castella: turresque adsiduas per habiles locos et opportunos, qua Galliarum extenditur longitudo. AMM. MARCELL., Lib. 28, cap. 2.

3) *πύρ* beduidt in het Grieksch vuur, en, naar eene van deszelfs eigenschappen, ook al wat spits toeloopt, zoo als *πύραμις* eene naald, *πύργος* een toren; het woord *πύργος*, voor *burg*, staat bij ZOSIMUS, Lib. 2, cap. 34, terwijl PROCOPIUS, *de edif. Justin.*, Lib. 2, Cap. 5, in dien zin *πυργοκαστελλον* zegt.

4) L. 2 c. TH. *de his qui cond. propr.* (XII. 19). l. 6. c. *de fundis rei privatae* (XI 65).

Wanneer nu de Romeinen aan die grensbewoners, welke in vestingen of kasteelen waren geplaatst, den naam gaven van *Castriciensen*, naar het woord *Castrum*, of *Castellani*, naar dat van *Castellum* 1), is het dan wel te verwonderen, dat zij, die in burgen woonden, den naam van *burgbewoners* verkregen, of, bij verbastering, *Burgundiones* werden genoemd? En dit vermoeden wordt uitdrukkelijk bevestigd door eenen geschiedschrijver, die, het eerst van de Burgundiones melding makende, dezelve afleidt van eene volkplanting, door DRUSUS en TIBERIUS in het binnenste van Duitschland nedergezet, welke, tot een groot volk aangegroeid, hunnen naam hadden ontleend van de vaste woonplaatsen, die zij langs de grenzen hadden, en gewoonlijk *burgen* werden genoemd 2).

Er is een ander en nog onwedersprekelijker bewijs aan te geven, dat de Burgundionen in lateren tijd hetzelfde land bewoonden, waarin wij vroeger Hermanduren aantreffen, en dus ook de grenzen van het groote bondgenootschap bewaakten. Volgens de getuigenis van TACITUS, was het land der Catten nabij het Hercynische woud, daar waar de lage landen

1) L. 2. c. TH. de terris limitaneis. L. ult. c. TH. de re militari. L. 2. c. de fundis limitrophis. L. 14. c. de re militari (XII. 36).

2) Burgundionum quoque novorum hostium coepit novum nomen, qui plus quam 80000 armatorum ripae Rheni fluminis insiderunt. Hoc quondam, subacta interiore Germaniâ, a Druso et Tiberio adoptivis filiis Caesaris per *Castra* dispositos, aiunt in magnam coaluisse gentem. Atque etiam nomen ex opere praesumsisse, quia crebra *per limitem* habitacula constituta, *burgos* vulgo vocant. OROSTUS, lib. 7, cap. 22.

nog niet beginnen, doch de bergen reeds lager beginnen te worden, dat is met andere woorden, in het tegenwoordig Hessen 1). Deze Catten hadden in en omtrent hun land zoutbronnen, die ook werkelijk nog op dit oogenblik in Hessen voorhanden zijn, en eene aanzienlijke hoeveelheid zout jaarlijks opleveren; over het bezit dezer bronnen was, onder de regering van Keizer NERO, tusschen hen en hunne naburen, de Hermunduren, een bloedige oorlog ontstaan 2). Een paar eeuwen later was er tusschen de Alamannen en Burgundionen zeer dikwijls over de zoutbronnen en grenzen strijd 3). Daar nu zoodanige zoutbronnen en groeven in Duitschland niet dan in het tegenwoordig Hessen gevonden worden, volgt daaruit, dat de Alamannen en Burgundionen het land, waar voorheen Catten en Hermunduren woonden, inhadden; en daar ons de geschiedenis van dien tijd door Romeinsche schrijvers vrij duidelijk is bewaard, zonder dat van eene zoodanige verhuizing, die hun, als op hunne grenzen voorgevallen, niet onbekend zijn kon, iets is vermeld, wordt het waarschijnlijk, dat de Catten en Hermunduren geene andere zijn dan Alamannen en Burgundionen, hetgeen nog daardoor in zekerheid wint, dat de vorderingen in de

1) *De mor. Germ.*, cap. 30. Ook de naam van Catti, Chatti, of Hatti, naar de verschillende uitspraak der letter *h*, komt met dien van Hassi, dien de Hessen nog dragen, volkomen overeen. Als bureu zijn ook de Hermunduri en Chatti bij PLINIUS, *hist. nat.*, lib. 4, c. 28.

2) TACITUS, *Ann.*, lib. XIII, cap. 57.

3) AMM. MARCELLINUS, lib. 28, cap. 5.

krijgskunst, van zelve het vermeerderen der burgen ten gevolge hebbende, alle Marcomannen en Hermunduren allengs tot Burgundionen moesten worden.

En men verwondere zich niet eene zoodanige toevallige omstandigheid, als het bewonen der grenzen of van vestingen, tot eenen eigenaam te zien verheven, daar het niet aan voorbeelden ontbreekt, dat in latere tijden de Romeinen hunne eigene grensbewoners onder de vreemde volken optellen. Bij gelegenheid van eenen binnenlandschen oorlog, onder Keizer AURELIANUS, schrijft dezelve aan ULPUS CRINITUS, dat de opstandelingen verslagen, en zeven duizend Hiberiërs, Ripariënsers (d. i. grensbewoners), Castrianers (burgbewoners) en Dacisci op het slagveld zijn gebleven 1). Ook is dit bij de oude Schrijvers zoo algemeen, dat het niet ontbroken heeft aan uitleggers, die bij TACITUS, onder de benaming van *Decumates*, een Duitsch volk hebben verstaan, ofschoon het alleen de Romeinsche soldaten waren, die de grenzen bebouwden en tevens bewaakten 2).

Niet al de volken, en bijzonder die op eenen zoolagen trap van beschaafdheid stonden, waren gelijk gewapend; en het is geenszins vreemd, dat ook het verschil van wapentuig eene bijzondere benaming aan eenige derzelve gegeven hebbe, die óf geen afzonderlijken naam hadden, óf wier eigenlijke naam den Romeinen onbekend, ja welligt voor hunnen

1) *Hi compressi sunt septem millibus Hiberorum, Ripariensium, Castranorum et Dacisiorum interemtis. VORISCUS, in Aureliano, cap. 38.*

2) *LIPSIUS ad Tacitum, de mor. Germ., c. 29, nota 82.*

tongval te hard was. Vroeger is reeds aangemerkt, dat *barten* in het oud-Duitsch, en ook nog heden in het Hoogduitsch, een' bijl beduidt, en het is dus natuurlijk, dat, zoo er onder de Duitschers waren, die, met groote bijlen gewapend, ten strijde trokken, deze den naam van de *Langebarten* ontvingen, en alzoo eerst *Lungobarden*, naderhand, met eenen meer Latijnschen naam, Longobarden genoemd werden 1). Wellicht evenwel zoude deze naam aan het gebruik van *lange baarden* te dragen, kunnen worden toegeschreven; dan ik zoude de eerste afleiding verkieszen, omdat de meeste Germanen hunne baarden ongeschoren lieten, en dit dus niet wel als kenteeken van eenig bijzonder volk kan worden aangenomen. Zeer zeker is deze naam niet met sommige schrijvers uit het Grieksche woord *δορυφορος*, hetwelk een' lansdrager moet uitdrukken, op te sporen, daar er geene de minste reden is, buiten eenige stellige oorzaak eenen Duitschen naam uit het Grieksch te verklaren, vooral wanneer de Deutsche taal daartoe genoegzaam is.

Naar een ander gebruik, hetwelk misschien ter dekking tegen ongedierte, of uit eenen vreemden wansmaak, bij meerdere onbeschaafde volken in andere werelddeelen aangetroffen, afkomstig is, dat namelijk van

1) TACITUS, *de mor. Germ.*, cap. 40, noemt dezelve Longobardi, doch in zijne *Ann.*, Lib. 2, cap. 45, Longobardi, onder welken naam zij ook bij VELLEJUS PATERCULUS, *hist.*, lib. 2, voorkomen. Waarschijnlijk heeft TACITUS bij het schrijven zijner jaarboeken de Romeinsche berigten, doch bij zijne Germania Duitschers geraadpleegd, waaruit dit verschil van benaming ontstaan is.

hun ligchaam met onderscheidene kleuren te beschifderen, hadden de vroegere inwoners van Schotland eene benaming ontvangen, welke de Romeinen hun in het Latijn hadden toegevoegd, die namelijk van *Picti*, *geschilderden*, en hetzij deze volken eene voor de Romeinen geheel onverstaaubare taal spraken, waaruit zij geen enkel woord konden overnemen, hetzij een minder verkeer het den Romeinen niet der moeite waardig gemaakt had zich eenigzins daarom te bekommeren, zijn zij alleen onder dien naam bekend 1).

Het is geenszins mijne bedoeling hier al de uitleggingen op te halen, die men aan sommige namen der Deutsche volken gegeven heeft, welke door geene andere bewijzen gestaafd, of voor ons zonder eenig belang zijn, zoo als de afleiding van den naam der *Gothen*, van het bijvoegelijke naamwoord *goet*, *gut*, eene eigenschap, die zij zich zelven zouden gegeven hebben, of van dien der *Hunnen*, van het oud-Deutsche woord *hühne*, een' reus; ik zal slechts in het voorbijgaan aanmerken, dat *ang* of *eng* het midden beteekent, en ook in dien zin nog in het Nederduitsch genomen wordt, zoodat *Angli* 2), *Angri*, *Angrivarü*, *Engern*, volken zijn, die in het midden wonen 3); *Anglo-Sak-*

1) BEDA, *Hist.*, lib. 1, cap. 1.

2) Van dit woord *Eng* leidt MÖSER den naam van *Angli*, *Engelschen*, af, en twijfelt, op dien grond alleen, aan het veroveren van Groot-Brittanje door de Angel-Saksen, eene geschiedenis, die mijns oordeels te veel voor zich heeft, om op eene bloote gissing te worden tegengesproken.

3) Zoo worden de Saksers verdeeld in Westfalalii, Angrarii en Ostfalalii: *LEX SAXONUM in fine*, cap. *Aquitgr.*, 797. Vulgo *Capitulari Saxonum in proömio*.

sen, de midden-Saksers; maar ik ga over tot eene stoutere en gewigtiger gissing van *mōser* omtrent een Duitsch volk, hetwelk onder de oude geschiedschrijvers en aardrijkskundigen groote zwaarigheid heeft gebaard.

Al de tot ons gekomene berigten van dien tijd vermelden de *Cauchi* als eenen naam, aan onderscheidene volken gemeen, doch zijn het onderling omtrent het juiste dier benaming niet eens. TACITUS 1) en PLINIUS 2) noemen deze volken *Chauci*; VELLEJUS PATERCULUS 3) *Cauchi*; SUTTONIUS *Cauci* 4). Deze naam was niet aan een bijzonder volk eigen, maar al die schrijvers spreken van de *gentes Chaucorum*; zij woonden aan het noordwestelijke deel van Duitschland, en TACITUS plaatst dezelve tusschen de Catten en Vriezen, terwijl PLINIUS, die geene Vriezen kent, dezelve in ééne streek met de Cimbren en Teutonen noemt.

Het land, waarin de *Cauchi* geplaatst worden, was laag en moerassig. Zeer krachtig drukt een Romeinsch schrijver van lateren tijd het gevoel uit, hetwelk vreemden, aan eenen stevigen bodem gewoon, bij het betreden van dien grond moet hebben bezielde. » De » landstreek, » zegt hij, » indien ik mij zoo uitdrukken » mag, heeft geen grond. Zoodanig is dezelve met » water doortrokken, dat hij niet alleen daar, waar hij » kennelijk moerassig is, voor den tred wijkt, en den

1) De mor. Germ., cap. 35.

2) Hist. nat., lib. 4, cap. 28, en lib. 16, cap. 1.

3) Hist., lib. 2.

4) In Claudio, cap. 24.

» indruk der voeten lang bewaart, maar ook dreunt
 » wanneer dezelve, eenigzins drooger zijnde, betreden
 » wordt, en door de trilling het gewigt schijnt te voe-
 » len, dat hem drukt. Zoo zeer drijft de aarde op
 » het daaronder staande water, dat men met regt
 » zoude kunnen zeggen, dat op dien grond een
 » krijgsman tot de zeedienst geoefend wordt” 1).
 Eene dergelijke, schoon min figuurlijke, en meer
 natuurkundige beschrijving geeft PLINUS, die ver-
 haalt, dat op de kusten der Chauci eikenboomen,
 door het water ondermijnd, en door den wind ge-
 dreven, met hunne uitgebreide wortels groote eilan-
 den medenemen 2). Het is ook met kennelijke be-
 trekking op deze streken, dat TACITUS de landen
 van Duitschland als opgeblazen vermeldt, wanneer
 hij eenen veldtogt in Oost-Vriesland bij de Wezer
 en de monden van den Eems beschrijft 3).

Deze toestand des lands moet iedereen', en bijzon-
 der de Romeinsche legerbenden, die veldtogten in
 Italië, in Frankrijk, in het zuidelijke Duitschland, in

1) Regio, ut cum verbi periculo loquar, pene terra non est. Ita penitus aqua permaduit, ut non solum qua manifesti palustris est, cedat ad nixum, et pressu hauriat vestigium, sed etiam, ubi paullo firmior, pedum pulsu tentata, quatitur, et sentire se procul motu pondus testatur. Ita ut res est subjacentibus innatat et suspensa late vacillat, ut merito quis dixerit exercendum fuisse tali solo militem ad navale certamen. EUSEBIUS, in *panegyrico Constant.*, cap. 8.

2) Littora Chaucorum obtinent quercus suffossaeque fluctibus aut propulsae flatibus vastas complexu radicum insulas secum auferunt *Hist. nat.*, L. 16, cap. 1.

3) tumidis Germaniae terris. *Ann.*, Lib. 2, cap. 23.

Hongarije, Turkije, Azië en Afrika steeds op eenen vasten grond hadden gemaakt, treffen, en bijaldien in latere tijden nog streken den naam van *Beveland* hebben gehouden; bijaldien andere *Holland*, of de inwoners *Holzaten* genoemd zijn, zoude het niet te verwonderen zijn, zoo ook deze holle en trillende bodem tot eenen naam aanleiding zoude gegeven hebben, die aan alle volken tusschen den Rijn, de Lippe en de Wezer, vooral het dichtst aan de zee wonende, gemeen konde worden.

Wanneer men nu overdenkt de onderscheidene spelling, die de Romeinen van den naam van *Chauci*, *Cauci*, *Cauchi* geven, dan wordt het waarschijnlijk, dat dezelve moeijelijk van uitspraak geweest zij, terwijl de tweeklank *au* welligt slechts eene aanwijzing geweest is van de Duitsche uitspraak des klinkers *a*, zoo als dezelve nog heden in het Westphaalsche, zoowel als in Gelderland en Overijssel, wordt gebruikt, en overeenkomt met hetgeen de Zweden door *å* uitdrukken. Voegt men hierbij, dat in het Angel-Saksisch *cuacian beven* beduidt, waaruit het Engelsche *quaker* in dien zelfden zin overig, en ook in het Nederduitsch een kwaker afkomstig is, dan zoude men mogen vooronderstellen, dat de Bevelanders, *Holzaten*, met één woord al de volken, die op zulke drijvende en onvaste gronden woonden, door de Romeinen, onder den naam van *kwaker*, waarvan zij het Latijnsche *Chauci* gemaakt hebben, begrepen zijn; en deze vooronderstelling zoude nog meer daardoor worden bevestigd, dat eene plaats in het Westphaalsche, waar eene brug is, die naar het Oostvriesche leidt, *Kwakenbrug* genoemd wordt.

Ook *vriezen* heet in het plat-Duitsch en Oost-vriesch *beven*, en de beteekenis van dit woord in het Nederduitsch is van dezen zin niet ver verwijderd; deze zelfde eigenschap van den grond zoude ook den naam der *Friesen*, *Frisonos*, *Frisiones*, hebben kunnen veroorzaken. Deze laatste gissing zoude ook kunnen oplossen, waarom PLINIUS, die den naam der Chauci in eenen uitgestrekteren zin neemt, van geene Vriezen gewaagt, en in het noordwestelijke gedeelte van Duitschland alleen Cimbren, Teutonen en Chauci noemt, onder welke dan de Vriezen zouden begrepen zijn, terwijl TACITUS, die den naam der Chauci nauwer bepaalt, dezelve naast de Vriezen plaatst. Ook zoude deze uitlegging de reden kunnen aan de hand geven, waarom, toen de naam van Vriezen hoe langer hoe meer in zwang geraakte, van de Chaucische volken niet meer wordt gerept, zonder dat men ergens te boek gesteld vindt, wat van dezelve geworden zij.

Zoo laten zich vele der namen, die de Grieken en Romeinen als bijzondere en eigennamen van volken opgegeven hebben, verklaren; en wanneer de geschiedkundige getuigenissen met de afleiding, uit het taaleigen opgegeven, zamenloopen, dan mag men dezelve met eenige waarschijnlijkheid aannemen, terwijl deze nieuwe begrippen niet alleen over de zoo duistere geschiedenis en aardrijksbeschrijving dier tijden enig licht verspreiden kunnen, maar ook dat nut hebben, dat vele vergeefsche nasporingen daardoor voorgekomen worden. Wanneer men toch aan hetzelfde volk in onderscheidene tijden verschillende namen heeft

gegeven, dan wordt het onnoodig, moeite te doen om te onderzoeken, welke de reden van den ondergang der eersten, welke de oorsprong der tweeden zij.

Het zal welligt als eene groote tegenwerping tegen deze uitlegging worden beschouwd, dat Longobarden, Vriezen, Burgundiones, Franken, Ripuariërs, Alamannen, Anglers en Saksen den naam hebben blijven dragen, nadat het Romeinsche Rijk reeds lang verscheurd was, en zij ieder hun eigen rijk hadden gevestigd; dan vooreerst is het bij mij niet zeker, dat ieder dier volken een' eigennaam gehad hebbe, en zich wel van zijne naburen onderscheidde; ten andere vonden zij in de Romeinen een zeer beschaafd volk, dat hun in kennissen verre vooruit was; en ofschoon zij als overwinnaars zoowel als uit die onbuigzaamheid, welke hunner ruwheid eigen was, hunne zeden en gebruiken wilden behouden, schikten zij zich ongemerkt, bijzonder in al hetgeen maar de verste betrekking tot kennis of wetenschap had, naar de Romeinen; eindelijk zijn de meeste overblijfselen van dien tijd, zoo niet alle, in het Latijn, en daarin konden en moesten de Duitsche volken de Romeinsche benamingen overnemen, waarvan zij zelve welligt den oorsprong in hunne eigene taal niet meer konden opsporen, en die zij als hunne namen in het Latijn aanzagen. Ook waren alle namen, die deze volken droegen, hun zoo onverschillig, dat zij in hunne eigene wetten zich zelve, in tegenoverstelling der Romeinen, dikwerf *barbari* noemden 1).

1) LEX SALICA, Tit. 16., § 2. Tit. 44., § 1. LEX BURGUNDIONUM,

Even weinig als men met eenige zekerheid de namen, die de Romeinen aan geheele volken gegeven hebben, als eigennamen aannemen kan, even zoo weinig staat kan men op de eigennamen van personen maken, en het is genoeg daartoe aan te halen, dat de geschiedschrijver der Gothen eenen hunner Koningen den eigennaam van *Ostrogotha* 1) toelegt, terwijl het overbekend is, dat de Oostersche Gothen onder dien naam niet alleen voorkomen, maar ook een rijk in Italië onder ALBOINUS hebben gesticht, om zich van deze onzekerheid te overtuigen, die ook voor de geschiedenis niet geheel onverschillig is, schoon van mindere gevolgen.

Reeds vroeger hebben wij aangemerkt, dat de Oud-Duitsche kronijken en volksliederen den veldoverste, dien TACITUS onder den naam van ARMINIUS zoo bekend gemaakt heeft, dien van Hermann geven, hetzij dit zijn eigen naam geweest zij, of de *Hermann* of krijgsman bij uitstek eenen veldheer beteekend hebbe, hetgeen daaruit te waarschijnlijk wordt, daar wij in lateren tijd én bij de Gothen 2) én bij de Sueven 3) veldheeren onder den naam van *Ennanaricus* vinden. Konde TACITUS van Hermann Arminius maken, dan is er ook geene reden, om niet hetzelfde grondwoord van *eer* of *heer* in

Tit. 44, § 1. *Tit.* 47, § 1. *Tit.* 55, § 1. *Tit.* 60, § 1. Edictum THEODORICI, art. 34, 145, et in fine.

1) JORNANDES, *de reb. Goth.*, Cap. 16 en 17. Tunc Ostrogotha, Rex Gothorum, respondit.

2) JORNANDES, *de reb. Goth.*, Cap. 23.

3) IDATIUS, in *Chronico ad ann. 25 Honorii*.

den naam van *Ariovistus* aan te treffen, die als veldheer de Duitschers tegen CAESAR aanvoerde, hetzij als heervester, dat is opperhoofd van het leger 1), hetzij in denzelfden zin als de benaming *erntveste*, die nog geene vijf en twintig jaren geleden aan de stedelijke besturen in de Nederlanden gegeven werd.

Een der Langobardische Koningen is ons alleen bij den toenaam, hem naar de kleur zijner haren, *Rotharis*, gegeven, bekend, even als Keizer FREDERIK DE EERSTE, zoowel als het beroemde Opperhoofd der Barbarijische Zeeroovers, dien van *Barbarossa* dragen. De Sueven stonden kort na den tijd, toen ATTILA, aan het hoofd zijner Hunnen, overal den schrik verspreid had, onder de bevelen van HUNNIMUNDUS 2), dat is naar de reeds bevorens vermelde beduiding van het woord *mund*, beschermer tegen de Hunnen. Welligt ook was *Maroboduus*, markbote, hetgeen naderhand markgraaf genoemd is, de titel van hem, die op de grenzen het bevel voerde, en dus door de Romeinen als Koning der Marcomannen werd aangezien 3).

Ik erken gaarne, dat deze ophelderingen omtrent de namen van bijzondere personen én meer op bloote gissingen berusten, én van minder nut voor de geschiedenis zijn; dan het gebeurt dikwerf, dat men

1) Ofschoon MÖSER dit niet zoo verre gevolgd heeft, geeft hij daarvoor een schoon bewijs aan de hand, door het woord *wahrvester*, opperhoofd der wehre, als huisheer te vertalen. *Osn. Gesch., 1ster Th., Abschn. 1, §. 8, not. g.*

2) JORKANDES, *de reb. Goth., Cap. 53.*

3) VELLEJUS PATERCULUS, *Hist., Lib. 2*

in denzelfden tijd voor hetzelfde volk twee verschillende opperhoofden vindt, wanneer de eene den eigenaam heeft opgegeven, de andere den titel daarvoor heeft aangezien; ook worden bij dergelijke vergissingen aan denzelfden persoon daden toegeschreven, die door onderscheidene, en met groot verschil van tijd of plaats, verrigt zijn; zij kunnen dus, wanneer daarvan een behoedzaam gebruik wordt gemaakt, in de opheldering der geschiedenissen van de oud-Duitsche volken, over welke een diepe sluier ligt, van eenig belang zijn.

Ik heb gewaagd de aanmerkingen van vele uitmuntende schrijvers, wier werken in Nederland niet genoeg bekend zijn, mede te deelen, dezelve te zamen te verbinden, en daarbij ook mijne eigene meening of bewijzen te voegen; zoo veel kan de kennis der Duitsche taal tot die der oudheid dienstig zijn. Ook andere belangrijke bijdragen, die tot de nadere bekendheid met den toestand der oude Duitschers en de wegruiming van vele duisterheden leiden, kunnen uit die werken worden geput, en ik behoude mij voor, om ook die bij vervolg aan de klasse voor te dragen.

MÉMOIRE

SUR L'ORIGINE DE LA DIFFÉRENCE RELATIVE
A L'USAGE DE LA LANGUE FLAMANDE OU
WALLONNE DANS LES PAYS-BAS.

LU DANS LA SÉANCE DE L'ACADÉMIE ROYALE DES SCIENCES ET BELLES-
LETTRES DE BRUXELLES, DU 8 MAI 1825.

*Imprimé et inséré au Tom. III des Mémoires de l'Académie,
pag. 437 et suiv.*

Il est dans l'état des peuples des différences très-marquées ; les unes sont le résultat des circonstances locales , de la nature du terrain qu'ils occupent , des moyens de leur existence, des relations sociales ; d'autres proviennent de causes étrangères , qu'on peut tracer historiquement et dont l'origine se rapporte à des guerres , des conquêtes , des invasions , des émigrations , attestées par les annales ; mais il en est aussi qui , quoique d'une singularité ou d'une bizarrerie frappante , ne peuvent être expliquées , et au sujet desquelles il faut dire avec le jurisconsulte : *non omnium quae a majoribus accepimus ratio reddi potest.*

Entre ces phénomènes dont l'origine se perd dans la nuit des temps , mais que le flambeau de l'histoire pourrait éclaircir , l'Académie avait cru pouvoir placer la différence qui existe entre les langues usitées dans les provinces des Pays-Bas , différence particu-

lièrement remarquable, sous ce rapport, que des provinces qui n'ont jamais appartenu à la France, mais soit à l'empire germanique, soit à des souverains indépendans, comme le comté de Hainaut, le comté de Namur, l'évêché de Liège, le duché de Limbourg et une partie des duchés de Brabant et de Luxembourg, ont de tout temps parlé un dialecte français, tandis que le comté de Flandre, qui a été long-temps un des fiefs de la France, et dont une partie est incorporée à ce royaume depuis des siècles, n'a jamais abandonné l'usage d'un dialecte tudesque. Ce sujet ayant été mis au concours, le prix a été adjugé à un mémoire, rempli d'érudition et de mérite, qui reproduit l'opinion énoncée par le célèbre abbé Dubos, dans son histoire critique de l'établissement de la monarchie française dans les Gaules, et attribue cette différence aux colonies des Germains établies dans la Belgique avant l'occupation des Gaules par Jules César, et à la transplantation des Saxons par Charlemagne. En décernant le prix, l'Académie a rendu justice à l'auteur du mémoire; mais elle n'a point déclaré adopter son système; il peut encore être permis d'examiner ce problème historique, et cette recherche peut donner lieu à quelques observations, peut-être nouvelles, sur la grande influence de la France sur les usages et la littérature des Pays-Bas en général, dans des temps où l'on pouvait facilement la méconnaître.

Il n'est point aisé d'obtenir des notions sûres ni même très-probables sur la langue des peuples que les Romains désignaient sous le nom de barbares: le

peu de connaissances que nous ont transmis un nombre très-borné d'auteurs qui se sont occupés de décrire l'état de ces peuples, prouve à l'évidence qu'ils ne s'étaient point donné la peine d'en apprendre la langue, et les bévues les plus singulières attestent cette ignorance. C'est ainsi que nous voyons des désignations changées en noms de peuples, des titres en noms de personnes ou de famille, des dénominations identiques de la même peuplade reçues comme indiquant des nations différentes. On a fait un nom de peuple des Germains 1), des Alamans 2), des Saxons 3), des Suèves 4), des Lombards 5); on a donné à des chefs les noms d'Arioviste 6), d'Arminius 7); on a distingué comme peuple séparé les Francs 8); on a regardé comme différens les Décu-

1) *Germani* n'est autre chose que *Herimenni*, *Hermann*, *Arimanni*, en tudesque *Heermannen*, c'est-à-dire, hommes de guerre ou d'armée.

2) *Alimanni* est une autre dérivation de *Heermannen*, de même que *hallebarde* s'est formée de *heerberte*, hache de guerre.

3) *Sasses* sont ceux qui habitent à demeure fixe: *Einsassen* sont encore les régnicoles en allemand.

4) *Suèves* sont les Nomades. *Zweven* en hollandais, *Schweben* en allemand, signifie encore planer sur la terre, n'avoir aucun lieu fixe soit pour se reposer ou pour fixer sa demeure. V. Cæsar, de bell. gall., lib. 4, cap. 1.

5) *Longobardi* sont les guerriers armés de longues haches, *lange barten*, comme on a dit depuis des hallebardiers, lanciers, mousquetaires, etc.

6) *Arioviste*, *heervester*, celui qui fortifie ou commande l'armée.

7) *Arminius* est encore connu en Allemagne sous le nom de *hermann*, homme de guerre, ainsi dit par excellence.

8) *Francs*, c'est-à-dire, libres de la domination romaine.

mates, les Marcomans, les Bourguignons 1), et mille autres pareilles inconséquences qu'on pourrait relever facilement. Probablement la langue peu cultivée, dure et gutturale de ces peuples n'offrait aucun attrait à celui qui était habitué aux idiômes plus formés et plus harmonieux de la Grèce et de l'Italie: les premiers Romains, qui parlèrent des Gaules et de la Germanie, s'efforçaient de rendre en latin la signification des mots qu'ils entendaient, et que leur expliquaient les natifs; plus tard des Romains, nés ou établis dans ces contrées, ayant perdu la grande habitude du latin, et s'étant familiarisés avec le jargon du pays, ou des barbares qui se servaient avec peine de la langue universelle, reprirent les noms originaires avec une inflexion latinisée 2), et rompaient la langue qu'ils employaient. Dans la profonde obscurité où étaient plongés ces peuples, lors

1) *Décumates* étaient chez les Romains des militaires établis sur les frontières pour les garder; cette frontière s'appelait en allemand *mark* (d'où dérive le titre de *markgraaf*, margrave ou marquis), et les soldats qui la gardaient, *marcomanni*. Lorsqu'elle était fortifiée par des châteaux (*bürgen*), c'étaient des *burgundiones*. Ces mêmes soldats étaient dans un autre sens *hermunduri*.

2) Tacite, en parlant des révoltes des Germains, fait dire à un de leurs chefs: *LIBERI inter LIBEROS eritis*, lib. 4, Hist. cap. 64; plus tard on dit *Franci*. César parle des *ambacti*, *clientes*, des chefs gaulois (de bell. gall., lib. 6, cap. 15). Tacite des *comites*, des chefs germains (de morib. Germ., cap. 13); plus tard on les a nommés *gesellen* (ce qui signifie encore compagnon en allemand et en hollandais), et l'on en a formé le nom de *guasalli* et *vasalli*. Les fidèles sont devenus des *antrustiones*, et ainsi de suite.

des conquêtes des Romains et long-temps après, dans une ignorance absolue et presque totale de l'art d'écrire, s'ils avaient des ouvrages de sciences, d'histoire, de mythologie, de littérature; si leurs bardes étaient autres que des rhapsodes, dont les chants se transmettaient de mémoire des générations précédentes à celles qui les suivaient, rien du moins n'est parvenu jusqu'à nous, rien ne peut nous donner une connaissance exacte de la langue qu'on parlait dans les Gaules et la Germanie avant et même depuis Jules César.

Lorsque les Romains entrèrent dans les Gaules proprement dites ou Transalpines, qui composent le royaume actuel de la France et quelques pays adjacens, cette importante région était bornée au midi par les Pyrénées, à l'orient par les Alpes et le Rhin, qui en était également la limite septentrionale; elle s'étendait à l'occident jusqu'à la mer. Les Gaules étaient divisées en trois parties; la Gaule aquitaine ou aquitanique, qui était la plus proche des Alpes et des Pyrénées; la Gaule Celtique, qui s'étendait jusqu'à la Seine et la Marne 1); la Gaule Belgique, qui comprenait le pays entre la Seine, la Marne et le Rhin. Chacun de ces peuples avait non-seulement des lois et des formes de gouvernement différentes, mais

1) Les Gaulois celtiques étaient ceux que les Romains nommaient Gaulois par excellence et par opposition à tous les autres; César dit que ces peuples qui s'appelaient *Celtes* dans leur propre langue, étaient appelés Gaulois par les Romains. De bell. gall., lib. 1, cap. 1. Cependant le nom de Gaules était générique et comprenait non-seulement l'Aquitaine et la Belgique (*Gallia est omnis divisa in partes tres*), mais encore le nord de l'Italie.

ils ne parlaient pas la même langue 1). L'idiôme des Germains était encore tout autre ; et si un de leurs chefs, connu sous le nom d'Arioviste, savait se faire comprendre des Gaulois, c'était parce qu'une longue habitude, un long séjour dans les Gaules, lui avaient rendu familière la langue du pays 2). Il n'entre point dans notre projet de rechercher à quelle époque appartient le nom de Germain, que Tacite regarde comme récent 3), et qui cependant était très-connu du temps de César, environ un siècle et demi avant que Tacite ait écrit son fameux ouvrage, ni comment il se fait que le nom de Germains leur ait été donné d'abord par les vainqueurs et ensuite par eux-mêmes, qui étaient les vainqueurs 4) ; il suffit d'observer la différence de langage qui existait entre eux et les Aquitaniens, les Celtes et les Belges.

Indépendamment des trois langues différentes, celle de l'Aquitaine qui paraît s'être conservée dans les montagnes des Basques, celle des Celtes qu'on pré-

1) »Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt.» Cæsar, de bell. gall., lib. 1, cap. 1.

2) »Et propter linguæ gallicæ scientiam, qua multa jam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur.» Cæsar, de bell. gall., lib. 1, cap. 47.

3) »Cæterum Germaniæ vocabulum recens et nuper additum : quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerunt, nunc Tungri, nunc Germani vocati sunt : ita nationis nomen non gentis evaluisse paulatim, ut omnes primum a victore ob metum, mox a se ipsis invento nomine Germani nomine vocarentur.» Tacitus, de mor. Germ., cap. 2.

4) Les traducteurs de Tacite ont été singulièrement embarrassés de ce passage. V. la Germanie de Tacite, trad. par C. L. Panckoucke, Introd., pag. 69.

tend être l'origine du bas-breton, du langage du pays de Galles, et de l'Irlande, comme des montagnards de l'Écosse et de la Cornouaille, et celle des Belges, sur laquelle nous n'avons aucune notion, cette partie septentrionale des Gaules devait présenter une autre bigarrure. Plusieurs peuplades germaniques, originaires de la rive droite du Rhin, s'étaient fixées dans la Belgique 1); ces nations tiraient gloire de leur origine 2), et il est probable qu'elles n'auront point abandonné leur langue nationale 3). Cette langue était la même que celle des peuplades indépendantes, qui après avoir secoué le joug des Romains et même leur avoir tenu tête vinrent fondre sur l'empire et principalement sur les Gaules; toutes ces peuplades Sicambres, Tongres et autres s'étaient donné le nom de libres ou *francs*, nom qui devint bientôt propre à celles qui se rendirent maîtresses de la principale partie des Gaules 4).

1) Plerosque Belgas esse ortos a Germanis, Rhenumque antiquitus transductos. Caesar, de bell. gall., lib. 2, cap. 4.

2) Treveri et Nervii circa affectationem germanicae originis ultro ambitiosi sunt. Tacitus, de mor. Germ., c. 28.

3) Il est cependant remarquable que St.-Jérôme observe l'identité de la langue que parlent les Galates ou Gaulois depuis long-temps fixés en Grèce et de celle qui était en usage à Trèves. Hieronymus in ep. ad Galatas, lib. 2, proem.

4) On a beaucoup discuté sur le pays qu'occupaient originellement les Francs, dont Tacite ne fait aucune mention, et sur leur distinction en Francs Saliens ou Ripuaires. En admettant notre supposition que les Romains, ne connaissant pas la langue des Germains, prenaient des désignations pour des noms propres, ce problème est facile à résoudre. Toutes les peuplades indépendantes étaient *franques* ou li-

Non-seulement les Romains ne reconnaissaient pas et ne s'appliquaient guère à connaître la langue des vaincus ; mais habitués à la douceur et à l'harmonie du grec et du latin, ils ne pouvaient même prononcer les sons durs et gutturaux qui distinguent en général les idiômes du nord de ceux du midi ; le *w*, qui d'après toutes les apparences désignait un son assez fortement aspiré, devait les embarrasser, et aucune lettre dans leur alphabet ne pouvait le rendre compréhensible : ils y substituèrent un *g* dur, ou légèrement aspiré *gu*, et cette substitution se rencontre également dans la basse latinité et dans tous les idiômes d'origine latine. Le glossaire de la basse latinité donne les mots *gacha*, *gachia*, *guacha* pour le mot allemand *wache*, garde ; *garantire*, *garandiare*, du mot *waren*, garantir, dont les Anglais ont fait leur *warrant* ; *guerra*, guerre, du mot *wehre* et *were*, défense ; *guiderbora*, du mot *wiederboren* ; *guimpa*, guimpe, du mot *wimpel*, pavillon ; *gualdus*, forêt, du mot *wald*, etc. Plus tard les deux factions qui déchirèrent si longtemps l'Italie furent appelées l'une *Guelphe*, d'après le nom propre de *Welf*, duc de

bres ; des hordes qui avaient occupé les frontières comme *décamates*, et qui avaient récupéré leur liberté, prirent le nom de *Ripuarii* (du mot *ripa*, pris dans ce sens. Tacitus, Ann., lib. 13, cap. 54. Juste Lipse ad Tacit., de Mor. Germ., cap. 29, not. 82), comme les gardes des frontières entre peuples germains, celui de Marcomans, de Hermundures ou de Bourguignons. On chercherait aussi vainement la patrie des Francs que celle des *Lansquenets* (*Lanz-knechten*, lanciers allemands) ou des *Reiters* (*Reuter*, cavaliers allemands), qui servaient en France au seizième siècle.

Bavière, l'autre *Ghibelline* ou *Gibeline*, d'après le nom de la terre ou comté de *Waiblingen*, qui faisait partie du patrimoine des empereurs de la maison de Souabe. C'est ainsi qu'il est très-probable que le nom de *Galli* n'était autre que celui de *Wallen* ou *Walen*, que ces mêmes peuples prenaient dans leur propre langue, de même qu'en français on nomme jusqu'à ce jour la principauté de *Galles*, ce que les Anglais appellent *Wales*. — Ce nom de *Wallen* ou *Wales* s'applique d'ailleurs particulièrement tant au pays de *Galles* en Angleterre (*Wales* 1), qu'au comté de *Cornouaille* (*Corn-Wallis*), où les anciens Gaulois et Bretons Celtes se sont réfugiés dans les montagnes, ainsi qu'à la langue originaire des Irlandais et des montagnards Écossais, également descendants des Celtes, langue des poèmes vrais ou prétendus d'Ossian, fils de Fingal, connue sous le nom de *Gaëlic*.

Dans ce sens le mot de *Wallon* s'appliquerait plus proprement à tout ce qui tient à une origine celtique, à ce qui appartient à la partie de la France depuis le Rhône et la Garonne jusqu'à la Seine et la Marne, dans laquelle on parlait une langue différente, selon César, de celle des Belges, même de ceux qui n'étaient point d'origine germanique. C'est ainsi que les anciens auteurs ou poètes hollandais et flamands se servent du mot *waelen* pour désigner, non les Wallons des Pays-Bas, mais les Français en

1) Dans les lois galloises de Hoell le Bon, publiées par Wotton, à Londres, en 1730, la principauté de *Galles*, qui est traitée de royaume, est nommée *Cymru*.

général, et de *walsch* pour la langue française 1), de même que les Allemands, étendant cette dénomination à la Gaule Cisalpine, entendent par *Welschland* l'Italie, et plus spécialement le nord de cette contrée, ou la Lombardie, l'ancienne Gaule Cisalpine des Romains.

Non-seulement le nom de Wallon ne peut pas se rapporter aux anciens Belges, d'après toutes les connaissances que nous ont laissées les anciens auteurs sur la géographie de cette partie des Gaules; mais c'est justement dans le pays actuellement wallon, qu'étaient fixés les peuples d'origine germanique qui habitaient la Belgique. César 2) dit en propres termes, que, sous le nom générique de Germains, dans cette partie des Gaules étaient compris les Condruses, les Éburons, les Cæræses et les Pæmanes; on croit retrouver les Condruses dans le pays de Condroz, quoique l'analogie de nom ne puisse être considéré comme une preuve certaine; mais ils étaient limitro-

1) L'auteur d'une ancienne traduction du conte du Renard, traduction qui remonte aux 13e et 14e siècles, imprimée à Gouda en 1479, dit:

Eade hise na den *walschen* boucken

In dietsche dus hevet begonnen. — Introd. v, 10, p. 11.
qu'il a commencé son récit en langue tudesque d'après des livres *wallons*, c'est-à-dire français, probablement bretons ou normands. Ce passage prouve encore, pour le dire en passant, que les Allemands ont pris ce fameux conte du Renard d'un original français. La même signification est toujours attachée au mot *walsch* dans les ouvrages de Maerlant et autres écrivains contemporains.

2) » Condrusus, Eburones, Cæræsos, Pæmanos, qui uno nomine Germani appellantur. » De bell. gall., l. 2, c. 4.

phes des Trévirien et des Éburons, et ces Éburons occupaient en partie le terrain entre le Rhin et la Meuse, en partie ils étaient établis en deçà de la Meuse 1); leur pays est évidemment la province actuelle de Liège. Les Nerviens étaient également une colonie allemande ou germanique, et ils s'en faisaient gloire 2). Or, ces Nerviens demeurant à l'extrémité de la grande forêt des Ardennes, laquelle, selon César, s'étendait à une longueur de plus de cinq cents milles, depuis le Rhin jusqu'aux frontières des Nerviens 3), étaient les anciens habitans du Hainaut et du Tournais. S'il était vrai par conséquent que la différence de langue qui existe entre les provinces flamandes et wallonnes, dût être rapportée à l'origine germanique d'une partie des habitans de la Gaule Belgique, indiquée par Jules César, c'est chez les anciens Nerviens dans le Hainaut, chez les Éburons dans la province de Liège, qu'on devrait, comme chez les Trévirien aux environs de Trèves, chercher la langue d'origine tudesque, tandis que le nom de Wallon et la langue wallonne conviendraient bien

1) »Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam et »Rhenum." De bell. gall., lib. 5, c. 24. Le Rhin étant la frontière orientale des Gaules, le reste des Éburons devait demeurer sur la rive gauche de la Meuse.

2) Nervii circa affectationem germanicæ originis ultro ambitiosi sunt. Tacitus, de mor. Germ., cap 28.

3) »Arduennam silvam, quæ est totius Galliæ maxima, »atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios »pertinet, millibusque amplius 500 in longitudinem patet." Cæsar, de bell. gall., lib. 6, cap. 29.

plutôt aux deux provinces de Flandre, dont les habitans étaient des Gaulois Belges.

En effet les Ménapiens, que César ne compte point au nombre des peuples Germains de la Belgique 1), voisins des Éburons 2), n'étaient pas les habitans de la Flandre, mais occupaient un pays couvert de forêts et de marécages 3) sur les bords du Rhin 4). Les véritables habitans de la Flandre étaient les Morins, que César et Tacite rangent avec les Ménapiens d'après leur origine Gauloise, mais qui demeuraient sur les bords de la mer 5). C'est de ce pays des Morins, comme dans ce temps, le plus proche de la Grande-Bretagne 6), que César partit pour la conquête de cette île; c'est là que ses vaisseaux retournèrent pour débarquer l'armée victorieuse et des troupes détachées 7). Les *Caleti*, peuple que César désigne comme faisant partie des Armoriques 8) et par

1) Caesar, de bell. gall., lib. 2, c. 4. V. aussi Tacite, Hist., lib. 4, cap. 28.

2) » Erant Menapii propinqui Eburonum finibus. » Caesar, de bell. gall., lib. 6, cap. 5.

3) » Perpetuis paludibus silvis que muniti. » Caesar, ibid. » Menapii se omnes in densissimas silvas abdiderant. » Caesar, de bell. gall., lib. 4, cap. 38.

4) » Ad Rhenum pervenerunt, quas regiones Menapii incolebant, et ad utramque ripam fluminis agros, aedificia vicosque habebant. » Caesar, de bell. gall., lib. 4, cap. 4.

5) Caesar, de bell. gall., lib. 4, cap. 21 ad 37.

6) » Quod inde erat brevissimus in Britanniam transjectus. » Caesar, de bell. gall., lib. 4, cap. 21.

7) Caesar, de bell. gall., lib. 4, cap. 37.

8) » Universis civitatibus quae Oceanum attingunt, quaeque eorum consuetudine Armoricae vocantur, quo sunt in

conséquent Celtes, occupaient les côtes de Calais et de Boulogne, et il paraît que ce n'est que par suite de grands changemens topographiques, attestés encore aujourd'hui par les nombreux bas-fonds sur les côtes de la Flandre, que la distance du pays des Morins avec celui des Bretons est plus grande que le détroit de Calais. Les Morins étaient voisins des Nerviens, avec lesquels ils sont toujours réunis 1), et ces Morins étaient bien décidément Gaulois Belges 2). C'est donc en Flandre qu'on devrait rencontrer le langage wallon, s'il se rapportait à l'ancienne diversité des peuples d'origine gauloise et germanique, dans la partie la plus septentrionale des Gaules, dans la Belgique 3).

» numero Curosolites, Rhedones, Ambibari, *Caletes*, Oșismii, » Lemovices, Veneti, Unelli." Caesar, de bell. gall., lib. 7, cap. 75.

1) » Nervii, Morini, Nictiobrigibus quina millia." Caesar, *ibid.*

2) » At Civilem immensum universa Germania extollebat, » societate nobilissimis obsidum formata. Ille, ut cuique » proximum, vastarunt Ubios Trevirosque, et alia manu Mosam » amnem transire jubet, ut Menapios et Morinos et extrema » Galliarum quateret." Tacit., lib. 4, Hist., cap. 28. V. aussi Caesar, de bell. gall., lib. 2, cap. 4.

3) M. Raepsaet a bien apprécié ce raisonnement dans son analyse historique et critique de l'origine des Belges et Gaulois, n°. 8, et suppose que les Nerviens parlaient le tudesque comme les autres habitans, mais que le wallon du Hainaut doit son origine à la vengeance que César a tirée de ce peuple, qu'il aurait exterminé et remplacé par des colonies picardes et champenoises. Malheureusement pour ce système, César, de bell. gall., lib. 6, cap. 3, parle de la soumission des Nerviens, du pillage de leur pays, d'un enlèvement

Il est indubitable que la langue wallonne est formée, ainsi que tous les dialectes ou patois français, du latin rustique, et depuis de la langue romane; mais cette dérivation elle-même fait le nœud de la difficulté, et on se demande toujours pourquoi telle partie de la Gaule Belgique a adhéré plus fortement à la langue latine, tandis que d'autres l'ont entièrement abandonnée. En examinant la manière dont s'est formée cette langue rustique ou romane, on ne trouve rien qui puisse rendre raison de cette différence.

Lorsque les Romains étendirent leurs conquêtes, il était aussi naturel que la langue de leur pays devînt plus répandue; et cette universalité de la langue latine devait être d'autant plus marquée, que les Romains étant un peuple essentiellement guerrier, ils ne s'appliquaient point, surtout dans les premiers temps, à apprendre des langues étrangères. Le grec fit à la vérité, dans les derniers temps de la république et sous les premiers empereurs, partie d'une éducation soignée; mais elle n'était réservée qu'aux personnes les plus distinguées, et tous les jargons barbares étaient absolument négligés 1). Vainqueurs, ils n'avaient qu'à intimider des ordres, et les vaincus

d'otages, mais il n'est pas question d'extermination ou de repeuplement; aussi Tacite parle-t-il souvent des Nerviens. Lib. 4, Hist., cap. 15, 53 à 79; de mor. Germ., cap. 23. La notice des dignités de l'empire du 5e siècle parle du *Tractus Nervicanus*.

1) Lucien dans un de ses dialogues fait dire à Mercure qu'il ne sait comment s'y prendre pour inviter les dieux gaulois de venir à l'Olympe, attendu qu'il ne connaît pas leur langue.

s'estimaient trop heureux de pouvoir les comprendre; les Ibères, les Gaulois, les Bretons, les Germains soumis n'avaient point d'autre moyen de communiquer avec le souverain et sa cour, avec la capitale, avec les principaux magistrats, avec les commandans militaires, avec les armées et les garnisons, qu'en latin. La politique entraînait pour quelque chose dans cette manière d'être, et les Romains croyaient, non sans raison, consolider leur puissance en faisant adopter aux peuples soumis leurs usages, leurs mœurs, leurs lois et surtout leur langue 1), quoique nous ne croyions pas que jamais il ait été porté une loi qui prescrivît l'usage exclusif du latin 2).

Cependant, et c'est ce que l'expérience de tous les siècles a démontré, on n'impose pas une langue à un peuple, quoique vaincu et asservi; ce n'est pas même le nombre de ceux qui la parlent dont dépend son adoption par la totalité de la nation; il faut encore dans la langue même un avantage réel, et c'est seulement la facilité, le nombre, l'harmonie, la précision, la clarté, l'énergie d'une langue qui peuvent

1) » *Opera data est ut imperiosa civitas non solum jugum, » verum etiam linguam suam gentibus demissis imponeret.* » Augustinus, de Civ. Dei, lib. 19, cap. 7.

2) Une pareille loi aurait trop fait crier pour qu'on n'en trouvât pas une mention expresse; elle aurait d'ailleurs trop réveillé l'esprit national, que la politique romaine tâchait au contraire de gagner par la séduction: c'est aussi ce que suppose St.-Augustin; *data opera* ne s'appliquerait point à une loi pénale. C'est ce qui est encore confirmé par le récit de Tacite, *vita Agricolaë*, cap. 21, où on trouve les moyens employés à cette fin par le général romain.

la faire prévaloir : aussi malgré tous les efforts des Romains, malgré leur pouvoir long-temps maintenu en Grèce et en Orient, malgré la force de leurs armées stationnées régulièrement dans cette même Grèce, malgré la plus grande facilité des communications avec ce pays, ils n'ont jamais pu introduire le latin dans les provinces orientales de l'empire, où ils rencontrèrent des langues et des littératures formées; en Sicile la langue grecque s'est soutenue en concurrence avec le latin; dans la Grèce et l'Asie mineure elle a toujours été la langue du pays, et en moins de quatre siècles elle a remplacé le langage des conquérans. Les peuples germaniques qui ont détruit l'empire romain, ont cédé à cette même influence; l'infériorité de leur langue 1) les a empêchés de l'introduire en aucun pays, la seule Angleterre exceptée, où les anciens habitans, si ce n'est ceux qui se sont retirés dans les montagnes du pays de Galles, de la Cornouaille et de l'Écosse, ont été presque entièrement détruits; l'Allemagne a conservé son ancien langage d'origine teutonique ou tudesque; les Gaules, les Espagnes, l'Italie, quoiqu'as-

1) C'est ce que les peuples Germains reconnaissent eux-mêmes à tel point, que depuis le quatrième siècle, auquel on attribue la loi des Francs Saliens, jusqu'au dixième, toutes leurs lois sont écrites en latin, soit que leur langue ne fût pas assez formée pour se prêter à un ouvrage de quelque étendue, soit que les législateurs n'y aient pas trouvé assez de précision. Les histoires, annales et chroniques sont également toutes en latin; mais comme ces livres étaient écrits uniquement par des clercs, comme les laïques n'y recouraient que rarement, il se peut que les relations du clergé avec l'église de Rome seraient pour quelque chose dans cette prédilection.

subjéties par des nations originaires de la Germanie, ont repris une langue dérivée du latin; l'Afrique avait également rejeté la langue dure et barbare des Goths, des Gépides et des Alains, pour le grec et le latin, lorsque l'invasion des Sarrazins y fit recevoir une nouvelle langue douce, harmonieuse et cultivée. Nous aurons bientôt l'occasion de faire la même observation à l'égard des Normands établis dans la Neustrie sous leur chef ou duc Rollon.

De tous les pays conquis, les Gaules offraient aux Romains le plus de facilité pour introduire leurs mœurs, leurs usages, leur langue. Les Gaulois, ceux surtout qui portaient plus spécialement ce nom, c'est-à-dire les Celtes, n'avaient point fait preuve de valeur, ni de patriotisme dans la guerre qui amena leur soumission totale; ils n'inquiétaient guère leurs vainqueurs que par des conspirations ourdies dans des momens, où ils supposaient les Romains occupés ailleurs; encore étaient-ils aussi prompts à abandonner leur parti à l'instant qu'il fallait lever le masque, ou du moins aussitôt que la trame était découverte, qu'à capter les bonnes grâces des Romains en dénonçant, en trahissant, en livrant leurs alliés 1): toute la relation de César ne présente aucune guerre

1) Cette manoeuvre était très-connue des Romains, qui en profitaient sans se fier aux traîtres. Tacit., lib. 3, Ann., cap. 38. Les Germains n'étaient guère plus délicats. » *Reperio apud scriptores senioresque eorumdem temporum, Adgan-
» destrii principis Cattorum lectas in senatu litteras, quibus
» mortem Arminii promittebat, si patrandae meci venenum mit-
» teretur.* Tacit., lib. 2, Ann., cap. 88.

ouverte, mais des machinations secrètes bientôt dévoilées, des entreprises partielles facilement déjouées, des jalousies, des trahisons, des complots qui ne pouvaient manquer d'assurer la suprématie aux Romains, quelque peu considérables que fussent leurs forces en comparaison de l'étendue et de la population des Gaules, ou du pouvoir que déployaient au besoin quelques nations gauloises. Toutes les Gaules étaient divisées 1); chaque nation appelait à son secours ou les Romains ou les Germains, soit pour se défendre, soit pour opprimer ses voisins; dans chaque peuplade il se trouvait des factions qui imploraient également l'appui du premier venu, et l'on peut dire que les Gaulois eux-mêmes servirent bien plus César pour subjuguier ce pays, que les légions qu'il avait amenées d'Italie ou ses cavaliers numides. Aussi les Gaulois ne sont-ils pas bien traités dans les Commentaires de César; s'il distingue les Helvétiens, c'est qu'ils avaient des relations continuelles avec les Germains 2); s'il mentionne les Belges comme les plus valeureux des Gaulois, il ne manque pas d'attribuer cette qualité à ce que la plupart sont d'origine germanique 3). La faiblesse des Gaulois leur est souvent

1) Tacite dit la même chose des Bretons. » Nunc per principes factionibus et studiis trahuntur: nec aliud adversus » validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod in commune » non consulunt." Vita Agricolaë, cap. 12.

2) » Helvetii quoque reliquos Gallos virtute præcedunt, » quod fere quotidianis proeliis cum Germanis contendunt." Caesar, de bell. gall., lib. 1, cap. 1.

3) » Horum omnium fortissimi Belgæ, quod..... proximi » sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum con-

reprochée par les Romains 1), et ce n'est qu'avec défiance que Tacite dit, d'après César, qu'anciennement les Gaulois avaient fait preuve de valeur contre les Germains 2).

Si les Belges opposèrent plus de résistance aux Romains que les autres Gaulois, si les Germains inquiétaient souvent César, il s'en faut de beaucoup que leurs faits et gestes dans la guerre des Gaules fassent honneur à leur courage ou à leur union; les éloges que leur prodiguent les relations ne sont fondés que comparativement au reste des Gaulois, qui jamais n'avaient osé attendre l'approche des Romains. Les Belges avaient promis de mettre sur pied une armée de près

» tinenter bellum gerunt." Caesar, *ibid.* » Plerosque Belgas » esse ortos ab Germanis, Rhenumque antiquitus transductos, » propter loci fertilitatem ibi consedissee, Gallosque qui ea » loca incolerent expulsi: solosque esse qui patrum nostro- » rum memoria, omni Gallia vexata, Teutonos Cimbrosque » intra fines suos ingredi prohibuerunt: qua ex re fieri uti » earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem magnosque » spiritus in re militari sumerent." Caesar, *de bell. gall.*, lib 2, cap. 4.

1) » Pudendum ipsis, quod Germaniarum victores adversus » Gallos tanquam in hostem ducerentur: una nuper cohors » rebellem Turonium, una ala Treverum, paucae hujus ipsius » exercitus turmae profligavere Sequanos: quanto pecunia dites » et voluptatibus opulentos, tanto magis imbelles Aeduos." Tacitus, *lib. 3, Ann.*, cap. 45.

2) » Validiores olim Gallorum res fuisse, summus aucto- » rum D. Julius tradit; eoque credibile est, etiam Gallos in » Germaniam transgressos." Tacitus, *de mor. Germ.*, cap. 28. » Gallos quoque in bellis floruisse accepimus; mox segnitia » cum otio intravit, amissa virtute pariter ac libertate." *Id.*, *in vita Agricola*, cap. 11.

de deux cent cinquante mille hommes, au nombre desquels se trouvaient cinquante mille Nerviens et quarante mille Germains 1); toutes les troupes que Jules César avait sous ses ordres ne se montaient pas à la cinquième partie de cette force, et il n'est point probable qu'il se serait aventuré jusqu'en Champagne sans laisser derrière lui une partie de son armée pour contenir les provinces des Gaules à peine conquises, et dont les habitans ne pouvaient être des alliés sûrs; une seule campagne suffit pour réduire cette masse imposante, à laquelle s'étaient joints d'autres Germains, et avant l'hiver César put retourner à Rome, et laisser les Gaules pleinement pacifiées. Les Helvétiens, sortis de leur pays au nombre de trois cent soixante-huit mille hommes, furent contraints d'y rentrer par un nombre de troupes beaucoup inférieur; les prisonniers reconduits dans leurs foyers au nombre de cent et dix mille excédaient de plus du double les forces romaines 2). Arioviste avait dans les Gaules une armée de cent quarante-quatre mille combattans 3); le jour de la bataille sa cavalerie se com-

1) Caesar, de bell. gall., lib. 2, cap. 4. Il se peut qu'il y ait de l'exagération dans les Commentaires de César comme dans les bulletins d'une date plus récente; mais la simplicité de la narration et les preuves extrinsèques de la vérité de son contenu, doivent donner beaucoup de poids à ce témoignage; il n'est pas même étonnant de voir des nations, qui déployaient toute leur énergie pour conserver leur existence, armer des forces pareilles, surtout lorsqu'elles se bornent à défendre leur territoire.

2) Caësar, de bell. gall., lib. 1, cap. 29.

3) Caesar, de bell. gall., lib. 1, cap. 31.

posait de six mille hommes, auxquels s'étaient joints six mille hommes d'infanterie légère d'élite; les Romains ne pouvaient compter que sur vingt mille hommes, dont à peine deux mille de cavalerie; cependant la bataille ne fut douteuse qu'un seul instant 1).

Des peuples aussi peu unis, presque entièrement dépourvus de patriotisme, ne pouvaient manquer de déployer après leur soumission une servilité peu commune; les Gaulois étudiaient les moyens de participer aux avantages des Romains, lesquels encourageaient de leur côté, autant qu'ils pouvaient, une fusion complète de la nation vaincue dans celle des vainqueurs; les peuples moins civilisés sont en général jaloux de titres et d'honneurs insignifiants, et les Romains ne manquaient pas de les prodiguer aux Gaulois; ils leur accordaient même de véritables privilèges lorsqu'ils se modelaient sur eux; et les Gaulois, en imitant autant qu'ils le pouvaient, les mœurs, les habitudes, la langue des vainqueurs, reniaient leur origine 2). Les Germains qui vivaient sous la domination romaine, n'étaient pas plus attachés à leurs anciens usages; ils rivalisaient de zèle pour plaire aux vainqueurs et pour obtenir leurs faveurs; ils s'empres-

1) Caesar, de bell. gall., lib. 1, cap. 48—53.

2) C'est ce qui est prouvé par une multitude de passages de César, de Suétone, de Dion, de Tacite. L'abbé Dubos, *Hist. crit. de l'établissement de la monarchie française*, liv. 1, chap. 1, a rassemblé plusieurs faits relatifs à ce que nous avançons. Lui-même n'a pu dissimuler cette tendance servile, quoiqu'il eût pris à tâche de justifier le caractère des Gaulois.

saient de faire disparaître tout ce qui aurait pu faire reconnaître leurs liaisons avec les peuples non soumis, et cette lâche complaisance leur était souvent reprochée par les Germains indépendans, libres et *francs* 1). Les nations moins asservies de la Germanie, celles mêmes qui n'appartenaient point à l'empire, mais qui, sous le nom plus honorable d'alliés, n'étaient pas moins soumises aux vexations les plus intolérables 2), comme les Bataves, présentaient le même spectacle; les personnes les plus distinguées portaient des noms romains, occupaient des charges civiles ou militaires, et envoyaient leurs enfans à Rome pour y recevoir leur éducation; ils profitaient des connaissances acquises, de l'autorité que leur donnaient leurs places, pour les faire tourner contre les Romains mêmes lorsque l'occasion se présentait dans les révoltes assez fréquentes; Arminius s'était long-temps montré dévoué aux vainqueurs; il avait adopté les mœurs romaines et obtenu non-seulement le droit de cité, mais aussi le rang de chevalier romain 3); c'étaient même ces honneurs, joints à l'illustration de sa naissance, qui lui firent naître l'idée et l'occasion de tramer en secret une conspiration soutenue avec tant de gloire, qu'il

1) » Infestius in Ubiis, quos genus germanicae originis, » ejuratâ patriâ, Romanorum nomine Agrippinenses vocarentur. » Tacit., lib. 4, Hist., cap. 28.

2) Civilis se plaint que les Bataves sont traités comme des esclaves. » Non enim societatem ut olim, sed tanquam mancipia haberi. » Tacit., lib. 4, Hist., cap. 14.

3) » Assiduus militiae nostrae prioris comes, et jam civitatis romanae jus equestremque consecutus gradum. » Vellejus Paterculus, éd. de Juste Lipse, pag. 73.

mérita de transmettre son nom à la postérité la plus reculée, soit par le chant des Bardes, soit par l'éloge du plus célèbre des historiens 1). Claudius Civilis, le chef de l'insurrection qui éclata sous le règne de Vitellius et de Vespasien, Batave de nation, était à la tête d'un détachement de l'armée romaine, et avait assez d'autorité pour prendre parti dans la rivalité de Vitellius et de son concurrent au trône 2); Julius Paulus, Claudius Labeo, qui ont figuré dans cette même guerre, étaient des Bataves qui, élevés chez les Romains, avaient adopté leur langue, leurs noms et leurs usages et occupaient des charges militaires 3). Bien long-temps après, et lorsque l'empire romain n'était plus qu'un vain fantôme quant aux parties occidentales de l'Europe, un des plus fameux chefs des Germains indépendans, après avoir conquis presque toutes les Gaules, Clovis, roi des Francs, se glorifiait du titre de *patrice* ou *consul*, que lui avait accordé l'empereur de Constantinople 4) Anastase, bien moins puissant que lui. Tant était grande l'in-

1) Tacit., Ann., lib. 2, cap. 88.

2) Tacit., Hist., lib. 4, cap. 13.

3) Tacit., Hist., lib. 4, cap. 13 et 18.

4) » Igitur Chlodovechus ab Anastasio imperatore codicillos
 » de consulatu accepit." Grégoire de Tours, liv. 2, chap. 38.
 » Rebus ergo cunctis ex sententia compositis Turonis iter Clo-
 » doveus dirigit, ubi dum stativorum gratia aliquantisper
 » moratus legationem suscepit Anastasii, principis constanti-
 » nopolitani, munera epistolasque mittentis in quibus videlicet
 » litteris hoc continebatur, quod complacuerit sibi et senato-
 » ribus eum esse amicum imperatorum, patriciumque romanum." Aimoin, liv. 1, chap. 22.

fluence qu'exerçait encore sur les esprits l'ancien pouvoir des Romains !

Quelle que fût l'abnégation servile des Gaulois, ils ne purent jamais se défaire de la contenance gênée de tous les imitateurs. Leurs efforts pour faire oublier leur origine étrangère n'empêchaient pas que la langue latine ne dégénérait dans leur bouche, et ne perdît de ce qu'elle avait été. Cette dépravation devint plus sensible à mesure que le pays fut plus exposé aux incursions des Barbares et que l'influence de la métropole diminua de jour en jour ; elle fut à son comble lorsque le siège de l'empire fut transféré à Constantinople ; que non-seulement les relations politiques cessèrent, mais que dans toutes les provinces la langue grecque succéda au latin, et devint la langue de la cour, des grands, de la législation et des correspondances officielles.

Il paraît que les Aquitaniens furent ceux qui parlèrent la langue latine avec le plus de pureté, et Sulpice Sévère introduit dans un de ses dialogues 1) un interlocuteur qui s'excuse, comme Gaulois, de parler latin devant des habitans de l'Aquitaine : la réponse de son interlocuteur, qu'il peut parler en celtique, ou s'il le préfère, en gaulois, prouve que le peuple avait conservé des restes de leur ancien idiome. Il est difficile de déterminer ce qu'il entend par *celtique* et *gaulois*, puisque ces deux noms désignaient la même chose ; peut-être le gaulois était la langue que parlaient ceux qui affectaient de conserver la

1) Dialog. 1. Cet auteur qui appartient au cinquième siècle était lui-même Gaulois.

langue de leurs pères, ou les habitans des lieux peu fréquentés des Romains, qui n'avaient pas pris l'habitude du latin; le celtique, un jargon mêlé de latin et de gaulois, dont le bas peuple se servait habituellement, et que le même dialogue avait déjà mentionné comme *sermo rusticus*. Une distinction à peu près semblable devait nécessairement se rencontrer dans toutes les provinces; partout la haute société, les fonctionnaires publics, ceux qui avaient reçu leur éducation à Rome ou en Italie, parlaient le latin plus ou moins pur; les campagnards isolés, les habitans des montagnes et des lieux écartés avaient conservé la langue nationale; telle à peu près qu'elle avait existé avant la conquête; le peuple des grandes villes, des places de garnison ou de commerce, des endroits les plus fréquentés avait mêlé le latin qu'on apprenait par la communication avec la classe la plus élevée, avec l'ancienne langue du pays, et à défaut de connaissance des deux langues il se formait un mélange, un idiome rustique, un latin barbare, qui devait varier d'un pays à l'autre. Dans l'Aquitaine le latin rustique devint langue d'oc, langue romane, provençale et catalane; dans la Gaule celtique il produisit la langue d'oïl et par suite le français; l'histoire de la langue dans la Belgique est entièrement inconnue.

Ce n'était pas seulement dans les Gaules proprement dites, mais encore dans les provinces frontières, occupées par des peuples germains, que la langue latine était cultivée et en usage journalier. Trèves était la ville la plus considérable au nord des Alpes 1); elle

1) Quae urbs transalpinarum gentium maxima est Zosimus, lib. 3, cap. 7.

était d'après la nouvelle division de l'empire, le siège du gouvernement de la seconde Germanique; désignée comme une seconde Rome 1), elle avait été pendant les guerres civiles qui déchiraient l'empire, la résidence, soit temporaire, soit permanente de plus d'un empereur 2). Non-seulement Trèves avait comme toutes les métropoles de la Gaule et de la Germanie, une école publique, mais celle de Trèves avait été élevée au-dessus de toutes les autres par une constitution expresse des empereurs Valens, Gratien et Valentinien II, de l'année 376 3); et on connaît une longue liste de rhéteurs, de poètes et d'auteurs d'ouvrages latins sortie de cette école. Les princes ou chefs germains abandonnèrent souvent leur langue nationale et peu harmonieuse, pour adopter la langue latine, et le poète Fortunat fait l'éloge de deux petits-fils de Clovis, nommés Charibert et Chilpéric, tous deux rois des Francs, qui s'exprimaient avec facilité et même avec élégance en latin 4).

Les Germains indépendans avaient leur langue tudesque, qu'ils ne quittaient que lorsqu'un séjour plus ou moins long dans les provinces romaines leur avait fait sentir les avantages de la civilisation et d'une langue qui se prêtait à rendre toutes les idées; ils

1) Jacques Godefroy ad l. 11 Cod. Theodos. de medicis et professoribus, lib. 13, tit. 3.

2) Constantin le Grand y résida en 313, 314 et 316; Constantin le jeune en 339; Constant en 345; Valentinien depuis l'an 367 jusqu'à 375; Gratien depuis 375 jusqu'à 380.

3) C'est la loi 11 au Code Théodosien, de medicis et professoribus.

4) Fortunatus, lib. 6, carm. 1, et lib. 9, carm. 1.

avaient des lois et des usages, qui ne se conservaient probablement que par tradition aussi long-temps qu'elles régissaient des peuples entièrement dénués de toute communication avec les Romains, mais qui étaient rédigées par écrit en latin, aussitôt que la nation avait appris à connaître la nécessité d'une législation plus stable, et que les progrès des lumières leur eussent offert les moyens d'exprimer avec plus ou moins de clarté ce qu'ils n'avaient guère défini avant cette époque. La langue tudesque était générale au-delà du Rhin, et les pays qui bordaient le côté gauche de ce fleuve durent se ressentir de cette proximité; le teuton pouvait devenir la langue générale des deux bords du Rhin; elle le devait être dans la Frise, où les Romains n'avaient jamais exercé un pouvoir absolu, et qu'ils avaient abandonnée depuis long-temps.

Charlemagne, en reconnaissant la supériorité de la langue latine, dans laquelle seule il rendit toutes ses lois et fit rédiger les coutumes des pays les plus reculés de son empire, celles des Saxons, parlait lui-même le tudesque; son génie lui fit apercevoir les motifs, qui à la longue devaient introduire l'usage du latin dans tous ses états; jaloux de fonder une monarchie nouvelle, désirant éterniser les conséquences de l'établissement de son empire, envieux peut-être de la gloire durable des Romains, auxquels il voulait se substituer, il entreprit de faire participer le tudesque aux avantages d'une langue policée; il fit arranger une grammaire tudesque, afin de donner plus d'uniformité et de stabilité à la langue; il introduisit des noms nouveaux composés de mots tudesques;

il fixa l'alphabet et l'écriture; il fonda des écoles; et s'il est absurde de lui attribuer l'invention d'une langue, ce qui est une impossibilité absolue et démentie par les faits, il créa l'enseignement de la langue tudesque, qui ne doit qu'à ses efforts de s'être élevée au-dessus d'un jargon obscur et inconnu 1). Toute la Germanie se latinisait insensiblement; partout les lois, les histoires, les chroniques étaient écrites en latin; c'était exclusivement la langue de tous ceux qui cultivaient les lettres; c'était celle du clergé, et elle n'aurait pas manqué de faire disparaître la langue teutone ou tudesque, qui ne s'écrivait point 2), comme elle avait déjà éliminé la langue aquitaine et celtique: Charlemagne en fondant des études, en fixant quelques idées de grammaire, en faisant adopter une méthode quelconque, préserva cette langue d'un oubli total et éternisa l'usage du teuton par la possibilité de s'en servir à tous les usages.

Les nations d'origine germanique, qui ne s'étaient point déjà habituées à la langue latine, durent saisir avec empressement l'occasion qui se présentait de conserver leur ancien langage; ils profitèrent de la voie qui leur était indiquée, et régularisèrent insensiblement ce qui peut-être jusqu'à cette époque si mé-

1) Voyez surtout Eginhard, in vita Caroli Magni.

2) Il n'existe guère d'ouvrage écrit en langue tudesque avant Charlemagne, à l'exception d'une version mésogothique des évangiles, par l'évêque Ulphilas: tous les monumens, dont on peut parler avec connaissance de cause, sont dépourvus d'inscriptions lisibles, ou portent des inscriptions latines.

morale et si peu appréciée, n'avait été qu'un jargon ; la langue latine se dénaturait de jour en jour et n'avait plus les avantages qu'elle aurait pu opposer avec succès à l'habitude ; le teuton ou tudesque put se maintenir dans l'Allemagne et dans les contrées les plus voisines sur la rive gauche du Rhin, dans lesquelles même il parvint à remplacer la langue latine dans l'usage journalier ; le clergé, seul en possession du peu d'instruction connu dans ces siècles de barbarie, savait partout le latin ; mais il pouvait par motif de jalousie et pour soustraire aux laïques tout moyen de parvenir à des connaissances qu'il se réservait exclusivement, encourager le perfectionnement de la langue soit tudesque, soit rustique, pour que le latin, comme la langue sacrée des Égyptiens et des Hindous, demeurât réservé aux seuls ecclésiastiques, lesquels avaient ainsi la clef de toutes les sciences et un moyen de communication hors de la portée du commun.

Le succès répondit pleinement aux desseins de Charlemagne, et la langue tudesque se forma peu à peu ; mais ce qu'il n'avait pas prévu, fut que cette cause même contribua à la chute de l'empire qu'il avait fondé. Les peuples barbares qui s'emparèrent des provinces romaines étaient essentiellement guerriers ; très-peu avancés dans la civilisation, ils ne faisaient aucun cas des arts et des sciences ; ils méprisaient toutes les douceurs de la vie, qui leur étaient absolument inconnues ; les Romains, et plus encore les habitans des pays conquis par les Romains et qui imitaient gauchement leurs manières, n'étaient à leurs

yeux que des êtres avilis par la mollesse et à peine dignes de leur attention; ce mépris est attesté par tous les auteurs du temps, et confirmé par les lois de ces nations. A mesure cependant qu'ils se fixaient dans les provinces ci-devant romaines, qu'ils apprenaient à goûter les avantages d'une existence tranquille et paisible, qu'ils se formaient au luxe, aux arts d'agrément, aux sciences, ils perdaient de leur dureté originaire, et présentaient aux peuples qui suivaient leurs traces le même spectacle que leur avaient offert les Romains 1). Il s'établissait une lutte entre la civilisation et la barbarie, qui devait se terminer en faveur des moeurs et des habitudes plus douces; cette lutte avait existé sourdement, depuis que les premières tribus germanes se fixèrent dans les Gaules jusqu'à ce que les incursions des Normands, des Hongrois et des Slaves cessèrent; mais la stabilité de la langue tudesque donna une forme plus visible, un signe distinctif à cette opposition. Jusqu'à ce temps les Germains, à mesure qu'ils

1) Une preuve évidente que Charlemagne voulait prévenir la confusion de ses sujets Francs avec les Germains, et qu'il tenait à ses anciennes habitudes comme signe distinctif, se trouve dans une anecdote que raconte de cet empereur Aventinus. » *Retinentissimus antiqui moris Carolus fuit, adeo* » *quidem ut visa Braccatorum turba indignabundus exclama-* » *verit: En liberos Francos qui eorum vicere vestimenta* » *inauspicato usurpant. Edixit igitur ne amplius his vestibus* » *uterentur.*” Il voulait qu'on continuât jusqu'aux anciennes modes d'habillement, afin de prévenir le triomphe de la civilisation romaine, comme depuis, Pierre le Grand proscrivit l'ancien costume russe pour introduire cette civilisation chez les Moscovites.

se civilisaient et se fixaient dans une des provinces romaines, abandonnaient peu à peu leur langue et adoptaient le latin soit pur ou rustique des habitans; dès lors ils purent conserver leur langage tudesque, et la différence entre les Germains qui s'étaient défaites de leur férocité ou de leur grossièreté ancienne, et ceux qui les avaient conservées, se changea en différence de langue tudesque, langue d'oïl ou langue d'oc. La civilisation s'étendit au-delà du Rhin, mais la langue y demeura fixée, et ce fut un nouveau motif de division.

Charlemagne mourut en 813 et transmit son empire, sans opposition comme sans partage, à son fils Louis le Débonnaire; mais à la mort de Louis, après un règne malheureux et faible, pas tout-à-fait trente ans après le décès de Charlemagne, la division éclata entre les peuples qui avaient obéi au grand monarque, et la différence de langue en devint le signal. Le serment de l'empereur Charles le Chauve, et de son frère Louis le Germanique, en 842, auquel se rattache déjà la grande lutte de l'Allemagne contre l'Italie et la France, est en même temps le premier monument de la séparation des langues d'origine tudesque et latine 1): Louis se servit de la langue romane afin de se conformer aux usages des sujets de Charles, qui prêtèrent leur serment dans cette même langue; Charles au contraire et les sujets de Louis employèrent

1) Ce serment, conservé par Nithard et autres auteurs contemporains, est très-connu et se trouve partout, entr'autres dans la Collection des Capitulaires, par Baluze, tom. 2, col. 39 et suiv.

la langue tudesque. Il est vrai qu'en 842 le partage ne fut point consommé et que Lothaire demeura en possession d'une partie de l'empire, dont ses frères ne purent s'emparer qu'après sa mort en 870 1); il est vrai que tous les états de Charlemagne se trouvèrent depuis réunis, au moins en apparence et pour un moment, sous Charles le Chauve, sous Louis le Bègue et sous Charles le Gros; mais de fait la séparation était consommée, l'opposition existait, et elle s'est maintenue avec de petites variations jusqu'à ce jour.

En remontant à cette division de l'empire, on trouve des traces de la différence de langue déjà existante entre les parties de la ci-devant Gaule-Belgique; Louis le Germanique eut dans sa part non-seulement tout ce qui est au nord et à l'ouest du Rhin, mais encore une partie du pays entre le Rhin et la Meuse, ainsi que des Ardennes; Charles le Chauve eut en partage la Campine, le Cambrésis, le Hainaut, le comté de Namur, la partie de l'évêché de Liège sur la rive droite de la Meuse, une partie du Brabant 2). Ceci n'est cependant qu'une conjecture, parce qu'il est de fait que les pays échus à Charles ne parlaient pas tous la langue d'oïl ou une autre quelconque d'origine latine; une partie de la Frise lui avait été assignée, et quelque étendue qu'on veuille donner à cette dénomination, il est hors de doute que jamais on n'y a parlé une langue latine. D'ailleurs le traité de 870

1) L'acte de ce partage a été publié entr'autres par Baluze, tom. 2, col. 221 et suiv.

2) Dewez, Histoire générale de la Belgique, quatrième époque, chap. 3, tom. 2, pag. 59 et suiv.

ne parle aucunement de la Flandre, parce qu'il ne s'agissait que du partage de cette partie de l'empire, qui jusqu'à cette époque avait appartenu à Lothaire; les deux frères conservèrent chacun ce qu'il avait obtenu à la mort de leur père Louis; Charles avait eu la France, et la Flandre était comprise dans ce royaume, dont elle faisait partie tellement intégrante, qu'en 987 le Comte de Flandre fut l'un des grands feudataires qui disposèrent de la couronne de France après la mort de Louis V 1), et que le traité conclu à Cambrai entre l'empereur Charles-Quint et le roi de France François Ier en 1529, contient la renonciation expresse de la part de ce dernier prince à la souveraineté sur la Flandre.

Ce n'est dono ni la différence d'origine des habitans de la Gaule-Belgique du temps de son occupation par les Romains, ni les motifs qui ont fait dégénérer la langue latine, ni ceux qui ont fait adopter une langue d'origine tudesque à quelques provinces sur la rive droite du Rhin, qui peuvent rendre raison du phénomène de la diversité de langue dans les provinces méridionales du royaume des Pays-Bas; d'après

1) Il paraît que le Comte de Flandre avait lui-même des vues sur la couronne de France, et que par ce motif il refusa l'hommage à Hugues Capet. Les historiens ne s'accordent pas sur le point de savoir si Hugues Capet contraignit le Comte de Flandre à la soumission; le décès de ce dernier dans l'année 988, et le mariage de sa veuve avec Robert, fils de Hugues Capet, son associé et son successeur à la couronne de France, rendent plus probable, que cet hommage a été rendu depuis volontairement. Uudegherst, Annales de Flandre, chap. 33.

tout ce que nous savons des anciens Belges, et en accordant que leur langue fut la gauloise, la langue d'oïl et par suite le français ou wallon aurait dû être la langue universelle, ou s'il y avait eu quelque diversité, la partie septentrionale et occidentale des Pays-Bas aurait dû avoir une langue tudesque; le français aurait dû prévaloir principalement dans la Flandre, occupée dans le principe par des Gaulois et depuis échue en partage aux rois de France. Comment se fait-il que cette province et une partie du Brabant qui l'avoisine aient une langue d'origine teutonique? que le wallon soit au contraire la langue habituelle 1) du Hainaut, du Namurois, du pays de Liège, d'une partie du Brabant et du Luxembourg, quoique ces pays soient interposés entre la Flandre et l'Allemagne? Aucun événement historique ne justifie d'une liaison plus intime de ces provinces entre elles ou avec la France, tandis que la Flandre y a été long-temps réunie: c'est toujours la même question qui se reproduit à toutes les époques.

Pour obvier à cette difficulté, l'abbé Dubos, après avoir indiqué l'origine germanique de la plupart des Belges comme cause de l'usage général de la langue flamande dans une province qui avait si long-temps fait partie de la France, suppose comme cause secondaire de ce phénomène, la transplantation des milliers de Saxons, que Charlemagne aurait établis en Flan-

1) C'est surtout par rapport au comté de Hainaut que ce fait est prouvé par les pièces intéressantes que contient le mémoire de M. Raoux, couronné par l'académie.

dre, et qui y auraient fait triompher leur langue teutone 1). Il suppose que, de même que les autres parties de la Belgique, la Flandre aurait eu une langue wallonne, si cette colonie de Saxons ne se fût jointe aux anciens habitans germanains, et n'eût formé une imposante majorité en faveur de la langue teutonique, qui par ce moyen serait devenue, ou plutôt demeurée la langue du pays. Quelque séduisante que paraisse au premier coup d'œil cette explication, elle n'est rien moins que satisfaisante.

Déjà nous avons observé que ce n'est pas dans la Flandre qu'il faut chercher les peuplades germaniques fixées dans la Belgique, mais qu'au contraire les Gaulois habitaient les pays situés près de la mer, tandis que les Nerviens, Germains d'origine, occupaient le Hainaut et d'autres parties du pays wallon, et que par conséquent si le système primitif de l'abbé Dubos était admis, il pourrait tout au plus justifier qu'on parlât wallon dans la Flandre, et flamand dans le Hainaut et le pays de Liège: mais ce qui seul suffirait pour détruire la prétendue influence de la transplantation des Saxons sur l'usage de la langue d'après l'ancienne origine des peuples de la Gaule-Belgique, c'est que depuis les guerres de César dans cette partie de l'Europe et la description qu'il en a laissée, jusqu'aux guerres de Charlemagne contre les Saxons, il s'est écoulé bien au-delà de huit siècles, et que pendant un laps de temps aussi considérable, l'histoire

1) Hist. crit. de l'établissement de la Mon. Franç. dans les Gaules, liv. 6, chap. 5, tom. 2, pag. 452.

ne fait mention d'aucun événement particulier soit à la Flandre, soit aux provinces wallonnes, qui puisse motiver la différence de langage. Ces huit siècles sont d'autant plus intéressans sous ce rapport, que dans cet intervalle le latin a dégénéré, que la langue romaine rustique s'est formée, que le gaulois a entièrement disparu; dans cet intervalle aurait dû se former ou du moins se préparer la séparation marquée, que l'arrivée des Saxons pouvait confirmer; dans cet intervalle nous trouvons dans d'autres parties de l'Europe les traces du changement, qui s'est manifesté depuis dans toutes les langues.

Ensuite quelle était cette transplantation des Saxons? Était-ce l'établissement de quelques prisonniers de guerre ou de quelques turbulens chefs de parti, qu'on voulait éloigner du foyer des troubles, pour les fixer dans des pays lointains? Était-ce une colonie de Saxons, que Charlemagne fit conduire sur les côtes de la mer du nord? Ou bien avait-il le projet de faire quitter aux habitans de la Saxe leur pays natal, pour le repeupler de nouveau? Il faut se fixer sur cette migration forcée avant de pouvoir en calculer les conséquences possibles ou probables; il faut examiner ce que Charlemagne a fait ou pu faire dans une circonstance aussi importante, pour juger de l'effet de cette migration sur les usages de la Flandre.

On désignait au huitième siècle sous le nom de Saxe tous les pays situés au nord et à l'orient du Wésér, sans que les limites de ce pays à l'extrémité opposée aux frontières du territoire occupé par les Francs, fussent arrêtées. Les peuples qui habitaient

cette étendue considérable de terrain, lors même qu'on ne considère que la partie de l'Allemagne au nord de ce fleuve, n'étaient pas Nomades; au contraire c'est à leurs demeures fixes qu'ils devaient leur nom générique 1); mais ces habitations elles-mêmes n'étaient point contiguës ni importantes; de misérables huttes situées au milieu des terres occupées par chaque famille servaient d'abri à tous les individus qui la composaient avec leurs serviteurs, leurs animaux domestiques et le produit de leur industrie agricole, seules richesses qui leur fussent connues 2). La nation était plongée dans la barbarie et l'ignorance la plus profonde, livrée à la superstition la plus atroce; et quoique les Germains-Francis ne fussent pas très-avancés sous le rapport de la civilisation, une distance presque aussi marquée que celle des Romains à eux les séparait des Saxons. Ce qu'on nomme maintenant Allemagne avait été partagé entre deux grandes confédérations; l'une des peuples nomades, l'autre des hordes à demeure fixe; les premiers ou les Suèves occupaient le midi depuis les frontières de l'Italie et des Gaules jusqu'à la forêt Hercynienne; unis par une ligue offensive et défensive, ils étaient Germains ou Allemands; indépendans de la domination romaine, ils étaient Francis;

1) Nous avons déjà observé cette dérivation du nom de *Sassen*.

2) Möser, *Osnabrückische Geschichte*, sect. 2: » Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos » locant, non in nostrum morem, connexis et cohaerentibus » aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive ad » versus casus ignis remedium, sive inscitia aedificandi. » Tacitus, de mor. Germ., cap. 16.

ceux qui occupaient les pays adjacens à la ligne septentrionale, étaient Hermundures ou Marcomans, si ces pays étaient ouverts, ou Bourguignons 1), s'ils étaient munis de forteresses; leurs communications avec les Romains leur avaient fait acquérir des notions plus étendues, quelques connaissances, surtout celles des agrémens de la vie sociale 2). Les Saxons et les Frisons qui occupaient les pays septentrionaux, étaient à peine connus des Romains; ils ne commencent à paraître dans l'histoire 3) que lorsque l'empire d'Occident avait presque cessé d'exister; ils n'eurent de contact avec les Francs que lorsque ceux-ci, après avoir conquis les Gaules entières, entreprirent de consolider leur domination en étendant leurs frontières à l'est, ou lorsque poussés par des nations plus éloignées, ils se virent contraints de chercher un asile dans la Germanie.

1) Il est difficile de croire que les Bourguignons fussent tous mâçons, charpentiers ou maréchaux ferrans; cependant des garnisons frontières, exposées à des incursions ennemies, comme nous croyons qu'étaient les Germains, que d'après cette destination on nommait *Burgbewoners*, *Burgundiones*, pouvaient avoir des compagnies de travailleurs. Mais il faut être d'une crédulité à toute épreuve, pour admettre sur la foi d'un mauvais jeu de mots d'un poète, que la taille ordinaire des Bourguignons était de sept pieds; une telle observation n'est point dans la nature; s'il y eût eu quelque fondement à ce conte, aucun auteur n'aurait manqué de signaler une circonstance aussi extraordinaire et aussi frappante.

2) Möser, *Osnabrückische Geschichte*, sect. 1 et 3.

3) Tacite nomme la Frise et les Frisons; mais ni eux ni les Saxons ne jouent aucun rôle que bien long-temps après son temps.

Clotaire, Dagobert, Charles Martel et Pepin firent successivement la guerre aux Saxons; tantôt vainqueurs, tantôt vaincus, le sort des combats paraissait indécis entre les Francs et les habitans de la Saxe, lorsque Charlemagne entreprit de les réduire. Il porta la guerre au-delà du Wésér et soumit bientôt tout le pays jusqu'à l'Elbe; mais connaissant à fond ce qu'il devait faire pour assujétir des peuples aussi inquiets, aussi peu habitués à l'obéissance et impatiens du joug, et en même temps aussi ignorans et superstitieux 1), il réunit à la force des armes tout ce que la politique la plus habile pouvait suggérer. Il traita avec douceur toute la partie de la Saxe qui tenait de près aux anciennes provinces de son royaume et qui était voisine du Wésér; il fit au contraire peser tout le fardeau de la guerre sur les provinces qui avoisinaient l'Elbe, plus éloignées du centre de ses états, et dont la dévastation couvrait ses frontières nouvelles par un immense désert 2); il fit mar-

1) Voyez le catalogue de ces superstitions (*indulus superstitionum*), à la suite du capitulaire de Carloman de l'an 743.

2) Möser, *Osn. Gesch.*, sect, 33, 34. C'était l'ancien usage des Germains. » *Civitatibus maxima laus est, quam latissimas circum se vastatis finibus solitudines habere.*» Caesar, de bell. gall., lib. 6, cap. 23. On appelait cette frontière *mark* ou *marca*; les soldats qu'on y établissait des *marcomans*; leur chef *markbode* (Maroboduus était le roi des Marcomans, Tacit., lib. 2, Ann., cap. 62 et 63) ou *markgraf*, marquis, en latin *comes limitaneus*. Cette frontière était le rempart de la nation (*heer-mund*); c'était le terrain que décrit Tacite, lib. 13, Ann., cap. 54, sous le nom de *ripac*, » *agrosque vacuos*

cher de front, avec l'introduction d'un régime nouveau, celle du christianisme, dont le clergé lui était dévoué; il répandit des lumières anciennement inconnues, destinées à lui attacher tous ceux qui se prêtaient aux innovations. Cependant à peine d'autres soins eurent détourné son attention, et surtout son armée, que les Saxons se soulevèrent en masse, secouèrent le joug des Francs, de la religion chrétienne et du gouvernement royal, et se portèrent à tous les excès; Vitikind les guidait, et plus d'une campagne fut nécessaire avant que Charlemagne obtint la possession de ce pays; Vitikind ne fut pas à l'épreuve des tentations que lui offrit le monarque; mais la Saxe fut traitée avec la plus grande dureté et régie avec un sceptre de fer; l'obéissance au souverain et le nouveau culte furent assurés par des lois sangninaires et féroces 1), dans lesquelles on ne cesse de reconnaître le mélange le plus bizarre de fanatisme religieux et de cruauté; les officiers militaires et civils, de même que les prélats et les ministres des autels furent chargés de l'exécution de ces lois 2). La domination franque et la religion chrétienne marchaient de front; la révolte et le sacrilège étaient punis comme crimes

» et militum usui sepositos occupavere." Les colonies militaires qui garnissaient les frontières étaient donc *limitanei*, *ripuarii*, *marcomanni*, *hermunduri* et *burgundiones*, sans qu'aucune de ces dénominations indiquât une nation séparée.

1) Le capitulaire de *partibus Saxoniae*, qu'on rapporte à l'an 783, contient onze crimes différents, tous passibles de la peine de mort, d'ailleurs si rare dans des lois de cette époque.

2) Capit: de partibus Saxoniae, cap. 34.

de même nature; l'apostasie et une levée de boucliers contre le prince étaient absolument synonymes 1). Pour assurer l'exécution de ces lois, les réunions de la nation sans la permission des magistrats est interdite, l'autorité des comtes augmentée, et le clergé doté des dîmes, de nombreux paysans et serfs et d'une partie des terres; les sorciers, les devins, les idolâtres qui n'auraient pas renoncé aux anciennes superstitions, lui sont cédés en propriété, s'ils ne peuvent satisfaire à l'amende.

Indépendamment de toutes ces mesures qui devaient assurer la sujétion de la Saxe à ses nouveaux conquérans, plusieurs auteurs prétendent que Charlemagne transplanta cette nation, du moins en grande partie, dans l'intérieur de ses états, et qu'il appela en Saxe une population nouvelle: nous croyons pouvoir révoquer en doute une supposition aussi hardie, qui d'ailleurs n'est appuyée d'aucune preuve directe. Il est des annales du temps, qui ne font aucune mention de cette entreprise si extraordinaire 2); il en est d'autres qui parlent de la transportation du tiers des hommes qui avaient porté les armes contre les

1) La peine de mort est statuée contre ceux qui conspirent contre le prince ou la religion, qui manquent à la fidélité envers le souverain, qui assassinent leur seigneur ou violent sa fille, qui incendient les églises, qui tuent les évêques ou prêtres, qui brûlent des sorciers, qui sacrifient des hommes au diable, qui réduisent en cendre des cadavres, qui refusent le baptême ou qui mangent de la viande pendant le carême.

2) Les annales d'Eginhard.

Francs 1); personne n'a osé avancer que la nation entière ou une partie notable aurait été réduite en colonie. D'ailleurs si Charlemagne traita les Saxons avec la plus grande dureté 2), s'il n'était pas éloigné des mesures les plus gigantesques, il est presque impossible de se faire une idée d'un projet aussi vaste et aussi inexécutable. Dans les petites républiques de la Grèce ou de l'Italie on pouvait réduire en esclavage, déporter en masse et coloniser une cité de quelques milliers d'habitans; mais faire changer de domicile les habitans d'un pays aussi étendu, dont la population, même dans l'état de barbarie où se trouvait la Saxe du temps de Charlemagne, devait se monter à des millions d'hommes, est d'une impossibilité physique; toutes les forces du nouvel empereur n'auraient pas suffi pour contraindre cette multitude, et les traces d'un pareil événement sans autre exemple dans l'histoire, ne pourraient être équivoques.

Il est indubitable que des Saxons furent établis dans d'autres parties de l'empire; mais nous croyons que cette migration n'a été qu'individuelle. Il est de fait, que plusieurs des chefs Saxons, et notamment le célèbre Vitikind, furent corrompus par des présens et des faveurs 3); il est plus que probable que l'empereur les aura éloignés de la Saxe, où ils

1) C'est ce que portent les annales de Fulde.

2) Il suffit de mentionner le massacre de 4500 prisonniers Saxons, que Charlemagne fit décapiter à Verden sur l'Aller.

3) Möser, *Osn. Gesch.*, sect. 3, §. 38. Aussi la chronique d'Albertus Stadius, ad ann. 836, parle de l'établissement en France et du mariage de » *Widiscindus ex germania pro- » fugus.*''

pouvaient trop facilement donner des inquiétudes. Des prisonniers de guerre furent trop heureux d'être déportés avec leurs familles après l'exemple terrible que le monarque avait statué à Verden; ils recevaient l'exil comme une grâce. D'autres habitans furent également encouragés à suivre cette voie, et une loi expresse statua que tout Saxon condamné à mort pourrait obtenir comme une faveur, la faculté de s'établir avec sa femme, ses enfans et tous ses biens dans une autre partie de l'empire ou sur les frontières; la commutation de peine emportait mort civile et déliait ainsi le déporté de tout ce qui l'attachait à son ancienne patrie 1). Cette loi à laquelle on n'a pas assez fait attention, prouve que la migration était individuelle, et qu'elle était considérée comme une grâce; cependant la fréquence des cas où la peine de mort était statuée, l'opiniâtreté des Saxons en faveur de leurs anciennes superstitions, leur amour pour l'indépendance, le zèle, l'ambition et l'intérêt personnel des magistrats et du clergé devaient en rendre l'application extrêmement nombreuse, et la quantité des déportés peut avoir fait naître l'idée d'une migration nationale.

1) » De malefactoribus, qui vitæ periculum secundum *evva*
 » Saxonum incurrere debent, placuit omnibus, ut qualiscum-
 » que ex ipsis ad regiam potestatem confugium fecerit, aut
 » in illius sit potestate, utrum interficiendum illis reddat,
 » aut una cum consensu eorum habeat licentiam ipsum male-
 » factorem cum uxore et familia et omnia sua foris patriam
 » infra sua regna, aut in marca, ubi sua fuerit voluntas col-
 » locare, et habeant ipsum quasi mortuum." Capit. Saxonum,
 ann. 797, cap. 10.

S'il n'est point prouvé que la nation saxonne ait été transplantée forcément en tout ou en partie, s'il n'est pas même possible de reconnaître l'établissement d'une colonie de Saxons dans quelque autre partie de l'empire, si au contraire tout porte à croire que nombre de Saxons ont été obligés de s'expatrier isolément et individuellement, sans aucune loi et disposition générale, mentionnées nulle part, il est également sans motif qu'on prétende que cette colonie saxonne aurait été conduite dans la Flandre. Ce n'est que l'opinion individuelle de quelque auteur postérieur de beaucoup à cette époque, et tous les contemporains gardent le silence le plus profond sur la transmigration des Saxons, ainsi que sur le lieu où ont été établis ceux qui abandonnaient leur patrie : des annalistes postérieurs, qui ont parlé d'une colonie de Saxons, la disent établie dans la Gaule-Belgique sur les bords de la mer 1), ce qui ne convient pas seulement à la Flandre, mais à une partie de la France et même de la Normandie. Il est d'ailleurs peu vraisemblable que Charlemagne, déportant en masse une partie de la nation saxonne, connue par son goût pour la navigation et la piraterie 2), l'aurait

1) » Saxones cum liberis et uxoribus traduxit in Galliam » Belgicam, Oceani orâ ad iacolum eis datâ, jussuque » eam tutari Lyderico maris praefecto. » Meyerus, ann. Flandr., ad ann. 783. Rec. des hist. de France, tom. 5, pag. 65. Cette histoire est non-seulement suspecte, parce qu'elle fait partie des contes sur Lyderic, forestier de Flandre, mais encore qu'elle désigne un pays comme *Gaule-Belgique*, nom qui depuis plus de sept siècles n'existait plus.

2) Sidonius Apollinaris, lib. 3, epist. 6.

établie le long de la mer, et facilité son retour dans la patrie ou exposé ses autres états à des brigandages continuels. Aussi peut-on rencontrer dans la Hollande quelques traces du séjour des Saxons, soit comme nation séparée, soit individuellement; la Flandre n'a aucun souvenir de ce séjour.

Mais admettons comme un fait que Charlemagne ait tiré de la Saxe une colonie pour la fixer en Flandre, cette supposition n'explique en rien pourquoi ce fief de la France a conservé ou adopté une langue inconnue ou obliérée dans le reste du royaume. L'histoire prouve par plus d'un exemple que des colonies, quelque nombreuses qu'elles puissent être, quelque isolement qu'elles éprouvent, quelque favorables que soient les circonstances, ne conservent point la langue du pays dont elles sortent, mais que, conduites dans un pays qui n'est point en arrière sous le rapport de la civilisation 1), elles adoptent la langue de ce pays, et même ne l'altèrent pas visiblement. Un double exemple d'autant plus frappant qu'il est pris dans les nations mêmes dont nous nous occupons, à une époque peu distante, dans des provinces presque adjacentes, prouvera incontestablement cette vérité.

1) C'est pourquoi on ne peut nous opposer ni les colonies des anciens Phéniciens et des Grecs, ni celles des Européens dans les deux Indes; c'étaient des peuples policés qui s'établissaient chez des Barbares, avec lesquels ils ne pouvaient s'identifier, qu'en leur donnant la langue, les mœurs, les usages des colons. Dans les deux Indes l'établissement des colonies européennes n'a été que trop souvent marqué par la destruction totale ou partielle des natifs.

Dès les premiers temps que les Romains eurent connaissance de la Germanie, et que l'humeur belliqueuse, inquiète et changeante des habitans leur fut connue, ils soudoyèrent des nations ou peuplades, qui les assistaient contre d'autres Germains ou des Barbares venus de contrées plus lointaines; souvent ces alliés perdaient leur ancien territoire, et venaient implorer un asile sur les terres de l'empire; d'autres fois ils se mettaient en possession des provinces qui, plus fertiles et plus riches que leurs anciennes demeures, étaient plus à leur gré, ou bien les Romains leur assignaient des terres incultes ou abandonnées, des frontières ou d'autres régions dans lesquelles ils croyaient utiliser des colonies militaires 1). Il paraît que dès le troisième siècle l'empereur Probus envoya une colonie de Saxons dans la Grande-Bretagne 2), et que, soit le même empereur, soit un autre, en fixa une dans les Gaules, particulièrement dans l'Armorique, appelée depuis Neustrie et plus tard Normandie; du moins la notice des dignités de l'empire,

1) Les Romains avaient des colonies militaires dans l'intérieur de l'empire, qui ont peut-être suggéré l'idée de celles qui ont récemment été établies en Russie. Ils en avaient sur leurs frontières, dans les forts et les châteaux. Le Code Théodosien parle des Riparienses, Ripenses (les mêmes que les Ripuaires), des Limitanei (Marcomanni, Hermunduri des Germains), des Castriciani, Castellani, Burgarii (Burgundiones). V. le Comm. de Jacques Godefroy sur le Code Théodosien, Paratill. ad lib. 7, tom. 2, pag. 247. Ces colonies étaient de préférence composées d'étrangers. L. 16, t. 4, de terris limitaneis.

2) Zosimus, in Probo.

faite sous le règne d'Honorius au commencement du cinquième siècle, mentionne la côte des Saxons dans le gouvernement de l'Armorique 1), et au nombre des troupes qui, vers le milieu du même siècle, marchèrent sous les ordres d'Aetius contre Attila, on trouve des Saxons, lesquels, à en juger par le rang qu'ils occupent dans la relation d'un auteur contemporain, ne peuvent être que ceux de l'Armorique 2). On retrouve ces mêmes Saxons plus de cent vingt ans plus tard établis auprès de Bayeux 3), formant non-seulement une nation distincte et séparée, mais ayant conservé de leurs ancêtres plusieurs usages différens de ceux de leurs voisins, entr'autres la chevelure longue 4). Cependant jamais on n'a parlé une langue tudesque dans la Neustrie.

A peine deux siècles et demi plus tard cette même

1) » Sub dispositione viri spectabilis duois tractus Armorici et Nervicani, tribunus cohortis primae novae Armoricae, Grannona in littore Saxonico. »

2) » His enim adfuere auxiliares Franci, Sarmatae, Armoritiani, Litiani, Burgundiones, Saxones, Riparioli, Briones. » Joruanes, de Rebus Geticis.

3) » Sed ille dolose super Saxones Bajocassinos ruens maximam partem interfecit. » Gregoire de Tours, lib. 5, cap. 27. Quelques auteurs placent des Saxons près d'Angers. Epitom. Gr. Tur., cap. 12. Gesta Francorum, cap. 8; mais comme ces auteurs n'ont fait qu'abrégé un passage de Gregoire de Tours, qui lui-même est obscur, nous n'alléguons point cette autorité.

4) Frédégonde appelant ces Saxons au secours des Bretons. » Bajocassinos Saxones juxta ritum Britannorum tonsos atque cultu vestimenti compositos, in solatium Warochi abire praecepit. » Gregoire de Tours, lib. 10, cap. 9.

Neustrie, qui souvent avait été infestée par des pirates et des brigands Normands ou Saxons 1), devint la propriété d'un des chefs les plus hardis de cette nation; Charles le Simple crut, en 917, devoir acheter la paix et la tranquillité de ses états en cédant cette province à Rollon, chef, roi ou duc des Normands, auquel il donna de plus la main de sa fille. C'était bien alors qu'on pouvait s'attendre à voir s'établir dans la Normandie une langue d'origine tudesque; les Francs, les Bourguignons, les Alains avaient parcouru l'Armorique comme les autres parties des Gaules et les avaient soumises; sur les côtes de la Normandie une peuplade saxonne avait été établie depuis long-temps et avait probablement conservé son ancien langage, comme ses autres habitudes: les incursions des Normands ne pouvaient manquer d'y entretenir cette langue familière à ces barbares, comme à un grand nombre des habitans; enfin une colonie de ce même peuple venait de prendre possession de la pro-

1) Les Normands sont désignés comme puissance, avec laquelle les monarques négociaient dans le premier traité, apud Mersnam, de l'an 847, art. 11 (Baluze, tom. 2, col. 42), et dans le capitulaire de Charles le Chauve de 853, apud Silvacum, art. 9 (Baluze, tom. 2, col. 66); ces Normands paraissent avoir particulièrement infesté les côtes voisines de la Bretagne. On sait que Rouen fût brûlé par ces pirates en 843; Regnier remonta la Seine depuis son embouchure jusqu'à Paris en 845; les Normands contre lesquels Eudes défendit Paris en 885 et 886, avaient également occupé la Neustrie. Un capitulaire de Charles le Chauve de 877 (Baluze, tom. 2, pag. 257) parle des Normands établis ou campés sur les rives de la Seine (qui erant in Sequana) et dont on achetait la retraite.

vince en conquérans et maîtres; qui aurait pu douter du triomphe de leur langue? Et cependant tout le contraire eut lieu. Non-seulement il n'existe aucun vestige d'une langue d'origine teutonique dans la Normandie; mais il est reconnu que dans un intervalle assez court la langue d'oïl, évidemment dérivée du latin, était tellement la langue journalière des Normands, que sous ce rapport ils ne différaient nullement du reste de la France septentrionale. Lorsqu'en 1066 Guillaume le Bâtard fit la conquête de l'Angleterre 1), tous ses guerriers parlaient le français et prenaient indistinctement le nom de Normands ou de Français; un peu plus tard cette dernière dénomination leur resta seule 2). Le nouveau roi, trouvant établie la langue saxonne ou danoise, toutes deux teutoniques, en Angleterre, crut ne pouvoir mieux assurer sa dynastie, qu'en introduisant, tant par des voies de dou-

1) La fierté nationale des Anglais n'a pas voulu reconnaître cette conquête, et supposant un droit éloigné de Guillaume à la couronne d'Angleterre, ils ont rapporté le titre de *conquérant* (ou comme disent les anciennes chroniques *conquerour*) au mot *conquêt* usité en jurisprudence pour acquisition. Spelman, in Cod. Legg., dans Houard, Anciennes Lois des Français, tom. 2, p. 183. Des auteurs plus éclairés se sont moqués de cette explication. Reeves, Hist. of the English Law, tom. 1, chap. 2, pag. 29.

2) Dans les Lois de Guillaume, art. 51, 53, 54, 62, 68, 69, 70 et 71, ils sont appelés Normanni, Franci ou Francigenae; les lois de Henri Ier, successeur de Guillaume, sont intitulées: »Henricus, Dei gratiâ, rex Anglorum omnibus baronibus et fidelibus suis, Francis et Anglis salutem.» Houard, Anc. Lois des Franç., tom. 2, pag. 133 et suiv., et Coutum. anglo-norm., tom. 1, pag. 264.

ceur que par la force de son autorité, l'usage du français 1).

Si la langue teutonique ne s'est point soutenue dans une partie de la Gaule, dans laquelle, dès le quatrième siècle, des Saxons furent établis en nombre assez considérable pour donner leur nom à la côte qu'ils habitaient, où des Francs et d'autres peuples d'origine germanique ont vaincu les Romains et les Gaulois, où les Saxons ont fait nation à part au moins jusqu'au sixième siècle, où les pirates de cette nation n'ont cessé de faire des incursions, où enfin des Normands se sont fixés comme vainqueurs et conquérans; si au contraire la langue d'origine latine y a tellement prévalu qu'au onzième siècle, cent cinquante ans après la conquête des Normands, les habitans étaient appelés Français et ne parlaient que le français; qu'ils introduisirent même cette langue dans un pays où le saxon formait la base du langage, comment pourrait-on admettre qu'une colonie de ce même peuple, réduite en captivité par le vainqueur, ait pu fixer en Flandre

1) » *Et pueris in scholis principia literarum grammatica, » gallice et non anglice traderentur. — Narrant historiae, quod » cum Willielmus dux Normannorum regnum Angliae con- » quisivisset, deliberavit quomodo linguam saxoniam possit » destruere et Angliam et Normanniam in idiomate concor- » dare; et ideo ordinavit quod nullus in curia regis placitaret » nisi in gallico, et iterum quod puer quilibet ponendus ad » litteras addiceret gallicam et per gallicam latinam, quae » duo hodie observantur; ut modus etiam scribendi anglicus » omitteretur, et modus gallicus in chartis et libris omnibus » admitteretur.*” Spelman apud Houard, *Anc. Lois des Franç.*, tom. 2, pag. 194.

une langue tudesque? Il faudrait rejeter tout raisonnement par analogie pour reconnaître la justesse d'une pareille conséquence.

La langue et les usages de la France ont exercé une influence très-puissante sur la langue et les usages des Pays-Bas en général; dans quelques provinces on a dès les temps les plus reculés adopté la langue d'oïl, dont le patois wallon est évidemment dérivé; dans les provinces qui se servent du flamand, du hollandais, du frison ou de tout autre dialecte ou idiôme d'origine tudesque, cette influence est surtout visible en ce que les caractères alphabétiques ne sont et n'ont jamais été ceux en usage dans toute l'Allemagne, et qu'au contraire tous les Pays-Bas, sans aucune exception, se servent exclusivement des caractères italiques. Cette observation mérite d'autant plus une attention spéciale, que toutes les langues d'origine tudesque, comme l'allemand proprement dit dans toutes ses variétés, le danois, le suédois, le norvégien, s'écrivent avec des caractères particuliers, tandis que l'anglais et le hollandais ou flamand suivent ceux qui sont adoptés en France, en Italie, en Espagne et en Portugal.

Dans les premiers temps de la société, lorsque les relations de nation à nation ou entre les individus de différentes nations étaient moins fréquentes et moins bien établies, chaque peuple avait non-seulement une langue séparée, mais chacune de ces langues avait une écriture distincte. L'alphabet des Égyptiens n'était point celui des Hébreux; l'écriture grecque différait de la romaine; et indépendamment des autres difficultés qui s'opposaient au libre échange des idées, celle de

devoir apprendre une langue étrangère était augmentée par celle de devoir commencer par étudier un nouvel alphabet. Les Germains, ainsi que nous l'avons déjà observé, et quoi qu'en puissent dire quelques auteurs 1), avaient une écriture; il est possible qu'elle n'ait point été portée à quelque degré de perfection; nous n'avons que des données très-vagues sur le caractère qu'ils employaient; presque tous leurs ouvrages, s'ils en avaient d'écrits, se sont perdus et probablement ne valaient pas la conservation; mais il est moralement impossible qu'une nation aussi grande et aussi étendue, qui, quoique barbare en comparaison des Romains, avait néanmoins fait des progrès dans la civilisation, eût ignoré absolument un art aussi nécessaire; le témoignage de César est irrécusable 2), et si Tacite paraît dire le contraire, il parle de la grande majorité et non de la totalité de la nation 3). Il est même plus d'une raison de croire que les caractères germaniques étaient ressemblans à ceux dont on se sert

1) V. la Germanie de Tacite, traduite par Panckoucke, chap. 3, not. 9.

2) Caesar, de bell. gall., lib. 1, cap. 1, et 29, lib. 6, cap. 14.

3) » *Literarum secreta viri pariter ac feminae ignorant.* » De mor. Germ., cap. 19. M. Raepsaet, Orig. des Belges et Gaulois, liv. 1, n°. 14, prétend que ce passage signifie que les Germains ignoraient le commerce épistolaire, et qu'en bon latin *literarum* est toujours pris pour *epistolarum*. Il est cependant une foule de passages de Cicéron qui prouvent le contraire. Ernesti in clavi ciceroniana au mot *literae*. Peut-être Tacite n'a-t-il entendu par *literarum secreta* que les connaissances ou la littérature en général, ce qu'on appelle les belles-lettres.

encore actuellement en Allemagne : les alphabets anglo-saxon et mésogothique s'en rapprochent assez, et il y a une similitude frappante entre l'écriture allemande actuelle et celle des Grecs, qui peut rendre raison de ce que les auteurs anciens attribuent aux Gaulois et Germains des caractères grecs 1).

Ce n'est point ici le lieu d'examiner si cette différence des caractères alphabétiques, quoique nuisible au développement et à l'échange mutuel des idées, n'a point de véritables avantages, et si la facilité apparente de pouvoir lire et écrire les mots d'une langue étrangère n'est point compensée par la difficulté d'attacher des significations différentes aux mêmes signes; le fait n'en est pas moins indubitable. Certainement le Romain qui, pour lire les auteurs grecs, devait apprendre à connaître l'alphabet grec, avait à vaincre cet obstacle, mais il n'avait pas à craindre que l'habitude de prononcer telle lettre d'une manière déterminée lui fit faire une faute de prononciation dans la langue étrangère; il n'avait pas à se rappeler sans cesse que la voyelle ou la consonne qu'il voyait devant ses yeux exprimait un son différent de celui qu'il avait coutume d'y attacher; dès qu'il savait lire et écrire, il était sûr que toute la Grèce comprendrait ce qu'il aurait dit ou écrit. Il existe dans chaque

1) » In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt literis graecis confectae." Caesar, de bell. gall., lib. 1, cap. 29. » In reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, graecis utuntur literis." Id., lib. 6, cap. 14. » Monumentaque et tumulos quosdam graecis literis inscriptos in confinio Germaniae Rhaetiaeque adhuc existere." Tacit., de mor. Germ., cap. 3.

langue des prononciations inconnues dans toute autre, et qu'il faut cependant, lorsqu'on n'a point de caractères divers, exprimer par les mêmes signes; il est impossible de rendre en français le son du *th* anglais, du *x* espagnol, du *ch* allemand, du *g* hollandais, quoique toutes ces langues n'aient qu'un seul et même alphabet; le caprice a donné d'ailleurs aux mêmes lettres des significations différentes dans chaque langue; et il faut connaître la prononciation exacte de chacune d'elles pour savoir que *chi* en français, *sci* en italien, *sch*i en allemand et *she* en anglais expriment absolument le même son.

A mesure que les nations se sont rapprochées par le besoin mutuel de la civilisation, la différence des écritures a sensiblement diminué 1); l'écriture des Romains s'est introduite dans tous les pays où le latin a formé la base de la langue, comme en Italie, en Espagne, en Portugal, et dans toute la France, sans aucune distinction des pays de langue d'oc ou d'oïl; l'écriture des Germains s'est conservée dans presque toutes les contrées où la langue tudesque a prévalu, et si l'anglais, quoiqu'évidemment d'origine teutonique, s'écrit en caractères italiques, il est facile de rendre raison de ce phénomène 2) en consultant l'histoire.

1) La plus grande partie des peuples orientaux se servent du caractère arabe pour écrire leurs langues.

2) Il paraît que les langues d'origine slave ou esclavonne ont suivi la même marche; le russe a conservé ses anciens caractères; la grande influence tant de la cour de Rome que de la France a fait adopter aux Polonais les caractères italiques; les relations continues avec l'Autriche et l'empire ger-

L'Angleterre, anciennement peuplée de Gaulois celtiques ou belgiques 1), était devenue province romaine, et suivait en tout les usages des vainqueurs, lorsqu'elle fut successivement saccagée et occupée par les Scots et les Pictes, les Saxons, les Angles, les Frisons, les Danois, tous ayant une origine commune avec les Germains: ce pays avait souffert plus que les autres, et les habitans latinisés étaient tombés au-dessous de ce qu'étaient ceux des provinces continentales de l'empire; les plaintes des Bretons à Aetius prouvent et leur position malheureuse, et leur désespoir affreux, et en même temps une lâcheté, une bassesse peu communes 2). Les Romains avaient abandonné la Grande Bretagne vers le milieu du cinquième siècle; il est probable que tous leurs cliens, tous ceux qui avaient affiché leurs mœurs suivirent cet exemple, et que ceux qui ne pouvaient trouver leur salut dans la fuite, périrent victimes de leur esprit d'imitation, ou ne firent aucune difficulté de reprendre les anciens usages; du moins les lois anglo-saxonnes ne nomment pas les Romains, dont le nom se retrouve à chaque article des lois saliques, ripuaire, gombette, visigothe ou bavaroise; les habitans du pays, autres que les conquérans barbares, sont désignés dans ces lois sous le nom de Wallons, c'est-à-dire Gaulois 3). La prétendue histoire qui se

manique ont au contraire introduit les caractères allemands en Hongrie et en Bohême.

1) Caesar, de bell. gall., lib. 5, cap. 12.

2) Bede, Hist. Eccles., lib. 1, cap. 13.

3) » Wallus census pendat 120 solidos." Legg. Jnae, cap. 28. V. aussi cap. 24, 32, 46, 54, 74. Plus tard et à compter

trouve dans ce qu'on donne pour les lois d'Edouard le Confesseur ou de Guillaume le Conquérant, ne mérite pas une réfutation sérieuse 1).

Les Anglo-Saxons établis dans la Grande Bretagne, avaient une écriture qui leur était particulière et qui est encore connue ; cette écriture était peut-être celle de tous les Germains, ou du moins elle était modelée sur un type commun à tous les caractères usités dans le petit nombre d'écrits de ces peuples barbares ; les invasions des Danois, leur occupation tantôt d'une partie de la Grande Bretagne, tantôt de l'île entière, ne pouvaient apporter aucun changement dans la manière d'écrire qui devait leur être commune, si ces hordes sauvages cultivaient cet art indispensable aux nations policées ; et jusqu'à Guillaume le Conquérant, les caractères anglo-saxons étaient les seuls usités dans l'Angleterre. Soit que les Normands, qui vinrent se fixer en Neustrie sous leur chef Rollon, plus occupés de brigandage que de littérature, ignorassent absolument l'art d'écrire, soit qu'en adoptant les usages et la langue du pays qui leur avait été cédé, ils eussent également abandonné leur ancien alphabet, Guillaume et ses sujets ne con-

du règne d'Alfred, on trouve dans les lois des rois, soit saxons, soit danois, la distinction des Anglais, des Merciens, des Danois ; mais il n'est plus question de Gaulois ou de Wallons, qui, à l'exception de ceux qui occupaient le pays de Galles et la Cornouaille, avaient disparu ou s'étaient amalgamés avec les vainqueurs.

1) *Leges boni regis Edovardi quas confirmavit Guillelmus*, à la suite du chap. 35. Ces lois ont été publiées par Wilkins, par Houard et par Canciani.

naissaient que les caractères italiques, et un des premiers soins du conquérant, qui désirait faire passer en Angleterre les coutumes de son pays et opérer une fusion complète des divers peuples soumis à sa domination, fut de prohiber l'usage de l'écriture saxonne 1). Le français et le latin furent les seules langues admises à la cour comme au barreau; dans toutes les chartes et pièces authentiques, dans les assemblées de la nation comme dans toutes les circonstances solennelles, ces langues remplacèrent l'anglo-saxon; et la langue nationale, qui ne fut autorisée de nouveau qu'après plusieurs siècles 2), avait déjà pris une tournure et adopté une écriture différente de ce qu'elle avait été dans le principe. Le clergé d'ailleurs qui, en Angleterre comme dans toute l'Europe, avait conservé le peu de connaissances répandues dans ce temps de barbarie, était habitué à la langue latine et favorisait les caractères italiques.

Dans les Pays-Bas, nul doute que la langue teuto-nique ne s'écrivit anciennement comme dans tous les autres pays de l'empire germanique; l'empereur Charlemagne, le grand protecteur des lettres germaniques,

1) » Ordinavit ut modus etiam scribendi anglicus » omitteretur, et modus gallicus in chartis et in libris omnibus admitteretur. » Spelman, Cod. Legg. ap. Houard, Anciennes Lois des Français, tom. 2, pag. 194.

2) Jusqu'à ce jour les formules dont se sert le parlement anglais sont en français; les plaidoiries ont continué dans cette langue jusqu'au quatorzième siècle. Reeves, Hist. of the English law, chap. 17 et 28, tom. 3, pag. 95 et 425. Beaucoup de termes techniques de la procédure anglaise doivent leur origine à cet usage.

celui auquel on a même voulu attribuer l'invention et l'introduction des caractères allemands, résidait habituellement, ou à Nimègue dans la Gueldre, ou à Aix-la-Chapelle sur les frontières de la Belgique; toute sa famille avait habité ces provinces, et le village de Herstal, dont son père Pepin porte le nom, est dans l'évêché de Liège; Louis le Débonnaire 1) a daté une grande partie de ses lois du grand duché de Luxembourg 2). Il serait donc assez peu probable que l'écriture de la langue du pays eût été différente de celle qui était usitée et protégée par la cour et les grands de l'empire: seulement il ne nous reste de ces temps éloignés que des pièces écrites en latin et par conséquent en caractères italiques. Sans aucune disposition législative, sans aucun événement dont l'histoire fasse mention, la seule force des choses, la grande influence de la France, de la langue, des usages, de la littérature de ce royaume, a fait prévaloir dans tous les Pays-Bas cette écriture, même dans les provinces où la langue tudesque est demeurée en vigueur. L'établissement des Lombards dans les villes maritimes, le commerce que depuis long-temps les Pays-

1) Louis le Débonnaire résidait à Aix-la-Chapelle, où il tint un concile en 816, un autre concile d'abbés en 817, et un parlement ou de grands plaids de la nation en 819, comme le prouvent les capitulaires de ces années. Baluze, vol. 1, pag. 553—598. Il y tint de nouveaux plaids en 837. Baluze, ib., pag. 685.

2) Un capitulaire de 821, ap. Baluze, tom. 1, pag. 621, prouve que Louis le Débonnaire avait tenu les plaids de la nation en 820 à Thionville (apud Theodonis villam). C'est encore de Thionville qu'est daté un capitulaire de Charles le Chauve, ap. Baluze, tom. 2, pag. 7.

Bas et surtout la Flandre entretenaient avec le midi de l'Europe, pouvaient contribuer à cette introduction; mais de même qu'il est impossible de méconnaître les effets prépondérans de la littérature française sur celle de la Hollande et de la Flandre dès les premiers temps des écrivains flamands, de même que tous les anciens poètes flamands reconnaissent avoir rendu en leur langue des ouvrages de goût ou de science, écrits en français, de même aussi cette influence a déterminé l'écriture hollandaise et flamande.

La Frise avait été long-temps un pays très-indépendant; les Frisons aimaient leur liberté avec enthousiasme et n'obéissaient que très-imparfaitement aux empereurs; la charte des immunités de la Frise qu'on a souvent attribuée à Charlemagne 1), n'est à la vérité qu'une fausseté reconnue; mais il n'en est pas moins vrai que la Frise avait une république, sous la protection de l'empire, qui se soutint assez long-temps, et qui ne se perdit que pour avoir choisi ses chefs dans des maisons souveraines, dont les états étaient trop près de son territoire pour ne point prêter un appui facile aux usurpations: il n'est donc pas étonnant que les anciens Frisons aient, pendant un temps assez considérable, conservé une écriture qui leur était propre. Cette écriture quoique modelée sur le même type que celle des Allemands, en diffère

1) Chartes et placards de Frise, recueillis par le baron de Schwartzenberg et Hohelandsberg, vol. 1, pag. 44. Chartes de Hollande par Van Mieris, vol. 1, pag. 8. Ce diplôme a été reconnu non-seulement par des auteurs frisons et hollandais, mais beaucoup d'autres auteurs l'ont allégué, quoiqu'il soit de la fausseté la plus évidente.

cependant sous plus d'un rapport, et peut servir de nouvelle preuve, que Charlemagne n'a fait que remettre en honneur et encourager un genre d'écriture connu des Allemands ou Germains, qui commençait à tomber en désuétude. Cependant la Frise a, comme toutes les autres provinces des Pays-Bas, succombé à cette influence française, et insensiblement les Frisons, quelque tenaces qu'ils aient toujours été de leurs anciens usages, ont adopté les caractères italiques: quoiqu'il soit difficile d'en déterminer l'époque précise, l'alphabet frison a disparu lorsque les relations de cette province avec les évêques d'Utrecht, les comtes et ducs de Gueldre et les autres seigneurs de ces contrées, sont devenues plus étroites. L'Ost-Frise tombée au pouvoir de quelques princes allemands, a suivi toute l'Allemagne.

En résumant toutes nos observations, nous croyons pouvoir établir, que l'influence de la langue et de la littérature française sur celle de toutes les provinces des Pays-Bas a été très-marquée et suffisante pour faire adopter dans quelques-unes le langage wallon, qui est évidemment d'origine latine ou française, et dans les autres, pour faire substituer à l'alphabet allemand les caractères italiques; que la différence de langage du pays wallon et flamand ne remonte point à l'époque de la conquête des Gaules par les Romains; que la transplantation des Saxons par Charlemagne ne motive point cette diversité, et qu'il n'y a aucun fait historique qui puisse expliquer ce phénomène bizarre, que probablement le hasard seul a fait naître.

VERHANDELING

OVER DEN OORSPRONG EN DE NAAMSAFLEIDING
VAN HET ALODE EN HET SALISCHE LAND.

VOORGELEZEN IN DE ZITTING DER TWEDE KLASSE VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH INSTITUUT VAN WETEN-
SCHAPPEN, ENZ., VAN 19 MAART, 1813.

Uit het H. S. alhier in druk verschijnende.

Nadat het Romeinsche Rijk al deszelfs westelijke bezittingen en zijne oude hoofdstad aan de Noordsche volksstammen had moeten overlaten, duurde het eenen geruimen tijd, alvorens onder deze volken eenige algemeene band van vereeniging ontstond, en de eerste stap daartoe gedaan, is toe te schrijven aan de opperheerschappij, die de Vorsten uit den Carolvingischen stam over de voornaamste derzelve landen oefenden. Keizer KAREL de Grootte, die op het einde der achtste eeuw den Keizerlijken titel aannam, welke tot dat oogenblik door de Duitschers werd aangezien als den Griekschen Vorsten toekomende, was in het bezit van geheel Frankrijk, Duitschland, Zwitserland en de Nederlanden; een groot gedeelte van Italië en van Hongarije, en een klein deel van Spanje, behoorden tot zijne heerschappij. Zijne regering, in vele opzigten zoo merkwaardig, werd het te meer door deze nieuwe vereeniging der voornaamste landen van Europa, en met regt stelde de welsprekendste der Fransche geschiedschrijvers bij deze regering de afscheiding tusschen de oude en hedendaagsche geschiedenis.

Keizer **KAREL** de Grootte was van geboorte een Frank, en daar het overbekend is, hoe, in die eeuwen van onkunde en onbeschaafdheid, ieder zich niet regelde naar de wetten des lands, waar hij woonde, maar naar die zijner voorouders, volgde hij de Salische wet. Onder zijn bestuur werden de meeste gewoonten, die de Noordsche volken, bij gebrek van genoegzame kundigheden, slechts uit mondelijke overlevering kenden, in geschrift vervat, zoo als die der Vriezen en Saksers getuigen; andere, gelijk de Salische wet, werden omgewerkt. Door een aantal verordeningen, die Keizer **KAREL**, nu eens voor al zijne onderdanen, zonder onderscheid van stand of geboorte, dan weder voor geestelijken of edelen, dan weder alleen voor Saksers, Franken of Longobarden gaf, werden de regten en pligten zijner onderdanen veranderd, hunne zeden en gebruiken gewijzigd. **KAREL** zocht alles tot eenheid te brengen, en de Salische wetten waren die, welke, zijns oordeels, zoo veel mogelijk ten voorbeelde van alle andere moesten strekken. Geen wonder dan dat de Salische wetten tot de geschiedenis van al de landen behooren, die **KARELS** bevelen gehoorzaamden. Ook de Nederlanden stonden onder Keizer **KAREL** en zijne opvolgers. Hetgeen de kennis der Salische wetten kan ophelderen, is voor onze Nederlandsche geschiedenis niet onverschillig.

Er is een ander gezichtspunt waaruit de bekendheid met de oude Deutsche wetten voor ons belangrijk moet worden beschouwd, dat namelijk der taalkennis. Immers, het is een' ieder', die slechts eenige aandacht op deze overblijfselen der oudheid heeft geslagen,

duidelijk, dat er, onder alle taeltakken van Duitschen oorsprong, welligt geen geschikter is dan de Nederlandsche, om de vreemde en oude woorden, in deze wetten voorkomende, te verstaan, en om hunne ware beteekenis te herleiden. Vergunt mij, MM. HH. ! Ulieden een oogenblik met eene dergelijke proeve bezig te houden.

De oude Duitschers, zoo als ons dezelve èn uit de geschiedenissen van CAESAR EN TACITUS, èn uit de beschrijving hunner zeden door den laatstgenoemde gegeven, èn uit al de berigten die ons te hunnen opzigte zijn toegekomen, bekend zijn, waren geheel op den krijg ingerigt, en ofschoon niet alle denzelfden vorm van bestuur hadden, hoezeer hunne zeden en gebruiken onderling verschilden, was oorlog hun hoogste doel, moed en kracht hunne grootste deugd. Zij kwamen daarin overeen met de eerste Romeinen, bij wie geene andere hoedanigheden, dan zoodanige werden op prijs gesteld, welke in den strijd van nut konden zijn, zoo dat hetzelfde woord deugd en dapperheid uitdrukte.

Ieder Duitscher, die de burgerlijke regten wilde uitoefenen, moest den Vaderlande ter dienste staan, wanneer hetzelfde den krijg besloot. Van het oogenblik af dat hij door zijnen vader, of door een ander bejaard krijgsman, in de algemeene vergadering des volks, het zwaard had ontvangen, werd hij eerst als dadelijk lid der maatschappij aangezien, en als zijn eigen heer, als mondig, beschouwd. Het geheele volk was altijd tot den veldtogt toegerust. Het was niet anders dan een staand heir. Kwam er eene ge-

schikte gelegenheid voor, ten koste van den vijand, eenen inval in zijn land te doen; was er eene gegronde vrees van door de naburen overvallen te worden, of was er eenig leed aangedaan, hetgeen men begreep niet te kunnen worden verduurd, straks riep de Vorst de voornaamsten bijeen, of, waar geen Vorst was, vergaderden de aanzienlijken of edelen. Het gansche volk werd opgeroepen, en verscheen reeds gewapend, om het voorstel te verstaan. Werd het aangenomen, een algemeen gejuich, een gedruisch der wapenen, was het antwoord der menigte, die zich geen' tijd tot beraad nam, maar al wat de voorzigtigheid eischen mogt, aan hare Hoofden overliet. IJlings was het besluit gevat, en dikwijls op staande voet uitgevoerd. Wee hem, die zich aan den burgerpligt onttrok! Van de maatschappij uitgesloten, wachtte hem de bejegening, die eenen bloodaard toekomt; de *hoon*, en de wraak, jegens eenen vijand geoorloofd, de *dood*. Was het voorstel den volke niet aangenaam, dan zag de voorsteller aan de diepe stilte, waarmede zijne toespraak werd aangehoord, de verwerping daarvan, en nam hij hetzelfde terug.

Hoe veelvuldig ook de oorlogen tusschen de kleine volkjes, die ieder onder een afzonderlijk bestuur stonden, zijn mogten, konden dezelve der brandende begeerte van de Duitsche jongelingschap, om zich in den krijg te onderscheiden, niet voldoen. Ook dan, wanneer het eigen vaderland in rust en vrede was, zochten de jeugdige krijgslieden, ijverig op roem, zich in verder afgelegene gewesten te onderscheiden. Vrijwillig namen zij dienst onder de beroemdste veldoversten,

die van hunne zijde gretig zulke vrijwilligers opnamen. Niets was voor den Duitscher vernederend, waar hij lauweren plukken kon, en de vrije man, die den nek onder geen juk wilde bukken; die in eene bemuurde stad zich als gevangen aanzag; wiens onafhankelijk gemoed den langzamen voortgang des regts versmaadde, vond geene schande in het dienen van een' ander', die hem in den krijg voorging. De vorsten en edelen zochten zich van makkers en gezellen te omringen, welke niet door eenige slaafsche onderwerping, maar door vrije aanhankelijkheid; niet door geboorte, maar uit eigene beweging; niet als knechten derzelve heer, maar als mannen hun gekozen opperhoofd, volgden. In het veld was dit gevolg hunne magt, in vrede hun aanzien. De gezellen volgden den veldheer tot in den dood; hij moest hun met voorbeelden van dapperheid den weg der eer aanwijzen; zij mogten bij hem niet achterblijven. De glans, die het hoofd des aanvoorders bestraalde, scheen op zijne makkers neder; hun roem was een loer in zijnen kranz. Zijn opperhoofd te verlaten; hem in het gevecht niet ter zijde te streven; de slagen, die hem bedreigden, niet af te weren, wanneer hij in 's vijands magt geraakte, hem niet te ontzetten, of in slavernij te volgen, was voor eenen gezol smadelijk, en konde niet dan door zijnen dood worden uitgewischt.

Geene koele gunst, geene honende bescherming; was het loon van den gezel; maar ware vriendschap en trouwe deelneming van zijnen gekozen' aanvoerder. Deze zorgde voor de gewonden, voor de verminkten,

voor de gevangenen; voor hen, die des verslagenen hulp hadden behoeft. Hij beloofde trekken van uitstekenden moed met eerbewijzen en met giften, niet van geld of goed, want eigenbelang was het gebrek der krijgsmannen niet, en hunne have zeer onaanzienlijk, maar van wapenen, of van eenen strijdhengst. Hij onthaalde hen aan zijnen disch, en wanneer de zege zijnen togt had bekroond, werd het grootste deel van den buit verteerd in die gastmalen, waarop de Duitschers zoo zeer gezet waren, en waar zij ook hunner neiging voor den drank zoo ruim den teugel vierden. De overste, zoowel als zijne gezellen, hadden ook na den gelukkigsten uitslag, weinig gewonnen. Zij gevoelden steeds denzelfden aandrang, dezelfde behoefte, om zich aan nieuwe krijgsgavaren bloot te stellen, en hun leven was eene aaneenschakeling van gevechten.

Verre zijn die zeden van de tegenwoordige verwijderd. Wij hebben de voordeelen van den vrede leeren waarden. Wij kennen de genoegens van rust, orde en zekerheid. Wij stellen prijs op wetenschap en kunst. Wij kiezen den meer bedaarden en maatschappelijken gang boven de woeste losbandigheid van den voortijd; maar wij zien evenwel met bewondering en eerbied op tegen de grootsche trekken der voorouderlijke stoutmoedigheid, tegen hunne kalme bedaardheid in gevaren, hunne koene onversaagdheid in alle moeilijkheden des levens, hunne onbaatzuchtige zelfverloochening, hunne opoffering van eigene belangen, waar het algemeene welzijn roept, hunne fiere onbuigzaamheid voor alle huisselijke of

vreemde onderdrukking, hunne bereidwilligheid, zoo dikwerf hulp werd ingeroepen. Met aandoening zien wij den mensch in de edelste onafhankelijkheid, niets dan vrijheid en gevoel van eigene krachten ademende, voor de eerste indrukken van mededoogen vatbaar, en als van eenen heiligen ijver bezielde om dat alles dadelijk te verrigten, wat hem zijn hart, als prijzenswaardig doet kennen; tevens echter aan al die feilen en dwalingen blootgesteld, waarvoor zijne ruwheid hem niet kan behoeden. In lateren tijd ontwaren wij de overblijfselen van die zelfde inborst in den ridderlijken geest, die in de middeleeuwen zoo vele blijken van grootmoedigheid en deugd met de diepste onkunde en het domste bijgeloof op eene zoo vreemde wijze paarde, en zelfs de groote veranderingen, in Europa voorgevallen, de toenemende omloop en invloed van rijkdom, de verbreiding van wetenschappen, de begeerte naar rust, hebben niet dan in veel lateren tijd denzelven geheel doen verdwijnen.

Toen TACITUS de betrekkingen der Duitsche grooten en vorsten tot hunne vrijwillige en getrouwe makkers, of gezellen, bij hem *Comites*, schetste; toen hij hunne belangeloosheid, als tegenbeeld der Romeinsche hebzucht, hunne onkreukbare trouw, in vergelijking der wispelturigheid zijner landgenooten, overstelde, vermoedde hij nogtans niet welken invloed deze Duitsche instelling op den staat van Europa eenmaal hebben moest. Het zijn toch deze gezellen, die, toen de benaming van *Comes* een rijksambt begon uit te drukken, eerst onder den zuiver latijnschen naam van *fideles*, of den min zuiveren van

antrustiones, en later, bijzonder ten tijde der Carolingische vorsten, onder hunnen Duitschen naam van *gezellen*, of in de taal van den tijd, en met cenigzins gewijzigde uitspraak, van *vasallen* 1), optraden, en het leenstelsel vestigden, waarvan de gevolgen nog op dit oogenblik in alle landen van Europa, en bijzonder in derzelver regterlijke instellingen, zijn aan te treffen. Eerst voor eenen bepaalden tijd, of tot wederopzeggens toe, met het bezit en gebruik van landerijen, of andere vaste goederen, door hunne veldoversten begiftigd, wisten zij die naderhand onherroepelijk, en zelfs erfelijk, te verkrijgen. Zij zochten, de eene met meer, de andere met minder gelukkig gevolg, hunne onafhankelijkheid te bekomen, en hoe grooter de gunst van hunnen leenheer geweest was, des te grooter was veelal hunne ondankbaarheid.

Ieder burger van een Duitsch volk was krijgsman, wanneer dat volk den oorlog had besloten. Hij was verplicht goed en bloed voor zijn land te offeren; maar hij genoot daarentegen volle eer en aanzienlijke regten, die geen ander oefenen kon, of mogt. Zelfs toen de aanneming van de Christelijke Godsdienst den priesters en bisschoppen het dragen van wapenen had verboden, hetgeen bij de Oud-Duitsche priesters niet schijnt nagelaten, had Keizer KAREL eene wet noodig, om zijnen onderdanen kennelijk te maken, dat deze beschikking, welke bisschoppen en priesters den krijg verbood, niet was ingevoerd, om hunne

1) Niklas Vogt, Rheinische Geschichten und Sagen. Frankf., 1817.

eer te verminderen 1). Ook toen nog, ja zelfs drie eeuwen later, werd het volk als een staand heir beschouwd, en de gebeden der kerk te *Aquileja* maken in de 12de eeuw gewag van eenen heilwensch over den Paus, den Keizer en de Keizerin, den Koning en de Koningin, den Patriarch en de Geestelijkheid, de Overheidspersonen, en het geheele heir der Christenen 2).

Onder die regten, welke alleen den eigenlijken burgers van den Staat, dat is met andere woorden, hun, die de wapenen voor het vaderland droegen, waren voorbehouden, was de eigendom der landerijen, even als, in bijna gelijke omstandigheden, de eerste Romeinen 3) onderscheidene regten, en onder dezelve ook den eigendom van sommige goederen, uitsluitend aan de burgers toekenden, weshalve de eigendom *dominium quiritarium*, in tegenoverstelling van het *dominium bonitarium*, genoemd werd 4); zoo hadden ook de oude Duitschers eene dergelijke instelling. Hunne vaste goederen konden niet worden bezeten dan door krijgslieden; hierdoor hadden zij

1) Cap. 8, Ann. 803, in de Collect. Capit., Lib. 7, art. 142.

2) Omnibus judicibus et cuncto exercitui Christianorum. de Rubeis monum. Eccl. Aquil., pag. 590.

3) Vele Romeinsche instellingen worden ook bij de oude Duitschers gevonden. Hebben de Romeinen die van de Duitschers ontvangen? Dit beweert ZACHARIAE, de Orig. Jur. Rom. ex Jure Germ. Prolusio. Heidelb., 1817. Hebben de Duitschers die van de Romeinen ontleend? Beide stellingen geloof ik niet; maar waar dezelfde redenen bestaan, kunnen de gevolgen kwalijk veel verschillen.

4) Ulpianus, Tit. 19, Schulting, Jurisprudentiâ ante-Justiniana, in notis.

de dienst voor het vaderland beloond; zij waren zeker, dat men steeds een gelijk getal manschappen kon op de been brengen; het belang van die ingescrevenden was dan ook de waarborg van hunne getrouwheid, wanneer eigen pligtgevoel zoude hebben gezwegen. Ieder burger deelde in de voordeelen der maatschappij, die hij hielp verdedigen; ieder, die in de voorregten deelde, werd onmiddellijk tot de krijgsdienst geroepen 1).

De Duitscher, die voor zijn vaderland ten strijde trok, had geene bezoldiging. En waaruit zouden ook bij zoodanig een volk, als TACITUS ons de oude Germanen doet kennen, de middelen daartoe gevonden zijn geworden? De Staat kon zelfs voor zijne toerusting tot den krijg, en de bekostiging staande deszelfs duur, niet zorgen. Niemand kon alzoo burger zijn, dan die de middelen bezat, om voor zijn eigen onderhoud, gedurende eenen veldtocht, die wel kort was, doch evenwel kosten veroorzaakte, het noodige op te schaffen, en waar de goederen klein waren, moesten zich onderscheidene eigenaars vereenigen, om éénen man te stellen, die, uit eigene middelen zich zelve niet kunnende wapenen en onderhouden, daartoe bijdragen opnam 2). Wie ook hiertoe niet vermogend genoeg was, moest eenen heer zoeken, die hem als vrijwilliger in dienst nam, en hem zijne benoodigheden verschafte, of was genoodzaakt zijne burgerregten te laten varen.

1) Zie ook MÖSER, Osnabrückische Geschichte, 1ster Abschn., §. 24.

2) Cap. 1, Ann. 812, art. 1.

Het zoude niet moeilijk vallen ook iets dergelijks bij de oude Romeinen aan te wijzen; doch dit ligt geheel buiten ons tegenwoordig bestek.

Van het uiterste belang tot de kennis der Oud-Duitsche wetten, zoowel als van de instellingen van dien tijd, is de bepaling, dat de eigendom van de oorspronkelijke vaste goederen niet kon worden gevestigd dan op zoodanige personen, die tot de gewapende dienst geroepen konden worden. Uitdrukkelijk staat dezelve in geene wet, in geene geschiedenis, geschreven; maar zij is uit den aard der Duitschers, uit hunne zeden en gebruiken, uit die van andere oude volken, natuurlijk voortvloeiende; zij is in hare gevolgen zeer kennelijk.

Toen de invoering van de Christelijke Godsdienst den priesters en bisschoppen belet had zich ten strijde toe te rusten (want het verbod alleen kon hen van de algemeene gewoonte niet terughouden); toen, onder Keizer KAREL den Grooten, eene strengere kerkucht hen uit het leger verbande, werd het denkbeeld algemeen, dat een geestelijke geene vaste goederen bezitten kon. Bij die verordening des Keizers, waarvan zoo even melding is gemaakt, werd vooral eerbied voor de eigendommen der geestelijkheid bevolen. Eene andere wet, kort na deze uitgevaardigd 1), gewaagt van lieden, die tot het omhelzen van den geestelijken stand werden aangezet door de zoodanigen, welke op hunne goederen jagt maakten 2).

1) Capit. 2, Ann. 805, art. 15; Cap. 3, ejusd. Ann., art. 17. Coll. Capit., Lib. 1, art. 114.

2) Het woord *res*, in die wet gebruikt, werd veelal des-

In onze tegenwoordige gebruiken zoude men het verband dezer denkbeelden in het geheel niet vatten, of men zoude zich verbeelden, dat hij, die gewapend ten strijde trok, zijnen overmoed aan weerlooze priesters deed gevoelen; maar dit was geenszins de loop der gedachten. Zeer juist redeneerde men, dat dezulke, die zich door zijne priesterlijke waardigheid aan de krijgsdienst onttrokken had, geen' eigendom meer bezitten kon, en dat begrip slaat volkomen op het andere gedeelte der wet, waarbij verboden wordt iemand tot priester te wijden, buiten toestemming van den Keizer, omdat daardoor een man, anderszins tot den wapenhandel verplicht, voor de dienst ongeschikt gemaakt werd.

Bij overlijden van eenen bezitter van landerijen of andere vaste goederen, werd meestal het vrouwelijke geslacht uitgesloten; dit ten minste had bij de Salische Franken, bij de Anglen, en anderen plaats 1). Bij sommigen werd wel de zwakkere kunne niet geheel afgewezen, doch dan alleen geroepen, wanneer mannelijk oir ontbrak, zoo als bij de Ripuarische Franken, bij de Saksers, bij de Allemannen 2); maar ook bij die volken, welke de dochters tot de erfenis toelieten, had zulks alleen plaats onder het beding, dat zij eenen echtgenoot of voogd zouden stellen, die

tijds op vaste goederen toegepast. Verg. de Lex Longobardica Car. Magni, art. 37.

1) Lex Salica, Tit. 62, art. 6. Lex Salica reformata, Tit. 62, art. 6. Lex Angl. et Werin., Tit. 6, art. 1.

2) Lex Ripuar., Tit. 56, art. 4. Lex Saxon., Tit. 7, art. 1 et 8. Lex Allemann., Tit. 57.

voor haar te velde kon trekken, terwijl, ingeval de overledene twee dochters nagelaten had, van welke de eene met eenen man was gehuwd, die de wapenen dragen kon, doch de andere door een mishuwelijk zich had verbonden aan iemand van lageren stand, die tot den wapenhandel niet werd toegelaten, deze laatste ook geen deel aan het erfelijk goed had 1). En hetgeen deze bedoeling, om het erfgoed niet te laten overgaan dan op iemand die den lande kon ter dienst staan, te meer doet kennen, is de beschikking van eene dier wetten, dat hij, die tot het goed bij versterf geroepen wordt, ook de wapenrusting van den overledene erft 2); hetzij dat het moeijelijk of kostbaar was zich volkomen tot de dienst vaardig te maken, hetzij de bedoeling alleen was, hem door een tastbaar zinnebeeld zijne verplichting onder het oog te brengen; iets, hetgeen wel in den geest dier tijden vallen zoude.

In eene volledige wetgeving, zoo als wij ons die thans voorstellen, zoude men deze grondstelling, dat de eigendom van vaste goederen aan de burgers alleen voorbehouden bleef, ook die beschikking verwachten, dat geen ander dezelve koopen mogt, gelijk zulks bij de Romeinen was bepaald; dan, ofschoon mij nimmer dit verbod uit de wet zij gebleken, was hetzelfde in die tijden ook bijna geheel overbodig. Gering toch was de waarde van de tilbare have der

1) Lex Allemann., Tit. 57.

2) Lex Angl. et Werin., Tit. 6, art. 5. Ad quemcunque hereditas terrae pervenerit, ad illum vestis bellica id est lorica..... debet pertinere.

oude Duitschers; geringer nog de omloop van geld, en wat er van goud en zilver wezen mogt, moest bijna uitsluitend in de handen der krijgslieden zijn, daar de veldtogten het eenige middel waren, om zich te verrijken, toen noch handel, noch landbouw, noch veeteelt, noch eenige andere tak van nijverheid verder gedreven werden, dan voor de eerste behoeften des levens onontbeerlijk was.

Die gronden derhalve, welke, bij de zeldzaamheid van anderen eigendomsovergang, steeds in hetzelfde geslacht bleven; die des krijgsmans deel werden, en hem in staat stelden voor het vaderland te strijden; die hem nauwer aan dat vaderland verbonden, waren onderscheidenlijk genoemd. Als vaderlijke grond (*terra paternica* 1), als voorouderlijk erfdeel (*hereditas aviatica*) 2), als Salische grond (*Terra Salica*) 3) komen deze vaste goederen in de oude Duitse wetten voor, en hebben veel aanleiding tot onderzoek en twist onder de Geleerden gegeven.

Het schijnt dat toen de Duitse volken zich in de door hen overwonnene landen hebben nedergezet, zij overal met de vorige inwoners, zoowel den landeigendom, als de tilbare goederen en slaven, hebben gedeeld. De Gothen in Italië vergenoegden zich met een derde van al hetgeen de overwonnenen bezaten 4).

1) Lex Allemann., Tit. 57; Eccard, ad Legem Salicam, Tit. 62, art. 5.

2) Lex Ripuar., Tit. 56, art. 4.

3) Lex Salica, Tit. 62, art. 6. Lex Salica reformat., Tit. 62, art. 6.

4) PROCOPIUS, *de bello Gothico*, Lib. 1, Cap. 1. CASSIODOR:

De Bourgondiërs lieten aan de inwoners wel twee derde gedeelten van de slaven en roerende goederen, doch namen voor zich twee derde gedeelten van den landeigendom 1). De Wisigothen deelden zich zelven twee derden van al de bezittingen toe 2). Ook bij de Franken had eene deeling van landerijen plaats; doch met zekerheid is het ons niet bekend, welk het aandeel geweest zij, dat zij zich hebben voorbehouden.

Het spreekt van zelf, dat bij het verlaten hunner vroegere woonplaatsen, die dan ook wel dadelijk door anderen werden bezet, de Duitschers hunnen vorigen eigendom verloren, en het is niet te verwonderen, dat zij, hunne zelfde denkwijze, zeden en gebruiken in hunne nieuwe bezittingen overbrengende, ook aldaar dezelfde reden hadden hunne vorige instellingen te vernieuwen, en op hunnen nieuwen grondeigendom dezelfde regelen te bepalen, die zij te voren hadden gevolgd. Het aandeel, hetwelk hun, naar de voorschriften van het toenmalige kriegsregt, was te beurt gevallen, werd door hen zelve het barbaarsche deel (*sors barbarica*) genoemd, of, naar den naam van het bijzondere volk, dat hetzelfde bezat, geheeten. *Terra Salica* kan ook in dien zin worden opgevat, als de eigendom, bij de overwinning van het land, *eenen Saliër* toegekend; en ofschoon men de Sali-sche wet in het algemeen voor ouder houde dan de intogt der Franken in Gallië, zoo zaten zij evenwel

Var., Lib. 2, cap. 16. NAUDET, Hist. du Royaume des Goths en Italie.

1) Lex Burgund., Tit. 54, art. 1.

2) Lex Wisigothorum, Lib. 10, Tit. 1, art. 8 et 9.

aan gene zijde des Rijns reeds op overwonnen' bodem 1).

Maar ook met het bezetten van rijkere landen werd de omloop van geld, en de gelegenheid hetzelfde te gebruiken, grooter. De weelde nam toe. De oude gehechtheid aan het vaderland verflaauwde, en het werd reeds vroegtijdig noodig te zorgen, dat de krijgsman zijn erf niet verkocht, dat hij daardoor niet buiten staat geraakte de kosten van den veldtocht te dragen, en zijn belang verloor in het algemeene welzijn. Het was hierom, dat de Bourgondische wet 2) eene bepaling maakte, dat niemand het vaste goed, hem bij de deeling van het overwonnen land te beurt gevallen, zoude mogen verkoopen, ten zij hij een ander dergelijk erfgoed bezat.

Deze vermeerdering van eigendom, deze splitsing van het erfgoed, hetgeen des krijgsmans deel was, en van den vader op den zoon moest overgaan, en het goed, hetwelk niet aan de dienst was gehecht, en dus ook kon worden vervreemd of weggeschonken, vindt men zelfs nog ten tijde van de vorsten uit den Carlovingischen stam. Eene verordening van den laatsten tijd van Keizer KAREL DEN GROOTEN 3) brengt mede, dat, zoo een Frank twee zonen heeft, zijne erfenis, wat bosch en landgoederen betreft, op zijne zonen komt, doch dat de dochter de goederen van

1) Lex Salica, Tit. 16, art. 2 et 3, Tit. 35, art. 3 et 4, Tit. 44, art. 6, 7 et 15, Tit. 45, art. 3. Epil., art. 19, 24, 30.

2) Lex Burgund., Tit. 1 et 3.

3) Cap. 3, Ann. 813, art. 40. Vergelijk ook MARCULPHUS *Form.*, lib. 2, Cap. 9, waar het woord *alode* enkel voor onroerend goed moet worden verstaan.

hare moeder mede erven kan. Deze goederen immers waren reeds door eene vrouw bezeten, en behoorden niet tot die, welke alleen in handen der dadelijke burgers konden komen.

Tegen deze onze redenering kan niet worden aangevoerd, dat de Franken dat gebruik, om alleen den zoon in het vaderlijk erfgoed te laten opvolgen, als eene onbillijkheid beschouwden, en den eigenaar het vermogen lieten, om ook zijne dochter tot de erfenis te roepen 1), zoodat onroerend goed alsdan zoude komen in handen van iemand, die tot verdediging des lands niet kon bijdragen; immers, wanneer men bedenkt, dat de woorden van het tot ons overgekome ne formulier door eenen monnik gesteld zijn, die, zelf naar de Romeinsche wetten levende, de Duitsche instellingen minachtte, en welke veelal schreef voor lieden, die zijne uitdrukkingen niet konden lezen, of verstaan, dan vervalt de bedenking, gehaald uit de bewoordingen, daarin gebezigd. Wat de zaak zelve betreft, is misschien het formulier door de meeste geleerden misverstaan, en bewijst hetzelfde niet, dat dochters het goed harer vaders konden erven, ook dan wanneer er geene zonen waren; doch was er een zoon, die de wapenen kon dragen, dan bestond er geene reden meer, waarom een vader dien zoon niet met eene uitkeering aan zijne dochters zoude kunnen belasten; waarom het erfgoed, in het leger vertegen-

1) MARCULPHI MONACHI *Form.*, Lib. 11, Cap. 12. Vergelijk ook ald., Lib. 11, Cap. 10, App., Cap. 49. *Formulae Sermondi*, Cap. 22. Het formulier bij LINDENBROG, Cap. 55, spreekt van geen *alode*, of *Salisch Land*.

woordigd zijnde, hetzelfde niet zoude worden gedeeld. Zoo verre is het er van daan, dat dit formulier de erfopvolging der vrouwen zoude bewijzen, dat in tegendeel uit hetzelfde niet alleen blijkbaar is, hoe zij door de wet waren uitgesloten, maar ook zeer waarschijnlijk, dat zij dan alleen bij uitersten wil konden beuren, wanneer de erflater ten minste één mannelijk oir naliet. Het was zeker veel harder voor dochters, door zijmagen te worden uitgesloten van hare vaderlijke erfenis, dan door de nakomelingen van den erflater, en evenwel vindt men geen formulier, om zijn goed aan zijne dochter te laten, bij gebreke van mannelijke nakomelingschap, en zulks, onzes inziens, omdat alsdan niemand van wege het erfgoed zoude zijn te velde getrokken 1).

Dit erfgoed nu, hetwelk steeds van den vader op den zoon verstierf; hetgeen zelden verkocht werd, of weleens verboden werd te verkoopen; hetgeen niet op het vrouwelijke geslacht 2) konde komen;

1) MONTESQUIEU heeft in zijn' *Geest der Wetten* het 22ste Hoofdst. van het 18de Boek, aan de uitlegging dezzer Salische erfopvolging toegewijd, doch is daarin bijzonder ongelukkig geslaagd. Zijne voordragt geeft geen duidelijk denkbeeld van hetgeen hij zich daarin verbeeldde te vinden. Zijne redeneringen zijn niet sluitende, en zelfs zijne aanhalingen onjuist.

2) Sommigen hebben de Salische Wet aldus willen verstaan, dat dezelve alleen aan zonen, voor dochters, den voorrang zoude geven, en beroepen zich op de eerste artikelen van den 62sten Titel dier Wet, om te bewijzen, dat ook vrouwen konden erven. MONTESQUIEU, t. a. pl. Ik kan deze uitlegging niet aannemen. De wet bepaalt algemeen de erfopvolging, zonder onderscheid van kunne; doch de bepaling

het weergoed, dat het deel bleef van den krijgsmar, die daarom gezegd werd *van zijne weer te dienen*, was eene aloude, en oorspronkelijk Duitsche, instelling, die hare aanleiding, tegelijk met den invoer van den grondeigendom bij die volken, in derzelve krijgshaftigen aard had, en door hen in al de landen, die zij naderhand bezaten, werd ingevoerd. Geen wonder, dat hetzelfde bij uitstek den naam van *alode* verdiende, die ons reeds in de oudste wetten en gedenkstukken van dien tijd voorkomt. *Alode* was, in de eerste opvatting van het woord, zoowel de aloude eigendom, welke alleen in handen der werkelijke krijgslieden konde geraken, in den zin van het regt, dat die mannen daarop hadden, als ook het goed zelf, hetgeen daardoor als een erf- en stamgoed werd aangewezen, en dat noch bij versterf, noch bij anderen overgang, tot eenen onweerbaren persoon, vrouw, slaaf, of priester, vervallen kon.

Naar mate de Duitschers zich in de Romeinsche wingewesten uitbreidden, hunne bezittingen vermeerderden, en hunne rijkdommen, zoowel als hunne verteringen, toenamen; naar mate er zich ook nevens hen in dezelfde landen andere inwoners bevonden, die eene andere soort van eigendom hadden, volgens andere wetten geregeld, ging het oorspron-

van Art. 6 is eene uitzondering omtrent het *Salische land*, hetgeen nimmer aan vrouwen konde vervallen. *De terra vero Salica in mulierem nulla portio hereditatis transit, sed hoc virilis sexus acquirit.* Dit is de regel. *Hoc est, filii in ipsa hereditate succedunt*, is eene toepassing, die ook in de *Lex Salica reformata* niet is herhaald.

kelijke denkbeeld van den alouden eigendom verloren. Men zag wel, dat de Salische goederen, van ouders op kinderen steeds verstervende, in het geslacht bleven, terwijl andere eigendommen door koop verkregen en verloren werden, of bij erfscheiding te beurt vielen aan vrouwen, die dezelve in andere geslachten overbragten, en het was niet te verwonderen, dat in eenen tijd, waarin men zoo weinig geregelde kennis had; waarin men de Latijnsche taal, in welke alle schriften waren vervat, zoo weinig meester was; waar men op de uitdrukkingen zoo weinig acht sloeg, het woord *alode* mede begon genomen te worden voor de stamgoederen, die van ouders op kinderen waren verstorven, tot onderscheiding van die, welke door eenen erfliater zelve verkregen of overwonnen waren; eene onderscheiding, in de oude gewoonten der Fransche provinciën zeer merkwaardig, en die ook in een groot gedeelte der noordelijke, zoowel als zuidelijke deelen der Nederlanden niet onbekend is 1). Wilde men zich daartoe verledigen, het zoude niet moeilijk vallen dit verschil uit eenen oud-Duitschen oorsprong te verklaren; doch ook dit valt thans buiten hetgeen wij ons hebben voorgesteld.

1) In het eigenlijke Holland, even als bij de nieuwe thans bestaande wetgeving, is dit verschil onbekend. Het behoort mede als eene bijdrage tot hetgeen wij boven omtrent de Romeinsche wetten, in gelijke omstandigheden gegeven, aanmerkten, dat toen het verschil tusschen het *dominium quiritarium* en *bonitarium* had opgehouden, het onderscheid tusschen *eigene goederen* en *conquesten* ontstond, *L. 4, C. Th. De Bonis maternis*; doch dat de latere wetgeving van JUSTIANUS dit geheel deed verdwijnen.

Hetgeen tot deze verwijderde toepassing van het woord *alode* het eerst schijnt aanleiding te hebben gegeven, is het gebruik der woorden vaderlijk of ouderlijk erfgoed, in de oorspronkelijke beteekenis, die men naderhand heeft over het hoofd gezien. Een aantal geleerden 1) heeft zich moeite gegeven te be-toogen, dat het *alode* niet anders is dan het vaste goed, hetgeen iemand van zijnen vader heeft geërfd; dan, ofschoon het onbetwistbaar zij, dat *alode* somtijds in dien zin is gebruikt, laat zich dit woord zoo niet altijd verklaren, en bijzonder niet in de plaats der Salische wet, en van de formulieren van Marculphus, waar hetzelfde als eensbeduidend met de terra Salica wordt aangetroffen.

Hetgeen het onbepaalde der uitdrukkingen in dien tijd ten duidelijkste kenschetst, is het gebruik van dit zelfde woord op andere plaatsen, waar het voor on-roërend goed, in tegenoverstelling van slaven en roe-rende have, genomen wordt, en zulks zonder eenig verschil, of dat erfgoed óf aangekocht, óf het Sa-lische, óf een ander land, geweest zij 2).

Onder de verschillende stelsels, die, ter verklaring der eigenlijke beteekenis van het woord *alode*, in de oudste gedenkstukken en in de oorspronkelijke opvat-ting, door sommigen zijn aangenomen, en welke op te noemen veel te ver zoude uitloopen, verdient zeker melding, al ware het enkel om zijne vreemd-

1) Bignon ad legem Salicam. Eccard ad legem Salicam. Canciani leges Barbarorum antiquae.

2) Du Cange, in voce Alode Formul. Marculph., L. II, Cap. 9.

heid, dat van eenen nieuwen Franschen schrijver 1). Deze geleerde neemt aan, dat het alode is geweest het deel der landerijen, hetwelk door de Franken aan de Galliërs is gelaten, en dat hetzelfde alzoo overstaat tegen de terra Salica, zijnde het deel, dat de Salische Franken voor zich hadden genomen, en op deze aanneming vestigt hij een groot gedeelte van zijn werk. Twee gronden zijn genoegzaam, om deze redenering te doen vervallen. De eerste, dat de Salische wet gemaakt was, voordat de Franken in Gallië waren ingerukt, en er evenwel in dezelve de woorden, zoo van alode, als van terra Salica, voorkomen; de andere, dat de oorspronkelijke wet der Salische Franken, de formulieren van Marculphus; de nadere Salische wet, onder Keizer KAREL DEN GROOTEN in schrift gesteld, geene uitlegging dulden, die een verschil tusschen alode en terra Salica maken zoude.

De verklaring, die wij gemeend hebben van beide deze uitdrukkingen te moeten geven, en die, voor zooverre ons bekend is, nog door niemand van deze zijde genoegzaam is beschouwd, krijgt te meer zekerheid, wanneer men daarmede vergelijkt, hetgeen in oude tijden door Salische wet is verstaan. Toen in de veertiende eeuw, bij twee onderscheidene gelegenheden, over de erfopvolging tot de Fransche kroon verschil ontstond, beriep men zich telkens op de Salische wet, om de vrouwen of hare afstammelingen uit te sluiten, en bij een merkwaardig gewijsde van het Parlement van Parijs, van 29 Junij,

1) Marquis DE MONTLOSIER, de la monarchie Française.

1593, werd alle aanmatiging tot het rijk, van vrouwen, of vrouwelijke afstammelingen van den Koning, verklaard strijdig met de Salische wet; en dit is doorgaans hare eenige beschikking, die bij lieden, welke zich niet met de oudheidkunde hebben bezig gehouden, bijzonder in Frankrijk, daarmede wordt bedoeld 1). Maar, vroeg men algemeen, hoe komt de Salische wet de troonsopvolging in Frankrijk te regelen? Welke was hare betrekking juist tot het geheele rijk, terwijl dezelve bij alle andere erfenissen niet in aanmerking kwam? Naar onze uitlegging, is deze reden zeer duidelijk, omdat in de middeleeuwen alle eigendommen, door de invoering van het leenregt, eene groote verandering hadden ondergaan, welke zich nimmer tot het rijk, als een eenig ligchaam, had uitgestrekt.

Met reden ijvert een Fransch schrijver van onzen tijd 2) tegen een gezegde van den geschiedschrijver MEZERAY, hetwelk algemeen als eene waarheid was aangenomen, dat, bij de komst van HUGO CAPET tot den troon, Frankrijk als een groot leen werd bestuurd; maar MEZERAY was ook niet diep genoeg

1) De Salische wet, of eigenlijk deze hare beschikking, sluit alleen de vrouwen uit, doch spreekt uitdrukkelijk van de deeling van het erfgoed tusschen mannelijke afstammelingen. VOLTAIRE, Annales de l'Empire, ad Ann. 875, vergist zich dan zeer met te stellen, dat de Vorsten uit den Carolingischen stam die wet miskend zouden hebben, door het Rijk onderling te verdeelen. Het regt van eerstgeboorte is van veel lateren tijd.

2) De Bernardi, Orig. et Progr. de la législation Française, Liv. 4, chap. 1.

doorgedrongen in den geest van de oude wetgeving, om dit naar waarde te beoordeelen; hem ontbrak evenzeer de kennis van het leenregt. Geheel anders en tegenovergesteld moest de beoordeeling uitvallen van iemand, die door zijne groote inzigten, zijne bewonderenswaardige scherpzinnigheid, zijne grondige kennis der Fransche regtsgeleerdheid, zoo veel roem heeft verworven, als hij door juistheid van oordeel, volmaking en vaststelling van het gebruik der woorden, en spreekwijze in wetten, aan de Fransche taal, boven alle die van geheel Europa, tot heden toe den voorrang heeft verzekerd. In zijne aantekeningen op de Gewoonten van Parijs 1) zegt de groote DU MOULIN: *eigenlijk is het alode het Salische land, zoo als de heilige eigendom van onzen Vorst, den Koning van Frankrijk.* Bij hem, die zoo wél den geest der oude wetgeving kende, bleef geene zwaarigheid omtrent dezen overgang van denkbeelden: Frankrijk is een eigendom des Konings; in den aard van dien eigendom is geene verandering voorgevallen; het is dus, op den alouden voet, een alode gebleven; bij gevolg is het ook een Salisch land, en moet het, naar de Salische wet, bij versterf overgaan.

In veel latere tijden, toen het leenregt aanmerkelijk veld had gewonnen, begon het woord *alode* in eenen anderen zin genomen, en tegenover het *feodum* gesteld, te worden, en het is, in dezen laatsten zin, voor eenen

1) DU MOULIN, Sur la coutume de Paris, Art. 1. Gloss. 1. *Autonomastice allodium est terra Salica, seu sacrum dominium Domini nostri Regis Franciae.*

vrijen eigendom van een' onafhankelijken onderdaan, die slechts den vorst boven zich kent, in tegenoverstelling van een leen, hetwelk, onder bijzondere bedingen van hulde en manschap, door eenen heer is uitgegeven, dat het woord *alode* in alle hedendaagsche talen is overgegaan, en tot op de afschaffing van al de heerlijke of leenregten in alle landen bekend is geweest.

Veel is er over den oorsprong van het woord *alode* geschreven, en het is niet noodig hierbij op te merken, dat onzes inziens het gevoelen van onzen landgenoot *vossius* behoort te worden aangenomen, die hetzelfde afleidt van het Nederduitsche woord *aloud*; eene herleiding, zoo eenvoudig, en met de oorspronkelijke beteekenis van het woord, zoo als wij hetzelfde meenen te hebben aangetoond, te zamenhangende, dat men kwalijk daaraan zijne toestemming kan weigeren.

Het gevoelen, hetwelk het meest algemeen gevolgd wordt, is, dat *alod* een zamengesteld woord is, uit *od*, hetgeen in de oud-Duitsche talen *goed* moet beteekenen, en *alt*, oud; of *al*, hetwelk ook in het Nederduitsch zijnen vorigen zin heeft behouden. Om deze afleiding te bevestigen, stelt men het woord *feod* zamen uit hetzelfde woord *od* (goed) en *fee*, hetzij *trouw*, naar het Latijnsche woord *fides*, hetzij belooning, zoo als nog in het Engelsch gezegd wordt. Het ontbreekt mij aan genoegzame kennis der oud-Duitsche talen, om de taalkundige gronden vóór of tegen deze afleiding aan te voeren of te beoordeelen; maar de onwaarschijnlijkheid, zelfs de onwaarheid derzelve, geschiedkundig te bewijzen, zal slechts geringe moeite kosten.

De eerste bedenking, die mij deswege voorkomt, bestaat daarin, dat het niet zonder zwaarigheid zijn kan, aan het woord *feodum* eenen Duitschen oorsprong toe te kennen, daar in alle Duitsche talen dit woord door een ander wordt vertaald. Het *feod* wordt, en bij ons, en bij Duitschers, en bij Denen, en bij Zweden, *leen* genoemd, en dit woord schijnt even oorspronkelijk in al die talen. In het Engelsch wordt zeker het Fransche woord *fief* gebruikt; maar het is niet noodig op te merken, dat WILLELM de Veroveraar in dat land de Fransche taal heeft ingevoerd, die gedurende eenige eeuwen de taal des regts is geweest, en ook nog heden, bijzonder in regtszaken, vele sporen heeft nagelaten. Indien het *feodum* naar het Duitsch genoemd ware, wij zouden daarin het grondwoord *leen* hebben aangetroffen, of wij zouden ten minste in onze talen *feod* zeggen.

Eene tweede bedenking is deze, dat het woord *alode* reeds in de oudste Salische wet wordt aangetroffen, en dus welligt in de vijfde eeuw, althans in de zesde eeuw, bekend was, terwijl toen het *feod* noch in naam, noch in daad bestond. Reeds MURATORI 1) heeft aangemerkt, dat het woord in geen gedenkstuk, onder dan de elfde eeuw, wordt gevonden, en de geleerden houden het voor een zeker teeken van valscheid, zoo een oudere brief dit woord inhoudt 2).

Ook de zaak is van veel lateren oorsprong. Het is hier de plaats niet te ontwikkelen, hoe, na de in-

1) Antiq. Italiae, Diss. XI. Ook bij Jenichen, Thes. Jur. feud., Tom. III, pag. 241 et sqq.

2) Canciani Legg. Barbar. Antiq., Tom. 3, pag. 15.

bezitneming der westelijke deelen van het Romeinsche Rijk, de Duitsche Vorsten en grooten de belooningen aan hunne makkers of gezellen, zoowel als aan hunne dienstluiden (*Leudes*), hebben vermeerderd; hoe die belooningen in het bezit van landerijen en vaste goederen begonnen te bestaan, die de heer, uit zijn' eigendom, aan deze gunstelingen, hetzij voor bewezene diensten, hetzij om hen tot zijnen wil te houden, ten gebruike vergunde, zoolang het hem goed dacht; hoe deze vergunningen naderhand op eenen bepaalden tijd, vervolgens gedurende het leven van den dienstman, en eindelijk erfelijk zijn geworden; hoe, aan den anderen kant, eigenaars van vrije goederen, óf door verwachting van voordeel genoopt, óf door vrees van onderdrukking, door dadelijke mishandeling, door gebrek aan eenigerhande bescherming tegen magtigen, zijn genooddrongen geworden deze hunne goederen aan Heeren, Vorsten, of Kerken op te dragen, en van hen dezelve wederom ten gebruike, en onder beding van hulde en manschap, te ontvangen; maar eerst door al deze omstandigheden werd het *leen*, feodum, eigenlijk een regt, hetgeen tegenover den vrijen eigendom, *alode*, kon worden gesteld; en welk denkbeeld men zich ook van de geschiedenis des regts in die tijden maken moge, is het zeker, dat zich eene dergelijke tegenoverstelling vóór het verval des Carlovingischen stams, althans vóór de regering van Keizer KAREL den Kalen, niet denken laat, en dat derhalve dezelve ten minste vier, zoo geene zes eeuwen, later is, dan het woord *alode* reeds wordt gevonden.

Het is op deze gronden niet te verwonderen, dat

het *alode* als een vrij, eigen goed, of, gelijk DE GROOT in zijne Inleiding tot de Hollandsche Regtsgeleerdheid het noemt, *onleen*, van veel jonger gebruik is, dan het woord zelf. Zoolang de leenen niet erfelijk waren, droegen dezelve den naam van *honor*, of *beneficium*, en die naam werd ook nog meer dan eene eeuw aan het leen, hoezeer erfelijk, gegeven, omdat men van zijne oude gewoonten en denkbeelden niet zoo schielijk terugkomt; welligt ook omdat de leenheffers, of leenmannen, gaarne zoo weinig mogelijk wilden doen bemerken, welke groote verandering er te hunnen opzichte had plaats gevonden, en hoe zij de leenheeren bijna van al derzelve regt op de goederen hadden verstoken. Nergens vindt men, zoolang het woord *honor* of *beneficium* in gebruik was, de tegenoverstelling van hetzelfde tegen het *alode*, en op zijn hoogst worden deze regten als verschillend genoemd; ook was hun onderscheid al te merkbaar, dan dat men noodig zoude gehad hebben op het verschil van regt opmerkzaam te maken, en men kon den eigenaar en den bezitter van het *beneficium* niet meer verwarren, dan tegenwoordig den huurder en verhuurder.

Zelfs toen de leenen alle erfelijk werden bezeten, en het woord *feodum* reeds aangenomen was, schijnt in de eerste tijden de eigendom, die aan geene onderwerping gebonden was, niet uitsluitend *alode* te hebben geheeten, en men vindt niet alleen bij DU GANGE 1) voorbeelden, waarin het woord *alode*

1) Gloss., in voce *alode*.

voor een bezit, aan leendiensten verbonden, en alzoo als niet onderscheiden van *feodum*, gebruikt wordt; maar de uitdrukking van *alode liberum*, en *alode liberrimum*, even als het *franc-aleu*, in het Fransch van algemeen gebruik, bewijzen, dat, zonder deze bijvoeging, de vrijheid van het goed niet door het enkele woord *alode* werd aangewezen, zoo als in latere tijden ontwijfelbaar plaats had.

Wij hebben aangetoond, dat het woord *feod* niet in eenige Duitsche taal in gebruik is gebleven; dat hetzelfde zes eeuwen later is opgekomen dan het woord *alode*; dat de tegenoverstelling dezer twee denkbeelden van veel lateren tijd is; dat eindelijk *alode* in den ouden tijd nimmer eene beteekenis had, die tegenover leen kan worden gesteld, en dan vragen wij: hoe is het te denken, dat deze woorden eenen gemeenen oorsprong zouden hebben? Evenwel is het hoofdzakelijk op dien grond, dat de afleiding van het woord *alode* uit *od* wordt gezocht.

Wanneer men in tegendeel nagaat, dat het woord *feudum* niet vóór de elfde eeuw wordt gevonden, toen reeds in Italië, in Spanje, in Frankrijk, de zogenoemde Romansche taal gevestigd was; dat ook dit woord in geene taal van Duitsche afkomst, behalve in het Engelsch, aangenomen is, dan wordt het meer dan waarschijnlijk, dat dit woord niet van Duitsche, maar van Romansche afkomst, in de Latijnsche stukken van het keizerlijk hof, door deszelfs verblijf te Rome ingevoerd, daardoor in het Latijn der middel-eeuwen algemeen is geworden; dat het uit de Romansche taal in het Spaansch, Portugeesch, Italiaansch

en Fransch is overgegaan, en door de Normandiërs, onder Willem den Veroveraar, welligt vroeger, in Engeland is gebragt 1). Immers zal het geen betoog behoeven, dat in de elfde eeuw het Duitsch niet meer de taal was van de zuidelijke bewoners van Europa, niet meer die, welke aan de hoven gesproken werd, daar reeds in de negende eeuw de eed van dien van **LODEWIK** des Vromen zonen, wien het zuidelijke deel des rijks te beurt viel, in het Romansch is vervat 2).

Toen daarentegen het woord *alode* gebruikt werd in de Latijnsche wetten, die door de oude Duitschers welligt reeds in de vijfde, althans in de zesde, zevende en achtste eeuw, in geschrift werden gebragt, was de Duitsche taal die van het overwinnende volk, en de zoodanige, in welke zij eeniglijk hunne oude instellingen konden noemen. De Duitsche oorsprong van het woord *alode* is dus geschiedkundig zoo zeker gevestigd, als die van het woord *feodum* onwaarschijnlijk wordt; terwijl het stellig is bewezen, dat *alod* en *feod* geene gemeenschappelijke afkomst hebben kunnen.

1) De geleerde **NICHOLSON**, Bisschop van *Derham*, in eenen brief, gerigt aan **WILKINS**, over het oud-Saksische leenregt (ook bij *Jenichen*, *Theor. Jur. feud.*, Tom. 3, p. 1014 sqq.), beweert, dat het woord *feudum* Duitsch is, en van *vee*, oudtijds voor alle have gebruikt, afstamt, onder andere, omdat alle benamingen in het leenregt Duitsch zijn. Ik zoude, op dien grond, den Latijnschen oorsprong van het woord beweren, juist omdat geen enkel kunstwoord in het leenregt eene Duitsche afkomst verraadt, en in tegendeel alle van de Duitsche benamingen aanmerkelijk verschillen.

2) **BALUZIUS**, *Capit. Reg. Franc.*, Tom. 2, pag. 39.

Ik meen dan te hebben doen zien, dat bij de oude Duitschers de vaste goederen de uitsluitende eigendom waren van die werkelijke burgers van den staat, welke tot deszelfs verdediging de wapenen droegen; dat, toen de Romeinsche wingewesten dezen Duitschers ter prooi gevallen waren, dit bijzonder regt slechts op een klein gedeelte der vaste goederen, hetzij dan op de zoodanige, welke bij de eerste deeling der landerijen den Duitschers waren aangewezen, hetzij slechts op sommige derzelve, toepasselijk is gebleven; dat deze landerijen daarom niet konden vervallen aan de doode hand, aan onweerbare eigenaren, aan geestelijken, vrouwen, of onvrje mannen; dat de verkoop dier goederen ook niet geheel ongebonden was; dat die goederen, vaderlijke, voorouderlijke, stamgoederen, ook bij de Franken de Salische goederen werden genoemd; dat dit regt, zoowel als die goederen, van eene zeer oude instelling zijnde, naar het Duitsche woord, met ons Nederduitsch *aloud* overeenkomende, ook *alode* werd genoemd, en dit alzoo de oorsprong is van eene zaak en van een woord, waarover veel tusschen de geleerden is getwist.

Mogt deze mijne uitlegging den toets van rijp onderzoek doorstaan, dan kan dezelve dienen en als eene terugwijzing tot de woordafleiding, en als eene bijdrage aangaande het nut der Nederduitsche taal tot het wél verstaan van die overblijfselen der oudheid, om tevens ook den weg aan te wijzen tot opheldering van een zeer duister gedeelte der geschiedenis van ons geheele werelddeel, tot inlichting omtrent

den waren toestand der oude Duitschers, en omtrent de eerste invoering van het leenstelsel, waarin bijna al onze hedendaagsche instellingen haren grondslag hebben, zoo als ik eenmaal in het breede hoop aan te toonen.

VERHANDELING

OVER DE VRAAG :

**WAT IS ER, TER ALGEMEENE INVOERING DER
NEDERDUITSCHER TAAL IN HET RIJK DER
NEDERLANDEN, DOOR DE TWEDE
KLASSE VAN HET INSTITUUT
TE DOEN ?**

VOT EENE VOORLEZING IN HET JAAR 1817 OPGESTELD.

Van het H. S. alhier in druk verschijnende.

Van al de banden, die de onderscheidene deelen van een volk aan elkander verbinden, is er geen algemeener, geen sterker, dan de gelijkheid van taal. Hoe kan men zich toch inniger en hartelijker verbroederd beschouwen, - dan wanneer men zijne denkbeelden en gevoelens op gelijke wijze uitdrukt; wanneer men zijne wenschen of behoeften aan anderen gemakkelijk mededeelt; wanneer men wederkeerig met gemak de uitboezemingen van anderen ontvangt? Welke band is algemeener, dan die door man en vrouw, door oud en jong, door rijk en arm, zich op gelijke wijze doet gevoelen? Gelijkheid van bestuur, van wetten, van Godsdienst, van zeden en gebruiken, moge onderscheidene gewesten tot eene naauwere verbindtenis uitlokken, gelijkheid van taal is het eenige, dat de cenzelvigheid van een volk kenschetst. De volkplantingen in de Oost- of Westindiën leveren daarvan een doorslaand en ontegenzeggelijk blijk op; veelmin onder elkander verscheiden, dan iedero harer van het moederland, waartoe dezelve behoort,

verschillen moet, is het door de gelijkheid van taal, dat nog na vele jaren die volkplantingen, welke door de wisselvallige kans des oorlogs aan een ander volk zijn toegeëigend geworden, tot haar oorspronkelijk moederland trekken, en steeds aan deszelfs bestuur gehecht blijven.

Wenschelijk ware het, uit een *cosmopolitisch* oogpunt, dat er in geheel de beschaafde wereld slechts eene enkele taal zoude gesproken worden, en ieder evenzeer in alle oorden konde worden verstaan. Dan, zonder in de bijzondere voordeelen van dusdanig eene inrigting te treden; zonder te onderzoeken, welke zwarigheden zich daartegen opdoen, en welke de redenen zijn, waarom deze wensch nimmer zal kunnen worden vervuld, is het genoeg op te merken, dat er thans zoovele verschillende talen zijn, als er groote volksverdeelingen in Europa bestaan. En raadplegen wij de geschiedenis, dan is juist deze verscheidenheid van taal een der grootste voordeelen, die voor de staatkunde konden worden gevonden. Niet de rivieren, niet bergen of engten, zelfs geene zeeën, zijn de natuurlijke grenzen der onderscheidene rijken; de taal, en deze alleen, bepaalt vrij zeker en duurzaam, hoever zich ieder gebied uitstrekken moet. Noch Frankrijk, noch Spanje, noch de Britsche eilanden, noch zelfs het kleine Portugal, hebben sinds eeuwen in hun grondgebied eenige aanmerkelijke en duurzame verandering ondergaan; terwijl de Duitsche en Italiaansche Staten, die met hunne Duitsche en Italiaansche naburen dezelfde taal spreken, steeds aan verandering in de grensscheidingen zijn bloot-

gesteld geworden. Het groote en weleer zoo magtige Duitschland, het zoo schoone en voorheen bloeiende Italië, zijn door eenheid van taal ieder slechts één land; hunne verdeeling tusschen onderscheidene Vorsten is toevallig, en met dien onderlingen band strijdig; bloedig is sinds eeuwen hunne worsteling, om weder tot een geheel te komen, en alle gedeeltelijke opperbesturen zijn om die zelfde reden wisselvallig; en Duitschland behoeft eene hersenschimmige verbroedering, zoo als die van het voormalige Deutsche Rijk was, en die van het tegenwoordige verbond welligt zijn zal, om zich te behoeden voor die groote schokken, welke deszelfs hereeniging zullen voorafgaan; terwijl Italië alleenlijk door buitenlandsch geweld in onderscheidene deelen als vaneengescheurd blijft.

Men moge mij de algemeenheid dezer grondbeginselen, die ik evenwel voor zeker houde, betwisten, dit ten minste lijdt geene tegenspraak, dat, zal een volk als een geheel worden beschouwd, het eene algemeene taal behoeft, en zal dat volk en die taal eenige zekerheid voor vreemde overheersching of gedeeltelijke berooving vinden, dat ook die landtaal van die der naburen verschillend moet zijn. Tot nader betoog van het eerste gedeelte dezer stelling, behoef ik mij niet nader te beroepen op de veelvuldige zwarigheid, door de verschillendheid van taal in de onderscheidene gedeelten dezes Rijks voor het inwendig bestuur, voor de wetgeving, voor de oefening van alle burgerlijke regten en betrekkingen, voor de wederzijdsche onderhandelingen, tusschen Vorst en onderdanen voortvloeiende; eene ondervinding van nog

geene twee jaren heeft ons die in ruime mate doen kennen, en zij bevestigen, hetgeen reeds vooraf was in te zien. Even weinig zal ik, ten betooge van het laatste gedeelte, onderzoeken, welke der beide talen, in dit land gesproken, den voorrang verdient: deze vergelijking zal wel nimmer met genoegzame onpartijdigheid kunnen geschieden; het zal nimmer aan beide de twistende partijen genoegen geven, en ik rekeno mij althans daartoe geheel onbevoegd. Ik vergenoeg mij hier alleen gronden van algemeen belang te hebben aangewezen, die een wijs Bestuur mochten bepalen, en ook waarschijnlijk den Koning bepaald hebben, te begeeren, dat in het Rijk der Nederlanden slechts ééne landtaal, en wel de Nederduitsche, zij.

Ik zoude voor de Tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsche Instituut deze vraag als opgelost hebben kunnen beschouwen, en mij van deze voorafpraak hebben onthouden, had ik dezelve niet eenigzins noodig geoordeeld, zoowel om den geest te doen kennen, waarin ik de navolgende gedachten heb opgevat, als om dadelijk alle tegenwerpingen uit den weg te ruimen, die men mij zoude kunnen maken, op grond van eenige voortreffelijke eigenschappen der Fransche taal, die niemand liever erkent dan ik, en die ik bij onderscheidene andere gelegenheden ook volmondig heb toegegeven; eigenschappen, die ik bij onze taal miste, en die ik altijd, zoo weinig ook van mij afhangt, in het Nederduitsch zoude willen invoeren.

Waar de eer en uitbreiding onzer taal moeten worden voorgestaan; waar het belang des Rijks met deze

pogingen kan worden bevorderd, daar dulden de aard en de instelling der Tweede Klasse van dit Instituut niet, dat dezelve werkeloos blijve. Niet alleen toch, wanneer de Koning of het Hooge Bestuur ons oproept, maar ook waar zich de gelegenheid aanbiedt nuttig te zijn, eischt onze bestemming, dat wij al onze krachten inspannen; en hierop mijne denkbeelden vestigende, heb ik geoordeeld, dat het niet ondienstig konde zijn te onderzoeken, wat de Klasse op zich zelve, en zonder de magt van het Hooge Bestuur in te roepen, tot een zoo gewenscht einde doen kan. Ik zeg: zonder de magt van het Bestuur in te roepen; immers hiertoe hebben wij geene de minste bevoegdheid, en 's Konings raadslieden zouden het niet zonder grond ons euvel mogen afnemen, zoo wij ongevergd, zonder kennis van hetgeen gedaan of voorgenomen wordt, niet onderrigt van de zwarigheden, die onze inzigten kunnen in den weg staan, middelen zouden voorstellen, die met oppermagtige besluiten zouden moeten worden in werking gebracht. Maar ik sluit niet uit zoodanige ondersteuning, als de Klasse welligt tot het verrigten van eenig groot werk buiten den dagelijken kring harer werkzaamheden mogte noodig oordeelen; en gelukt het mij de Klasse op den weg te brengen, om tot vestiging onzer taal als algemeene landtaal krachtdadig werkzaam te zijn, dan zal voorzeker het Hooge Bestuur het ons aan geene zoodanige ondersteuning laten ontbreken.

Verwacht echter niet, Mijneheeren! dat ik mij vermete U, voor wier meerdere kundigheden ik gaarne in alle opzigten wijkte, een ontwerp voor te dragen, wat

de Klasse te doen hebbe; dit reeds gaat ver boven mijne krachten; ik zal alleen mijn best doen de aandacht der Klasse te bepalen op hetgeen mij voorkomt, dat in het algemeen te doen is, en vervolgens op de wijze, hoedanig de Klasse in haar midden genoegzame inlichting bekomen kan omtrent hetgeen in de bijzondere aan te wijzende vakken behoort te geschieden. Dan eerst, wanneer de noodige maatregelen, daaromtrent te nemen, hunne volkomene uitwerking zullen hebben gehad; wanneer behoorlijk onderzoek is gedaan, kan de Klasse beoordeelen, wat door haar zoude kunnen en behooren te worden verrigt, en welke aanmoediging of ondersteuning zij, hetzij voor zich zelve, hetzij voor de zoodanigen, die de gemaakte ontwerpen zouden uitwerken, kan en behoeft te vragen.

Wanneer ik nu uit een gemengd staat- en letterkundig oogpunt den tegenwoordigen toestand des Rijks der Nederlanden beschouwe, en hetzelfde zie bestaan uit gewesten, waarin uitsluitend het Nederduitsch, andere, waarin uitsluitend het Fransch als landtaal geldt, terwijl in sommige beide talen gelijkelijk gesproken en beoefend worden; wanneer ik in aanmerking neem, hoe onderscheidene omstandigheden de keuze der taal als eene partijdigheid, ja als eene herkenningsleus hebben doen aanzien; wanneer ik de gemengde zamenstelling van alle lichamen van staat, of van alle, die tot het bestuur betrekking hebben, zelfs van deze onze Klasse, naga, waarin leden gevonden worden, die geen Fransch, andere, die geen Nederduitsch kennen, dan komt de taak, die ik mij voorstel,

in den eersten opslag niet zeer gemakkelijk voor; men vreest voor den invloed van denzelfden partijgeest, en het welgelukken aller pogingen schijnt van geheel andere omstandigheden af te hangen; doch ik verbeelde mij, dat dezelve veel in de uitvoering zal toevallen, wanneer men onbevooroordeeld, met zachtheid en inschikkelijkheid, aan den eenen kant meer zoekt te overreden dan te dwingen, en aan den anderen kant aan ware en juiste aanmerkingen gehoor geeft. En al ware het alleen, omdat onze Klasse voor zoodanigen middelweg bijzondere geschiktheid heeft, ben ik van oordeel, dat dezelve bij voorkeur zich met dit groote werk van vereeniging behoort onledig te houden.

Drie punten zijn er, die, tot bereiking van hetgeen ik mij voorstelle, voornamelijk kunnen in aanmerking komen, en op welke ik afzonderlijk de aandacht der Klasse wenschte te bepalen; die echter, om derzelve naauwe verwantschap, dikwerf in elkander moeten loopen; vergunt mij die afzonderlijk uiteen te zetten. Het eerste is de oplossing der vraag: Wat kan en behoort er te worden gedaan, om die Nederlanders, welke de Nederduitsche taal niet spreken of beoefenen, tot de kennis en het gebruik dier taal op te wekken en aan te sporen? Het tweede de bepaling, hoe de kennis dier taal voor hen opengesteld en gemakkelijk kan worden gemaakt, en het derde het onderzoek, wat er in onze taal kan gedaan worden, om de gegronde aanmerkingen, die tegen dezelve gemaakt zijn, óf geheel uit den weg te ruimen, óf daaraan ten minste te gemoet te komen.

Niet al de gronden, die een groot aantal der in-

woners van de zuidelijke deelen des Rijks van de Nederduitsche taal afkeerig maken, kunnen door een geleerd onderzoek worden weggenomen; er zijn een deel, die op godsdienstige en staatkundige verschillen zijn berustende; maar eene ware, juiste, duidelijke en vooral onpartijdige voorstelling van het geschil tusschen de beide talen, om mij aldus uit te drukken, zoude zeker algemeen genoeg geven. Ik bedoel voornamelijk het uit elkander zetten der staatkundige redenen, die voor het aannemen der Nederduitsche taal pleiten, en van hetgeen de Geschiedenis over die taal leert.

Reeds hebben onderscheidene geschriften de geschiedenis der Nederduitsche taal in onze zuidelijke gewesten getracht op te helderen, doch alle zijn meer uitgegaan van het oogmerk, om te bewijzen, dat er oudtijds in die gewesten het Nederduitsch al dan niet in gebruik was, dan wel met de bedoeling den waren staat van zaken op te sporen. Het is der Klasse waardig eenen nieuwen arbeid te beginnen, ten einde met naauwkeurigheid, maar tevens zonder eenige vooringenomenheid, te onderzoeken, of en in welken tijd het Nederduitsch of Vlaamsch in ieder der onderscheidene deelen des Rijks in gebruik zij geweest, en hoeverre zich dit gebruik hebbe uitgestrekt. Welke ook de uitslag van dit onderzoek zijn moge, gaat het bij mij vast, dat daaruit zal blijken, hoe in verre het grootste gedeelte der provinciën het Vlaamsch te eeniger tijd, zoo al niet in algemeen gebruik, ten minste ook niet geheel vreemd geweest is.

Maar waartoe dit onderzoek? Deze vraag verdient

wel een oogenblik te worden toegelicht. Bijzonder bij een volk, zoo zeer aan zijne oude gewoonten gehecht als de Nederlanders, is het van belang aan te toonen, dat hetgeen van hetzelfde wordt gevraagd, niet nieuw, niet in deszelfs geschiedenissen ongehoord is. Het nieuwe alleen een grond van verwerping zijnde, mag men reeds als het overwinnen van eenen grooten hinderpaal beschouwen, wanneer dit denkbeeld wederlegd is. Hoe gering ook de betrekking van de Nederduitsche taal tot het eene of andere gewest moge zijn geweest; hoe beperkt derzelve gebruik, hetzij tot staatsstukken, hetzij tot gemeenzamen omgang, genoeg is het, dat dezelve te eeniger tijd aldaar moge bekend geweest zijn, om ook tegenwoordig dit gebruik te wettigen.

Verre echter het denkbeeld, om te willen bewijzen, dat oudtijds het Nederduitsch overal de landtaal geweest zoude zijn. Vooreerst toch is het bekend, dat hij, die te veel bewijst, juist daardoor tot de overtuiging niets afdoet; maar ook ten andere zoude er voor ons oogmerk uit zoodanig bewijs meer verloren dan gewonnen zijn, en zij, die dit met gedwongene betoogen trachten aan te toonen, benadelen de zaak der taal meer, dan zij, die openlijk dezelve bestrijden. Diegene, welke met moeite zoekt aan te toonen, dat de Nederduitsche taal die was, waarvan zich de Hertogen van Brabant en Graven van Vlaanderen bedienden, ten einde daaruit het regt af te leiden der Nederduitsche taal, om thans algemeen te worden aangenomen, erkent daardoor de aanspraak, die de taal der oude Vorsten van het land heeft op het tegenwoordige gebruik, en

dan is het genoeg, dat oudtijds een enkel gewest uitsluitend zich van de Fransche taal hebbe bediend, om daaruit voor dezelve gelijk regt af te leiden.

Moet de invoering der Nederduitsche taal op staatkundige gronden worden gevestigd, en alleen een geschiedkundig onderzoek over hare betrekkingen tot onderscheidene deelen des Rijks voorafgaan, doch geenszins een betoog, dat dezelve hier of daar algemeen heeft gegolden, even weinig moet ook eenige vergelijking tusschen de Fransche en Nederduitsche talen, of vermeende voorrang van de eene boven de andere, tot grond voor die invoering worden gelegd. Ik heb reeds gezegd, dat ik mij niet zoude vermeten zoodanig eene vergelijking voor te stellen; maar behalve dat het er verre af is, dat men het Nederduitsch eenen zoo doorslaanden voorrang kan toekennen, veelmin bewijzen; behalve dat al ware dit doenlijk, het bewijs alléén zoude gelden voor iemand, die beide talen in den grond kent; behalve dat zoodanige vergelijking altijd van partijdigheid zoude worden beschuldigd, zoo is het geenszins door vernedering van hetgeen ergens algemeen is aangenomen, dat men iets anders kan in de plaats stellen.

De bedoeling van het vertoog, hetgeen ik zoo even heb geschetst, is eeniglijk, om die deelen des lands, waar de Fransche taal als algemeen wordt gebruikt, van de noodzakelijkheid en geschiktheid van het algemeen aannemen van het Nederduitsch te overtuigen, en moet derhalve zoodanig ingerigt zijn, dat het ter kennisse van derzelve inwoners kome, en voor hen verstaanbaar zij; dat is met andere

woorden, dat het in het Fransch geschreven, en hetzij door afzonderlijke bekendmaking, hetzij door inlassching in een tijdschrift aldaar gelezen, zoo veel mogelijk worde verspreid. Geene de minste uitwerking mag men verwachten van een Nederduitsch ver-
toog in een onbekend en zelfs in deze gewesten weinig aandacht verdienend maandwerk, zoo als de verhandeling van den Heer АСКЕСДИЦК, in de *Letteroefeningen* geplaatst; eene verhandeling, die ook buitendien, zoo als ik reeds opmerkte, mijns oordeels, het geschilpunt geheel heeft misgezien, en op eene verkeerde wijze de belangen onzer taal voorgestaan (1).

Behalve zoodanig eene behandeling van de redenen, om het Nederduitsch als landtaal aan te nemen, zoude welligt eene beknopte en niet te zeer opgesmukte geschiedenis der Nederduitsche dicht- en letterkunde, opgehelderd met voorbeelden uit onze beste dichters en schrijvers, van zeer veel nut kunnen zijn; zoodanig eene proeve behoorde evenwel met zeer veel omzigtigheid te worden gegeven, en steeds daarbij in het oog gehouden te worden, dat dezelve zij ingerigt voor lieden, die der Fransche taal gewoon zijn en gebruiken, met oogmerk, om hen tot aanneming der Nederduitsche aan te moedigen. Uit dit gezigtspunt vloeit al aanstonds voort, dat dit werk in het Fransch moet worden on-

1) Er moet worden in het oog gehouden, dat dit opstel niet alleen slechts op eene voorlezing in *de Klasse* doelde, maar ook daartoe nog niet herzien, en zoodanig gewijzigd was, als met des schrijvers minzaamheid en zachtzinnigheid overeenkomt.

dernomen, en de Nederduitsche letterkunde daarin naar waarheid, maar zonder overdrevene loftuiting, moet worden behandeld. Vooral dient alle vergelijking met de Fransche letterkunde zorgvuldig te worden vermeden, zoowel omdat deze vergelijking, met genoegzame onpartijdigheid gedaan, naar veler oordeel niet ten voordeele onzer schrijvers mogte uitvallen, als voornamelijk, dat, wanneer men al eens de Nederduitsche werken ten koste der Fransche had verheven, de gekwetste eigenliefde een prikkel te meer zoude zijn, om zich bij de Fransche taal te houden.

Moeijelijk zoude ook de keuze zijn der aan te halene voorbeelden, daar men zich, om in deze keuze het ware doel te treffen, in eenen geheel anderen geest verplaatsen moet, en die stukken uitzoeken, welke niet in den Nederduitschen, maar in den Franschen geest, het bevalligst zouden kunnen worden geoordeeld, terwijl ook dan nog het bezwaar van eene goede vertaling, bijzonder voor gedichten, overblijft. Wanneer ik toch inzie het uitmuntende en te regt bekroonde werk van ons geacht medelid DE VRIES over de Hollandsche letterkunde, dan vind ik daarin uit oudere en nieuwere schrijvers een aantal proeven aangehaald, die óf door zoetvloeiendheid van taal, óf door andere aangenaamheden, zich aan hem, die de Nederduitsche taal kundig is, aanbevelen; sommige, die met den Nederduitschen smaak geheel overeenkomstig zijn; maar denk ik tevens op de moeijelijkheid, om deze zelfde proeven aan Franschen voor te leggen; dan zie ik, hoe zeer vele daarvan geheel onvertaalbaar zijn, andere in eene vertaling minder zouden bevallen, vele voor

eenen Franschman, die aan anderen smaak gewoon is, zouteloos, ja belagchelijk zouden zijn. Het is deze bijzondere smaak, aan ieder volk eigen, die onzen CATS, dien wij Nederlanders als eenen onzer eerste dichters beschouwen, bij alle andere volken, en bijzonder bij de Franschen, geheel zoude doen verachten, al ware hij in hunne taal overgebracht, even als de bij hen zoo hooggeschatte treurspelen van eenen RACINE, bij Engelschen en Duitschers als laf en het ware doel des tooneels missende, worden beschouwd.

Het is ook geene gemakkelijke taak eenen schrijver of dichter in eene andere taal over te brengen, met bijbehoud van die eigenheden, die hem in het oorspronkelijke kenschetsen; een fijn gevoel, eene vaste hand in de uitwerking, eene grondige kennis der letterkunde in beide die talen, worden daartoe vereischt. Op geheel andere wijze moeten krachtige en ernstige dichtstukken worden overgebracht, dan die zich alleen door zachtheid en naïviteit onderscheiden, en indien ik eene aanmerking te dien opzichte durfde wagen, zoude ik meenen dat onze CATS niet wel anders in het Fransch zoude over te brengen zijn, dan in den stijl van MAROT of LAFONTAINE'S vertelsels.

Veelvuldig zijn dus de moeilijkheden, die zich tegen eene goede behandeling van een overzicht onzer letterkunde, ten behoeve van Franschen, verzetten; maar groot zoude ook de uitwerking daarvan kunnen zijn: men wane echter niet dat eene onvolmaakte proef gedeeltelijk daarin zoude voorzien. Ik houde hier niet de volledigheid als een hoofdvereischte; maar

wanneer men de Nederduitsche werken aan Franschen wil doen kennen, mag er op het fiksche der vertaling, de juiste keuze en beoordeeling der stukken die men aanhaalt, en de fijnheid van smaak, niets te berispen vallen; eene ongelukkige vertaling, eene keuze zonder oordeel of smaak, zoude het geheele werk als belagchelijk kunnen doen voorstellen, en overal, maar bijzonder bij Franschen, of bij hen, die in derzelver smaak zijn opgeleid, is geene gevaarlijker wedcrlegging dan het belagchelijk maken.

Deze middelen ter bevordering van den lust om het Nederduitsch als taal aan te nemen, ook daar, waar thans de Fransche taal algemeen is, zijn mij voor den geest gekomen; maar gesteld eens dat dezelve de gewenschte uitwerking mogten hebben, welke zijn de middelen die bij de hand moeten worden genomen, om onze taal voor onze zuidelijke landgenooten als ware het open te stellen? Bestaat er voor dengenen, die slechts de Fransche taal kent, eene mogelijkheid om het Nederduitsch te leeren? Deze vraag meen ik rondborstig ontkennend te moeten beantwoorden.

Het eerste gebrek dat zich hier al dadelijk doet gevoelen, is het gemis van eene behoorlijke spraakkunst. Het is niet te ontkennen dat onze taal niet tot die vastheid gekomen of gebragt is, dat men op goede gronden eene spraakkunst bouwen kan, die bij alle schrijvers en taalkundigen aangenomen en erkend zij, zoo als dit bij de oude talen, het Italiaansch en het Fransch plaats heeft, en in zooverre behoort de aanmerking van het gemis eener spraakkunst tot die middelen ter verbeteringen onzer taal, welke als hoegstnoodig

kunnen worden aangezien; maar hoeverre, of hoe nabij, het oogenblik ook zijn moge, dat dergelijk een werk kan worden daargesteld, zoo is het middelerwijl noodig, dat men op het zamenstellen eener spraakkunst, bijzonder voor Franschen ingerigt, bedacht zij; dat is, dat men zich bekwame de Nederduitsche taal naar hare regels, en bijzonder naar hare overeenkomst of haar verschil met die der Fransche taal, te ontvouwen; een werk, dat in dit oogenblik de meest bijzondere aandacht verdient.

Evenzeer, en dit gemis doet zich alle oogenblikken gevoelen, bestaat er geen woordenboek, waarin het Fransch en het Nederduitsch te vinden zij: ik rekene toch niet alszoodanig eenige, onder den naam van woordenboeken gaande, lijsten der Nederduitsche en Fransche woorden, naar de volgorde der letters geschikt, doch dikwerf zonder kennis van beide talen, somtijds zonder kennis van eene enkele taal, opgemaakt, en bij welke alle, zooverre die te mijner kennis gekomen zijn, juist de hoofdzaak ontbreekt, die men bij een woordenboek verlangen moet. Immers niet alleen de vertaling van een woord, in deszelfs onderscheidene beteekenissen, maar bijzonderlijk de spreekwijzen, waarin hetzelfde in die onderscheidene beteekenissen wordt gebezigd, zijn dat, wat den vreemdeling in eene taal ontbreekt; en dit vindt men bijna in geen dier zoogenaamde woordenboeken. Voornamenlijk is de opgave der spreekwijzen noodig bij twee talen die zoo veel in aard van elkander verschillen, als het Nederduitsch en het Fransch, en men kan veilig zeggen, dat in de tegenwoordige om-

standigheden geen der woordenboeken òf den Franschman die Nederduitsch wil schrijven, òf den Nederlander die zich in het Fransch heeft uit te drukken, te stade komt.

Omtrent beide deze werken, eene spraakkunst, zoowel als een woordenboek, zoude ik in de tegenwoordige omstandigheden minder letten op de volledigheid, als wel op den geest waarin dezelve worden zamengesteld. Men behoorde toch daarbij steeds op het oog te hebben, dat men voor lieden werkt die der Fransche taal gewoon zijn, en zich dus bijzonder toeleggen op hetgeen van de regels dier taal en van hare spreekwijze afwijkt. Hoe vollediger ieder in zijn vak, des te beter; maar het voorname waarop het aankomt, is de doelmatigheid; en deze is te moeilijk altijd in acht te nemen, om niet telkens zich het bezwaar, en het nut, voor den geest te houden.

Maar gesteld eens dat een Franschman, of iemand door gewoonte van taal zoo gestemd, ja zelfs ieder vreemdeling, het zoover in de Nederduitsche taal hebbe gebragt, dat hij dezelve behoorlijk kan verstaan; dat hem hare regels eigen zijn, en hij zich eenen genoegzamen voorraad van woorden hebbe aangesthaft, dan eerst ondervondt hij het gebrek van een werk, dat voor hem onmisbaar, en voor den Nederlander zelf in de verbetering zijner taal, hoogst nuttig moet zijn; ik bedoel eene verzameling van *synonyma*, of gelijkbeduidende woorden.

Iedere taal heeft ten oogmerk, zoo veel mogelijk de fijnere verschillen, die tusschen aan-elkander grenzende voorwerpen of verwandte denkbeelden aan-

getroffen worden, door bijzondere woorden of uitdrukkingen aan te duiden, die verwisseld kunnen worden, wanneer het niet op deze mindere onderscheidingen aankomt, doch die in andere gevallen zeer zorgvuldig moeten worden gebruikt, om in geene dwaasheden of belagchelijkheden te vervallen. Hoe rijker eene taal is, dat is hoeveel meer uitdrukkingen zij voor bijzondere denkbeelden heeft, hoe grooter het getal schijnbare gelijkbeteekenende, doch inderdaad van elkander verschillende, woorden zijn moet. Ik zeg met opzet hoeveel meer uitdrukkingen, en niet hoeveel meer woorden, daar de uitgestrektheid van het getal, in klank verschillende woorden niets tot de zaak doet, en de rijkdom der taal alleen van het getal der uitdrukkingen afhangt.

Het dagelijksche gebruik, het lezen en beoefenen der beste schrijvers, geeft den inboorlingen het gevoel van het onderscheid, dat tusschen dergelijke woorden bestaat; maar de vreemdeling, die het gebruik niet voor zich heeft, en van wien men geene zoo vlijtige lezing onzer schrijvers vorderen kan, mist hier alle leiding, die zelfs voor den Nederlander, of bij gering verschil der uitdrukkingen, of bij eene mindere beoefening der beste schrijvers, noodig wordt. En beroemt zich de Nederlander met regt op den rijkdom zijner taal, dan moet ook het getal der woorden, en daarmede de zwaarigheid voor dengenen die de taal wil leeren, aangroeijen.

Ik voorzie wel de bedenking, niet geheel van grond ontbloot, dat onze taal niet genoeg gevestigd

is, en er geene schrijvers zijn, wier gezag in het dagelijksche gebruik genoeg erkend en aangenomen is, om al hunne uitdrukkingen, in hunnen geest, te mogen bezigen; doch vooreerst zoude niets meer tot de vestiging der taal zelve afdoen, dan de juiste onderscheiding der bijna gelijk beteekenende woorden met naauwkeurigheid te bepalen; terwijl ook ten andere het uitmuntende werk van den Abt D'OLRYET over het Fransch, dat omtrent alle pogingen van dien aard tot voorbeeld verstrekken mag, bewijst, dat tot eene goede behandeling der Synonyma geene aanhaling van plaatsen uit schrijvers, maar alleen eene oordeelkundige, en op het gebruik rustende, opgave noodig is.

Een groote stap zoude het zijn, zoowel tot verbetering onzer taal in zich zelve, als tot het gemakkelijker maken van het Nederduitsch voor vreemden, indien men eene, met smaak en oordeel vervaardigde, vergelijking van alle woorden, die bijna dezelfde be-
duiding hebben, mogte bezitten: en ook hier wederom is de volledigheid wenschelijk; doch zijn juistheid van oordeel en fijnheid van smaak, korthed en naauwkeurigheid van bepaling, overeenstemming met het aangenomen gebruik, en duidelijkheid in de voorbeelden, de hoofdvereischten van een zoo nuttig werk. Het ware te wenschen dat deze Klasse zich daarmede konde bezig houden, of ten minste, zoo al de bewerking aan anderen mogt worden opgedragen of overgelaten, eenige voorbeelden konde opgeven, naar welke men zich in de behandeling van een zoo belangrijk en teeder punt konde rigten.

Maar welligt is er nog meer te doen, zoowel om

onze taal voor den Zuid-Nederlander, die zich gewoonlijk van het Fransch bedient, in het aanleeren derzelve te ontmoet te komen, als om in de behoefte te voorzien, die hij gevoelt, zijne denkbeelden, en wel zoodanig als die hem voor den geest komen, uit te drukken. Gaan wij dan ook eens met een vlugtig oog na, wat er in onze taal, tot de meer algemeengewording derzelve in het geheele Nederlandsche Rijk zoude kunnen worden gedaan.

Er is geene groote kennis noodig om te weten, dat buiten die gewesten, welke weleer de Vereenigde Nederlanden uitmaakten en waarin het Nederduitsch de landtaal is; en wel bijzonder, die tongval, welke men, hoezeer onder eenige geringe wijzigingen, het Hollandsch noemt, de overige provinciën zich door hare taal in twee zeer verschillende deelen splitsen: vooreerst de Vlaamsche gewesten, als de beide provinciën van Vlaanderen, die van Antwerpen, en een gedeelte van Zuid-Brabant, waarin oorspronkelijk insgelijks het Nederduitsch, en wel deszelfs Vlaamsche tongval, de landtaal is, ofschoon dan ook gedurende de laatste vijf en twintig jaren veelvuldige inmenging der Fransche taal, in alle zaken van bestuur, het Fransch aldaar algemeener geworden zij dan in de noordelijke deelen; en de Waalsche gewesten, als het overige van Zuid-Brabant, Namen, Henegouwen, Luik en Luxemburg; om nu niet te spreken van de provincie van Limburg, waarin, uit oude betrekkingen met de Vereenigde Nederlanden, voor een groot gedeelte de Hollandsche tongval in gebruik is; terwijl een gedeelte van het Groot-Her-

togdom Luxemburg het Hoogduitsch spreekt. In deze zoogenoemde Waalsche gewesten is niet alleen het Fransch de algemeene landtaal, maar in de provincie Luik wordt zelfs eene afzonderlijke taal gesproken, die kennelijk eene verbastering van het Fransch is.

Deze herinnering moest voorafgaan, om juist te vallen van welke denkbeelden men behoort uit te gaan, wanneer men het Nederduitsch, naar den geest, smaak en behoefte dier gewesten wil inschikken, zooverre zulks, zonder den waren aard der taal te kort te doen en dezelve voor den Hollander ongeschikt te maken, geschieden kan. Het was noodig met een enkel woord te gewagen van eene onderscheiding, die bij de bearbeiding onzer taal voor onze nieuwe Rijksgenooten, en tevens voor de bewoners der Noordelijke provinciën, van groot aanbelang kan zijn; en bijzondere opmerking verdient, daar de bedoeling niet alleen is, in de plaats der Fransche taal, waar dezelve algemeen is aangenomen, onze Nederduitsche in te voeren, maar ook deze, zoowel bij Vlamingers als Hollanders, op eene gelijke, vaste en geschikte wijze in te rigten. Onderzoeken wij dan ook eerst, wat ten opzichte der Vlaamsche gewesten, en naderhand wat omtrent de Waalsche gedeelten van het Rijk geschieden kan.

De afscheiding der Hollandsche en Vlaamsche tongvallen, in dezelfde Nederduitsche taal, zoude het onnoodig maken daarover afzonderlijk te spreken, zoo dezelve gebleven was, hetgeen zij in vroegere tijden is geweest: een gering verschil, zoo als in alle

landen en talen plaats vindt, en zoowel in den Vlaamschen tongval, tusschen de verschillende deelen van Vlaanderen, het Vlaamsche Brabant en Antwerpen, of in den Hollandschen, tusschen de Gelderschen, Groningers en Amsterdammers, is aan te treffen. Maar wanneer men de geschiedenissen raadpleegt, moet men reeds van voren inzien, dat dezelve Nederduitsche taal, die te voren niet dan aan eenige plaatselijke wijziging onderhevig was, in twee zeer van elkander afwijkende tongvallen ontaarden moest, toen een gedeelte der Nederlanden zich tot een, op zich zelf staand gemeenebest vormde; terwijl het andere onder vreemde regeringen en met de Waalsche gewesten vereenigd bleef. Niet minder moest op den geest der taal invloed hebben, dat, door bijzondere omstandigheden, de Noordelijke gewesten in bloei van letteren, koophandel en krijgsdeugd, onder hun eigen inlandsch bestuur toenamen, terwijl de Zuidelijke, onder het bestuur van Vorsten, die den zetel van hun Rijk in verafgelegene landen hielden, bijna op dezelfde hoogte bleven, waarop zij zich tijdens hunne afscheuring bevonden. De ondervinding heeft deze verwachting niet te leur gesteld, en terwijl in de Noordelijke deelen de Hollandsche tongval zich uit het Nederduitsch, hetgeen de algemeene taal was, vormde, en in vele punten vorderingen maakte, doch ook tevens in andere van deszelfs waren aard afweek, bleef in de Zuidelijke gewesten, voor zooverre daar Nederduitsch gesproken werd, de taal bijna op dezelfde hoogte, alleen door inwerking van een vreemd be-

stuur meer verbasterd en vermengd; en zoo ontstond de Vlaamsche tongval, niet eeniglijk in uitspraak en door enkele woorden van de Hollandsche verschillende, maar in woordvoëging, en overal in een aantal eigene wendingen daarvan geheel afwijkende.

Zal nu het Nederduitsch eene enkele taal, die van geheel het Rijk der Nederlanden, zijn, welke overal, met zoo geringe afwisseling, als verschil van plaats van zelf medebrengr, en niet grooter dan de verschillen tusschen de Noordelijke provinciën onderling, of tusschen de Zuidelijke Vlaamsche provinciën plaats heeft, dan behoort men taal- en geschiedkundig na te gaan, welke veranderingen in het Oud-Nederduitsch, zoo door de Hollanders, als Vlamingers zijn gemaakt; men moet deze beide tongvallen zorgvuldig en onpartijdig te zamen vergelijken. Alle veranderingen, alle verschillen die men aantreft, behoorden te worden overwogen, en het is buiten bedenking, dat zoo wel de Vlamingers als de Hollanders in sommige punten de taal hebben verbeterd, in anderen daarentegen die hebben bedorven.

Het laat zich wel vooraf vermoeden, dat die gedeelten welke niet hebben opgehouden de taal in alle huisselijke, zoowel als burgerlijke betrekkingen te gebruiken, die dezelve wetenschappelijk hebben beoefend, die een aantal schrijvers en dichters van den eersten rang hebben voortgebracht, meer verbeteringen in de taal hebben gemaakt, dan die, welke gestadig genoodzaakt andere talen te gebruiken, ook minder zich op de hunne hebben toegelegd, en ook minder schrijvers

of dichters hebben opgeleverd: evenwel is het zeer mogelijk, dat wetenschappelijke beoefening tot verkeerde stelsels aanleiding gevende, ook daardoor wandrogtelijke zamenweefsels in de taal voortbrengt; dat veelvuldige navolging van vreemde schrijvers, ook den aard der taal, waarin deze oorspronkelijk hebben geschreven, overdraagt, en, ongemerkt, verbastering na zich sleept.

Ook hier heeft wederom, hetgeen zich liet vooruit zien, de ondervinding bevestigd. Wien toch, die de tegenwoordige Vlaamsche taal met een onpartijdig oog beziet, kan het ontgaan, dat daarin een aantal wendingen worden aangetroffen, die ook het oude Nederduitsch kenschetsen, en die eene eenvoudige hevaligheid, of zoogenaamde naïviteit hebben, welke men te vergeefs in den Hollandschen tongval zoude zoeken? Wie zal ontkennen dat het Hoogduitsch, de taal die in de Noordelijke gewesten gesproken wordt, van haar eigenlijk wezen heeft doen ontaarden, en aanmerkelijk heeft ontluisterd? Wien vallen niet dadelijk in het oog de lange, en in elkander gewerkte zinsneden, die niet, dan door het oplossen derzelve in vele kortere, kunnen worden begrepen? Wie zal het goedkeuren, dat men, in navolging der Duitschers, den zin door veelvuldig gebruik van deelwoorden verduistere, of, door het inlasschen van geheele zinsneden tusschen het naam- en werkwoord, de meening onverklaarbaar make? En evenwel is het aan de andere zijde ook niet te loochenen, dat de Hollandsche tongval, met al die gebreken, zoo voor dicht-

als onduidelijk, door regelmatigheid, geschiktheid en buigzaamheid zich boven het Vlaamsch verheft.

Hetzij ik mij in deze mijne aanmerking bedriege, en dezelve bij anderen anders moge worden ingezien, dit ten minste zal wel niemand durven ontkennen, dat er bij elke twee tongvallen eener taal, en dus ook bij het Hollandsch en Vlaamsch, verscheidenheden bestaan, die der overneming van de eene uit de andere waardig zijn; en dit is reeds genoeg, wanneer men wezenlijke vereeniging, wanneer men herstel en verbetering der taal in het algemeen, wanneer men de belangen van beide deelen, ter harte neemt, om te besluiten, dat eene naauwkeurige en onpartijdige vergelijking dier beide tongvallen noodig is, en de verbetering van datgene, wat minder goed wordt bevonden, het doel van dat onderzoek zijn moet. En waarom zoude men zich niet toeleggen op al wat eene taal beter, schooner of meer bruikbaar maken kan? Waarom zoude men van eene zijde verlangen, dat de andere zich schikte, terwijl men zelve het voorbeeld geven zoude van bevooroordeelde eigenzinnigheid, in het behouden van datgene, hetwelk behoorde verworpen te worden? Waarom zoude men niet, door den Hollandschen tongval, de Fransche smet uit het Vlaamsch, en door dit wederom de Hoogduitsche verbastering van het Hollandsch trachten weg te nemen?

Uit een geheel ander oogpunt verdient de mogelijke verbuiging der taal insgelijks beschouwd te worden. De Waalsche gewesten geheel, en een aantal personen in de Vlaamsche, zijn van kindsbeen af aan de Fran-

sche taal gewoon; zij denken in die taal, en hunne denkbeelden hebben den vorm der woordvoeging van het Fransch aangenomen; voor hen is het eene behoefte die denkbeelden te kunnen uitdrukken. Van hier dan eene geheel andere bedenking, dat eene taal die voor deze gewesten aannemelijk zijn zal, ook aan deze hunne eerste behoefte voldoen moet, dat zij den gang van de gedachten kunne uitdrukken, en wederkeerig die uitdrukking doe verstaan. Het wordt dan in dien geest belangrijk, den aard, of ten minste de hoofdtrekken, der Fransche taal na te gaan, ten einde met eenige waarschijnlijkheid op te sporen, welke vereischen eene taal hebben moet, die bij Franschen of anderen die met deze in dit opzigt gelijk staan, de hunne zoude kunnen vervangen.

Van alle talen, hetzij die thans in Europa in gebruik zijn, of die ons van de oudheid zijn overgebleven, is er geene, die meer in alle gevallen de duidelijkheid heeft beoogd, dan het Fransch. Met uitzondering alleen van de voornaamwoorden, die somtijds eenige verwarring kunnen ten gevolge hebben, duldt de Fransche taal geene onnaauwkeurigheid, geene dubbelzinnigheid in de woordvoeging. Alle omkeering der zinsneden is in die taal volstrekt onbekend, zelfs niet in gedichten, en aan deze eigenaardige hoedanigheid wordt ook, niet zonder grond, hare mindere geschiktheid voor lierzangen en andere gedichten van hoogere vlugt toegeschreven. Geene lange zinsneden zijn in den goeden Franschen stijl geoorloofd; al hetgeen de Duitscher, of zelfs anderen

door inlasschingen of parentheses in eenen volzin brengen, moet, eenige weinige gevallen uitgezonderd, in het Fransch in zoovele afzonderlijke zinsneden worden gebragt, en het is daaraan welligt toe te schrijven, dat nimmer de Duitsche wijsbegeerte in Frankrijk heeft ingang gevonden, daar hare voordragt op zich zelve reeds zoo vele en onoverkomelijke zwarigheden aanbod.

Behalve deze eigenschappen, die uit den aanleg der taal en den geest des volks die dezelve gebruikt, haren oorsprong hebben, zijn er andere, die door den toevalligen staat dier taal zijn veroorzaakt. Het groote getal uitmuntende schrijvers, die tegelijk in de zogenoemde eeuw van **LOUWIS** den XIVde in Frankrijk hebben gebloeid, heeft der Fransche taal eene vastheid gegeven, die wederom het hare toegebragt heeft, om deze schrijvers als voorbeelden voor alle volgende aan te zien, en dezelve als klassiek te behandelen. Hier vandaan dat ieder woord, iedere uitdrukking in die taal eene onveranderlijke beteekenis heeft bekomen, die almede het hare toebrengt, om alle onduidelijkheid weg te nemen, en voor iedere zaak niet dan het juiste woord te doen gebruiken, doch die tevens het gebrek heeft, geene nieuwe denkbeelden zoo gemakkelijk toetelaten, en daardoor den kring der menschelijke kennis te beperken.

Uitmuntend zoude de toenadering van den Hollandschen tot den Vlaamschen tongval hier der taal te geoet komen, om de duidelijkheid der Fransche woordvoeging te vervangen, en evenzeer tot het bearbeiten

der woordenboeken en der synonyma, om de bepaaldheid der woorden en uitdrukkingen te doen in acht nemen. Het Nederduitsch, dat ook andere woordvoegingen en omkeering der zinsneden toelaat, dat eenen geheelen voorraad van woorden, alleen voor den dichter bestemd, bezit, hoedanige er in het Fransch niet dan zeer enkele gevonden worden, zoude altijd boven deze taal in gedichten, eenen onwedersprekelijken voorrang verdienen, en deze hoedanigheid zoude bij de verbeteringen, die ik mij als mogelijk voorstel, niets behoeven te lijden. Ook deze beschouwing der veranderingen in onze taal is noodig, om dezelve geschikt te maken het Fransch te vervangen, en laat zich dan zeer wel overeenbrengen met hetgeen uit den aard van den Vlaamschen tongval als nuttig is opgegeven.

Behalve de taal, is ook in ieder land een bijzondere smaak heerschend, en deze hangt veelal van de gemoedsgesteldheid der inwoners af. Gelijk de Franschman levendiger is, dan de volken die meer naar het Noorden wonen, zoo is vlugheid van lichaam en geest een van zijne onderscheidende ken-teekenen; deze vlugheid van geest ontaardt, wanneer dezelve niet, door genoegzame kennis onderlegd, ten goede gewijzigd wordt, al zeer ligt tot oppervlakkigheid en ongestadigheid; beide gebreken, die der Fransche letterkunde niet zonder grond worden te laste gelegd, en waarvan slechts weinige hunner schriften vrij zijn. De Nederlander integendeel onderscheidt zich door langzame bedaardheid en koele overweging, die dan daarentegen, wanneer dezelve niet behoorlijk

wordt aangevuurd, tot vadzigheid ontaart, en, bij eene verkeerde rigting, tot stijfheid, waanwijsheid, en opgeblazenheid, met één woord, tot hetgeen de Franschen met de zoo krachtige uitdrukking van *pedanterie* bestempelen.

Dit verschil is op de letterkunde der beide talen, en dus ook op hen, die zich aan die talen gewend hebben, van eenen zeer wezenlijken invloed. De Fransche taal en letteren spreken meer tot den levendigen geest; zij vorderen geene stijve en diepe geleerdheid, en ook hij, die door vlijtige beoefening in kennis en wetenschap gevorderd is, zoekt deze onder het aangename van eene bloemrijke voordragt te verbergen: zelden is deze geleerdheid aan te treffen; doch waar zij zich bij de eigenaardige levendigheid paart, verdient zij de hoogste schatting. De eenige vrees die den Franschen schrijver schijnt te bezielen, is die van de moesite welke hij zijnen lezers zoude aandoen; hij verbergt de bronnen waaruit hij geput heeft, om door derzelve aanhaling niet af te schrikken; hij vermijdt den schijn van verkregene kunde, ook waar die bestaat, en zet daardoor voor iederen onbeschaamde of waanwijze de deur open, om zijne losse hersenschimmen op gelijke leest te schoeijen; hij wil zijnen lezer geene aandacht vergen, en gaat liever het diepe onderzoek geheel voorbij; uit begeerte van duidelijk te zijn, blijft hij alleen aan die uiterlijke schors hangen, welke een' ieder bekend is. Hier van daan, dat de meeste Fransche schrijvers, zeer aangenaam ter lezing, geene blijvende indrukken achterla-

ten, en slechts weinige hunner als diepdenkers kunnen worden beschouwd; en ook hier van daan, dat ieder zich vermeet te schrijven, rijp en groen door elkander mengt, en hunne geheele letterkunde, buiten weinige meesterstukken, zoo oppervlakkig en ligt is.

Niet zoo de Nederlander, die met de Noordsche volken eene koelere geaardheid gemeen hebbende, nog eene bijzondere gematigdheid in zijne aandoeningen aan het vochtige van zijn luchtsgestel verschuldigd is. Tot diepe geleerdheid geschikt, is deze ook zijne hoofdeigenschap; hij wil daarmede bij alle gelegenheden, ook waar het niet te pas komt, pronken, en bewijzen, dat hij zijnen tijd niet nutteloos heeft verspild; zijne vrees is niet den lezer moeite aan te doen; hij is in tegendeel beducht, dat men hem te gemakkelijk bevatte, en dus zijn werk als niet doorvrocht aanzie. Het getal groote mannen, die de Nederlanden hebben opgeleverd, overtreft dat van eenig ander land van Europa, niet alleen naar de evenredigheid van bevolking, maar op zich zelf. Dan, even als in andere opzigten bij den grooten hoop, vooral in Nederland, deftigheid in uiterlijken schijn en kleding, bedaardheid in houding en taal, met achtbaarheid van deugd en gezag worden verwisseld, zoo worden ook bij velen de schijn van kunde, de stijve indeeling naar vooraf gemaakte wetenschappelijke vormen, met ware wetenschap, groote en zwellende uitdrukkingen met verhevenheid of gevoel, en onduidelijke of duister voorgedragene denkbeelden met diepzinnigheid verward.

Verre zij het van mij dit als een algemeen gebrek óf aan Nederlanders, óf aan Franschen te wijten; ik kenne vele gelukkige uitzonderingen, maar dit zijn alleen de uitersten, waartoe de min doorzigtigen, uit welke de groote hoop bestaat, vervallen, en deze toch vormen den smaak, die zoo lang algemeen geldt, totdat een uitstekend man, of eene vereeniging van vele anderen, aan wansmaak paal en perk stelt. Gelukkiger zijn in een opzigt nog hier de Franschen, die ten minste eene klassieke letterkunde in hunne schrijvers van de eeuw van **LODEWIK XIV** bezitten, wier gezag algemeen is erkend, terwijl onze Hollandsche dichters en schrijvers, hoezeer sommige derzelve ook hebben uitgemunt, niet genoeg bekend en althans niet genoeg gevolgd zijn, om tot rigtsnoer te dienen.

Wil en kan men nu het Nederduitsch doen dienen bij lieden, in den Franschen smaak opgevoed, en daaraan steeds gewoon, zoo behoorde men te zorgen, dat alle stijfheid en gemaaktheid verdwijnen, en daarentegen de taal, zoowel als de schrijftrant, eene losse wending bekomen; wil men die zelfde letterkunde niet voor den Nederlander vreemd maken, dan moeten de grondige kennis en geleerdheid, het diepere en ernstere doorzigt, de grondslag blijven van taal en behandeling. De voordeelen van beide vereenigen, de tegenovergestelde nadeelen vermijden, is het middel om tot volmaaktheid, althans tot verbetering, te geraken, bijzonder daar, waar van beide zijden tegenover elkander staande uitersten zijn. De Fransche losheid en vlugtigheid moeten in onze taal

dan de pedanterie verdringen; Nederlandsche bedaardheid zal de oppervlakkigheid weren; de duidelijke Fransche voordragt zal geene Nederduitsche wijze van behandeling ontsieren, maar wederkeerig zullen zij elkander tot luister strekken. Zoo zouden én Nederlanders én Walen, om tot elkander toe te naderen in hunne wijze van beoefening der letteren, ieder eene opoffering doen, die tot beider voordeel, tot eer en schoonheid hunner voortaan gemeenschappelijke taal zoude strekken.

Ik ontveinze mij geenszins de zwarigheden die er in gelegen zijn, eene taal, die reeds bestaat, eenen smaak, die gevormd en aangenomen is, te leiden en te wijzigen; maar het is juist hiertoe dat eene vereniging van mannen van kennis en aanzien in de letteren van nut kan zijn. Eene vergadering als onze Klasse kan met vrucht ten minste eene poging wagen tot zoodanig eene hervorming, en zij kan dit, zoowel door het voordragen van het nut en voordeel dier verbetering, als door aanwijzing van hetgeen geschieden kan en moet, en door voorbeelden, waarin die beginselen zijn in acht genomen. Zij mag, zoo immer eenig ligchaam, zich van vereende werkzaamheden een gunstig gevolg beloven, en ik zoude rekenen der zaak eene wezenlijke dienst te hebben toegebracht, wanneer het mij gebeuren mogt te bewerken, dat de Klasse, na tot een ernstig onderzoek gebracht te hebben, wat er moet worden gedaan, en hoe dit geschieden kan, zich daartoe verledigde.

Ik heb flauw getracht te schetsen, welke de voor-

deelen voor onze taal konden zijn van de hervorming, die ik mij als mogelijk en nuttig voorstelle; ik heb getracht bij vorige gelegenheid aan te wijzen, hoe men door het weren van verkeerde denkbeelden de taal verbeteren, en tevens min vreemd van anderen maken kan; ik heb geene geschiktheid, om in de beoefening voor te gaan, en daartoe ook niet het benoodigde gezag; maar zoo de Klasse mijne gevoelens aanneemt, zal ik voor mij de voldoening hebben, de baan te hebben geopend.

Drie vereischten zijn er, naar mijn inzien, die ieder, van wien men medewerking te verwachten heeft, behoort te bezitten: oordeel, smaak en moed. Oordeel, om met juistheid te kunnen bepalen, wat al dan niet ter navolging is geschikt, en met het aangenomen geheel kan in overeenstemming worden gebracht. Smaak, om fijn te gevoelen, wat ook maar in het geringste de harmonie der taal en der begrippen kwetst, een overdreven gevoel of een wanstallig denkbeeld in zich bevat. Moed, om zich niet te storen aan het aangenomen gebruik, dat zoo vele gebreken wettigt, noch aan het geschreeuw van hen, die geenen leidraad kennen, en óf hun eergevoel geraakt, óf hunne onkunde ten toon gespreid vinden.

Wanneer ik hier spreek van smaak, dien ik verlangen van alle medewerkers tot die hervorming, dan bedoel ik niet die beoordeeling, welke naar de verschillende omstandigheden van tijd en plaats kan verschillend worden; maar die, welke, geheel op zich zelve staande, altijd en overal dezelfde zijn moet;

die uit juist verstand, gepaard met de beoefening van algemeen erkende meesterstukken, zoo als die der Grieksche en Latijnsche dichters, te putten is, en die, hoe zeldzaam ook, echter nog bij meer dan één, van allen invloed der hier of daar aangenomene denkbeelden onafhankelijk, bestaat. Ik bedoel dien smaak, die door alle tijden en in alle plaatsen doet gevoelen, waar zoete liefalligheid eindigt en laffe weekheid begint; waar jok en luim in grofheid overgaan; waar brommend geluid het verhevene vervangt; waar, in plaats van juist gevoel, niet dan ijdele klanken en verwarde denkbeelden worden gesteld. Wie dezen smaak bezit, denzelven met oordeel leidt, en zich door al hetgene hem omgeeft niet laat wegslepen, maar overal en bij alle gelegenheden alleen zijn eigen verstand en hart raadpleegt, die is bij uitstek geschikt, om tot de verbetering onzer taal werkzaam te zijn, en die treft daartoe eene uitmuntende gelegenheid, welke, eenmaal verwaarloosd, nimmer terugkomen zal.

Veel, zal men mij tegenwerpen, wordt er gevergd, om tot zoodanig eene verbetering hand aan het werk te leggen, en zoo er al eenigen zijn, die deze hoedanigheden vereenigen, welke daarenboven de noodige kundigheden bezitten, zonder de behoefte te gevoelen dezelve aan den dag te leggen, of daarmede te pronken, niet allen zullen evenzeer overtuigd zijn van de gegrondheid mijner gevoelens; niet allen zullen daartoe kunnen of willen werkzaam zijn; niet allen zullen eenstemmig hunne pogingen inrigten. Ik beken de waarheid van dit alles, en het is juist ook

om die reden, dat ik gemeend heb de Klasse op eene zaak van zoo veel gewigt aandachtig te moeten maken. Zij toch bezit in haar midden meer dan één Lid, dat al de vereischten, door mij opgeteld, in zich vereenigt; zij kan door aanmoediging, vooral zoo de Koning, kennis bekomen hebbende van hetgeen door haar nuttig en noodig geoordeeld is, haar ondersteuning geven wil, ook anderen tot deze werkzaamheden gebruiken; zij kan aan alle pogingen, die, hetzij uit haar midden of onder haar opzigt, gedaan worden, eene gelijke, althans gelijkvormige, strekking geven, en die alle tot een eenig doel leiden; en wanneer dan ook onder verscheidene beoefenaars van hetzelfde onderwerp eenige den eenen, andere eenen anderen weg inslaan, is daardoor voor de zaak zelve meer gewonnen dan verloren, daar de onderzinking eerst toonen moet, wie den kortsten en besten weg heeft ingeslagen.

Om dan ten slotte, hetgeen ik meen te hebben aangewezen, kortelijk bijeen te brengen, geloove ik hetzelfde te mogen doen bestaan uit de navolgende punten:

1°. Er behoort, zoo in het Nederduitsch als Fransch, een oordeel- en staatkundig betoog van de noodzakelijkheid, om het Nederduitsch als algemeene landtaal in het rijk aan te nemen en in te voeren, gepaard met een grondig en onpartijdig onderzoek, waar, wanneer en in hoeverre het Nederduitsch bevorens in ieder deel des Rijks gebruikelijk geweest zij.

2°. Er behoort gezorgd te worden voor Woordenboeken van het Nederduitsch in het Fransch en Fransch in Nederduitsch, en voor eene in het Fransch geschreevene spraakkunst onzer taal, bijzonder ingerigt ten behoeve van hen, die der Fransche taal gewoon zijn.

3°. Er behoort een Woordenboek van bijna gelijkbeteekenende woorden te worden vervaardigd.

4°. De onderscheidene tongvalten van het Nederduitsch, bijzonder de Hollandsche en Vlaamsche, moeten onderling worden vergeleken, en met de meeste onpartijdigheid onderzocht, wat de eene uit den anderen met vrucht ontleenen kan, ten einde het Nederduitsch alzoo uit deze vermenging te vestigen.

5°. Bij deze hervorming en zuivering der taal moet vooral worden gezorgd, haar van alle vreemde inkruipsels vrij te houden, en vooral al datgene te vermijden, wat duisterheid, stijfheid of pedanterie kan bevorderen.

6°. Men behoorde zoo veel doenlijk bij den Nederduitschen rijkdom van uitdrukkingen en vrijheid van wendingen, bijzonder in gedichten, te trachten Fransche vlugheid, klaarheid en korthed van volzinnen te vereenigen.

7°. Er behoort eene proeve van Nederduitsche dicht- en letterkunde voor Franschen te worden gegeven, waarin bijzonder op derzelve smaak moet worden gelet.

8°. Al deze pogingen moeten met oordeel en smaak op eenen gelijkvormigen voet worden aangewend en bestuurd.

Ik besluit met den wensch, dat de Klasse deze mijne denkbeelden aan een bijzonder onderzoek onderwerpe; en wanneer dezelve geheel of ten deele gegrond worden bevonden; wanneer de middelen, om dezelve in werking te brengen, bepaald zijn; wanneer het Hooge Bestuur de welligt gevorderde ondersteuning verleent, vleije ik mij, dat deze mijne proeve tot nut van het Vaderland en deszelfs taal en letterkunde zal hebben bijgedragen.

De lezer zal zich herinneren, hoe de Schrijver de beoordeeling van TACITUS omtrent de onvolmaaktheden zijner landgenooten, tot hun best, voor het oog gesteld, als zoodanig voordraagt. Men zal tevens ook gelieven in te zien, dat deze verhandeling niet voor openbare uitgifte was bestemd. Er is van mij gevergd niets te achterhouden; veranderingen veroorloof ik mij niet, en, omtrent de waardij van dit stuk, zoo in deszelfs geheel, als in vele daarin voorkomende bijzonderheden, heb ik geene bedenking om hetzelfde in het openbaar te brengen.

De Uitgever.

L E T T R E

ADRESSÉE À

**L'OBSERVATEUR DE BRUXELLES, PAR UN
NÉERLANDAIS.**

*Imprimé et publié par la Librairie Belgique à la Haye,
en 1815.*

MONSIEUR L'OBSERVATEUR,

Comme un de vos plus constans lecteurs, j'ai quelque droit à réclamer votre indulgence. Souvent j'ai lu avec beaucoup de satisfaction les articles que vous avez donnés; d'autres fois, je diffère entièrement de vous dans les opinions que vous avez énoncées, et vous me fournissez alors l'occasion de méditer sur les sujets les plus intéressans pour la prospérité de notre nouvelle Monarchie: vous voudrez donc bien m'accorder un moment d'audience.

Je suis parfaitement d'accord avec vous que la bonne exécution des lois vaut infiniment mieux que les meilleurs principes, que rien n'est plus facile au Gouvernement que de remédier dans l'application à ce que les principes peuvent avoir de choquant, et qu'au contraire il n'est pas difficile d'éluder dans la pratique les meilleures lois; mais je suis bien aise que vous-même, qui depuis quelque tems semblez avoir pris à tâche de critiquer les opérations du Gou-

vernement, m'avez offert une preuve de ses sentimens libéraux; et vous me permettrez, avant de passer à l'objet principal de ma lettre, de vous en faire la démonstration.

J'ignore si notre nouvelle Constitution consacrerait en termes exprès la liberté de la presse, ou si, comme celle qui régit actuellement les Provinces septentrionales du Royaume, elle croira au-dessous de la dignité du législateur d'établir formellement ce qui jamais n'aurait dû être révoqué en doute: je sais seulement que notre Roi a proclamé cette liberté tant dans la ci-devant Hollande que dans la Belgique, et que la rare félicité des tems est telle, que l'abus même de cette liberté est toléré et en quelque façon autorisé par le Gouvernement.

Que diriez-vous, Monsieur l'Observateur, d'un journaliste qui au moment où deux pays vont être réunis, dans l'incertitude si leurs dettes seront confondues, ignorant quels peuvent être les motifs de cette confusion, chercherait à préoccuper les habitans d'un de ces pays, en leur faisant accroire qu'il existe dans l'autre des dettes partielles, à la charge de ses Provinces, et que par conséquent rien ne s'opposerait à laisser chacun des pays grévé de ses propres charges, tandis qu'il serait notoire que toutes les dettes partielles, qui ont existé dans l'autre pays, ont été confondues en un seul corps, sans qu'il soit même possible de remonter à leur origine? Cependant, c'est vous qui avant la publication des articles du traité de Londres, sans pouvoir assurer que les dettes de

la Hollande et de la Belgique seraient réunies, et ignorant que cette communauté des charges était décidée par les Puissances de l'Europe comme un équivalent de la communauté d'avantages, avez allégué comme notoire que les Provinces de la Hollande ont leurs dettes séparées, ce qui n'est plus, depuis le règne éphémère de Louis-Napoléon, sous lequel le grand-livre de notre dette publique a été formé.

Que diriez-vous d'un journaliste qui provoquerait le mécontentement des habitans d'un pays contre une mesure de finances, sans connaître les besoins ni les ressources du Gouvernement, sans avoir pu rechercher quelles raisons ont pu faire préférer cette mesure à toute autre, principalement sous le prétexte qu'elle n'a pas été concertée avec les Représentans du Peuple, tandis que non-seulement il est de notoriété publique que cette Nation n'a pas de Représentans légitimes, mais, ce qui plus est, au moment même qu'on s'occupe de lui donner une Représentation convenable? C'est cependant vous qui avez fait ce raisonnement, et qui avez abusé d'une maxime reconnue par le Gouvernement, pour l'appliquer à un cas où elle devait être absolument étrangère.

Que diriez-vous, enfin, de celui qui, lorsqu'il s'agit de communauté d'avantages de commerce entre deux pays, suppose en faveur de l'un d'eux un monopole qui n'existe que dans son imagination? C'est encore vous, qui parlez de la compagnie de la Chine, à laquelle les Belges peuvent participer comme les Hollandais, qui est ouverte à quiconque veut en

faire partie, et qui n'exerce un monopole qu'envers les Chinois, lesquels sans cette sage précaution, ne vendant que par le ministère d'un seul officier, s'enrichiraient à nos dépens, et profiteraient de la concurrence d'acheteurs pour obtenir à notre détriment des prix plus élevés; c'est vous, dis-je, qui la présentez comme un monopole établi en faveur des Hollandais et à l'exclusion des Belges.

Rara temporum felicitas, dirai-je avec votre épigraphe, *ubi etiam ea dicere possis quae neque sentire facile est, neque dici expedit!* Rare bonheur qu'un Gouvernement qui se sent assez fort pour permettre de pareils écarts, au moment où il a le plus recours à l'opinion publique, et où il lui soumet le pacte entre le Souverain et son Peuple; Gouvernement qui n'a besoin d'opposer aux sophismes que la pureté de ses actions et de ses intentions et qui ne juge pas nécessaire de nous priver du plaisir de vous lire, quoique vos remarques ne soient pas toujours exemptes d'aigreur!

Je serais au désespoir si mes petites observations critiques pouvaient vous être désagréables et je m'empresse d'en venir à un sujet qui intéresse vivement tout bon *Néerlandais*. Je vous vois déjà, Monsieur l'Observateur, vous récrier en voyant répéter ce nom, que vous avez trouvé pour la première fois sur le titre de cette lettre, et feuilleter tous vos livres de géographie et d'histoire, pour trouver le lieu où demeure un peuple dont le nom a jusqu'ici échappé à vos observations. N'allez pas, je vous prie,

me prendre pour un animal venu de l'Amérique, et veuillez examiner les droits que je prétends avoir à cette dénomination, qui peut paraître étrange au premier aspect.

Le nouveau Royaume que vous habitez, comme moi, est composé de plusieurs anciens Duchés, Principautés, Comtés, Marquisats, et Seigneuries, qui jusqu'ici n'avaient jamais formé un seul corps de Nation. Réunis sous la domination de la maison de Bourgogne, ils ne faisaient pas un tout, mais leur unique lien consistait dans la personne de leur Souverain. Après que les sept Provinces septentrionales se fussent réunies en République fédérative, celles qui prirent depuis le nom de Belges (nom qui dans les premiers tems n'a appartenu qu'aux Provinces septentrionales), après avoir passé sous différens maîtres, furent, en 1793, réunies à la République française, et continuèrent à faire partie du grand Empire qui, par la suite, engloutit aussi les Provinces septentrionales, jusqu'à la paix de Paris. Réunies en un seul Royaume avec les principautés de Liège et de Stavelot, elles ne peuvent prétendre à aucun nom connu déjà dans l'histoire, parceque ce n'est que depuis quelques instans que le Royaume existe, et qu'il n'est aucun nom qui leur appartienne à toutes en commun.

Une grande partie de ces Provinces était anciennement connue sous le nom de *Pays-Bas*, dénomination tirée de leur situation physique, et qui peut être bien plus considérée comme une désignation

que comme un nom propre : c'est sous ce nom que le Royaume a été, pour ainsi dire, créé par le traité de Vienne ; mais en examinant la chose de près, je crois que vous conviendrez avec moi, que le Royaume des Pays-Bas a besoin d'un nom plus distinctif.

D'abord, je vous ferai observer que cette dénomination est fausse. Si la Hollande, la Zélande, la Frise sont des terrains peu élevés, certainement le Hainaut, les Provinces de Luxembourg, de Liège, de Gueldre sont trop au-dessus du niveau de la mer pour être compris sous ce nom, qui serait bien plus applicable à l'Ost-Frise, à la Poméranie et à d'autres contrées également basses et marécageuses, sur lesquelles les Rois de Hanovre et de Prusse ne reconnaîtraient pas les droits d'un Roi des Pays-Bas.

Un second défaut de ce nom, ou plutôt une conséquence de ce que jamais on n'a voulu prendre *les Pays-Bas* pour le nom propre de notre pays, c'est qu'en aucune langue de l'Europe il n'y a de mot pour désigner l'individu originaire des Pays-Bas, mot qui devrait exister, si jamais on avait cru que l'autre fût le nom de notre patrie commune. On a des expressions pour indiquer les hommes qui sont originaires non-seulement des grands Royaumes, mais de chaque Province et même de chaque Ville ou Bourg ; mais aucun nom général n'indique notre compatriote, et le *Pays-Basien* serait plus inconnu que le Huron ou l'Iroquois.

Enfin, Monsieur l'Observateur, vous qui partisan

de la langue française, des mœurs et des jeux d'esprit de la ci-devant grande Nation, connaissez aussi son esprit moqueur, vous ne pouvez vous dissimuler combien le titre de Roi des Pays-Bas peut prêter au ridicule, surtout avec des personnes qui ne cherchent qu'à rire sans aucune raison. Vous aimez la littérature et l'histoire de France; vous ne pouvez ignorer l'existence d'un pamphlet intitulé: *Conquêtes de Louis XV dans les Pays-Bas*: si j'écrivais pour nos voisins, je dirais, qu'avec le Roi actuel de France, avancé en âge et accablé d'infirmités, nous n'avons rien à craindre; mais qu'un Roi jeune et galant pourrait nous donner de l'inquiétude par ses entreprises sur les Pays-Bas.

Il faut donc se conformer aux circonstances, et créer un nom nouveau pour un nouvel État: reste à savoir quel nom lui donner? Celui qui se présente le premier, et auquel il paraît que plusieurs de nos compatriotes ont déjà donné leur assentiment, est le Royaume de la Belgique. Je n'examinerai pas si c'est avec raison que les autorités de la ci-devant République de Hollande se sont attribué le nom de *Belgium foederatum*, ou si au contraire les Français se sont plus rapprochés de la vérité historique, en donnant le nom de Belgique aux Provinces méridionales, en opposition avec les Provinces Bataves ou Hollandaises, nom qu'ils donnaient à celles qui avaient formé la République des Provinces-Unies: je crois cette recherche parfaitement oiseuse. S'il fallait s'en occuper, mon opinion particulière serait, que sous

la Gaule Belgique, dont l'étendue a varié dans les différentes époques, jamais cependant les Romains n'ont compris, ni l'île des Bataves située au nord de la Meuse, ni les pays plus septentrionaux qu'ils ne connaissaient guères et qui étaient presque incultes, ou qui faisaient partie du territoire des Frisons : que, par conséquent, les Français ont à juste titre donné le nom de Belgique aux Provinces méridionales, et que les États-Généraux ont péché contre l'Histoire en adoptant le nom de *Belgium foederatum*.

Il est une autre considération qui me porte à croire que le nom de Belgique, pour désigner notre Royaume, serait peu convenable : il est de l'intérêt du Gouvernement, il est de son devoir, d'après le premier article du traité de Londres, de faire ensorte que la réunion des deux parties du Royaume soit intime, et il doit éviter tout ce qui pourrait tendre à accorder une prééminence quelconque à l'une des parties sur l'autre. Il est de fait que dans les derniers tems, auxquels l'imagination a le moins de peine à se rapporter, le nom de Belgique a dénoté les Provinces méridionales ; celles du Nord auraient donc lieu de se croire lésées, si le nom d'une partie était étendue au tout, sans faire mention de leur union intime.

C'est par cette même raison que le nom de Hollande, connu d'ailleurs à plus d'un titre glorieux dans l'histoire des derniers siècles, ne peut pas être proposé pour le Royaume uni, tel qu'il est fixé par le traité de Vienne : le nom de Hollande a été assez

généralement appliqué à la République fédérative des sept Provinces-Unies, dont en effet la Hollande n'était que la principale : si l'on proposait encore ce nom, les Belges pourraient supposer que leur accession à ces Provinces n'a été considérée que comme un accroissement de territoire pour la Hollande, qui était préexistante comme pays indépendant, et dont leur pays ne ferait qu'un appendice ; cette supposition serait d'autant plus déshonorante, que le traité de paix de Paris, qui assurait un accroissement de territoire à la Hollande, viendrait à son appui.

Mais en abandonnant toute dénomination partielle, il n'y a plus aucun nom qu'on puisse donner à notre nouveau Royaume. Consultons donc la langue qu'on y parle : si, dans les derniers tems, les voyageurs qui ont découvert des pays ou des îles, dans les parages les plus lointains, renonçant à la manie de reproduire à tort et à travers les noms de leur patrie ou de leurs protecteurs, ont daigné se conformer au langage des peuplades sauvages qui habitent ces pays, s'ils ont consigné dans les relations de leurs voyages les noms de Tongataboo, Anamoka, Oonalashka et tant d'autres, pourquoy ne suivrions-nous pas leur exemple, en adoptant un nom consacré dans un idiôme qui vaut bien celui des îles des amis ou des Kouriles ? Ce que les Français appellent *Pays-Bas* est appelé dans la langue du pays, *Nederlanden*, *Nederland*, et par contraction *Neerland*, ce qui ne dénote pas un pays *bas* dans une signification absolue, mais pays inférieur ; dénomina-

tion qui convient parfaitement à des contrées qui donnant passage à de grands fleuves lesquels après les avoir traversées se jettent à la mer, prouvent par cela seul une position moins élevée que celle des pays où ces fleuves prennent naissance.

Vous me direz, et je n'en disconviens pas, que ce n'est pas aux habitans de ce Royaume à former une langue étrangère, et que s'ils peuvent disposer à leur gré de la langue qu'ils parlent, ils n'ont aucun droit à prétendre que les Français adoptent un nom qui leur a été inconnu jusqu'ici. En tout autre tems, je vous aurais dit que le nom de *Néerlande* n'est ni plus dur ni plus étranger que ceux de Hollande et de Zélande, que les Français ont bien voulu donner à des Provinces de ce même Royaume, ou celui d'Irlande, d'Islande, qu'ils donnent à des pays avec lesquels ils ont bien moins de relations; mais après la bataille de Waterloo, qui m'a inspiré cette fierté permise à celui qui se sent appartenir à une Nation distinguée par sa bravoure et son humanité, je dirai que les Néerlandais espèrent imposer à leur tour des lois à la France, qui leur en a si souvent dicté, et que ce sera certainement une des obligations les moins dures que le vainqueur puisse imposer, que celle d'adopter un nom à la fois convenable et sonore.

Je viens de vous dire que je suis Néerlandais, et fier de ma Nation; vous ne doutez pas que je ne désire établir le caractère exclusif des Néerlandais. Je ne suis pas de l'avis du docteur Thunder-ten-

tronck 1); et bien loin de m'effaroucher d'avoir quelque chose de commun avec la Nation qui a toujours été la plus policée de l'Europe et qui, longtems avant de l'avoir subjuguée par les armes, exerçait sur elle un empire bien plus doux et plus assuré, loin de vouloir réduire les Français au basque ou au bas-breton, loin de me priver de l'usage d'une langue que je préfère à toute autre de nos langues modernes, je reconnais cependant un langage éminemment national, que je ne crois ni tudesque ni bas-allemand, et qui, s'il n'est pas connu de plusieurs de mes compatriotes Néerlandais, ne présente pas un ordinaire aussi maigre que vous leur avez fait entrevoir 2).

J'ai commencé par vous dire que je n'étais pas assez infatué de ma langue nationale, pour mépriser toute autre et surtout la langue française : la perfection de cette dernière, qui depuis le siècle de Louis XIV, et depuis les écrivains classiques qui l'ont illustrée et qui l'ont fixée à la plus grande hauteur où une langue moderne puisse atteindre, me pénètre de respect; et plus d'une fois j'ai encouru le blâme de mes amis, Hollandais comme moi, qui se refusaient à la reconnaître comme la première de toutes celles

1) IVe cahier du deuxième volume de L'OBSERVATEUR, pag. 129.

2) Si cette lettre vous est agréable, peut-être donnerai-je par la suite à nos compatriotes méridionaux un aperçu de cet ordinaire, qui par la variété des mets et leur assaisonnement est bien digne de leur dégustation.

de l'Europe pour la clarté, la netteté et la précision. Mais cette prédilection, que je crois fondée, ne m'aveugle ni sur les défauts de la langue française, ni sur les avantages des autres idiômes; et je crois que la supériorité que je lui reconnais, tient à la fixité et à la stabilité qu'un concours sans exemple des premiers auteurs en tout genre lui a acquises, et peut-être à l'infériorité des écrivains d'un siècle postérieur, qui tous, à l'exception de Voltaire, dont le nom, malgré tout ce qu'on peut lui reprocher, sera toujours en admiration, et à l'exception d'un très-petit nombre d'autres, sont restés bien en deçà de leurs prédécesseurs et ont été trop heureux de pouvoir suivre leurs modèles; je crois enfin que cette supériorité même ne doit pas donner l'exclusion aux autres langues.

La langue néerlandaise n'a pas encore atteint la même hauteur; elle ne peut encore citer des auteurs aussi éminemment classiques, et ce n'est que depuis quelques années qu'elle commence à se relever d'une espèce de léthargie, dans laquelle elle était plongée. Elle a eu, au 17ème siècle, un moment de splendeur; mais depuis, peu cultivée dans le pays même, ou plutôt étouffée par un esprit d'imitation servile des grands modèles français, qui venaient de briller dans tout leur éclat, abandonnée à des écrivains d'un goût moins pur, qui ont noyé son nerf et sa vigueur dans des mots insipides et des phrases insignifiantes, corrompue par l'afféterie, qui depuis un siècle et plus a été le caractère distinctif de la plupart de nos au-

teurs, absolument ignorée à l'étranger, notre langue a déchu de son ancien lustre, et il faudra plusieurs années de travail pour la ramener au point où elle était. Mais, si notre littérature éprouve le même sort que la littérature française, dont la décadence s'est fait sentir depuis longtemps, la cause n'en est pas la même : la nôtre est un jeune arbre, dont une cause étrangère a empêché la sève de circuler ; retenu au milieu de sa croissance, il n'attend que l'éloignement de l'obstacle qui s'y opposait, pour pousser avec vigueur, et les rameaux que nous attendons seront d'autant plus forts que la sève a été plus longtemps comprimée ; la littérature française est un vieux chêne respectable, à l'ombre duquel nous aimons encore à nous reposer, mais qui commençant à se ressentir des injures du tems, pour qui rien n'est sacré, ne peut plus fournir à la reproduction des branches que l'inclémence des saisons lui fait perdre.

Notre belle langue néerlandaise n'est pas flasque et remplie de redondances : ce défaut peut être celui d'un écrivain, mais non inhérent à la langue même ; votre accusation implique une contradiction, et j'en appelle à votre propre jugement. Je vous avouerai qu'il est peu de personnes qui se servent aujourd'hui de cette langue avec la précision et l'énergie dont elle est susceptible ; mais parcequ'un moine ignorant du moyen âge a trouvé bon de mettre en mauvais vers et dans un latin barbare quelque chronique ou légende insignifiante, accuserez-vous la langue des Cicéron et des Horace ? Jugerez-vous d'une langue sur un bon écri-

vain ou sur celui qui peut n'avoir aucune connaissance de l'instrument qu'il manie ?

Mais examinons quelles sont les raisons que vous avez données pour établir que notre langue a ce défaut : c'est la traduction de la Loi fondamentale 1) et celle d'une loi sur les logemens militaires. Je ne vous dirai pas qu'une loi n'étant pas une amplification de rhétorique, ni un morceau d'éloquence, ce n'est pas précisément sur son texte qu'il faut juger une langue : je ne dirai pas qu'il se pourrait que le texte de la loi fût rempli de redondances pour satisfaire aux usages établis, sans qu'on pût inférer delà que c'est le génie de la langue, comme on n'est pas en droit d'accuser la langue française d'être barbare, quand on a lu quelques exploits d'un huissier : mais je ne puis m'empêcher de vous faire remarquer, qu'il est un peu plus qu'injuste de vouloir présenter cette traduction comme fidèle, à ceux de nos compatriotes auxquels notre langue est encore entièrement étrangère ou moins familière, tandis que vous qui connaissez mieux ce que vous appelez le bas-allemand, ou qui du moins n'hésitez pas à porter sur cette langue des jugemens décisifs, vous devez savoir que le traducteur de la Loi fondamentale a fait dans ce travail preuve d'ignorance complète tant du hollandais et du français, que du contenu de la loi. Autant vaudrait dire, que d'après la constitution qui régit actuellement les Provinces septentrionales du Royaume de Néerlande,

1) Proclamée le 29 Mars 1814.

le Roi et les États-Généraux ont, chacun de leur côté, le droit de lever et de régler les impositions, parceque la traduction de l'art. 117 n'a pas rendu le mot *concurrément*, que de juger du style de l'original sur cette traduction. Je vous avoue qu'il y a style redondant et lâche dans l'art. 99, qui porte: *les sentences seront rendues et justice sera faite dans toute l'étendue du territoire des Provinces-Unies des Pays-Bas au nom et de par le Souverain*; mais faut-il s'en prendre au texte hollandais, qui ne porte autre chose que *dans l'étendue du territoire la justice sera administrée au nom du Souverain*? Tout le reste n'est qu'une intercalation de celui qui s'est chargé de rendre en mauvais français ce qu'il ne comprenait pas dans notre langue 1).

Il se pourrait, cependant, que la langue néerlandaise, ou plutôt les écrivains Hollandais, eussent ce défaut, lors même que les exemples que vous alléguiez portent à faux: vous voudrez donc bien me permettre de vous citer un fait, qui sûrement ne vous est pas inconnu, mais qu'il importe que tous nos compatriotes sachent et apprécient, et qui prouve incontestablement que notre langue est susceptible d'une concision et d'une énergie supérieures peut-être à celles de toute autre langue de l'Europe. Le plus concis de tous les historiens de l'antiquité, que plusieurs se sont en vain efforcés d'imiter, le désespoir des traducteurs, est sans contredit Tacite; vous con-

1) Voyez art. 4, 86 etc.

naissez son style, puisque vous lui avez emprunté votre épigraphe; vous savez que des littérateurs très-distingués ont non-seulement déclaré qu'il n'y avait pas encore de bonne traduction de son histoire ou de ses annales, mais que plus d'un a mis en question s'il était possible de rendre Tacite dans une langue moderne; il y a, cependant, bien plus d'un siècle que cet historien fameux a été traduit en langue néerlandaise, par *le Drossard Hooft*, d'une manière digne d'un auteur si généralement admiré. Voyez sa traduction et comparez-la avec toute autre traduction, non-seulement de cet historien inimitable, mais avec celle d'un auteur classique quelconque, et j'ose m'en rapporter à votre aveu même, si la langue éminemment nationale de notre Royaume se refuse à la brièveté de la phrase, à la rapidité des périodes, à l'énergie des expressions. Il est vrai que le langage de Hooft a un peu vieilli; il est vrai que le tour des phrases d'un traducteur digne de l'historien le plus concis et le plus nerveux de l'antiquité doit un peu se ressentir de l'originalité et, passez-moi le terme, de l'espèce de gêne qu'on ne peut s'empêcher de remarquer quelquefois dans l'auteur latin: il est enfin vrai, que personne avant ou après Hooft, n'a tiré un parti aussi avantageux de la langue; mais ses ouvrages seuls suffisent pour prouver ce qu'on peut faire et pour détruire les argumens que vous avez tirés d'une mauvaise traduction. Il est encore des hommes (et tout récemment nous venons d'en voir la preuve dans un journal néerlandais), qui savent imiter heu-

reusement le style de Hooft 1); d'autres écrivains, sans s'asservir à préférer l'imitation de Hooft à un autre style, connaissent tous les ressorts de l'éloquence et de la poésie et savent y plier notre langue, qui ne s'y refuse pas plus que les langues anglaise, allemande ou française: tout nous porte à envisager l'avenir comme destiné à faire revivre les beaux tems de la littérature néerlandaise, ou plutôt à porter cette littérature bien au-delà de ce qu'elle a jamais été; nous devons l'espérer sous un Roi indigène qui joint à l'amour de son peuple le goût des lettres, et qui réunit sous son sceptre toutes les provinces naguère séparées de la Néerlande.

Si notre langue n'a pas le défaut que vous lui avez reproché, comme je crois vous l'avoir prouvé incontestablement, elle n'est pas non plus le bas-allemand, ce qui, si je ne me trompe, et d'après votre manière méprisante d'employer cette expression, doit désigner un patois de l'allemand. Le dialecte dont nous nous servons communément est sans contredit d'origine tudesque ou saxonne; c'est ce qu'il a de commun avec l'allemand, l'anglais, le danois et le suédois; mais il ne le cède en rien à ces autres branches, et peut-être même notre langue est-elle demeurée la plus rapprochée de la source commune, et celle qui peut servir à indiquer le plus sûrement la racine de la plus grande partie des mots qu'on rencontre dans toutes les autres de la même origine.

1) Het Vaderland en de Franschen, par J. SCHELTEMA.

Telle est l'opinion non-seulement de plusieurs savans Néerlandais, dont vous pourriez révoquer en doute l'impartialité, mais des Allemands qui se sont occupés de cette partie de la philologie, de quelques auteurs Danois, Suédois et même Anglais, enfin d'un savant Français qui pendant longues années s'est occupé de l'origine des langues modernes. C'est par cette raison que depuis quelques années on s'est occupé de notre langue néerlandaise en pays étranger, qu'on a recherché nos vieux manuscrits, et qu'un de ces anciens monumens néerlandais, trouvé dans la Bibliothèque du Roi de Wurtemberg, a été publié dans sa langue originale, par un Journal Allemand 1), il y a deux ans.

Les considérations que je vous expose, Monsieur l'Observateur, ne sont pas nouvelles: elles ont été, dans le tems, soumises au Gouvernement français; et telle est leur force et leur évidence, que l'Empereur Napoléon, au tems de sa plus grande splendeur, lors de son voyage en Hollande dans l'année 1811, a confirmé l'Institut de Hollande et a chargé la seconde classe de cet Institut, d'après les bases de son établissement, de veiller à la conservation et à la pureté de la langue néerlandaise. Ce conquérant qui avait un intérêt direct à faire disparaître toute trace de sentiment national, cet homme que des considérations d'intérêt particulier ou local ne détournaient pas facilement de ses projets, a fourni des fonds pour entretenir et cultiver notre langue nationale, comme

1) *Odina et Teutona* par GRÄTER.

moyen propre et indispensable pour les connaissances en général.

Si en traitant le néerlandais de bas-allemand, vous avez cru contester l'antiquité de son origine, vous voyez que nous pouvons nous mesurer avec des peuples dont la littérature, quoique peu connue en France, ne laisse pas d'être très-intéressante, et dont la langue, soeur de la nôtre, ne peut sous ce rapport se prévaloir d'aucun avantage; peut-être même pouvons-nous réclamer la priorité; si vous avez voulu faire considérer notre idiôme comme un simple patois, vous vous êtes trompé, en confondant le néerlandais, qui est une langue très-distincte par sa grammaire, par sa poésie et sa littérature, avec le langage qu'on parle dans les campagnes des bords de l'Elbe ou du Weser, et que les Allemands désignent sous le nom de *Platt-Deutsch*; c'est là véritablement une espèce de patois, tel que celui de plusieurs de nos provinces; mais il est aussi essentiellement différent du néerlandais, que le jargon des paysans du pays de Limbourg ou de Liège ressemble peu à la langue de Racine et de Bossuet.

Il est de la dignité de tout peuple qui occupe un rang parmi les puissances de l'Europe, d'avoir une langue nationale; non pour rejeter tout ce qui lui vient d'un autre peuple, ou pour s'isoler entièrement, mais parceque le langage est le premier et le plus intime de tous les liens, celui qui réunit les différentes parties et qui les constitue véritablement en un seul et même peuple. L'exemple récent de l'Alle-

magne vient de donner une leçon frappante à toutes les nations et à tous les Gouvernemens. Partagés depuis longtems entre divers Souverains, que le tems avait rendus absolument indépendans, divisés d'intérêts, accoutumés à des guerres et des dissensions entre les Princes de l'Empire germanique, par quelle magie les Allemands se sont-ils plus intimement réunis contre le despotisme oppressif de la France, et par quel motif, après avoir abattu le trône de Napoléon, ont-ils repris une partie de leurs anciens liens et formé une confédération germanique? Otez l'identité du langage, quelle pouvait être la raison qui portât la Prusse à se confédérer avec les autres Princes d'Allemagne plutôt qu'avec telles autres puissances voisines? Quel autre motif peut faire exclure d'une pareille fédération et les Souverains de l'Italie, et le Danemarck, et même la Hongrie, la Gallicie, la Ludomirie et le Grand-Duché de Posnanic, quoique faisant partie des états de l'Empereur d'Autriche ou du Roi de Prusse?

Il nous faut une langue nationale; et quelle langue l'est plus éminemment que celle que parlent habituellement les habitans de toutes les Provinces septentrionales, ceux des Départemens de la Lys, de l'Escaut, de la Dyle, des deux-Néthes, de la Meuse inférieure? Si dans les Départemens de Jemmapes, de Sambre et Meuse, de l'Ourthe et des Forêts cette langue est moins générale (car il est encore quelques parties d'un de ces Départemens où on la parle), est-ce une raison pour l'exclure comme langue nationale? S'il existait un idiôme quelconque qui convînt

à toutes les parties du Royaume, je ne disputerais plus sur ses qualités, et je l'admettrais sans contredit comme langage national, fût-il même commun à quelques pays avoisinans, et sauf à s'appliquer à son amélioration s'il avait des défauts marquans; mais c'est un peu trop exiger, que de vouloir faire adopter à cinq des Départemens méridionaux, ainsi qu'à toutes les Provinces septentrionales, une langue qui leur est étrangère, quels que puissent en être les avantages, par la seule raison que cette langue est celle de quatre des Départemens méridionaux.

Vous me direz, et cet argument paraît assez spécieux, que toute la Belgique a été régie par le Gouvernement français pendant plus de vingt ans et la Hollande pendant trois ans; que dans cet espace de tems, la langue officielle a toujours été la langue française, et qu'ayant pu être employée à tous les actes du Gouvernement sans aucun inconvénient grave, il s'en suit qu'elle peut bien l'être à l'avenir: mais je vous avouerai que je suis fort peu embarrassé de la solution. Soumis aux lois que nous dictait la nécessité, nous avons dû nous y plier; et le Néerlandais, qui joint à ses autres qualités un attachement inviolable à ses Souverains et une obéissance implicite aux lois, a trouvé d'autant moins de difficulté à se conformer aux ordres qui lui étaient donnés, que les relations commerciales lui avaient depuis longtems rendu plus familières toutes les langues étrangères, particulièrement la langue française; l'introduction de cette langue a cependant rencontré tant d'obstacles,

que dans la Hollande, le Gouvernement le plus absolu qui ait jamais existé, a dû admettre la langue hollandaise concurremment avec la française; le décret qui prohibait l'usage de l'idiôme national, après un certain laps de tems, dans quelques parties antérieurement détachées du Royaume de Hollande, comme le Département des Bouches de l'Escaut, celui des Bouches du Rhin et l'Arrondissement de Breda, a dû être rapporté; et même dans la Flandre, province qui pendant une soumission de plus de vingt années, devait s'être plus ou moins accoutumée au joug français, les derniers tems ont vu renaître des chambres de rhétorique et d'autres institutions qui n'avaient pour but que la restauration de notre langue nationale.

Mais quand même il serait possible de se servir de la langue française comme officielle dans tout le Royaume, est-il juste, est-il convenable de forcer la grande majorité de la Nation à quitter sa langue maternelle, celle de ses aïeux, pour adopter une langue étrangère, dont peut-être un quart de la population se sert? Si le genre d'éducation reçu dans nos Provinces admet l'étude de cette langue comme nécessaire à toute personne bien élevée, faut-il se prévaloir de cette circonstance pour en imposer l'obligation indistinctement à tous les habitans? En conscience, est-il plus difficile aux Wallons, aux Luxembourgeois, d'apprendre le néerlandais, qu'il ne l'est aux Frisons de s'appliquer à la langue française? Et la majorité des Néerlandais à qui le Prince voudrait imposer cette obligation ne répondrait elle pas, avec

justice, par ces mots des sauvages de l'Amérique septentrionale: *durons-nous aux ossemens de nos pères, levez-vous et suivez nous en terre étrangère!*

Ce n'est pas que je veuille exiger de qui que ce soit une science qu'il n'a pu acquérir; ce n'est pas que le Gouvernement désire que le Liégeois soit en état de comprendre les lois rendues en néerlandais; il faut un tems considérable pour changer la langue d'une Nation. Si j'en dois croire les personnes qui ont visité l'Alsace, ce pays est encore presque entièrement à l'Allemagne sous ce rapport, comme il pourrait redevenir allemand sous bien d'autres. En attendant que la langue du pays soit d'un usage général, le Gouvernement doit faire ensorte qu'il y ait une traduction non-seulement fidèle, mais officielle, des lois qu'il veut y rendre obligatoires, et j'apprends que la nouvelle Loi fondamentale paraîtra de cette manière; mais c'est à quoi je borne tout ce que le Gouvernement est tenu de faire; il encouragera partout l'étude du néerlandais et son usage; et dans un siècle, peut-être, nos arrière-neveux ne s'apercevront plus de la différence de langage qui a existé d'une Province à l'autre.

Votre esprit observateur vous aura déjà fait entrevoir, Monsieur, que ce n'est pas seulement par intérêt national que je désire que le néerlandais soit la langue du pays et du Gouvernement, mais que le peu de connaissance que j'ai de la langue française est un motif particulier qui m'anime: ce motif est assez puissant pour que vous me pardonniez des incorrections auxquelles un étranger est si facilement

exposé dans une langue aussi précise que celle que vous employez habituellement ; il peut aussi me servir d'excuse, si j'ai mis dans cette discussion plus de vivacité et de zèle que le sujet ne paraît mériter. Veuillez donc agréer mes excuses si, sans le vouloir, j'ai pu vous dire quelque chose de choquant, et recevez les assurances du vif intérêt que je prends à toutes vos productions.

UN NÉERLANDAIS.

que
servir
s de
iter.
loir,
, et
ends

